DOSTOIEVSKI

AMINTIRI DIN CASA MORȚILOR

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

CLASICII LITERATURII
UNIVERSALE

În romîneşte de

Nicolae D. Gane

Ediţia a II-a

Ф. М. Достоевский

ЗАПИСКИ ИЗ МЕРТВОГО ДОМА

из

Собрания сочинений в десяти томах

том третий

Государственное Издательство

Художественной Литературы

Москва 1956

F. M. DOSTOIEVSKI

CLASICII LITERATURII UNIVERSALE

F. M.
DOSTOIEVSKI

AMINTIRI DIN CASA MORȚILOR

BUCUREȘTI 1963

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

PREFAȚĂ

În creația lui Feodor Mihailovici Dostoievski, *Amintirile din Casa morților* reprezintă, într-un fel, un moment de răscruce. Rodul unei experiențe tragice ținea încă treaz spiritul revoltei, dar norii mohorîți ai pesimismului și ai renunțării la luptă se iviseră în zare. Cel care debutase în literatura rusă pledînd în apărarea oamenilor umili, terorizați de o orînduire denumită „închisoare a popoarelor", avea să se abată adesea de la convingerile inițiale. Pe drumul sinuos al scriitorului care a răscolit prin forța cuvîntului său milioane de conștiințe, cartea însemnărilor din ocna țaristă marchează o escală extrem de însemnată. Ca să înțelegem locul *Amintirilor din Casa morților* într-o arhitectonică atît de diversă, ar fi util să reamintim pe scurt cîteva date cu privire la om și la operă.

F. M. Dostoievski (1821—1881) s-a consacrat din tinerețe activității literare. Prima lui nuvelă, *Oameni sărmani*, o impresionantă mărturie asupra existenței micilor slujbași anonimi, a stîrnit entuziasmul marelui critic democrat-revoluționar Bielinski. Proaspătului prozator i se prevestea o carieră strălucită, pe linia școlii gogoliene, adică perseverînd în menținerea realismului aspru, în denunțarea josniciei și filistinismului claselor privilegiate. Volumele următoare confirmă numai în parte aceste profeții, căci scriitorul introduce în decursul narațiunii realiste tablouri de un fantastic straniu, explorînd zone ale conștiinței, adesea tenebroase, impregnate de o filozofie mistică.

Pentru Dostoievski, condamnarea la ocnă a fost o clipă funestă. El s-a apropiat mult în tinerețe de idealurile revoluționare, aderînd la concepțiile socialiștilor utopici. A participat chiar la întrunirile unui cerc de intelectuali, condus de Petrașevski, unde se enunțau proteste vehemente împotriva iobăgiei și a despotismului țarist. Închis pentru activitate politică, Dostoievski este condamnat la moarte. În ultimul moment, cînd deținuții așteptau ordinul de execuție, pedeapsa este comutată în muncă silnică. Scriitorul n-a murit printr-o întîmplare, dar acea întîmplare a schimbat în multe privințe și sensul operei sale. Au fost ucise atunci — se poate spune din porunca țarului — idealurile revoluționare ale tînărului Dostoievski. Spaima a înăbușit orice veleitate de rezistență politică împotriva autocrației.

Contradicțiile, vizibile chiar din primele scrieri ale lui Dostoievski, s-au intensificat în timpul detențiunii scriitorului. În Europa Occidentală ideile socialismului mic-burghez eșuaseră. Rusia țaristă organiza o cruntă persecuție a petrașevților. O dată cu demarcarea violentă a pozițiilor de clasă, Dostoievski judecă extrem de fals situația politică, ajungînd la concluzia ineficacității elanului revoluționar. În Dostoievski s-a consolidat simțămîntul împăcării cu situația existentă. Forța reacțiunii i s-a părut prea teribilă ca să poată fi clintită. Voind să justifice abdicarea de la năzuințele revoluționare, Dostoievski a dezvoltat mai tîrziu teza smereniei în fața răului. Trebuie acceptată suferința, fiindcă ea îl înnobilează pe sclav și-l eliberează, în fond, de sterile opoziții — susține Dostoievski. Intelectualul entuziast, care a citit în cercul lui Petrașevski scrisoarea lui Bielinski către Gogol, splendid rechizitoriu împotriva autocrației, devine acum pe plan politic un apologet al ordinii existente. Este adevărat că niciodată nu se va stinge complet în Dostoievski flacăra revoltei. Cărțile sale, amputate, corijate, deviate chiar de autor în lumina unor teze retrograde, conțin elemente virulente de critică socială și, în mod obiectiv, prin forța imaginii, un zguduitor protest împotriva silniciei în societatea trecutului. De aceea, operele celebre: *Crimă și Pedeapsă* (1866), *Idiotul* (1868), *Frații Karamazov* (1879—1880), îl situează pe Dostoievski printre cei mai mari scriitori ai lumii.

Aportul său la dezvoltarea literaturii mondiale este imens, fiind recunoscut de cele mai marcante personalităţi. Nimeni n-a pătruns ca el psihologia „umiliţilor şi obidiţilor", gemînd sub apăsarea ţaristă, nimeni n-a scotocit cu atîta luciditate şi cu atîta putere de revelaţie ungherele conştiinţei omeneşti, ameninţată de teroare.

Dostoievski a oglindit în opera sa suferinţele oamenilor simpli, în epoca dezvoltării vertiginoase a capitalismului. Este răscolitor apelul său la înlăturarea individualismului, la ocrotirea făpturilor exploatate, victime ale tiraniei. Scriitorul rus a spus uimitoare adevăruri despre sufletul omenesc, mistuit de monstruoasele contradicţii ale oraşului capitalist, aducînd astfel în direcţia analizei psihologice descoperiri care vor influenţa puternic dezvoltarea ulterioară a realismului şi inaugurînd noi făgaşe în literatura universală.

Ar fi temerară încercarea de a sintetiza în cîteva rînduri trăsăturile unei opere monumentale, inspirată de mărețe idealuri umanitare şi sfîşiată de dureroase disensiuni. Ceea ce ne interesează în primul rînd aici este faptul că *Amintirile din Casa morţilor* (1861—1862) se situează oarecum la un punct de intersecţie, cînd tradiţiile şcolii gogoliene sînt încă predominante, călăuzind arta romancierului spre reflectarea problemelor sociale.

Într-o operă marcată puternic de individualitatea scriitorului, invadată de efuziunea sentimentelor şi de proiecţiile fanteziei, însemnările din temniţa ţaristă păstrează un caracter de obiectivare, de relatare propriu-zisă a faptelor.

Cum se explică această reprimare a lirismului în pagini care evocă tocmai întîmplări personale, profund tragice prin însăşi esenţa lor ?

Un răspuns detailat la această întrebare revendică în prealabil o interpretare analitică a cărţii, o reliefare a sensurilor ei. Tulburătoarele însemnări din temniţă nu se pretează prea lesne exegezei, fiindcă ele poartă pecetea inspiraţiei tumultoase a lui Dostoievski, refractară clasificărilor rigide, şi fiindcă ele dezvăluie împrejurări care prin natura lor se dispensează de orice podoabă stilistică. Să ne explicăm, reconstituind în acest scop climatul ideologico-artistic al volumului.

Ceea ce l-a pasionat necontenit pe Dostoievski a fost cunoaşterea sufletului omenesc şi mai ales reacţia lui la suferinţă. Nicicînd prilejul de cercetare nu a fost mai potrivit pentru un studiu multilateral al durerii. Dar aici, tocmai din refuzul de a îmbogăţi realitatea, scriitorul părăseşte procedeul vastelor explorări şi se rezumă la portrete sumare, nervoase, încheiate în cîteva rînduri. Ce galerie de indivizi, surprinşi în situaţii definitorii, cuprinde acest reportaj fără preocupări tranşant literare!

Pe Turgheniev l-a impresionat, de pildă, caracterizarea ocnaşului Petrov. În puţine pagini se conturează un profil exemplar: un om ciudat, interesat de cele mai variate probleme, putînd manifesta o tenacitate extraordinară, cu forţele latente în aşteptarea unui ţel de atins, primejdios şi crud, dar de un ataşament real. În dorinţa de a descifra cazuri apropiate de pragul patologiei, Dostoievski îşi exersează acum aptitudinile. Nu se apleacă asupra detaliului, nu-l atrag indivizii izolaţi, îl interesează în ultimă instanţă psihologia colectivului, a grupului uman. Cazul rar trebuie să lămurească numai legea comună. Diferitele remarci se adună parcă într-un studiu amplu asupra psihologiei ocnaşului. Observaţia surprinde prin teribila perspicacitate în găsirea resortului comportării.

Deţinutul e disciplinat şi ascultător pînă la un anumit punct, umilinţa are limite neaşteptate. Ciudat este vîrtejul răbufnirilor de furie şi de rebeliune! Adeseori un om care îndură ani de-a rîndul cea mai crudă pedeapsă se revoltă brusc pentru o interdicţie minoră. Elocventă este în acest sens împrejurarea maltratării lui Petrov.

După comiterea nelegiuirii ocnaşul adoptă o atitudine degajată faţă de ideea delictului. Totuşi Dostoievski arată cum actul ucigaş o dată înfăptuit este ocolit discret în convorbirile dintre deţinuţi. În atmosfera mucedă a temniţei, cînd voinţa de supravieţuire implică acceptarea grosolăniei, a brutalităţilor, a lipsei de personalitate, visurile frumoase trebuie ascunse departe de privirile pîngăritoare. Scriitorul relevă această pudoare a criminalului care nu vrea să fie sentimental în public. Crusta de mojicie acoperă suflete de copil. Închipuiri mirifice dospesc în singurătate, fără a avea

vreo contingență cu realitatea. La o reprezentație teatrală, naivitatea și blîndețea oamenilor simpli răzbat la suprafață, ocnașii manifestă o bucurie fără margini, lepădînd veșmintele străine, nenaturale. Sînt atitudini sufletești subtil indicate, ceea ce arată încă o dată arta de caracterizare psihologică a lui Dostoievski.

Petrecerea în zile de sărbătoare creează episoade emoționante. În vederea acestor clipe se fac pregătiri solemne. Ritualul în temniță îmbină cîntecele cu beția și cu confesiunile. Se dezvăluie taine intime, într-un cadru de lamentare și nostalgie. Duioșia alternează cu accesele de mînie. După petrecere, mohoreala reîntoarcerii la sinistra realitate este excelent prezentată. Nimic nu poate arăta mai bine marginile deprimării decît scurtele tresăriri ale duioșiei de spovedanie. Dostoievski este un maestru al acestor descrieri, aici atît de adecvate mediului ales.

Înrîurirea deprinderilor urîte, contaminarea prin corupție și perversiune în ocna țaristă sînt dezvăluite fără indulgență în însemnările lui Dostoievski. Această temniță este un focar de infectare a sufletelor, unde se dau lovituri crunte demnității umane — susține scriitorul.

ÎNTÎLNIREA CU POPORUL

Se înșală însă cine crede că valoarea *Amintirilor din Casa morților* rezidă în interesul documentar-monografic. Nu psihologia în genere a ocnașului constituie marea descoperire a scriitorului. Ceea ce a produs revelația însemnărilor a fost întîlnirea cu poporul. Experiența tragică a lui Dostoievski a rămas, într-un sens, nebănuit de fecundă.

Iată că, în împrejurările cele mai neprielnice, printre oameni închiși pentru delicte grave, Dostoievski descoperă frumusețea morală a poporului său. Dacă aceste ființe hăituite, silite să viețuiască într-un cadru de primitivitate fizică și spirituală, denotă atîtea calități, ce zăcăminte uriașe rămîn necunoscute în poporul liber, și totuși încătușat, de-a lungul marii sale patrii! Iată ideea principală care străbate sumbrele însemnări Sugestii prețioase cu privire la grandoarea

poporului rus, grandoare pe care n-o întunecă nici fioroasa ocnă, conferă cărţii o valoare deosebită.

Analiza lui Dostoievski demonstrează o crîncenă inechitate : cum pier suflete alese din pricina unui regim barbar. Argumentaţia este expusă riguros.

Mai mult decît torturile sau privaţiunile materiale, suferinţa ocnaşului este de ordin moral, provocată de lipsa de libertate. Simţămîntul întemniţării devine cea mai insuportabilă caznă. De cîteva ori Dostoievski reia această idee. Într-o străfulgerare, extinzînd planul de desfăşurare, închipuindu-şi întreaga Rusie supusă terorii ţariste, Dostoievski are intuiţia sentimentului de apăsare trăit de popor. Lipsa generală de libertate apare în ochii lui ca un supliciu rafinat. Intuiţia lui Dostoievski are un puternic colorit de protest social.

Măreţia poporului se dezvăluie scriitorului din această irosire a forţelor. Este tragică reprimarea talentelor unui popor înzestrat, forţat să zacă în ignoranţă. Conştiinţa nedreptăţii săvîrşite nu-i devine clară dintr-o dată. Sesizarea adevărului se produce treptat, înfrîngînd cu încetineală prejudecăţi şi impresii greşite, de primul moment. Au fost necesare cîteva împrejurări edificatoare. *„Astfel, în temniţa noastră, erau oameni pe care îi cunoşteam de ani de zile, dar pe care îi socoteam fiare şi-i dispreţuiam ca atare ; deodată însă, cu totul pe neaşteptate, se întîmplă nu ştiu cum că printr-o izbucnire spontană de o clipă, sufletele lor să se dezvăluie şi, fără să-şi dea ei seama, să reverse atîta bogăţie de simţire şi umanitate, o atît de adîncă înţelegere a suferinţelor altora, pe lîngă conştiinţa propriei lor suferinţe, încît aveai senzaţia că ţi s-a smuls o pînză de pe ochi şi la început nici nu-ţi venea să crezi tot ce ai văzut şi auzit."*

Asemenea revelaţii îl avertizează pe povestitor asupra riscului părerilor preconcepute. Închis în bezna ocnei, depăşind prejudecăţi de clasă, Dostoievski a înţeles firea poporului. Mizeria, înjosirea, privaţiunile nu-l pot abrutiza, deşi absenţa libertăţii o resimte violent. Uimitor se păstrează demnitatea omului simplu, hotărît să-şi apere onestitatea şi omenia. *„Cu nici un fel de stigmate, cu nici un fel de cătuşe nu poţi să-l faci pe ocnaş să uite că este om." „Pe măsură ce se apropie de temniţă, omul simte că mulţimea de indivizi de acolo nu s-au adunat de bună voie şi că nici o măsură, oricîtă stră-*

duință s-ar depune, n-ar putea cu nici un chip să transforme într-un cadavru un om viu; el își păstrează simțirea, setea de răzbunare și de viață, pasiunile și necesitățile, precum și dorința de a și le îndeplini."

Însemnările capătă caracterul unei pledoarii. Elogiul dedicat mulțimii anonime este rezultatul unor stăruitoare investigații: *„Trăsătura cea mai de seamă și cea mai pronunțată a firii poporului nostru este un puternic simț al dreptății și o nestinsă sete de dreptate... E destul să înlături crusta, învelișul, și să cercetezi miezul cu mai multă luare-aminte, mai îndeaproape, fără idei preconcepute și prejudecăți, și vei găsi în popor însușiri pe care nu le-ai bănuit niciodată. Poporul nu prea are ce învăța de la înțelepții noștri, dimpotrivă, aceștia ar avea încă multe de învățat de la popor."*

În ocnă, foarte mulți condamnați se ocupă de vechile meserii, cu o măiestrie neîntrecută. La un spectacol teatral, oamenii din popor evidențiind aptitudini scenice remarcabile, Dostoievski exclamă patetic: *„Cîte forțe și talente se irosesc zadarnic la noi în Rusia, prin temnițe, într-o viață de mizerie!"* Sau altădată: *„Cîtă tinerețe, cîtă putere irosită se înmormînta, istovindu-se între aceste ziduri, căci trebuie s-o spun deschis: toți acești oameni erau poate cei mai înzestrați și cei mai puternici din sînul poporului nostru. Și uite că s-au irosit fără folos atîtea forțe în mod absurd, nefiresc, zadarnic. Mă întrebam și mă întreb și acum: cine, cine-i de vină?"*

Întrebarea exprimă deslușit indignarea scriitorului. Există un singur vinovat — țarismul care i-a aruncat pe oamenii aceștia în ocnă. Critica socială în această carte e viguroasă și cu adresă precisă.

În *Amintiri din Casa morților*, Dostoievski înfățișează, în linii sumare, trăsăturile multor oameni din popor. Descripția profilurilor păstrează încă fiorul emoției scriitorului. Printre indivizii îmbrăcați în straie de temniță, tîrîți cu lanțuri la picioare, se disting caractere impresionante. Tînărul său prieten Alei, fiu de cerchez, îi arată un devotament total. Acest tînăr, cunoscut în ocnă, constituie pentru scriitor o dovadă de netăgăduit a forțelor latente din popor. Cumințenia, blîndețea lui, voința lui fermă, îl încîntă: *„Mi-a făcut impresia unui băiat foarte inteligent, extrem de modest, delicat și frămîntat de diferite probleme. De altfel, aș vrea să*

precizez de la început că, după convingerea mea, Alei nu era un om de rînd și-mi aduc aminte de întîlnirea cu el ca de una dintre cele mai frumoase din viața mea. Unora le-au fost dăruite firi atît de alese, înzestrate de dumnezeu cu atîta frumusețe, încît pînă și gîndul că ar putea vreodată să se schimbe în rău, să se degradeze, ți se pare o absurditate. Ești sigur de ei și nu te încearcă teama pentru viitorul lor. Eu sînt și azi cu desăvîrșire liniștit pentru Alei. Pe unde o mai fi el acum?"

Mai departe, scriitorul istorisește momentul despărțirii, care comunică pe deplin simțămintele prieteniei:

„N-am să uit niciodată ziua cînd urma să părăsească temnița. Mă duse în dosul cazărmii, se aruncă la pieptul meu și începu să plîngă. Niciodată pînă atunci nu mă îmbrățișase și nu plînsese încă în fața mea.

— Ai făcut atîta pentru mine, îmi zicea printre lacrimi, cît n-ar fi fost în stare să facă nici mama, nici tatăl meu... Ai făcut om din mine... dumnezeu o să te răsplătească pentru asta, iar eu n-am să te uit niciodată.

Unde o fi acum bunul, dragul și scumpul meu Alei?"...

Un suflu al caldei fraternități între oameni animă aceste rînduri. Mai mulți dintre cei închiși alături de scriitor beneficiază de astfel de caracterizări.

Cum ajung acești oameni în temnița țaristă? Ce ispită îi mînă spre nelegiuire? Dostoievski se referă adesea la crimele, la jafurile comise, dar în însemnările sale mobilul fărădelegilor nu este cercetat amănunțit. Acest capitol aparține vieții din afara ocnei. Sînt însă pasaje în care procesul înfăptuirii delictului este invocat de scriitor. Și observația lui denotă o pătrundere adîncă a determinării sociale: *„Se întîlnește, de pildă, și chiar destul de des, următorul tip de ucigaș: Să presupunem că ar fi țăran legat de pămînt, iobag de la curte, tîrgoveț sau soldat, în orice caz un om care pînă la săvîrșirea crimei a fost nici că se poate mai liniștit și mai cuminte. Soarta lui e amară, dar o îndură fără să crîcnească. Deodată însă ajunge parcă la capătul răbdării; nu mai e stăpîn pe sine și împlîntă cuțitul în pieptul asupritorului ori al vrăjmașului său."*

Deci primul motor este chinul exploatării, saturația de umilință. Pregnant dezvăluie scriitorul ambianța favorabilă crimelor, ambianța Rusiei țariste, compune pagini răscolitoare

despre primejdia tiraniei și despre neputința de a îndura la nesfîrșit înjosirea.

În ocnă, boierii închiși sînt priviți cu suspiciune și evitați de ceilalți ocnași. *„Păsări de pradă — iată ce sînteți voi, boierii, din pricina voastră n-avem un loc sub soare!"* Exploatarea nu poate fi uitată și diferențierea de clasă este menținută și în temniță. Așadar, Dostoievski nu ignoră realitățile sociale și le transpune realist. Ura împotriva despotismului străbate întreaga carte. O ură aprinsă, cu posomorite amenințări, caracteristică spiritului dostoievskian.

Chipuri fioroase de tirani întîlnești în Casa Morților. Unii sînt printre ocnași, ca de pildă sadicul Gazin, care omora copii, act care-i dădea o bucurie fără margini.

Dar mai dese sînt figurile de asasini însărcinați chiar cu paza ocnașilor. Maiorul care imaginează pedepse bestiale revine insistent în însemnări. Un altul joacă mai întîi comedia blîndeții, ceea ce-i ațîță pornirile sălbatice. Locotenentul Jerebiatnikov era un om înalt, voinic, cu obrajii roșii și plini, cu dinți albi și un rîs sănătos. Tortura era pentru el un deliciu. Ca să mărească plăcerea contemplării, Jerebiatnikov începea bătaia printr-o reprezentație de bunăvoință. Ocnașul implora îndurare și locotenentul îi făgăduia că va fi tolerant.

Groaznicul convoi pornea; toboșarul bătea o dată, cei dintîi soldați își ridicau vergile. *„— Dă-i! zbiera Jerebiatnikov. Arde-l! Dă! Mai tare! Și mai tare! Croiește-l! Arde-l! Așa! Așa! Încă, încă, mai tare! Trăsni-l-ar de orfan ticălos!"*

Spectacolul era înfiorător. Soldații loveau cu toată puterea, ocnașul tremura de groază, în timp ce Jerebiatnikov alerga după el printre rînduri, de abia stăpînindu-și veselia. Din cînd în cînd i se auzea hohotul de rîs, limpede, deschis, și apoi strigătul: *Dă-i! Dă-i! Croiește-l pe ticălos, arde-l pe orfan!"*

Dezgustul lui Dostoievski pentru ființele depravate prin exercitarea puterii se manifestă în asemenea descrieri. Străbate astfel în paginile însemnărilor ura poporului împotriva autocrației țariste.

Amintirile din Casa morților nu prezintă numai o descriere magistrală a vieții de ocnă. Deși strădvința autorului se îndreaptă spre obiectivare, totuși paginile mărturisesc vădit momente autobiografice. Dostoievski și-a ales un erou fictiv, care povestește în numele său întîmplări din temnița țaristă. Sînt însă multe trăsături care-l înrudesc pe autor cu Alexandr Petrovici Goriancikov, semnatarul jurnalului.

Munca silnică a fost un examen crunt pentru tînărul scriitor. Era amenințată rezistența lui fizică și morală, dar și personalitatea lui artistică, bine conturată încă de atunci. Pentru Dostoievski, activitatea literară în ocnă contribuia la păstrarea integrității morale, îi dădea satisfacțiile dorite, îi ferea talentul de rugină. Zbaterile sufletești sînt specifice formației sale spirituale: *„Așa, de pildă, mi-aș fi putut oare închipui vreodată chinul groaznic, de neîndurat, de a nu putea rămîne singur măcar o clipă vreme de zece ani?"* La muncă era dus între paznici, în cazarmă era întovărășit de două sute de deținuți. Sensibilitatea lui bolnăvicioasă se călește anevoie în aceste încercări. Deținutul are orgoliul suferinței lui și-și etalează parcă nenorocirea. În *Amintiri din Casa morților*, tristețea naratorului se adaugă torentului de suferințe care a cuprins o întreagă colectivitate.

Ne dăm seama ce repercusiuni a avut asupra lui Dostoievski timpul petrecut în ocnă. Creația sa literară se resimte puternic de pe urma brutalei întemnițări.

Recunoaștem în *Amintiri din Casa morților* pecetea regresului ideologic al scriitorului? Înainte de a răspunde la această întrebare, trebuie să facem din nou cîteva precizări. Viața printre ocnași i-a relevat lui Dostoievski calități ascunse ale poporului său. El a urmărit să reconstituie exact condițiile grele ale temniței, impresionat de durerea și umilința strînse acolo. Hotărîrea de a reteza avîntul fanteziei, de a considera realitatea suficient de elocventă, a împiedicat probabil multe deformări subiectiviste în carte. *Amintirile din Casa morților* fac parte din zestrea cea mai nealterată a genialului scriitor rus. Protestul este aici pătimaș și convingător. Dar se poate desprinde din atmosfera cărții și vlăguirea fostu-

lui revoluționar, îmbrățișarea altor vederi politice, conservatoare. Detectarea acestor trăsături negative este facilitată desigur de opera ulterioară a scriitorului, în care concepțiile greșite se manifestă în unele teze principale. Resemnarea și smerenia par a fi însușirile cele mai prețuite relevate la ocnași. Trebuie ispășit prin supunere păcatul revoluționar, declară Dostoievski. Sentimentul căinței este înfățișat cu aprobare, iar chipurile intransigente, încă nepotolite, sînt admonestate de scriitor.

Dostoievski se convertise. De la vederi politice avansate trecuse la concepții mistice, idealiste, căutînd în religie soluția de rezistență în fața invaziei capitaliste.

Totuși, în general, presiunea faptelor obiective l-a estompat aici, în *Amintirile din Casa morților*, pe gînditorul politic reacționar. Această presiune a determinat, de altfel, și particularitățile cu totul deosebite ale cărții în Universul dostoievskian.

MESAJ CĂTRE UMANITATE

Cititorul familiarizat cu opera lui Dostoievski așază *Amintirile din Casa morților* într-o categorie aparte. Realismul dostoievskian evidențiază în general forme neobișnuite prin puternica intervenție subiectivă a scriitorului în desfășurarea conflictului, în construirea tipurilor. Personajele proeminente (Raskolnikov, prințul Mîșkin, cei trei frați Karamazov etc.), deși înzestrate cu multe atribute verosimile, sînt, pînă la urmă, rodul unor proiecții gigante, autorul fiind un plăsmuitor de ființe excepționale puțin previzibile în mecanismul lor psihologic. Dostoievski zămislește făpturi excentrice, care nu pot avea un corespondent direct în realitate, și cu toate acestea — victorie a realismului ! — ele se mișcă perfect ca oameni și destăinuie lucruri esențiale, încă nerelevate, despre fizionomia straturilor sociale și despre profunzimea sufletului uman.

Este ciudat, așadar, că tocmai un jurnal personal, înfățișînd întîmplările autentice, trăite chiar de scriitor în timpul detențiunii sale la ocnă, refuză invazia subiectivismului. Aici, cum am mai subliniat, Dostoievski se vrea rece, imparțial, de

o duritate în prezentare aidoma realității înfățișate. Sînt sever supravegheate înclinațiile spre visări halucinante, coșmaruri care în alte cărți dau cheia evoluției acțiunii. Încleștarea între luciditate și pasiune, între voința de a învinge și sentimentele omenești, această teribilă înfruntare, necesară întinselor sale pînze epice, este aici evitată pe cît posibil.

Nu asistăm nici la chinurile oamenilor cu veleități napoleoniene, de genul lui Raskolnikov, inapți totuși să renunțe la umanitate *(Crimă și pedeapsă)*, nici la bizara trecere prin lume a unui judecător candid, un Don Quijote din Rusia Romanovilor, neputincios în fața corupției, meschinăriei și lașității claselor de sus *(Idiotul)*, nici la convulsiile minții alese a lui Ivan Karamazov, înverșunată în căutarea adevărului și zguduită de priveliștea teribilei probe de vinovăție a opresorului : plînsul unui copil *(Frații Karamazov)*.

Caracterele „demonice" sau „visătoare", preferate de Dostoievski, nu figurează în *Amintiri din Casa morților*. Ele se ivesc cel mult în germene. Fiindcă, relatînd cu sinceritate întîmplările din ocna țaristă, Dostoievski nu mai vrea să inventeze, să adauge, să accentueze prin imaginile sale latura tragică a existenței omului în orînduirea vremii. Descriind îngrozitoarea ipostază a individului ferecat de ocnă, Dostoievski alcătuiește una dintre cele mai sobre, mai limpezi și mai echilibrate construcții epice din cariera sa. Nu-și permite să decidă în vreun fel turnura faptelor. Maniera de relatare rămîne fidelitatea față de evenimentul trăit. Astfel se realizează un fel de reportaj monografic al temniței țariste, o impresionantă mărturie, de simbol, despre suferințele omenirii înlănțuite în veacul burghez.

Expunerea neornamentată, mizînd pe formularea calmă și aparent neutră, constituie o raritate în creația lui Dostoievski. Este adevărat că această relatare a vieții din ocnă subînțelege parcă în permanență desperarea scriitorului cu lanțuri la picioare, care este martor, dar și părtaș la drama lipsei de libertate. Durerea lui Dostoievski, pe care pedeapsa aspră l-a lovit năprasnic — după cum reiese din scrisorile sale și din indicațiile prietenilor — răzbate, indirect, cu o forță sporită. Din cînd în cînd, comentariul reportajului arborează acea notă patetică, atît de caracteristică exaltatului Dostoievski. În general, predomină însă faptul descris succint și exact,

fără efuziuni stilistice, faptul extras dintr-o colecţie de orori, pe care numai o asemenea experienţă o putea oferi.

Această carte sumbră, fără zone de voioşie şi seninătate, este cunoscută astăzi, după aproape un veac de la apariţie, în întreaga lume. Mesajul lui Dostoievski către umanitate are un auditoriu uriaş. Avertismentul posacului locatar din Casa Morţilor nu s-a perimat. El este viu şi teribil de obsedant acolo unde mulţimea oamenilor simpli este încă prădată de libertate, condamnată la mizerie, înjosire şi secătuirea talentelor.

Protestul împotriva silniciei este astăzi atît de actual, în atîtea ţări înrobite capitalului. Dostoievski a greşit preamărind suferinţa şi resemnîndu-se la umilinţă. În *Amintiri din Casa morţilor* vibrează însă într-un sens neprevăzut de autor chemarea la revoltă împotriva opresiunii, în numele demnităţii umane. Căci Dostoievski a admirat conştiinţa libertăţii în om. Dacă filozofia lui, impregnată de idei retrograde, trebuie s-o corectăm în multe privinţe, în schimb, imaginea obiectivă a operei este răscolitoare, un îndemn la dezrobirea omenirii, la abolirea terorii.

Mulţi comentatori au calificat viziunea lui Dostoievski din aceste amintiri ca pe o viziune dantescă. Infernul din Casa Morţilor are privilegiul deplinei veridicităţi. Casa Morţilor a devenit un simbol. Niciodată omul n-ar trebui să fie abandonat acestor condiţii de infern, declară autorul. Poporul rus este foarte înzestrat, trebuie să i se ofere numai posibilitatea, ca să-şi valorifice aptitudinile. Aceste nobile opinii, expuse în însemnările lui Dostoievski, le preluăm cu noi în lumea nouă, a poporului eliberat de exploatare, în lumea socialismului, pe care, din nefericire, scriitorul n-a înţeles-o, dar către care aspiră totuşi zguduitoarea lui operă.

S. DAMIAN

PARTEA ÎNTÎI

INTRODUCERE

Pe întinsul depărtat al Siberiei, prin şesurile, plaiurile şi pădurile nesfîrşite, întîlneşti din loc în loc cîte un orăşel cu o mie, cel mult două mii de locuitori, durat numai din lemn, cu case de bîrne şi garduri de scînduri, cu cîte două biserici — una înălţîndu-se în mijlocul oraşului, cealaltă la cimitir — aşezări nu prea arătoase, ce seamănă mai mult cu satele mai răsărite din împrejurimile Moscovei decît cu un oraş adevărat. De obicei, în aceste tîrguri, ca să le zicem aşa, mişună o mulţime de funcţionari : ispravnici, zapcii, judecători şi dregători de tot felul, cu liota de subalterni în jurul lor, precum şi nenumăraţi alţi slujbaşi de toate rangurile.

Pentru a îndulci, pesemne, iernile prea lungi şi prea geroase, slujbele la stat ţin de cald în Siberia funcţionarilor aciuaţi pe acolo. Locuitorii sînt oameni aşezaţi, fără nici un fel de pretenţii liberale, oameni pe care nu-i tulbură gîndul unor schimbări înnoitoare ; rînduielile sînt vechi, trainic înrădăcinate şi consfinţite de vreme. Funcţionarii, care pe bună dreptate alcătuiesc aici protipendada şi ţin locul nobilimii siberiene, sînt fie oameni din partea locului, siberieni de baştină, fie veniţi de prin Rusia, îndeosebi din cele două metropole, atraşi de ispita unor lefuri mai mari, a unor îndoite îndemnizaţii de deplasare şi de perspectiva unor avantaje şi mai ademenitoare.

Cei mai înțelepți dintre ei, cei care au dibuit secretul vieții și, prinzînd pulsul situației, au știut să dezlege problema propășirii, rămîn mai totdeauna în Siberia și se cufundă cu nădejde în felul de trai al tîrgului. Belșugul roadelor dulci pe care le culeg cu timpul îi răsplătește cu prisosință. Alții însă, oameni ușuratici și care nu se învrednicesc a dezlega această mare taină a vieții, încep curînd să se plictisească și să se întrebe cu amară părere de rău cum de-au putut să se prostească într-atît și să alerge cale de poște ca să se îngroape în pustietatea asta. Așteaptă cu nerăbdare să se scurgă cei trei ani, cît sînt obligați după lege să rămînă acolo, căutînd să-și omoare timpul, pentru ca imediat după împlinirea termenului legiuit să-și ceară mutarea și să se întoarcă acasă, hulind și blestemînd Siberia. Dreptate însă nu prea au, căci nu numai din punctul de vedere al avantajelor pe care le oferă slujba la stat aici, dar și din multe altele Siberia e o țară a bucuriei. Clima e admirabilă ; negustorii sînt primitori și cu dare de mînă ; printre băștinași se găsesc așijderi destui oameni înstăriți și ospitalieri. Domnișoarele sînt ca niște bobocei de trandafiri, caste și rușinoase nevoie mare. Vînatul dă buzna pe străzi și numai că nu se izbește de pușca vînătorului. Șampania curge gîrlă, icrele sînt delicioase, solul rodește recolte îmbelșugate... Într-un cuvînt, e un pămînt binecuvîntat, ale cărui rosturi însă omul trebuie să le cunoască și, ce-i drept, în Siberia, mulți se pricep să-l rostuiască cu destulă iscusință, trăgînd foloase cu o rîvnă neasemuită.

Într-unul din orașele acestea, pline de voie bună, de îndestulare materială și tihnă sufletească, cu locuitori sfătoși, de treabă, și care mi-a lăsat o amintire de neuitat, am întîlnit un fost deportat, pe Alexandr Petrovici Goriancikov. Născut într-o familie de nobili, moșieri din Rusia centrală, fusese osîndit la muncă silnică de gradul al doilea pentru că își omorîse nevasta. După ispășirea pedepsei de zece ani la ocnă, își duce traiul cuminte și nebăgat în seamă printre coloniștii din orășelul K. Era trecut, de fapt, în registrul de locuitori al unei volostii din apropiere, dar

stătea în oraş, unde-şi putea cîştiga existenţa cu meditaţiile. Prin oraşele Siberiei pot fi văzuţi adeseori meditatori dintre foştii deportaţi, care trăiesc din lecţii predate pe la familiile mai înstărite. Sînt primiţi cu bunăvoinţă, fiindcă îi învaţă pe cei mai tineri limba franceză, atît de trebuincioasă în viaţă, şi pe care, fără ei, în colţurile acestea îndepărtate ale Siberiei, oamenii nici n-ar avea de unde s-o cunoască. Pe Alexandr Petrovici l-am întîlnit întîia oară în casa primitoare a onorabilului Ivan Ivanîci Gvozdikov, vechi şi merituos slujbaş, care îşi pusese mari nădejdi în cele cinci fete ale sale. Acestea luau de patru ori pe săptămînă lecţii de la Alexandr Petrovici, care era plătit cu treizeci de copeici lecţia. Înfăţişarea lui îmi atrase luarea-aminte. Era un om slab şi neobişnuit de palid, mic, pirpiriu, încă destul de tînăr : să fi avut cel mult treizeci şi cinci de ani. Umbla totdeauna curat îmbrăcat, după moda europenească. Cînd îi vorbeai, te privea ţintă, foarte atent, îţi asculta fiecare cuvînt cu o politeţe rece, căutînd parcă să-i pătrundă tot tîlcul adînc, ca şi cum întrebarea l-ar fi pus în faţa unei enigme ce se cerea dezlegată, ori urmărind să-i smulgă o taină, pentru ca pînă la urmă să dea un răspuns scurt şi precis, dar îşi cîntărea într-atîta fiecare vorbă, încît la un moment dat începeai să simţi o jenă inexplicabilă şi te grăbeai tu însuţi să pui capăt discuţiei. L-am întrebat cu acel prilej pe Ivan Ivanîci ce crede despre el ; mi-a spus că Goriancikov duce o viaţă austeră, ireproşabilă şi că altminteri el, Ivan Ivanîci, nu i-ar fi încredinţat educaţia celor cinci fete ale sale ; dar că, în general, e un om ursuz, care fuge de lume, că-i foarte învăţat, citeşte mult, dar e scump la vorbă, încît e aproape cu neputinţă să-l provoci la o convorbire mai intimă. Unii susţineau că e pur şi simplu nebun, grăbindu-se totuşi să adauge că aceasta n-ar fi de fapt cine ştie ce meteahnă şi că mulţi dintre cetăţenii de vază ai urbei ar fi oricînd dispuşi să-l ajute şi să-l sprijine cu o vorbă bună, ba chiar că el ar putea fi de folos scriind petiţii ş.a.m.d. Se crede că are o sumedenie de rude în Rusia, dintre care unii erau poate oameni

influenți ; toți știau, însă, că din clipa deportării el tăiase toate punțile și refuzase cu încăpățînare să mai înnoade vreo legătură cu lumea sa, că, într-un cuvînt, procedase în mod conștient împotriva intereselor sale. De altfel, toată lumea la noi cunoștea povestea vieții acestui om ; toți știau că-și omorîse nevasta din gelozie, chiar în primul an de căsnicie, și că se denunțase el însuși, dîndu-se pe mîna justiției, ceea ce-i ușurase mult pedeapsa. Astfel de fapte sînt privite întotdeauna ca adevărate năpaste vrednice de milă. Și totuși, acest om ciudat se ținea mereu departe de lume și nu se arăta decît atunci cînd trebuia să se ducă la vreo lecție.

La început nu-mi atrăsese atenția în mod deosebit ; mai tîrziu, fără să-mi dau seama de ce, l-am privit însă cu mai multă luare-aminte ; stăruia în el ceva enigmatic ; ascundea, desigur, o taină. Dar era cu neputință să intri în vorbă cu el. Răspundea, ce-i drept, la orice întrebare, de parcă aceasta i-ar fi fost cea dintîi datorie, dar răspunsurile lui mă stînjeneau oarecum și-mi era penibil să-mi continui întrebările ; de altfel, convorbirile de acest soi aduceau totdeauna pe chipul lui o expresie stranie de suferință și istovire. Îmi amintesc că într-o minunată seară de vară am ieșit împreună de la Ivan Ivanîci. Îmi trecu deodată prin minte să-l invit la mine să fumăm o țigară. Mi-ar fi greu să descriu spaima ce i se întipări în clipa aceea pe obraz ; se zăpăci de-a binelea, bîigui cîteva cuvinte neînțelese și, deodată, după ce îmi aruncă o privire încărcată de mînie, o rupse la fugă în direcția opusă. Am rămas nespus de mirat. De atunci, de cîte ori mă întîlnea, părea că-l încearcă un fel de teamă Eu însă nu m-am dat bătut : ceva mă atrăgea la el, așa că după o lună mă înființai, cu totul pe neașteptate. acasă la dînsul. Am procedat, firește, fără tact și cam nechibzuit. Locuia la marginea orașului, în casa unei bătrîne, a cărei fiică, bolnavă de tuberculoză, avea un copil din flori, o fetiță de zece ani, zburdalnică și drăgălașă. În clipa cînd am intrat pe ușă, Alexandr Petrovici tocmai o învăța din cartea de citire. Cînd mă văzu, se tulbură

grozav, de parcă l-aş fi prins asupra cine ştie cărei fapte rele. Zăpăcit, se ridică în grabă şi rămase nemişcat, privindu-mă cu ochii holbaţi. În sfîrşit, ne aşezarăm pe cîte un scaun. Îmi urmărea bănuitor privirile, ca şi cum se aştepta să surprindă în fiecare din ele un anume gînd tăinuit. Mi-am dat seama numaidecît că era un om bănuitor din fire, de o susceptibilitate bolnăvicioasă, şi că suferea pesemne de mania persecuţiei. Mă privea cu duşmănie, de parcă ar fi vrut să-mi spună : Dar nu mai pleci odată ? Încercai să intru în vorbă cu el, povestindu-i despre orăşelul nostru, punîndu-l la curent cu ultimele noutăţi, dar el se eschiva cu încăpăţînare de la orice discuţie, zîmbind cu răutate şi mărginindu-se la răspunsuri monosilabice ; constatai cu acest prilej că nu era la curent cu noutăţile îndeobşte cunoscute de toată lumea şi că nu avea nici măcar dorinţa să le afle. Îi vorbii apoi de ţinutul nostru, de nevoile lui ; mă asculta în tăcere, uitîndu-se ţintă în ochii mei cu o privire atît de ciudată, încît începu să-mi fie ruşine de toată convorbirea aceasta ; şi totuşi, era cît pe-aci să-l scot din rezerva lui ostilă, oferindu-i teancul de cărţi şi reviste, încă netăiate, pe care le ridicasem chiar atunci de la poştă.

Le învălui într-o privire lacomă, dar îşi schimbă pe dată gîndul, refuzînd să le ia, sub cuvînt că n-are vreme să citească. În sfîrşit, hotării să pun capăt acestei vizite penibile şi cum mă văzui afară simţii că mi se ia o piatră de pe inimă. Îmi dădeam seama ruşinat că a fost o nesimţire din parte-mi să dau buzna în singurătatea unui om, a cărui unică dorinţă era, poate, aceea de a trăi cît mai departe de lume. Băgasem de seamă că avea prea puţine cărţi ; prin urmare, nu era adevărat că citea mult. Şi totuşi, în vreo două rînduri, trecînd cu trăsura foarte tîrziu prin faţa locuinţei lui, văzusem ferestrele luminate. Ce îl făcea oare să vegheze toată noaptea pînă aproape de ziuă ? Scria, poate ? Iar dacă aşa era, ce-ar fi putut să scrie ?

Împrejurările mă siliră să lipsesc din oraş vreme de aproape trei luni de zile. Întorcîndu-mă acasă abia

în iarnă, aflai că Alexandr Petrovici a murit şi că nu voise nici măcar în ceasul din urmă să cheme un doctor. Lumea din oraş îl şi uitase. Odaia în care locuise era goală. Făcui numaidecît cunoştinţă cu gazda lui, cu gîndul să aflu de la ea cum îşi petrecuse vremea chiriaşul şi ce anume scria. Pentru douăzeci de copeici, ea îmi aduse un coş plin cu hîrtii rămase de la răposat şi-mi mărturisi că două caiete le rupsese ca să aibă cu ce aprinde focul. Era o femeie posacă, tăcută şi n-am izbutit să aflu mare lucru de la ea. N-a fost în stare să-mi spună nimic mai interesant despre chiriaşul ei.

Din răspunsurile pe care mi le-a dat cu multă zgîrcenie, reieşea că acesta nu lucra aproape nimic şi că luni de-a rîndul i se întîmpla să nu-şi arunce ochii pe o carte ori să ia în mînă condeiul ; în schimb, se plimba toată noaptea în lung şi în lat prin odaie, frămîntat de gînduri ; cîteodată vorbea cu glas tare. O îndrăgise mult pe nepoata ei, Katia, mai ales după ce află cum o cheamă ; în ziua de sfînta Katerina se ducea la biserică şi dădea un acatist pentru pomenirea sufletului cuiva. Vizitele îl iritau şi nu primea pe nimeni ; din casă nu ieşea decît atunci cînd se ducea să dea lecţii ; pînă şi la gazda lui se uita posomorît şi încruntat, cînd, o dată pe săptămînă, aceasta venea să-i deretice odaia ; în cei trei ani cît stătuse cu chirie la ea, nu schimbaseră aproape nici o vorbă. O întrebai pe Katia dacă-şi amintea de dascălul ei. Mă privi tăcută, îşi ascunse faţa în mîini şi, întorcîndu-se spre perete, izbucni în plîns. Va să zică, omul acesta ştiuse să se facă iubit cel puţin de un suflet de copil.

Am luat vraful de hîrtii cu mine şi toată ziua aceea o petrecui cercetîndu-le. Cea mai mare parte din ele erau cu totul lipsite de interes : nişte hîrtii fără însemnătate sau caiete cu exerciţii de caligrafie ale elevilor. La urmă, îmi căzu în mînă un caiet destul de gros cu o bună parte din pagini acoperite cu o scriere măruntă. Cine ştie cînd şi în ce împrejurări a fost aruncat de către autor şi dat uitării. Era o descriere amănunţită, dar foarte incoerentă,

întreruptă pe alocuri, a celor zece ani petrecuţi de Alexandr Petrovici la ocnă. Uneori povestirea era urmată de fraze confuze, pline de amintiri ciudate, haotice, scrise la repezeală în rînduri neregulate, febrile, ca sub puterea unei cerinţe imperioase.

Recitii de cîteva ori aceste crîmpeie şi rămăsei aproape convins că ele fuseseră scrise într-o clipă de nebunie. În schimb, însemnările ocnaşului, „Scenele din Casa morţilor“, cum le numeşte el însuşi la un moment dat în manuscrisul său, nu mi-au părut cu totul lipsite de interes. O lume cu desăvîrşire nouă, necunoscută pînă atunci, ciudăţenia anumitor fapte, în sfîrşit, unele note şi reflecţii originale asupra acestei lumi interlope, mă făcură să zăbovesc tot mai des asupra unor pasaje, pentru ca la urmă, aproape captivat, să le parcurg în întregime cu cea mai vie curiozitate. E cu putinţă să mă fi înşelat. Drept probă, aleg pentru început numai cîteva capitole din aceste însemnări şi le supun aprecierii cititorului...

I

CASA MORŢILOR

Temniţa noastră se găsea în marginea cetăţii, lîngă valul de centură. Dacă priveai prin crăpăturile gardului împrejmuitor, nădăjduind să răzbeşti cu ochiul în lumea din afară, nu ţi se arăta decît un petic de cer şi o movilă înaltă de pămînt, acoperită cu scaieţi şi buruieni, pe al cărei creştet santinelele se plimbau ziua şi noaptea înainte şi înapoi, în pas măsurat, de-a lungul întăriturii, şi fără să vrei te încerca gîndul amar că vor trece ani după ani şi în scurgerea lor nesfîrşită te vei întoarce mereu la cîte o crăpătură dintre bîrnele cu vîrfuri ascuţite şi vei vedea aceeaşi întăritură, aceleaşi santinele şi acelaşi petic de cer — nu cerul de deasupra temniţei, ci cu totul alt cer, liber şi îndepărtat.

Închipuiți-vă o curte mare, lungă de două sute de pași și lată de o sută cincizeci, împrejmuită de un gard neregulat, făcut din stîlpi înalți, înfipți adînc în pămînt și prinși între ei cu un brîu de grinzi — îngrăditura temniței. Într-o parte a acestui gard e tăiată o poartă mare, bine legată în fiare și veșnic închisă, pe care o păzesc necontenit soldați și care nu se deschide decît atunci cînd ocnașii pornesc la lucru. Dincolo de această poartă e lumină, libertate, acolo trăiesc oamenii liberi. Și, gîndul îți evocă o lume minunată, neînchipuit de frumoasă, aproape ca dintr-un basm cu zîne. Nu tot astfel se înfățișa lumea dinlăuntru — lumea noastră, cu totul aparte ; ea își avea obiceiurile, portul și legile ei ciudate : era o casă în care se tîrau morți vii, într-o viață cum nimeni nu și-o poate închipui, cu oameni altfel decît ceilalți. Acest colț de lume am de gînd să-l descriu.

Cînd pătrunzi în curtea încăpătoare, dai cu ochii de cîteva clădiri. De-o parte și de alta se întind două șiruri de barăci de lemn cu un singur cat, făcute din trunchiuri cioplite : sînt cazărmile ocnașilor. Aici stau închiși deținuții, împărțiți în mai multe categorii. În fundul curții se mai vede o clădire — bucătăria, împărțită în două odăi, iar ceva mai departe se află o altă clădire, care adăpostește sub același acoperiș magazia, pivnița, șopronul și grajdul. La mijloc curtea e goală, ca o piață mică. E locul de adunare pentru apel al ocnașilor așezați pe două rînduri. Apelul se face de trei ori pe zi : dimineața, la prînz și seara, uneori și peste zi, dacă paznicii intră subit la bănuială, ori, nefiind îndeajuns de pricepuți la numărat, li se năzare ceva...

Între gard și rîndul de case rămîne un spațiu liber, unde unii ocnași, oameni mai ursuzi și mai retrași, obișnuiesc să se plimbe în ceasurile cînd nu se lucrează, rătăcind din loc în loc, feriți de privirile celorlalți și măcinîndu-și în singurătate amărăciunea gîndurilor. De cîte ori îi întîlneam în aceste plimbări ale lor, îmi plăcea să le observ fețele posomorîte, stigmatizate și încercam să ghicesc gîndurile ce-i fră-

mîntă. Aşa, de pildă, unul îşi făcuse o adevărată îndeletnicire din a număra, în timpul plimbărilor, parii gardului. Erau cu totul vreo mie cinci sute ; îi numărase de nu ştiu cîte ori şi-i avea în seamă ca într-un inventar.

Fiecare par însemna o zi de trudă în temniţă ; în fiecare zi scădea de la numărătoare cîte un par şi în felul acesta avea socoteala exactă a zilelor de muncă silnică ce-i mai rămîneau de făcut pînă la împlinirea termenului de osîndă. Se simţea cu adevărat fericit cînd ajungea să scadă ultimul par al unei porţiuni din cele şase laturi ale gardului. Avea de aşteptat încă mulţi ani, dar în temniţă ai timp destul ca să te înveţi cu răbdarea. Într-o zi mi-a fost dat să văd cum îşi ia rămas bun de la fraţii lui de suferinţă un ocnaş care-şi ispăşise pedeapsa şi urma să fie pus în libertate. Fusese osîndit la douăzeci de ani muncă silnică. Unii dintre ocnaşi îşi aminteau că-l văzuseră intrînd tînăr, nepăsător, nemuncit de gîndul crimei ori al pedepsei ; acum părăsea temniţa un moşneag cu părul alb, cu chipul trist şi întunecat. Făcu în tăcere înconjurul celor şase cazărmi, trecu apoi prin fiecare din ele. Intra, se închina în faţa icoanei, apoi făcea o adîncă plecăciune înaintea tovarăşilor săi întru nenorocire, rugîndu-i să nu-l pomenească de rău. Îmi amintesc de asemenea că într-o seară fu chemat la poarta de intrare un deţinut care fusese pe vremuri ţăran siberian înstărit. Cu şase luni mai înainte primise vestea că nevasta lui s-a măritat, lucru care-l îndurerase peste măsură. În seara aceea ea venise la temniţă şi-l chemase ca să-i dea ceva de pomană. Au stat de vorbă cîteva minute, au plîns amîndoi şi s-au despărţit ca să nu se mai întîlnească niciodată. I-am văzut faţa cînd se întorcea în cazarmă. Într-adevăr, aici era o bună şcoală a răbdării.

O dată cu căderea întunericului, porţile cazărmilor se închideau şi nu se mai putea ieşi decît a doua zi dimineaţa. Îmi era totdeauna peste măsură de greu să părăsesc curtea pentru a reintra în cazarmă. Închipuiţi-vă o încăpere lungă, scundă, înăbuşitoare,

abia luminată de cîteva lumînări de seu, în care plutea un miros greu și greţos. Nici acum nu sînt în stare să înţeleg cum de-am putut să rezist acolo zece ani și să supravieţuiesc. Ocupam pe priciul comun din dormitorul nostru trei scînduri : atît era locul de care mă puteam folosi. Pe același prici se înghesuiau treizeci de oameni. Iarna, ușile se închideau foarte devreme ; trebuiau să treacă cel puţin patru ore pînă ce lumea se potolea și toţi adormeau. Pînă atunci însă — zgomot, larmă, hohote de rîs, ocări, zornăit de lanţuri, aer greu și înăbușitor, îmbîcsit de fum și exalaţii pestilenţiale, capete rase și chipuri stigmatizate, veșminte zdrenţuroase — totul hulit și batjocorit pînă în ultimul grad... Da, bine a zis cine a zis : să nu-i dea dumnezeu omului cîte poate îndura ! — căci omul e o fiinţă care se obișnuiește cu orice. Asta-i însușirea lui de căpetenie...

Eram cu toţii două sute cincizeci de oameni. Numărul acesta rămînea aproape întotdeauna neschimbat. Unii își sfîrșeau pedeapsa și plecau, alţii mureau ; în locul lor veneau noi osîndiţi. Și ce lume pestriţă ! Erau în acest amestec tot felul de oameni. Cred că fiecare gubernie, fiecare ţinut al Rusiei își avea aici reprezentantul său. Erau și reprezentanţi ai altor naţionalităţi, printre care și cîţiva munteni din Caucaz. Toată omenirea aceasta era categorisită după gravitatea faptei săvîrșite și, deci, după numărul de ani căpătaţi ca pedeapsă. Îmi închipui, de asemenea, că nu era gen de crimă care să nu fi fost prezent aici. Grosul, categoria de bază a diversităţii acesteia de întemniţaţi îl alcătuiau cei condamnaţi la ocnă și deportare (la ocnă *tare,* cum ziceau cu multă naivitate deţinuţii), criminalii de drept comun. Erau criminali lipsiţi de toate drepturile civile, izgoniţi pentru totdeauna din societate și al căror chip însemnat cu fierul avea să rămînă pentru totdeauna ca un stigmat al acestei repudieri. Erau și alţii, trimiși la muncă silnică pe termene de la opt pînă la doisprezece ani și care, după ce își ispășeau pedeapsa, erau repartizaţi prin volostiile siberiene ca deportaţi-coloniști. O altă categorie o formau cei din secţia militară,

care nu erau condamnaţi şi la degradare civilă, rămânînd în privinţa aceasta în situaţia celor de la unităţile disciplinare ale armatei ruseşti. Erau trimişi aci pentru termene scurte ; după ispăşirea pedepsei se întorceau ca soldaţi la unităţile de infanterie siberiană de unde veniseră. Mulţi dintre ei erau aduşi curînd înapoi pentru alte infracţiuni mai grave, de data aceasta însă nu pentru un timp scurt, ci pentru cel puţin douăzeci de ani. Categoria aceasta se numea „permanentă". Totuşi, osîndiţii ce făceau parte din ea aveau oarecare drepturi. Mai era apoi o categorie destul de numeroasă, alcătuită din cei mai primejdioşi infractori, cei mai mulţi proveniţi din rîndurile armatei, şi care se numea „secţia specială". Aci se trimiteau osîndiţii din toate colţurile Rusiei. Erau priviţi pe bună dreptate ca osîndiţi pe viaţă, fiindcă nu li se spunea niciodată durata pedepsei ce aveau de ispăşit. Regulamentul impunea să li se dea de lucru de două şi chiar de trei ori mai mult decît celorlalţi. Categoria aceasta de criminali era ţinută aici provizoriu, pînă la organizarea în Siberia a unor ocne cu muncă deosebit de grea. „Voi sînteţi pe termen, le ziceau ei celorlalţi ocnaşi, pe cînd pe noi ocna ne mănîncă." Mai tîrziu am auzit spunîndu-se că această secţie a fost desfiinţată. A fost desfiinţat, se pare, şi regulamentul interior civil, păstrîndu-se un regim unic de tratament, acel al unităţilor disciplinare militare. A fost schimbată, fără îndoială, în mod corespunzător şi administraţia. Descriu aici, prin urmare, stările de fapt dinainte vreme, stări de mult dispărute în negura timpurilor.

Da, e mult de atunci ; acum îmi pare că totul n-a fost decît un coşmar. Mi-aduc aminte clipa cînd am fost adus în temniţă, într-o seară posomorîtă de decembrie. Ocnaşii se întorceau de la lucru, pregătindu-se pentru numărătoare. Un subofiţer mustăcios mi-a deschis în sfîrşit poarta acestei case ciudate, în care aveam să mă chinuiesc atîţia ani, să îndur atîtea încercări, pe care nu mi le-aş fi putut imagina cît de cît dacă nu le-aş fi trăit aievea. Aşa, de pildă, mi-aş fi putut oare închipui vreodată chinul groaznic, de

neîndurat, de a nu putea rămîne singur măcar o clipă vreme de zece ani ? La muncă, dus între paznici : în cazarmă, însoțit cu încă două sute de alți ocnași ; niciodată singur, niciodată tu cu tine însuți ! De altfel, nu era lucrul cel mai greu cu care trebuia să mă obișnuiesc !

Se aflau aci ucigași ocazionali și ucigași de meserie, tîlhari și șefi de bande tîlhărești, pungași de buzunare și vagabonzi meșteri în a șterpeli bani picați din senin sau de-ale mîncării. Mai erau și unii despre care cu greu ți-ai fi putut da seama ce căutau printre ceilalți, cum de nimeriseră într-un asemenea loc ? Și totuși, fiecare își avea povestea lui tulbure și apăsătoare ca o mahmureală după o beție grea. Ocnașii vorbeau foarte puțin de trecutul lor ; nu numai că nu le plăcea să și-l povestească, dar căutau, pare-se, nici să nu se mai gîndească la ce a fost. Am cunoscut printre colegii mei de lanțuri ucigași atît de veseli și fără grijă, încît ai fi pus rămășag că niciodată conștiința nu le fusese tulburată de vreun gînd de remușcare. Întîlneai însă, și chipuri mohorîte, aproape totdeauna taciturne.

În general, se întîmpla rareori ca vreunul să-și povestească viața și nici curiozitatea în privința asta nu prea era aici la modă, nu intra, ca să zicem așa, în „obiceiul locului" ; numai cînd și cînd vedeai pe careva că începe, neavînd ce face, să-și depene amintirile în fața unui vecin care îl asculta cu răceală. Nimeni, la drept vorbind, nu-și putea uimi vecinul. „Știm și noi ceva carte", spuneau ei ades cu un aer ciudat de superioritate și mîndrie. Mi-aduc aminte că într-o zi un tîlhar, îmbătîndu-se (deținuții găseau posibilitatea uneori să se îmbete și la ocnă), se apucă să povestească cum omorîse un copil de cinci ani : îl atrăsese mai întîi cu o jucărie, apoi îl dusese într-o șură și îl înjunghiase acolo. Toată cazarma, care pînă atunci se veselise de glumele lui, zbieră la el într-un glas și palavragiul indiscret fu nevoit să tacă ; și nu de indignare s-au răstit la el ocnașii, ci pentru că *nu trebuia* să vorbească *despre asta ;* pentru că nu se obișnuia să se vorbească *despre asta.*

Ar fi cazul să amintim că oamenii aceştia aveau într-adevăr o brumă de învăţătură în sensul cel mai concret al cuvîntului. Cel puţin jumătate dintre ei ştiau să scrie şi să citească. În ce alt loc din Rusia, unde poporul rus se adună în mase, s-ar putea desprinde un grup compact de două sute cincizeci de oameni, dintre care jumătate să fie ştiutori de carte ? Am auzit mai tîrziu spunîndu-se cu multă convingere, pe baza unor date asemănătoare, că ştiinţa de carte tulbură şi zăpăceşte poporul. E o mare greşeală : învăţătura e cu totul străină de această criză dureroasă, ale cărei pricini trebuie căutate aiurea, deşi e cazul să recunoaştem că ştiinţa de carte dezvoltă în popor o încredere excesivă în puterile lui. Dar lucrul acesta e departe de a constitui o tară.

Secţiile se deosebeau prin îmbrăcăminte : una avea vestonul jumătate negru, jumătate cenuşiu, şi pantalonii cu un crac negru, iar celălalt cenuşiu. Într-o zi, pe cînd ne aflam la lucru, o fetiţă care vindea colaci, se apropie de ocnaşi, mă privi o vreme, apoi începu să rîdă cu hohote : „Vai, ce urît e ! exclamă ea. N-a fost destulă stofă cenuşie şi stofă neagră nici pe-atîta !" Unii aveau haina în întregime din stofă cenuşie şi numai mînecile negre. Capetele erau de asemenea rase în diferite chipuri : unii aveau capul ras pe jumătate de-a lungul craniului, de la frunte spre ceafă, alţii de-a latul, de la o ureche la alta.

Se putea observa numaidecît, de la cea dintîi privire mai atentă, ceva comun ce reunea într-o familie ciudată mulţimea aceasta de oameni atît de diferiţi ; pînă şi indivizii cu personalitatea cea mai pregnantă, mai ieşită din comun, care fără voia lor se impuneau celorlalţi, pînă şi aceştia se străduiau să se adapteze spiritului specific întregii ocne. În general, însă, aş putea spune că, în afară de unele rare excepţii de oameni veseli şi nepăsători din fire, care tocmai prin aceasta atrăgeau asupră-le dispreţul mulţimii, toţi deţinuţii erau ursuzi, invidioşi, extrem de vanitoşi, lăudăroşi, prezumţioşi, susceptibili şi formalişti din cale afară. Capacitatea de a nu te mira de nimic era considerată drept cea mai mare virtute. Toţi sufereau

de o boală ciudată : îi muncea mereu gîndul cum să se comporte și ce anume ținută să adopte față de alții. De multe ori însă atitudinea cea mai arogantă făcea repede loc unei comportări neînchipuit de lașe. Erau, totuși, printre ei și cîțiva oameni cu adevărat de caracter, stăpîni pe faptele lor ; aceștia se purtau simplu și modest, fără poză, fără fasoane. Curios însă, că și printre oamenii aceștia cu o personalitate într-adevăr puternică, unii sufereau de o vanitate excesivă, aproape bolnăvicioasă. În general, vanitatea, mîndria prostească, poza, erau aici pe primul plan. Cea mai mare parte a deținuților erau perverși și ticăloși la culme. Intrigile și bîrfelile se țineau lanț : viața în dormitoare erau un adevărat infern.

Dar nimeni n-ar fi îndrăznit să se ridice împotriva regulamentului interior și împotriva obiceiurilor înrădăcinate ale temniței : toată lumea se supunea fără crîcnire. Unele firi neînduplecate se plecau mai anevoie, cu prețul unor grele eforturi, pentru ca în cele din urmă să se frîngă neapărat. Veneau în temniță și din aceia care în libertate își făcuseră de cap, întrecînd orice măsură, și care, mînați de o pornire nestăpînită, de o adevărată furie, săvîrșiseră crime abominabile, fără să-și dea seama de ce o fac, ca în delir, ca într-un fel de întunecare a minții, de multe ori dintr-o vanitate dusă dincolo de orice limită. Dar toți aceștia erau domoliți pe dată și în scurt timp puși la respect, cu toate că unii din ei, înainte de a fi ajuns la ocnă, terorizaseră ținuturi întregi.

Cum se pomeneau între aceste ziduri, osîndiții nou-veniți își dădeau numaidecît seama că aici nu aveau pe cine uimi, așa că se domoleau, se resemnau și, pe nesimțite, se adaptau tonului general al cazărmii. Acest ton general se vădea în afișarea unei demnități personale cu totul aparte, care stăpînea pe fiecare deținut, ca și cum calitatea de ocnaș, de osîndit i-ar fi conferit fiecăruia un titlu de mare cinste. Nici un semn, oricît de mic, de rușine ori de căință. Se mai putea observa, ce-i drept, și o împăcare exterioară, o atitudine oficială, ca să zicem așa, un fel de resemnare filozofică. „De, sîntem niște oameni pierduți,

ziceau ei, și dacă n-am știut să prețuim libertatea, acum n-aveam încotro : să ne-nșirăm deci spinările pe *uliţa verde* [1], să stăm smirna la numărătoare." „N-ai vrut să asculţi de părinţi, acum ascultă de tobă !" „De bine-ţi plesnea bîrdăhanul, acuma dă-i cu ciocanul." Vorbele acestea erau rostite și repetate deseori în chip de precepte, așa cum ai rosti niște zicale și proverbe obișnuite, dar niciodată în mod serios, ci cu totul desprinse de adînca lor semnificație concretă. Nu erau decît vorbe goale, fără nici un ecou lăuntric.

E puţin probabil ca vreunul măcar să se fi recunoscut în sinea lui vinovat de o faptă nelegiuită. Să fi încercat numai vreunul din afară să-i reproșeze deținutului nelegiuirile făptuite, să-l ocărască pentru ele (deși nu-i stă rusului în fire să-i scoată ochii unui condamnat, amintindu-i de crima lui), că înjurăturile cu care ar fi ripostat acesta n-ar fi contenit multă vreme. Și ce mai meșteri erau toţi la înjurat ! Sudălmile lor erau subtile, artistice, fuseseră ridicate la rang de știință ; după metoda lor savantă, jignitor era nu atît cuvîntul, cît sensul care i se atribuia ; accentul umilitor cădea pe tîlcul ascuns al vorbei, pe intenţia în sine, pe ideea cuprinsă în înjurătură, ceea ce vădea un rafinament deosebit și era mult, mult mai usturător. Certurile lor nesfîrșite contribuiau în și mai mare măsură la desăvîrșirea acestei științe. Dat fiind că nu lucrau decît sub amenințări și constrîngere, erau cu toţii puturoși, și prin urmare, cu timpul, ajungeau niște detracaţi. Cei ce nu fuseseră încă pervertiţi mai dinainte se perverteau foarte curînd aici în temniţă. Laolaltă îi adunase numai întîmplarea. Unii faţă de alţii rămîneau cu totul străini.

„Trei perechi de încălțări a rupt dracul pînă să ne strîngă la un loc !" ziceau ei. Intrigile, bîrfelile, invidia, certurile erau preocuparea lor dintîi în această viaţă de iad. Nici cea mai dezmăţată ţaţă n-ar fi fost

[1] Uliţa verde — intervalul dintre cele două șiruri de soldaţi înarmaţi cu nuiele verzi pe care trebuiau să-l străbată ocnașii condamnaţi la bătaie (n ed)

în stare să-şi dea într-atîta drumul la gură, cum o făceau unii dintre ucigaşii aceştia spurcaţi la vorbă. Ţin să precizez, totuşi, că se găseau printre ei şi oameni de caracter, cu o voinţă neînduplecată, obişnuiţi în viaţă să răstoarne munţi şi să poruncească. Fără să-şi dea seama, toţi ceilalţi arătau faţă de ei semne de mare respect; la rîndul lor, aceştia, cu toate că ţineau mult la prestigiul lor, nu căutau să şi-l impună nimănui, nu se amestecau în certuri, aveau o purtare plină de demnitate; erau oameni cu judecată şi aproape totdeauna supuşi şi ascultători faţă de şefi, nu din spirit de disciplină sau dintr-un imbold de conştiinciozitate faţă de îndatoririle lor, ci printr-un fel de înţelegere tacită cu aceştia, ca o recunoaştere a avantajelor reciproce ce ar avea şi unii şi alţii de pe urma unei asemenea atitudini. De altfel, faţă de ei se proceda totdeauna cu multă prudenţă. Îmi aduc aminte că într-o zi unul din deţinuţii aceştia, un om hotărît şi neînfricat, cunoscut şefilor prin pornirile lui de fiară, fu osîndit pentru o abatere oarecare la bătaia cu nuiele. Era vară; nu se lucra. Maiorul-ajutor de comandant, şeful direct al temniţei, venise la corpul de gardă, care se afla lîngă poarta cea mare, ca să asiste personal la aplicarea pedepsei. Acest maior era o piază rea pentru deţinuţi; băgase atîta frică în ei, încît tremurau înaintea lui. Crud şi aspru pînă la nesimţire, „se dădea la oameni ca o fiară", cum spuneau ei. Se temeau mai cu seamă de privirea lui ascuţită şi pătrunzătoare ca de rîs, căreia era cu neputinţă să-i scape ceva. Vedea, ca să zicem aşa, fără să privească. Chiar din clipa cînd păşea în incinta temniţei ştia ce se petrece la celălalt capăt al curţii. Ocnaşii îi ziceau „Ochilă-Scormonilă". Avea însă un sistem greşit şi un fel de a se purta ce părea de-a dreptul o nesăbuinţă, căci prin faptele sale de o răutate feroce nu făcea altceva decît să întărîte nişte oameni şi aşa îndeajuns de înrăiţi şi gata la orice; şi dacă n-ar fi fost comandantul, om de omenie şi cu scaun la cap, care mai domolea din cînd în cînd zelul sălbatic al maiorului, acesta ar fi pricinuit, desigur, mari nenorociri prin administraţia sa nesă-

buită. Nu înţeleg cum de-a reuşit totuşi să scape teafăr de acolo şi să treacă în retragere sănătos şi nevătămat, după ce, nu-i vorbă, încăpuse mai întîi pe mîinile organelor judiciare.

Cînd se pomeni chemat, deţinutul îngălbeni. În alte prilejuri de acest fel, se culca supus şi tăcut la pămînt, îşi primea fără a crîcni pedeapsa, după care se ridica de jos, se scutura ca un cîine tăvălit, îndurînd necazul cu o resemnare demnă de un filozof. De altfel, cu el se proceda, pare-se, întotdeauna cu multă prudenţă. De astă dată însă, nu se ştie de ce, se socotea nevinovat. Îngălbeni şi, profitînd de neatenţia escortei, ascunse în mînecă un cuţit de cizmărie. Era cu desăvîrşire interzis deţinuţilor să aibă la ei cuţite şi orice scule ascuţite. De aceea se făceau pe neaşteptate percheziţii dese, severe şi minuţioase, urmate de pedepse aspre în caz de abateri; întrucît e însă foarte greu să găseşti la hoţ un lucru pe care el a hotărît să-l dosească cu tot dinadinsul, iar pe dealtă parte cuţitele şi sculele fiind absolut indispensabile deţinuţilor, ele nu dispăreau niciodată din temniţă; dacă erau, totuşi, găsite şi confiscate cu ocazia percheziţiilor, ocnaşii îşi procurau imediat altele în loc. Toţi deţinuţii se repeziră la gard şi cu inima strînsă priveau prin crăpăturile dintre bîrne. Ştiau că de astă dată Petrov nu se va lăsa bătut, ceea ce însemna sfîrşitul maiorului. Dar întîmplarea a vrut ca în clipa hotărîtoare maiorul să se urce în trăsură şi să plece, încredinţînd comanda execuţiei unui alt ofiţer. „Dumnezeu l-a avut în pază!" spuneau mai tîrziu ocnaşii. În ce-l priveşte pe Petrov, îşi îndură pedeapsa cu calmu-i obişnuit: cum plecase maiorul, mînia i se stinsese. Pînă la un anumit punct, deţinutul e supus şi ascultător, dar resemnarea lui are margini, peste care nu e bine să se treacă. Şi fiindcă veni vorba: nimic nu e mai ciudat ca vîrtejul acestor izbucniri de furie şi nesupunere. Adeseori, un om rabdă în tăcere ani de-a rîndul, îndură resemnat cele mai crunte pedepse, dar deodată îl vezi răbufnind dintr-o nimica toată, pentru te miri ce lucru neînsemnat, încît rămîi uluit şi te în-

trebi de mai e în toate minţile; căci ceea ce face el atunci pare de-a dreptul o nebunie.

Am spus mai înainte că timp de mai mulţi ani n-am observat la oamenii aceştia nici cel mai mic semn de căinţă, nici cea mai mică frămîntare sau părere de rău pentru crima săvîrşită şi că cea mai mare parte din ocnaşi se credeau în sinea lor îndreptăţiţi în totul pentru faptele lor. E o realitate. Fireşte, mîndia prostească, pildele rele, lăudăroşenia şi o falsă ruşine erau atîtea cauze care contribuiau la acest lucru. Pe de altă parte, cine s-ar încumeta să afirme cu cugetul curat că a pătruns adîncurile acestor inimi pornite spre rău şi că a reuşit să descopere ce zace în ele ferit de toată lumea? Pare cu neputinţă ca în decursul atîtor ani să nu mi se fi oferit un prilej oarecare de a surprinde măcar un singur semn de frămîntare, de regret sau de suferinţă morală. Şi totuşi, aşa este: n-am văzut nimic asemănător, dar absolut nimic. Da, e foarte greu, pare-se, să înţelegi o faptă criminală, judecînd-o numai din anumite puncte de vedere, pe baza unei concepţii prestabilite, căci filozofia unei asemenea fapte e cu mult mai dificilă decît s-ar crede. E limpede însă că nici temniţele, nici ocnele, nici sistemul muncii silnice nu-l corijează pe criminal; aceste pedepse nu pot decît să-l facă să sufere, ferind societatea de relele pe care le-ar mai putea încă săvîrşi. Temniţa şi munca silnică cea mai grea nu fac decît să dezvolte în sufletele acestor oameni o ură profundă, setea de bucurii oprite şi o groaznică nepăsare faţă de tot ce se petrece în jurul lor. Pe de altă parte, sînt convins că şi faimosul sistem celular nu atinge decît un scop aparent şi iluzoriu. El stoarce din criminal toată puterea şi energia, îi zdruncină şi-i vlăguieşte sufletul, sădind în el spaima, pentru ca apoi să înfăţişeze societăţii o mumie morală, un semidement în chip de model de îndreptare şi căinţă. Ucigaşul răsculat împotriva societăţii o urăşte, desigur; el se crede în dreptul lui s-o facă şi să considere societatea singura vinovată. Pe de altă parte, prin pedeapsa îndurată, el se

consideră despovărat, curățat de păcat, ca să zicem așa, cu datoria plătită față de societate. Dar lucrurile ar mai putea fi privite și din alte puncte de vedere, care să ducă aproape la o totală absolvire a criminalului de orice vină. Și totuși, există infracțiuni care, indiferent de aceste puncte de vedere atît de deosebite, lucru care nu va putea fi contestat de nimeni, oricînd și oriunde, rămîn sub orice legislație tot nelegiuiri și vor fi privite ca atare cît timp omul va fi încă om. Numai în temniță mi-a fost dat să aud povestindu-se cu un nestăpînit hohot de rîs copilăresc faptele cele mai groaznice și cele mai monstruoase, crimele cele mai înfiorătoare. N-am să-l uit niciodată pe un paricid, fost nobil și slujbaș. Pentru tatăl lui fusese o adevărată nenorocire : un fiu risipitor, în adevăratul înțeles al cuvîntului. Dusese o viață destrăbălată, se înglodase în datorii. Bătrînul încercase să-l cuminţească, ferindu-l din calea pierzaniei. El însă, știind că tatăl său are casă și o moșioară și socotind că are și bani ascunși, și-a ucis părintele, ca să intre mai repede în stăpînirea drepturilor de moștenire. Crima a fost descoperită abia peste o lună. În acest timp, ucigașul, care avusese de altfel grijă să anunțe poliția că tatăl său a dispărut, își petrecea vremea într-o neîntreruptă beție și desfrînare. La urmă, pe cînd el lipsea de acasă, poliția a găsit cadavrul bătrînului în șanțul de scurgere acoperit cu scînduri, care străbătea curtea. Capul alb era despărțit de trup și pus alături, pe-o pernă. Nici pînă în ultimul moment ucigașul nu mărturisi nimic în fața judecății. Condamnat la douăzeci de ani muncă silnică, cu pierderea gradelor civile și a titlului nobiliar, fu trimis la ocnă în Siberia. Tot timpul cît am stat aci în aceeași cazarmă nu l-am văzut decît vesel și bine dispus. Era omul cel mai zăpăcit, mai ușuratic și nechizbuit din cîți am întîlnit în viața mea, cu toate că nu era de loc prost. N-am văzut la el niciodată cine știe ce semne de cruzime bestială. Ceilalți ocnași îl disprețuiau, nu pentru fapta pe care o săvîrșise și de care nu se vor-

bea niciodată, ci fiindcă era un zăpăcit și nu știa cum să se poarte.

Paricidul acesta avea nesimțirea să pomenească uneori de tatăl lui. Într-o zi, lăudîndu-se cu constituția lui robustă, îmi povesti că e ceva ereditar și că tot neamul lui se bucura de o sănătate excelentă și adăugă : „Uite, *tatăl meu*, de pildă, pînă în clipa morții n-a fost niciodată bolnav". O nesimțire atît de sălbatică mi se părea cu neputință de conceput. E ceva cu totul anormal, vreo deficiență constituțională, o monstruozitate fizică și morală necunoscută încă de știință și nu pur și simplu o crimă în accepțiunea obișnuită a cuvîntului. Ideea unei asemenea crime mi se părea atît de absurdă, încît nu-mi venea să cred în posibilitatea, în realitatea ei. Și totuși, oamenii din orașul lui, care cunoșteau bine cazul, mi-au povestit amănunțit cum s-au petrecut lucrurile.

Faptele erau atît de grăitoare încît nu încăpea vreo îndoială asupra veracității nelegiuirii...

Deținuții l-au auzit o dată țipînd în somn : „Ține-l! Ține-l ! Taie-i capul ! Capul ! Capul !"

Aproape toți deținuții vorbeau în somn, aiurînd și strigînd cuvinte cu glas tare. Înjurături, vorbe de ocară, expresii hoțești, cuțite, topoare, alcătuiau vocabularul pe care-l foloseau cel mai des în visele lor tulburi. „Sîntem stîlciți în bătaie, spuneau ei ; ne sînt vătămate măruntaiele, de-aia zbierăm în somn."

Munca de osîndă, cazonă, silnică, nu era o îndeletnicire, ci o obligație grea ; condamnații își îndeplineau corvoada rînduită lucrînd în silă numărul de ceasuri impus de regulament, apoi se întorceau în temniță. Deținuții urau munca aceasta. Dacă n-ar fi avut și o îndeletnicire proprie, căreia să i se dedice cu toată rîvna, punîndu-și la contribuție priceperea și iscusința, omul n-ar fi putut suporta anii grei de temniță. Alminteri, cum ar fi putut toți oamenii aceștia înzestrați din fire cu o bogată experiență de viață în lumea largă și cu o nemărginită sete de a trăi, smulși cu forța din sînul societății, din mediul lor obișnuit, și îngrămădiți la un loc, ca o

turmă, cum ar fi putut ei să-şi înjghebe aici o existenţă cît de cît omenească ?

O viaţă de trîndăvie ar fi dezvoltat într-înşii porniri şi apucături criminale de care habar n-ar fi avut înainte. Omul nu poate trăi fără muncă şi fără un rost al lui, legitim şi firesc : se degradează şi devine fiară. De aceea, fiecare ocnaş, dintr-o pornire firească de a-şi satisface o cerinţă vitală şi din instinct de autoconservare, avea acolo un meşteşug, o îndeletnicire oarecare. Vara, să zicem, cît e ziua de lungă, era ocupat la muncă silnică, iar nopţile erau atît de scurte, încît de-abia apuca să doarmă. În schimb, iarna, de cum începea să se însereze, deţinutul, conform regulamentului, trebuia să fie închis în cazarmă. Ce să facă omul în serile lungi, încărcate de monotonie şi plictiseală ? Şi atunci, aproape toate cazărmile, călcînd opreliştea, se transformau într-un uriaş atelier. De fapt, munca, îndeletnicirea ca atare, nu era interzisă ; deţinuţii nu aveau însă voie să aibă asupra lor nici un fel de scule, fără de care orice îndeletnicire devine cu neputinţă. Se lucra pe ascuns şi administraţia închidea pare-se ochii. Mulţi dintre deţinuţi intrau în temniţă fără să ştie ce să facă cu cele zece degete ; învăţau însă cu vremea un meşteşug oarecare de la camarazii lor şi, o dată liberaţi, deveneau meşteşugari foarte buni. Erau cizmari, pantofari, croitori, tîmplari, lăcătuşi şi poleitori. Evreul Isai Bumstein era giuvaergiu, dar se mai îndeletnicea şi cu cămătăria. Toată lumea lucra şi cîştiga ceva parale. Comenzile veneau din oraş. Banul e aici un fel de întrupare sunătoare a libertăţii şi are valoare înzecită pentru un om cu totul lipsit de libertate. Cei cîţiva gologani pe care îi simte zăngănindu-i în buzunar îi mai alină cumva nenorocirea în care se află, chiar şi atunci cînd nu-i poate cheltui efectiv. Poţi însă oricînd şi oriunde să-ţi risipeşti banul, cu atît mai mult cu cît fructul oprit e îndoit de atrăgător. Şi-apoi, rachiul nu lipsea nici din temniţă. Fumatul era de asemenea interzis categoric, dar toată lumea fuma. Banii şi tutunul îi fereau pe ocnaşi de scorbut şi de alte boli, după cum munca îi ferea de

degradare totală şi de nelegiuiri : fără muncă s-ar fi devorat unii pe alţii, ca nişte păianjeni închişi într-un borcan. Şi cu toate astea, atît lucrul în cazarmă, cît şi deţinerea de bani se urmăreau şi se pedepseau. De multe ori, noaptea, cînd nu te aşteptai, se făceau controale severe, confiscîndu-se tot ce nu era îngăduit de lege. Oricît de ingenios erau ascunşi banii, se întîmpla adesea să fie descoperiţi. Era una din cauzele pentru care ocnaşii nu căutau să-i păstreze, dîndu-i cu uşurinţă pe băutură, ceea ce explica şi stăruinţa cu care se introducea rachiul în temniţă. Pe lîngă că li se confisca tot avutul, cei prinşi cu abateri la percheziţii, mai erau supuşi şi la o cruntă bătaie cu nuiele.

Dar imediat după control, ocnaşii îşi făceau rost de alte scule şi lucrurile reintrau în făgaşul lor obişnuit. Pe de o parte, administraţia ştia de toate acestea, pe de altă parte deţinuţii suportau pedepsele fără să crîcnească, deşi starea aceasta de lucruri semăna mult cu viaţa unor oameni stabiliţi pe Vezuviu.

Cine nu ştia nici o meserie se îndeletnicea cu altceva. Genurile de ocupaţii şi de afaceri erau destul de variate şi originale. Unii îşi omorau timpul făcînd pe precupeţii : cumpărau şi vindeau nişte lucruri pe care nimeni din lumea de afară nu s-ar fi gîndit vreodată să le considere drept obiecte, necum să le cumpere ori să le vîndă. Dar ocna era săracă şi de aceea foarte practică şi inventivă în afaceri. Cea mai neînsemnată cîrpă îşi avea preţul ei şi putea sluji la ceva. Tot din pricina sărăciei, şi banul avea cu totul altă valoare decît pentru lumea de afară. O muncă grea şi istovitoare, care cerea adesea multă iscusinţă, se plătea doar cu cîteva copeici. Unii practicau cu destul succes cămătăria. Deţinutul risipitor ori ruinat îşi ducea la cămătar puţinele lucruri mai de preţ ce le avea şi căpăta pe ele cîţiva bănuţi de aramă cu o dobîndă exagerată. Dacă nu le scotea în ziua hotărîtă, cămătarul vindea pe loc şi fără nici o milă obiectul amanetat ; cămătăria era o afacere atît de rentabilă, încît se dădeau împrumuturi şi pe efec-

tele statului : pe rufărie, pe încălţăminte şi pe alte lucruri de care un deţinut are nevoie în orice moment. Dar cu aceste amaneturi se putea întîmpla ca afacerea să ia şi o altă întorsătură, surprinzătoare, dar nu şi imprevizibilă : după ce primea banii, proprietarul lucrurilor amanetate se ducea fără multă vorbă să-l caute pe subofiţerul care avea supravegherea permanentă a temniţei şi îl denunţa pe cămătar că a luat amanet efecte cazone ; lucrurile erau imediat luate şi restituite denunţătorului, fără a se mai raporta cazul şi administraţiei superioare. Curios e însă că niciodată în asemenea cazuri nu se isca între cei doi vreo ceartă ; cămătarul restituia, tăcut şi cu faţa posomorîtă, lucrurile cerute, de parcă s-ar fi aşteptat să se întîmple întocmai aşa. Poate că în sinea lui recunoştea că în locul celuilalt ar fi procedat la fel. Şi dacă se pornea uneori pe înjurături, n-o făcea cu vrăjmăşie şi ură, ci mai mult pentru ca întîmplarea să nu pară cu totul lipsită de însemnătate, de parcă aşa ar fi cerut-o momentul şi situaţia.

În general, se fura aici ca în codru ; furau unul de la altul. Aproape fiecare deţinut avea dreptul să aibă lădiţa lui, închisă cu lacăt, în care îşi păstra efectele primite de la stat ; dar încuietorile nu prea erau aici de mare folos. Oricine îşi poate închipui, cred, ce hoţi îndemînatici se aflau printre noi. Mie, un deţinut care îmi era foarte devotat (o spun fără nici o exagerare) mi-a furat biblia, singura carte îngăduită în temniţă ; în aceeaşi zi mi-a mărturisit totul, şi nu pentru că ar fi avut remuşcări, ci fiindcă i se făcuse milă văzîndu-mă că o tot caut în zadar. Erau printre deţinuţi şi unii aşa-zişi „cîrciumari", care vindeau rachiu şi se îmbogăţeau curînd de pe urma acestei îndeletniciri. Voi avea prilejul să vorbesc mai departe în amănunt despre aceasta, fiincă era o îndeletnicire care se făcea în condiţii cu adevărat foarte ciudate. Mulţi dintre deţinuţi fuseseră aduşi aici pentru contrabandă, de aceea nu-i de loc de mirare că în ciuda controlului sever şi a supravegherii stricte a celor ce intrau şi ieşeau pe poarta temniţei, unii reuşeau totuşi să introducă pe ascuns şi băutură. Şi fi-

indcă veni vorba : contrabanda e și ea o infracțiune cu aspecte foarte curioase. Cine și-ar putea închipui, de pildă, că uneori banul prezintă pentru contrabandist o importanță secundară ? Și cu toate astea, așa e. Contrabandistul lucrează din pasiune, din vocație. În felul lui e un artist. El riscă totul, se expune la cele mai grave primejdii, își pune la contribuție toată șiretenia de care e capabil, acționează rapid și inventiv, reușind să se descurce în cele mai dificile situații, ba de multe ori ingeniozitatea lui poartă pecetea unei adevărate inspirații. E o patimă tot atît de puternică ca și aceea a cărților de joc. Am cunoscut la ocnă un deținut, o namilă de om, dar care cred că era omul cel mai blînd din lume și atît de liniștit și de supus, încît, cunoscîndu-l, oricine s-ar fi întrebat cum de-a ajuns la ocnă. Avea o fire atît de blajină și de prietenoasă, încît în tot timpul cît a stat în temniță nu s-a certat cu nimeni. Băștinaș din regiunile de graniță ale Rusiei apusene, fusese osîndit la muncă silnică pentru contrabandă și, bineînțeles, nu putuse rezista ispitei de a aduce prin contrabandă rachiu în temniță. De cîte ori n-a fost pedepsit pentru asta și numai el știa ce frică-i era de bătaie ! De altfel, transportul propriu-zis, cu care se îndeletnicea el, nu-i aducea cine știe ce folos ; de îmbogățit se îmbogățea patronul-cîrciumar, pe cînd el, bietul caraghios, făcea artă pentru artă. De cîte ori era pedepsit, plîngea ca o muiere și se jura pe toți sfinții că nu va mai face contrabandă. Își ținea un timp jurămîntul, înfrîngîndu-și pasiunea cu stăruință, uneori rezista chiar și o lună întreagă, dar în cele din urmă nu mai putea și o lua de la capăt... Și uite așa, datorită acestor contrabandiști pasionați, rachiul nu lipsea niciodată din temniță.

Și în sfîrșit, un alt mijloc de pricopseală, care fără să-i îmbogățească pe deținuți, le aducea totuși foloase constante și totdeauna binevenite, era pomana. Clasele de sus ale societății noastre nici nu bănuiesc grija de care se bucură acești „năpăstuiți“ din partea negustorilor, a tîrgoveților și a norodului nostru în general. Pomana venea aproape necurmat și de obi-

cei ocnaşii erau miluiţi cu pîine, franzeluţe, colaci şi cîteodată, mult mai rar, fireşte, cu bani. Fără aceste pomeni, viaţa osîndiţilor şi mai ales a celor din prevenţie, care au un regim de hrană mult mai aspru, ar fi fost de neîndurat. Pomana se împărţea cu multă evlavie, egal, între toţi deţinuţii. Dacă n-ajungeau pentru toţi, colacii se tăiau în două, de multe ori chiar în şase bucăţi şi fiecare ocnaş îşi primea partea lui. Îmi amintesc de cea dintîi pomană — un bănuţ pe care l-am primit şi eu.

Aceasta s-a întîmplat puţină vreme după venirea mea. Într-o zi, mă întorceam de la munca de dimineaţă, singur, urmat de un paznic; pe drum îmi ieşiră în cale o femeie cu fiica ei, o fetiţă de zece ani, drăguţă ca un îngeraş. Le mai văzusem o dată. Femeia era văduva unui soldat care, tînăr încă, fusese trimis în judecată şi, îmbolnăvindu-se, a murit în spital, pe cînd mă aflam şi eu acolo internat în pavilionul deţinuţilor. Plîngeau amarnic cînd au venit amîndouă să-l vadă pentru cea din urmă oară. Cînd mă zări acum, fetiţa se înroşi şi şopti cîteva cuvinte mamei sale, care se opri, scotoci într-o legăturică şi, scoţînd un ban de un sfert de copeică, îl dădu fiicei. Fetiţa mă ajunse din urmă în fuga mare şi, ieşindu-mi în faţă, strigă: „Ţine, sărmane năpăstuit, ia copeica asta în numele lui Christos". Am luat bănuţul pe care ea mi l-a vîrît în mînă şi fetiţa s-a întors fericită lîngă mama ei. Am păstrat pe urmă multă vreme copeica aceea.

II

PRIMELE IMPRESII

Săptămînile dintîi şi, în general, perioada de început a vieţii mele de ocnaş mi-au rămas şi acum încă vii în amintire. Anii următori ai osîndei mi se înfăţişează în contururi mult mai şterse. Un şir întreg de ani s-au destrămat în negura vremii, contopindu-se

într-o singură impresie apăsătoare şi nu mi-a rămas din truda lor istovitoare decît o senzaţie dureroasă de chin, de monotonie exasperantă, de asfixiere lentă.

Dar tot ce am văzut şi am simţit în primele zile de temniţă pare că s-a petrecut ieri. Şi e firesc să fie aşa.

Îmi aduc foarte bine aminte că, de la cel dintîi pas făcut în această viaţă nouă, m-a surprins mai cu seamă faptul că parcă nici n-aş fi găsit aici ceva deosebit de surprinzător, extraordinar, sau, mai bine zis, neaşteptat. Toate acestea parcă le mai văzusem şi înainte în închipuire, cînd încercam pe drum să întrezăresc viaţa ce-mi fusese hărăzită de aci încolo. Curînd însă, un noian de fapte din cele mai monstruoase şi de lucruri ciudat de surprinzătoare mă întîmpinară la tot pasul. Şi abia mai tîrziu, după ce am mai stat multă vreme în temniţă, mi-a fost dat să înţeleg toată ciudăţenia, tot ineditul, tot ce avea să fie neaşteptat într-o asemenea existenţă şi într-adevăr am avut de ce mă minuna. De altfel, acest sentiment de uimire l-am mai încercat de nenumărate ori în decursul întemniţării mele fără sfîrşit, căci, mărturisesc, nu m-am putut împăca niciodată, şi nici nu m-am putut obişnui cu acest fel de viaţă.

Primul contact cu ocna îmi trezi o scîrbă de neînvins şi totuşi, ciudat lucru, viaţa de aici mi se păru mult mai uşoară decît mi-o închipuisem pe drum.

Întemniţaţii, deşi ţinuţi în lanţuri, umblau liberi prin temniţă, înjurau, cîntau, lucrau pentru ei, fumau din pipe, ba unii (puţini, de altfel) îşi îngăduiau să şi bea, iar alţii să stea noaptea la joc de cărţi.

Munca nu mi se părea peste măsură de grea, cum îmi închipuiam că trebuie să fie *munca de ocnă*, şi de abia mult mai tîrziu mi-am dat seama că e *muncă de ocnă* — nu atît din cauză că e grea şi fără sfîrşit, ci mai ales pentru că e o muncă impusă, obligatorie, silnică. Ţăranul munceşte, fără îndoială, mai mult decît ocnaşul, munceşte uneori şi noaptea, mai cu seamă în timpul verii, se oboseşte însă spre folosul lui, ţinta lui îşi are un rost, astfel că îndură totul mai

uşor decît osîndîtul care împlineşte o muncă anevoioasă, silită, de pe urma căreia nu se alege cu nimic. Într-o zi mi-a trecut prin minte ideea că dacă s-ar urmări strivirea completă a personalităţii omului, distrugerea lui totală, pedepsirea lui cu pedeapsa cea mai cumplită, de care pînă şi ucigaşul cel mai înverşunat să se cutremure, îngrozindu-se numai la gîndul că ar putea să se abată asupra lui, ar fi de ajuns ca acesta să fie pus la o muncă cu desăvîrşire inutilă şi absurdă. Munca silnică în forma ei actuală de corvoadă, chiar dacă e neinteresantă şi plictisitoare pentru ocnaş, totuşi, ca proces de muncă, îşi are raţiunea ei, o justificare practică ; el face cărămizi, sapă pămîntul, tencuieşte, zideşte — toate astea au un sens oarecare, au un rost. De multe ori deţinutul se simte atras de ceea ce face, vrea să lucreze cu mai multă îndemînare, mai cu spor, cît mai bine. Dar dacă-l sileşti, de pildă, să verse apa dintr-o cadă în alta şi viceversa, să piseze nisip ori să care pămînt dintr-un loc într-altul şi înapoi — şi aşa la nesfîrşit — sînt sigur că după cîteva zile el îşi va face seama de desperare ori va săvîrşi cine ştie ce alte crime, preferînd să îndure mai bine pedeapsa cu moartea, decît să o ducă aşa mai departe. Astfel va scăpa de umilinţă, ruşine şi chin. Bineînţeles, o asemenea pedeapsă ar avea mai degrabă un caracter de tortură, de răzbunare şi ar fi cu totul lipsită de sens, deoarece nu şi-ar atinge ţelul, fiind străină de menirea ei. Întrucît însă o doză de supliciu, de stupiditate, de umilinţă şi ruşine există negreşit în orice muncă impusă prin constrîngere, munca silnică de ocnă apare şi ea incomparabil mai chinuitoare decît orice muncă liberă, tocmai prin aceea că e impusă.

Fusesem adus în temniţă în timpul iernii, în decembrie, şi nu aveam încă idee de muncile de vară, care, după cum m-am convins pe urmă, erau cu mult mai grele decît cele de iarnă. Iarna, în fortăreaţa noastră nu prea se efectuau lucrări publice importante. Deţinuţii roboteau prin diferite locuri : unii desfăceau nişte şlepuri vechi pe malul Irtîşului, alţii îşi căutau de treabă prin ateliere, curăţau ză-

pada îngrămădită de viscol în jurul edificiilor publice, ardeau ori măcinau alabastru şi aşa mai departe. Cum ziua era foarte scurtă, lucrul se termina devreme şi toată lumea se întorcea în temniţă, unde nu mai era nimic de făcut, fiecare lucrînd pentru sine. Dar numai o treime din ocnaşi aveau vreo îndeletnicire; ceilalţi leneveau, umblau fără nici un ţel prin cazărmi, înjurau, se bîrfeau, băgau intrigi, se îmbătau dacă aveau ceva parale sau se aşezau la joc şi pierdeau pînă şi ultima cămaşă, şi toate astea le făceau din plictiseală şi trîndăvie, din lipsă de ocupaţie. Am înţeles mai tîrziu că viaţa de temniţă, pe lîngă chinul privaţiunii de libertate, al muncii silnice etc., mai ascunde şi o altă suferinţă, care e mult mai chinuitoare şi mai insuportabilă decît toate celelalte. Mă gîndesc la promiscuitatea convieţuirii silite. Convieţuire silită întîlneşti, desigur, şi în alte locuri, dar nicăieri nu-i atît de groaznică ca într-o temniţă; căci nu oricine este dispus să se resemneze la un trai comun cu indivizii care populează de obicei temniţele. Sînt pe deplin încredinţat că orice întemniţat, poate chiar fără să-şi dea seama, a simţit acest lucru.

Nici hrana ocnaşilor nu mi s-a părut neîndestulătoare. Deţinuţii mă asigurau că în batalioanele disciplinare din Rusia europeană mîncarea nu-i nici pe departe atît de bună ca aici. Nu mă încumet să judec, fiindcă n-am trecut prin ele. De altfel, mulţi dintre noi aveam posibilitatea să ne procurăm hrană pe cont propriu.

Carnea costa numai două copeici livra, vara trei copeici. Dar numai cei ce aveau bani în permanenţă îşi îngăduiau să mănînce pe cont propriu; cea mai mare parte din ocnaşi se mulţumeau cu hrana de la cazan. De fapt, laudele lor se refereau mai mult la pîine şi erau mulţumiţi mai ales de faptul că pîinea se elibera într-o cantitate globală pe întreaga cazarmă şi nu la cîntar, pe cap de om, în raţii individuale. Un asemenea sistem i-ar fi îngrozit, fiindcă cel puţin o treime din oameni ar fi rămas flămînzi; dar aşa era destulă pentru toată lumea. Pîinea noas-

tră într-adevăr era foarte gustoasă, lucru care se știa chiar și în oraș : asta din pricină că temnița avea cuptoare foarte bune. Cît despre ciorba de varză acră, fiartă într-un cazan imens și dreasă cu puțină hrișcă, n-avea nici un gust, mai ales în zilele de lucru, cînd era tare subțire, aproape apă chioară. M-a îngrozit mai cu seamă numărul impresionant de gîndaci care pluteau în ea. Ocnașii, însă, nu se prea sinchiseau de acest adaos extraculinar.

Primele trei zile nu m-am dus la lucru ; așa se proceda cu toți noii sosiți ; erau lăsați să se odihnească după oboseala drumului. Totuși, chiar a doua zi a trebuit să ies din temniță ca să mi se schimbe cătușele. Cătușele în care fusesem adus nu erau reglementare ; făcute din inele, scoteau un clinchet ușor și deținuții le ziceau „zurgălăi" ; se purtau pe dinafară, peste pantaloni. Cătușele reglementare ale temniței, adaptate pentru muncă, nu erau făcute din inele, ci din vergele de grosimea degetului, unite între ele prin trei inele și se purtau sub pantaloni. Inelul mijlociu era prins cu o curea de brîul încins peste cămașă.

Țin minte cea dintîi dimineață pe care am petrecut-o în temniță. Bătăi dese de tobă la corpul de gardă, situat lîngă poarta de intrare, vestiră deșteptarea, iar după vreo zece minute subofițerul de serviciu făcu ocolul curții, descuind ușile cazărmilor. Deținuții începură să se trezească. La lumina slabă a unei lumînări de seu, ei se ridicau tremurînd de frig de pe paturile lor de scînduri. Cei mai mulți erau tăcuți și morocănoși ; căscau și se întindeau, încrețindu-și frunțile însemnate cu fierul. Unii se închinau, alții schimbau primele cuvinte de harță. Duhoarea era înăbușitoare. Aerul curat și rece de afară năvăli înăuntru, îndată ce se deschise ușa, rostogolindu-se în valuri aburinde prin cazarmă. Deținuții se îngrămădeau în jurul căldărilor pline, unii după alții, luau apă în gură și se spălau pe față și pe mîini. Apa era adusă de cu seara de îngrijitor, pe care deținuții îl alegeau dintre ei și care făcea curățenia în dormitor ; pentru asta el era scutit de muncă. Dato-

ria lui era să măture, să spele priciurile şi duşumelele, să scoată hîrdăul de peste noapte şi să aducă în cele două căldări apă de spălat pentru dimineaţă şi de băut pentru restul zilei. Pentru cana de apă, una singură în toată cazarma, fireşte, se iscă imediat ceartă.

— Un'te bagi, frunte crestată ? se răsti un deţinut ursuz la înfăţişare, înalt, smolit şi deşirat, cu nişte gurguie ciudate pe ţeasta-i rasă, îmbrîncind pe un alt ocnaş, scund şi îndesat, cu chipul vesel şi roşcovan. Ai răbdare !

— Lasă gura ! Ştii că ai haz ? La răbdare trebuie şi tutun. Dă-te tu la o parte. Ce te-ai înfipt ca o sperietoare în faţa mea ? Ba nu, zău, fraţilor, uitaţi-vă la el că n-are nici un faraponstîc !

Cuvîntul „faraponstîc" îşi făcu efectul : mulţi izbucniră în rîs ; tocmai ceea ce dorea, probabil, grăsunul roşcovan, care făcea, după cît se pare, pe bufonul în cazarmă. Celălalt ocnaş îl privi cu un dispreţ nemărginit.

— Vacă încălţată ! mormăi el ca pentru sine. Ian te uită ce-i priesc colacii din temniţă ! Nu mai poate de fudulie că de Ignat aduce doişpe purcei.

— Dar tu ce pasăre măiastră-mi eşti, mă rog ?

— Iac-aşa, o pasăre !

— Ce fel, mă rog ?

— De care habar n-ai tu.

— Şi care-i felul de pasăre de care n-am eu habar ?

— Păi acela de care-ţi vorbesc !

— Ei hai, zi-i pe nume !

Şi se proţăpiră unul în faţa celuilalt, ţintindu-se cu privirea. Cu pumnii strînşi, grăsunul aştepta răspunsul, gata să sară la bătaie. Eram sigur că se vor încăiera. Totul aici era nou pentru mine şi priveam această scenă cu multă curiozitate. Mai pe urmă am aflat însă că astfel de scene erau frecvente şi cu desăvîrşire nevinovate ; se petreceau aproape ca într-o comedie, mai mult ca o distracţie spre hazul tuturor ; rareori se întîmpla să degenereze în bătaie. Toate astea erau îndeajuns de caracteristice şi oglin-

deau unele aspecte specifice ale moravurilor din temniță.

Deținutul înalt și oacheș rămase liniștit și plin de demnitate. Simțea că privirile tuturor erau ațintite asupra lui și că toată lumea aștepta să vadă cum se va descurca : iese cu obrazul curat și triumfător, sau se face de rîs prin răspunsul său ; trebuia, prin urmare, să spună răspicat ce fel de pasăre era el. Își privi adversarul cu cel mai adînc dispreț, cu o căutătură zvîrlită peste umăr, ca să fie cît mai jignitoare, și țintindu-l ca pe o gînganie, răspunse rar și deslușit :

— Ca-gan !

Că era, adică, pasărea cagan. O puternică explozie de rîs fu răsplata binemeritată a istețimii lunganului, care știu să născocească pe loc un nume nemaiauzit de pasăre.

— Ba ești un ticălos, nu cagan ! urlă grăsunul, furios că a fost bătut pe toată linia.

Întrucît cearta amenința, însă, să ia o întorsătură gravă, ceilalți interveniră numaidecît ca să-i domolească pe cei doi zurbagii.

— Ce v-ați aprins așa, mă ! zbieră la ei toată cazarma.

— Decît să vă rățoiți ca niște gugumani, mai bine v-ați lua de beregată, strigă careva dintr-un colț.

— Da, da, vezi să nu se-ncaiere ! veni imediat un răspuns. Ce mai, sîntem niște flăcăi strașnici și nu ne dăm în lături cînd e vorba să ținem piept șapte împotriva unuia...

— Amîndoi n-au pereche ! Pe unul îl mănîncă ocna pentru un codru de pîine, celălalt, un viteaz de oale smîntînite, a încasat-o pentru o oală de chișleag furată de la o muiere.

— Ei haide, lăsați gălăgia ! zbieră supraveghetorul invalid, a cărui singură menire era să vegheze la păstrarea ordinii și liniștii în cazarmă și de aceea dormea într-un colț, pe un pat anume.

— Atenție, băieți ! S-a trezit Nevalid Petrovici ! Loc la apă scumpului nostru frățior Nevalid Petrovici !

— Ce frate ? !... Ai băut cu mine măcar de o rublă ca să ai obraz să-mi spui frate ? ! mormăi invalidul trăgîndu-şi mantaua pe umeri.

Se lumina de ziuă şi se apropia ora apelului ; bucătăria era plină de oameni. Deţinuţii, îmbrăcaţi în cojoace scurte, încinşi, cu căciuli în două culori pe cap, se îmbulzeau la pîinea pe care o împărţea unul dintre bucătari. Aceştia din urmă erau aleşi dintre deţinuţi, cîte doi de fiecare bucătărie. Tot ei aveau în păstrare şi cuţitul, unul singur pentru toată bucătăria şi care slujea la tăiatul pîinii şi al cărnii.

În jurul meselor şi prin colţuri se îngrămădiseră ocnaşii gata echipaţi de lucru. Unii dintre ei aveau în faţă cîte o strachină cu cvas în care înmuiau bucăţi de pîine şi le înfulecau cu poftă.

Era o larmă de nesuferit. Numai cîţiva şedeau de vorbă cuminte şi liniştit, retraşi pe la colţuri în grupuri mici.

— Bună dimineaţa şi poftă bună, moş Antonîci ! zise un tînăr deţinut, aşezîndu-se alături de un ocnaş bătrîn, încruntat şi ştirb.

— Să zicem că-i bună, dacă nu-ţi arde cumva de glumă, mormăi celălalt fără să-şi ridice privirea, morfolind îmbucătura de pîine între gingiile văduvite de dinţi.

— Şi eu care credeam că ai murit, Antonîci, zău...

— Aştept să mori tu mai întîi ; după aia, oi vedea eu ce am de făcut...

Mă aşezai lîngă ei. În dreapta mea, doi ocnaşi discutau gravi şi cu gesturi măsurate, străduindu-se vizibil să-şi păstreze toată prestanţa unul în faţa celuilalt.

— Pe mine n-are cum să mă fure, nu s-a născut încă omul, zise unul ; mai curînd de mine însumi m-aş teme ca nu cumva să mă împingă păcatul să pun mîna pe ceva.

— Nici eu nu mă las cu una cu două : îl pocnesc o dată drept la mir.

— Ce să-l mai pocneşti ! Tot un ocnaş oropsit ca şi noi, se ştie. Asta, însă, te fraiereşte ca popa, şi nici bogdaproste nu-ţi spune... M-a costat o groază de

parale. Într-o zi, o văz că vine să mă caute. Ce te faci acum cu ea ? Mă rugai de Fedea-călăul, avea pe atunci o căsuță la marginea orașului, o cumpărase de la Solomonka-ovreiul, ăla care pe urmă s-a spînzurat...

— Îl știu eu. L-am avut aici crîșmar, acum trei ani, îl porecliseră Grișka-Crîșmă tulbure. Știu...

— Uite că nu știi ; Crîșmă tulbure e altul.

— Nu mai spune ! Multe mai știi tu ! Dacă-i pe-așa, ți-aduc la martori cîți vrei.

— Tu să-mi aduci, măi ? Păi, de unde-mi pici ? Știi tu cine sînt eu, mă ? !

— Te știu cine-mi ești, d-aia te-am și mardit de atîtea ori și zău așa, fără să mă laud vreodată.

— Tu m-ai bătut pe mine ? Ehei, nene, încă nu s-a născut omul care să fi pus pe mine mîna, iar ăl de-a încercat-o zace cuminței în mormînt.

— Ciumă neagră ce ești !

— Ba tu ești lepră siberiană !

— Crăpa-ți-ar țeasta sabia turcească !...

Și cearta se porni.

— Gata, v-ați și luat, mintoșilor ! În lumea largă n-ați știut să vă faceți un rost ; ați dat aici de pîine pe daiboj și vă vine a zburda... se auziră glasuri din toate părțile.

Și cei doi trebuiră să se astîmpere. De obicei, așa sfîrșeau pînă și cele mai violente certuri. Săreau ceilalți și-i despărțeau numaidecît. Oricine putea să dea din gură și să se bată „cu vorba", după pofta inimii. Era și un prilej de petrecere pentru toată lumea. Bătaia însă nu era îngăduită decît poate în împrejurări cu totul excepționale. De cum ajunge întîmplarea la urechile maiorului, încep cercetările ; vine maiorul personal, într-un cuvînt, e vai și amar pentru toată lumea ; de aceea încăierările erau evitate cu grijă. De altfel, și adversarii se ciondăneau mai mult de hazul lumii, ca să le treacă vremea și să-și mai ascută limba. O dată atrași într-o asemenea ceartă, se lăsau de obicei antrenați, se înflăcărau, se înverșunau și-i vedeai la un moment gata-gata să-și

sară în gît; dar numai atît: ajunşi la acest punct, adversarii puneau capăt brusc încăierării verbale şi se despărţeau numaidecît. La început toate astea m-au mirat peste măsură. Am redat înadins aici ca model un schimb de cuvinte din cele mai obişnuite între ocnaşi. De unde era să-mi închipui pe atunci că ar fi în stare cineva să înjure şi să se certe numai de plăcere, pentru a petrece, găsind în asta prilej de distracţie, de exerciţiu plăcut, de delectare! Totuşi, nu trebuie să uităm că aci de multe ori e vorba şi de un anumit orgoliu. Dialecticianul bun de gură şi meşter la înjurături se bucura de o mare stimă. Aproape că-l aplaudau ca pe un actor.

Chiar cu o seară înainte băgasem de seamă că mulţi se uitau cam chiorîş la mine. Ba am surprins şi cîteva priviri întunecate. Alţii, dimpotrivă, se învîrteau în jurul meu, bănuind că poate am bani; căutau să intre în vorbă cu mine, sfătuindu-mă cum să-mi port lanţurile noi ca să nu mă doară; îmi găsiră imediat, cu bani, bineînţeles, o lădiţă cu cheie, în care să-mi ascund lucrurile primite de la administraţie şi puţina răfărie ce-mi fusese îngăduit s-o aduc cu mine. Dar tot ei, chiar a doua zi, mi-o furară şi băură banii după ce-o vîndură. Unul dintre ei îmi deveni mai tîrziu foarte devotat, ceea ce nu-l împiedica să mă fure ori de cîte ori avea prilejul. O făcea fără nici o jenă sau ruşine, aproape inconştient, supunîndu-se parcă unei obligaţii şi nici măcar n-aveai cum să te superi pe el pentru asta.

Între altele, am aflat de la ei că puteam avea ceaiul meu şi am fost povăţuit să-mi cumpăr un ceainic; pentru început, îmi găsiră unul cu împrumut; îmi fu recomandat de asemenea şi un bucătar, care, pentru treizeci de copeici pe lună, putea să-mi gătească orice fel de mîncare, dacă bineînţeles îmi cumpăram cele de trebuinţă şi aveam de gînd să mănînc pe cont propriu... Se grăbiră, fireşte, să-mi ceară şi bani cu împrumut: aproape fiecare veni în ziua aceea de două-trei ori să se împrumute cu cîţiva gologani.

Foştii nobili ajunşi la ocnă erau priviţi cu duşmănie de ceilalţi osîndiţi.

Cu toate că erau privaţi de drepturile lor civile şi puşi pe picior de absolută egalitate cu toţi ocnaşii, aceştia nu voiau să-i recunoască de camarazi. Şi nici n-o făceau măcar conştient, dintr-o pornire trecută cît de cît prin ciurul judecăţii, ci absolut inconştient şi sincer. Noi continuam să rămînem pentru ei boieri, cu toate că de cele mai multe ori chiar ei îşi băteau joc de decăderea noastră.

— Acum s-a zis! Gata! Fost-ai lele cît ai fost... şi alte amabilităţi de soiul acesta.

Suferinţele noastre, pe care ne străduiam cît era cu putinţă să le ascundem, le procurau o vădită plăcere. Acest lucru îl simţeam la început mai ales la muncă, unde puterile noastre se dovedeau mult mai slabe şi contribuţia noastră la efortul comun mult mai scăzut decît a celorlalţi. Nimic nu e mai greu decît să-ţi cîştigi încrederea unei mase de oameni (mai cu seamă de felul aceleia), să te faci iubit de ea.

În temniţa noastră erau şi cîţiva osîndiţi dintre foştii nobili. Mai întîi cinci polonezi despre care voi mai avea prilejul să vorbesc mai amănunţit. Ocnaşii nu puteau să-i sufere, mai mult chiar decît pe cei proveniţi din rîndurile boierimii ruse. Polonezii (mă refer numai la osîndiţii politici) care adoptaseră o atitudine de rezervă, excesiv de politicoasă, şi de aceea foarte jignitoare, evitau pe cît posibil să intre în vorbă cu ei şi reuşeau anevoie să-şi ascundă dezgustul pentru tovărăşia lor. Ocnaşii îşi dădeau seama foarte bine de acest lucru şi căutau să le răspundă cu aceeaşi monedă.

Îmi trebuiră aproape doi ani ca să cîştig bunăvoinţa unora dintre camarazii mei de temniţă. Dar cei mai mulţi dintre ei mă îndrăgiră foarte curînd, hotărînd că sînt un om „de treabă".

Din tagma nobililor ruşi erau patru deţinuţi, şi cu mine — cinci. Unul din ei se dovedi a fi o făptură josnică şi mîrşavă, în ultimul hal de decădere, un spion şi un denunţător notoriu. Auzisem despre acest condamnat încă înainte de a ajunge la ocnă şi

chiar din primele zile am căutat să evit orice relații cu el. Al doilea era paricidul de care am vorbit mai înainte. Al treilea se numea Akim Akimîci, un om sucit, cum rar întîlnești. Figura lui mi-a rămas deosebit de viu întipărită în minte. Era înalt și uscățiv, cam sărac cu duhul, cu desăvîrșire agramat, dar cu ifose și grozav de pedant în toate. Ocnașii îl luau peste picior; din cauza firii lui cîrcotașe de om pisălog, cei mai mulți însă preferau să nu aibă de-a face cu el. De cum intrase în temniță, se pusese cu ei pe picior de egalitate, simțindu-se ca între ai lui; se certa și chiar se încăiera cu ei. Era de o cinste fenomenală. Cum vedea o nedreptate, sărea și se amesteca numaidecît, deși afacerea nu-l privea cîtuși de puțin. Era, de altfel, de o naivitate aproape copilărească; în certurile lui cu ocnașii, de pildă, se apuca să-i mustre că sînt hoți și încerca să-i convingă cu toată seriozitatea să nu mai fure. Slujise ca sublocotenent în Caucaz. Mă apropiai de el din prima zi și-mi povesti numaidecît istoria lui. Începuse ca praporgic într-un regiment de infanterie; după ani de zile de așteptare îi venise, în sfîrșit, înaintarea la gradul de ofițer și i se încredințase comanda unui mic fort în munți. Un prinț muntean din rîndurile populației pașnice din vecinătate dăduse foc acestei fortărețe și încercase un atac de noapte, care însă nu-i reușise. Akim Akimîci se prefăcu a nu bănui cine-i adevăratul făptaș și dădu vina pe niște bande de răsculați, care mișunau prin împrejurimi. Cam la o lună după aceea îl invită pe prinț la o masă prietenească. Prințul veni călare, fără a bănui că i se întinde o cursă. Akim Akimîci își scoase în careu garnizoana și îi făcu în fața soldaților o morală strașnică pentru purtarea lui nedemnă și criminală, demonstrîndu-i că e rușinoș să pună foc cetăților; totodată îi dădu lămuriri și îndrumări amănunțite de cum trebuie să se poarte pe viitor un prinț pașnic și supus, iar drept încheiere îl împușcă pe loc; apoi raportă cazul superiorilor săi cu toate amănuntele de rigoare. Pentru toate astea, Akim Akimîci fu trimis în judecată și condamnat la moarte, dar în cele

din urmă pedeapsa capitală i-a fost comutată la doisprezece ani muncă silnică de gradul doi în ocnele din Siberia. Îşi dădea seama şi recunoştea că procedase ilegal; îmi mărturisi că ştia foarte bine şi înainte de a-l împuşca pe prinţ că acesta trebuia să fie judecat de un tribunal instituit după lege, fiindcă era paşnic, şi totuşi, părea că nici pînă acum nu se dumirise încă deplin asupra sensului adevărat al vinovăţiei lui.

— Îmi dăduse foc cetăţii, ce trebuia să fac? Să-i spun bogdaproste? îmi răspundea el la toate obiecţiile mele.

Cu toate că îşi cam băteau joc de ciudăţeniile lui Akim Akimîci, ocnaşii îl respectau pentru faptul că era foarte ordonat şi priceput la toate.

Într-adevăr, nu exista meserie la care Akim Akimîci să nu facă faţă. Era şi cizmar, şi pantofar, şi vopsitor, şi poleitor în bronz, şi lăcătuş, şi pe toate le învăţase în temniţă. Foarte îndemînatic, era de ajuns să vadă un lucru ca să-l facă întocmai, numaidecît. Meşterea de asemenea fel de fel de cutiuţe, coşuleţe, felinare de carton, jucării, şi le vindea în oraş. Cu banii cîştigaţi îşi cumpăra schimburi de rufe, îşi procurase o pernă mai moale şi o salteluţă. Nimerisem în aceeaşi cazarmă cu el şi mi-a fost de mare folos în primele zile de detenţie.

Înainte de a porni la lucru, ocnaşii se rînduiră în două şiruri în faţa corpului de gardă; de jur împrejurul lor se postară soldaţii de escortă cu puştile încărcate. Veni apoi un ofiţer de geniu, însoţit de un controlor tehnic şi cîţiva supraveghetori de lucrări. Controlorul făcu repartiţia pe grupe de lucru şi le trimise pe rînd la muncă.

Am nimerit în grupa care lucra la un atelier. Era o clădire scundă de cărămidă, zidită în mijlocul unei curţi lungi, plină de materiale. Avea mai multe secţii: fierărie, lăcătuşerie, tîmplărie, vopsitorie şi altele. Akim Akimîci lucra la vopsitorie: fierbea uleiul, freca culorile şi vopsea mese şi alte obiecte de mobilier, dîndu-le o faţă ca de nuc.

Aşteptînd să mi se schimbe lanţurile, îi împărtăşii lui Akim Akimîci primele mele impresii din temniţă.

— Da, zise el, nu prea-i înghit pe nobili, şi mai ales pe cei politici ; să-i sugrume, nu altceva ; şi nu-i de mirare. Mai întîi că sînteţi altfel de oameni şi nu semănaţi de loc cu ei, şi în al doilea rînd, ei toţi au fost ori iobagi, ori soldaţi în oştire. Spune şi dumneata, cum ar putea să vă iubească ? Aici viaţa e aspră şi grea, ai să vezi. Dar în unităţile disciplinare din Rusia e şi mai grea. Ne-au spus-o ce-i aduşi de acolo ; ei sînt fericiţi că au fost mutaţi în temniţa noastră, ca şi cum ar fi nimerit din iad în rai. Şi nu-i vorbă că munca ar fi mai grea ; se zice că acolo, pentru osîndiţii de gradul întîi, nici administraţia nu-i tocmai aceeaşi, nu-s toţi militari şi se poartă puţin mai altfel decît la noi. Cică acolo deţinutul ar putea să-şi înjghebe un cămin şi să stea în căsuţă separată. Aşa mi s-a spus, de fost, n-am fost acolo... Nu-i pune în uniformă şi nici nu-i rade pe cap ; deşi eu unul cred că uniforma şi căpăţîna rasă nu e lucru tocmai rău ; e mai multă ordine aşa şi e şi mai plăcut la vedere. Numai că, vezi mata, lor nu le este pe plac. Şi cum să le fie, cînd aici e un adevărat turn al lui Babel : unul e cantonist [1], altul cerchez, al treilea sectant, al patrulea mujic pravoslavnic care şi-a lăsat la ţară familia şi copilaşii, altul e evreu, sau ţigan, sau nici el nu mai ştie ce e, şi toţi trebuie să stea laolaltă, vor nu vor, obligatoriu, în bună înţelegere, să mănînce din aceeaşi strachină, să doarmă în rînd, cot la cot, pe aceleaşi scînduri. Şi ce viaţă de cîine, nici cel mai mic lucru nu poţi face după vrerea ta ; o bucăţică mai mult, şi nici aia nu poţi s-o înghiţi decît pe ascuns ; orice bănuţ trebuie să ţi-l doseşti în ciubotă ; ce să mai vorbim, fără să vrei, îţi trec prin cap fel de fel de năzbîtii.

Toate astea le ştiam şi eu. Aş fi vrut, însă, ca Akim Akimîci să-mi spună cîte ceva şi despre maio-

[1] Fiu de colonist militar. Coloniile militare, care au existat din timpuri străvechi în Rusia, au fost reorganizate pe la începutul secolului al XIX-lea de Arakceev, din ordinul ţarului Alexandru I, în special pentru înăbuşirea mişcărilor ţărăneşti (n. ed.).

rul nostru. Iar el nu s-a ferit să-mi împărtăşească tot ce ştia şi credea şi ţin minte că impresia pe care mi-a lăsat-o povestirea lui nu a fost cîtuşi de puţin plăcută.

Mi-a fost dat să trăiesc doi ani sub atotputernicia acestui ofiţer. M-am putut convinge că tot ce-mi povestise despre el Akim Akimîci era purul adevăr, doar cu acea deosebire că impresia realităţii e întotdeauna mai puternică decît cea lăsată de descrierea cuiva. Era într-adevăr un personaj sinistru şi aceasta numai pentru că un om cu firea lui fusese învestit cu puterea aproape nemărginită de a dispune de viaţa a două sute de suflete. Propriu-zis, nu era decît un om rău şi samavolnic şi nimic altceva. Îi trata pe deţinuţi ca pe nişte duşmani fireşti ai lui şi asta era poate cea dintîi şi principala lui greşeală. Nu era lipsit de oarecare însuşiri, dar totul la el, pînă şi laturile pozitive, căpătau un aspect diform, monstruos. Rău şi veşnic pornit, se năpustea ca un nebun în cazarmă, uneori şi în miez de noapte, şi dacă vedea un deţinut adormit cu faţa în sus ori pe partea stîngă, îl punea a doua zi la pedeapsă : „Să dormi pe partea dreaptă, adică, aşa cum am poruncit eu". Ocnaşii îl urau şi se temeau de el ca de ciumă. Avea o faţă veşnic congestionată, răutăcioasă. Toată lumea ştia că maiorul se afla sub influenţa tiranică a ordonanţei lui, Fedka, că îşi iubea cîinele mai mult decît pe cei din juru-i şi că era să înnebunească atunci cînd Trezorka s-a îmbolnăvit ; se zice că plîngea cu lacrimi amare, cum n-ar fi plîns poate nici la căpătîiul fiului său. Alungase cu mare scandal pe doctorul veterinar, pe care, după obiceiul lui, mai-mai era să-l ia la bătaie. Aflînd de la ordonanţă că printre deţinuţi este unul priceput în doftoricirea animalelor, trimise numaidecît să-l cheme.

— Scapă-l ! Te răsplătesc cum nici n-ai visat, dacă mi-l vindeci pe Trezorka.

Omul nostru, un ţăran siberian isteţ şi hîtru, un veterinar cu adevărat foarte priceput, dar înainte de toate un mujic din cale afară de şiret, povestea

mai tîrziu, după ce această poveste fu uitată, cum se petrecuseră lucrurile la maior.

— Mă uit la Trezorka : zace culcat pe divan, cu capul pe o pernă albă ; bag numaidecît de seamă că are aprindere de plămîni şi că dacă i-aş lua sînge, s-ar înzdrăveni ; dar mi-am zis : Ce-ar fi să-l las să crape ? Nu, blagorodnicia voastră, zic, acuma degeaba, m-aţi chemat prea tîrziu ; de vedeam cîinele ieri ori alaltăieri, îl puneam eu pe picioare, dar acum n-am ce să-i mai fac, nu mai scapă...

Şi s-a prăpădit Trezorka.

Mi s-a povestit într-o zi cum un ocnaş a sărit să-l omoare pe maior. Acest ocnaş stătuse ani de-a rîndul liniştit, blînd, cuminte ; era tăcut şi retras şi nu vorbea aproape cu nimeni ; lumea îl socotea sărac cu duhul şi scrîntit întru Christos, căci în ultimul an mai ales îşi petrecuse tot timpul liber citind biblia. Noaptea, după ce toată lumea adormea, el se scula, aprindea o lumînare de ceară, se urca pe cuptor, deschidea cartea şi citea pînă-n zori. Într-o zi ieşi din rînd şi declară subofiţerului că nu mai vrea să mai iasă la lucru. I se raportă maiorului ; acesta se înfurie şi sosi numaidecît la cazarmă. Ocnaşul se năpusti asupră-i ca să-l izbească în cap cu o cărămidă, pe care o pregătise mai dinainte, dar nu-l nimeri. Fu legat, judecat şi pedepsit cu bătaia. Toate astea se petrecură cu o repeziciune uluitoare. După trei zile nenorocitul muri în spital. Înainte de a-şi da sufletul, mărturisi că nu purta pică nimănui, dar dorise din răsputeri să îndure cea mai grea suferinţă ; şi nici măcar nu aparţinea vreunei secte rascolnice ! Deţinuţii îi păstrară o amintire plină de respect.

În sfîrşit, mi se schimbară lanţurile. Între timp, în atelier apărură una după alta cîteva vînzătoare de colaci. Unele din ele erau copiliţe nevîrstnice încă. Cît erau mici, veneau să vîndă colacii pe care-i coceau mamele lor. Veneau ele şi cînd erau mai răsărite, dar fără panerașele cu colaci ; era un drum pe care unele din ele îl apucau inevitabil. Altele erau femei în toată firea. Un colăcel costa un bănuţ şi deţinuţii le cumpărau de obicei pe toate.

Am observat cum un ocnaş-dulgher cărunt, dar cu faţa rumenă şi zîmbitoare, începu să se lege de vînzătoarele de colaci. Înainte ca ele să-şi facă apariţia, îşi pusese la gît o basma roşie. O femeiuşcă grasă, ciupită de vărsat, îşi lăsă coşul pe tejgheaua dulgherului şi intrară în vorbă.

— N-ai mai venit ierì acolo ! începu ocnaşul cu un zîmbet de satisfacţie.

— Ba eu am fost, da mi-ai tras clapa, îi întoarse vorba femeia.

— Ne-au dus de acolo, alminteri nu lipseam noi... Deunăzi toate fetele voastre şi-au făcut drum pe la neica.

— Ei, chiar toate !

— Dacă-ţi spun, Mariaşka a fost, Havroşka a fost, Cekunda a fost, Dvugroşovaia a fost...

— Ia spune-mi, îl întrebai pe Akim Akimîci, e oare cu putinţă ?...

— Se mai întîmplă şi de-astea, îmi răspunse el plecîndu-şi ochii, căci era ruşinos nevoie mare.

Se întîmplau, desigur, şi de-astea, însă foarte rar, căci trebuiau învinse piedici şi greutăţi nenumărate. Era mult mai simplu şi se găseau mai mulţi amatori de a-şi risipi banii pe băutură, bunăoară, cu toate că povara vieţii de temniţă cerea fie şi o umbră de mîngîiere. Cel ce voia să se întîlnească cu o femeie trebuia să hotărască locul, ora, să se înţeleagă dinainte, să caute singurătatea, lucru deosebit de greu, să-şi asigure complicitatea paznicilor, ceea ce era şi mai greu, şi să risipească relativ o groază de bani, bineînţeles în raport cu condiţiile temniţei. Şi totuşi, în decursul anilor ce urmară mi-a fost dat să fiu martor şi al unor astfel de scene de dragoste. Mi-aduc aminte că într-o zi lucram într-o şură mare pe malul Irtîşului şi întreţineam focul la un cuptor de ars cărămidă ; soldaţii de pază erau nişte oameni foarte de treabă. Deodată apărură două „fîşneţe", cum le zic ocnaşii.

— Unde mi-aţi zăbovit atîta ? La alde Zverkov, ai ? le întrebă un deţinut care, fără îndoială, le aştepta.

— Nici pomeneală ! Nu mă rabdă pe mine locul, fii pe pace, răspunse mucalită una din ele.

„Fîşneaţa" era Cekunda, după mine, o tîrîtură fără seamăn pe lume ; pe cealaltă o chema Dvugroşovaia şi arăta în aşa hal, încît nu se află pană s-o poată zugrăvi.

— E multişor de cînd nu ne-am mai văzut, urmă berbantul, adresîndu-se acesteia din urmă ; ai mai slăbit, pe cît mi se pare ?

— Se prea poate. Înainte eram rotofeie, iar acum nu ştiu ce-o fi cu mine, da' parc-aş fi înghiţit un ac.

— Vă tot ţineţi după ostaşi, ai ?

— Ian te uită ce mai scornesc gurile rele ! Ei, şi la urma urmei, ce dacă ? Îmi plac ostaşii, că-s plini de draci !

— Mai daţi-i încolo de ostaşi şi drăgostiţi-vă cu noi. Că nici noi nu sîntem de lăpădat. Avem şi părăluţe...

Pentru ca imaginea idilei să fie mai completă, vă sfătuiesc să vi-l închipuiţi pe acest crai cu capul ras, cu picioarele în lanţuri, îmbrăcat în veşminte vărgate şi cu paznic la doi paşi...

Îmi luai rămas bun de la Akim Akimîci şi cum mă puteam întoarce oricînd la temniţă, căci mi se schimbaseră lanţurile, plecai însoţit de un soldat. Deţinuţii răspîndiţi prin diferite locuri de muncă începură să se întoarcă. Cei dintîi se întorc ocnaşii cărora li se dă o sarcină anume, precizîndu-li-se dinainte ce şi cît au de îndeplinit. De altfel, e singurul mijloc de a-i face să lucreze cu rîvnă. Sarcinile erau uneori uriaşe şi totuşi treaba se făcea îndoit mai repede decît dacă acelaşi om era pus să lucreze pînă la sfîrşitul zilei de muncă. Cum îşi mîntuia sarcina, deţinutul era liber şi putea să plece la cazarmă.

Sala de mese, care servea totodată şi de bucătărie, era comună. Care cum venea se aşeza şi mînca, pentru că încăperea era mică şi toţi deodată nici n-ar fi încăput. Gustai din ciorba de varză acră, dar, nedeprins încă, nu putui s-o mănînc şi îmi pregătii ceai.

Mă așezai la capătul mesei alături de un ocnaș, fos pe vremuri surtucar ca și mine.

Deținuții intrau și ieșeau. Loc era încă de ajuns, căci nu se întorseseră toți. Un grup de vreo cinci oameni se așezară separat, la masa cea mare. Bucătarul puse în fața lor două castroane de ciorbă și o strachină plină cu pește prăjit. Sărbătoreau, probabil, vreun eveniment fericit și comandaseră bucate pe socoteala lor. Din cînd în cînd ne aruncau cîte-o privire piezișă. Apoi veni unul din polonezi și se așeză lîngă noi.

— N-am fost pe-acasă, dar știu tot ce se întîmplă, strigă un ocnaș înalt, intrînd pe ușă și învăluindu-i pe cei din sală cu o privire.

Era un bărbat de aproape cincizeci de ani, uscățiv și vînjos. Avea fața vioaie de om glumeț și vesel. Mai cu seamă buza de jos, cărnoasă, puțin răsfrîntă, îi dădea un aer tare mucalit.

— Ei, cum v-ați mai odihnit ? Ce-ați amuțit cu toții ? Noroc și voie bună, frați voronejeni ! adăugă el așezîndu-se lîngă cei ce se ospătau. Poftă bună ! Bucuroși de oaspeți ?

— Ai cam scrîntit-o, nu sîntem din Voronej.

— Te pomenești că sînteți din Tambov ?

— Nici din Tambov. Vezi-ți de drum. Aici n-o să-ți meargă, nenișorule. Încearcă-ți norocul în altă parte, la vreun bogătan.

— Ce să spun, măi fraților, îmi ghiorăie mațele în burtă ca broaștele în baltă. Și unde stă, mă rog, bogătanul ăla ?

— Du-te la Gazin, el e bogătan.

— Gazin chefuiește astăzi : a luat-o razna, își bea toți banii.

— Are pe puțin douăzeci de ruble, se amestecă în vorbă un alt ocnaș. Să tot fii crîșmar.

— Va să zică, nu mă primiți, ai ? Bine, să mîncăm atunci ce ne dă statul.

— De ce nu te duci să ceri ceai, uite, la boierii de colo !

— Unde vedeți voi aici boieri ? Sînt de-o seamă cu noi acum, rosti cu glas posomorît un ocnaș ghemuit într-un colț și care nu scosese o vorbă pînă atunci.

— Or c-aș mai bea un ceai, da' mi-e nu știu cum să cer. Avem și noi ambițul nostru, rosti ocnașul cu buza răsfrîntă, uitîndu-se mucalit la noi.

— Dacă dorești, poftim, îi zisei, făcîndu-i un semn cu mîna spre ceainic.

— Doresc, cum să nu doresc, primi el apropiindu-se de masa noastră.

— Ia priviți-l ! Acasă, în libertate, mînca numai ciorbă de varză acră și aici în temniță poftește ceai ; a prins omul gust de băutură boierească, mormăi deținutul cu fața posomorîtă.

— Da' ce, aici nu se obișnuiește să bei ceai ? îl întrebai eu, dar nu mă socoti vrednic de răspuns.

— Uite că au sosit și colacii. Faceți barem cinste și cu un colac.

Într-adevăr, un tînăr deținut aducea o mulțime de colaci înșirați pe o sfoară, pe care-i vindea în cazarmă. Pentru zece colaci vînduți negustoreasa îi dădea și lui unul și ăsta-i era cîștigul.

— Colaci, hai la colăcei ! strigă el, intrînd în bucătărie. Colaci calzi de Moscova ! I-ar hali el, neiculiță, și de unul singur, da-i crapă buza dup-un sfanț. Hai, băieți, că-s pe terminate. Ăi de-ați avut o mamă...

Acest apel la dragostea de mamă înveseli pe toată lumea și cîțiva îi făcură safteaua.

— Ce ziceți, fraților, îi dădea el zor cu gura, are s-o pățească Gazin de data asta ! Zău așa ! S-a apucat de chefuit tocmai acum, cînd Fiara-vede-tot poate să pice în orice clipă.

— N-aibi grijă, mi ți-l ascund ei. E beat turtă ?

— Și încă cum ! Nici că să te-apropii...

— Iar au să se-ncaiere...

— De cine-i vorba ? îl întrebai pe polonez, vecinul meu.

— De Gazin; e un deținut care face aici negoț cu rachiu. Cum cîștigă ceva bani, îi bea pînă la cea din urmă copeică. E rău și crud ca o fiară. De fapt, cînd e treaz stă liniștit și nu se leagă de nimeni, dar cînd e beat, își dă arama pe față: se năpustește ca un turbat la tine cu cuțitul ridicat, pînă cînd ceilalți pun mîna pe el și îl potolesc.

— Și cum fac?

— Tabără deodată asupră-i vreo zece oameni dintre cei mai voinici și-l bat fără milă pînă ce-l doboară la pămînt. După ce rămîne lat și pe jumătate mort în bătaie, îl culcă pe prici și-l învelesc cu cojocul.

— Da' dacă-l omoară?

— Altul și-ar lăsa pielea, el însă nu. E zdravăn, mai tare decît toți ceilalți. Are o sănătate de fier, așa că a doua zi după bătaie se scoală de parcă nimic n-ar fi fost.

— Spune-mi te rog, continuai eu să-l descos pe polonez, uite, oamenii aceștia consumă și ei mîncare comandată după gustul și pe banii lor, dar nu știu de ce am impresia că se uită chiorîș și cu invidie la mine pentru că beau ceai. De ce oare?

— Nu de la ceai ți se trage asta. Pur și simplu te urăsc pentru că ești boier și nu le semeni lor. Mulți din ei ar fi bucuroși să le dai prilejul să se lege de dumneata, să te jignească și să te umilească. Pentru noi viața de aici e un adevărat iad. Mai grea decît pentru oricare altul. Îți trebuie multă nepăsare ca să te poți obișnui cu toate astea. Vei avea de întîmpinat încă multe neplăceri și vei auzi mereu cuvinte de ocară și de vrăjmășie din pricina regimului special de mîncare și a ceaiului, cu toate că foarte mulți dintre ei își au mîncarea lor, separată, ba unii beau zilnic și ceai. Dar ei sînt în dreptul lor — le este îngăduit, pe cînd nouă — nu.

Cu aceste cuvinte se ridică și plecă de la masă. Nu trecură nici cîteva minute și cuvintele lui se adeveriră întocmai...

III

PRIMELE IMPRESII

Abia plecă M-ki[1] (polonezul cu care stătusem de vorbă), că Gazin, amețit de băutură, dădu buzna în bucătărie.

Apariția unui ocnaș beat, în plină zi de lucru, cînd toată lumea trebuie să iasă la muncă, cu un comandant prea bine cunoscut ca aspru și neîndurător, care putea să sosească în cazarmă dintr-o clipă în alta, sub ochii scrutători ai plutonierului, care, nelipsit din temniță, supraveghea orice mișcare, fără a mai vorbi de paznici și santinele, într-un cuvînt, cu toată severitatea regimului de ocnă, apariția aceasta îmi tulbură de-a binelea părerea ce abia reușisem să mi-o fac despre viața de ocnaș. Mi-a trebuit încă multă vreme pînă să mă dumiresc și să încep a înțelege toate aceste fapte și multe altele, care mi s-au părut atît de stranii în primele zile de ocnă.

Am spus că fiecare ocnaș își avea îndeletnicirea lui personală și că această îndeletnicire era pentru el o cerință firească, imperioasă, a vieții de ocnă; în afară de aceasta, ocnașul ține la bani și-i prețuiește mai presus de orice, poate în aceeași măsură ca însăși libertatea, și simte o mare mîngîiere cînd aude sunîndu-i în buzunar cîteva monede. Cînd n-are bani, îl copleșește tristețea, neliniștea, deznădejdea și-atunci e în stare să fure, să comită cine știe ce ticăloșie, numai să poată pune mîna pe ei. Oricum, cu toată însemnătatea pe care i-o atribuie ocnașii, banul nu rămîne multă vreme în buzunarul fericitului posesor. Mai întîi pentru că i-ar fi foarte greu să-l păstreze : fie că i se ia, fie că i se fură. Dacă se întîmplă ca, la percheziţiile sale neașteptate, maiorul să descopere vreun ban, ascuns cu cine știe ce migală, îl și confiscă pe loc. Se prea poate să-i fi întrebuințat la îmbunătățirea hranei deținuților;

[1] Revoluționarul polonez Alexander Mirecki condamnat în 1846 la zece ani de ocnă (n. red. ruse).

în orice caz, toţi banii găsiţi asupra ocnaşilor îi erau aduşi lui. Dar, de cele mai multe ori, banii erau furaţi. De încredere nici nu putea fi vorba. Totuşi, mai tîrziu se găsi un mijloc sigur de păstrare. Un bătrîn rascolnic, de curînd venit la ocnă de undeva din sloboziile de lîngă Starodubie[1] fostele Vetkovţî, deveni curînd depozitarul de nădejde al capitalurilor efemere ale ocnaşilor. Nu mă rabdă inima să nu spun cîteva cuvinte despre el, chiar de-o fi să mă depărtez puţin de firul povestirii.

Era un bătrînel de vreo şaizeci de ani, mic de stat şi cărunt. Îmi atrase de la început luarea-aminte, căci nu semăna întru nimic cu ceilalţi deţinuţi : avea o privire atît de liniştită şi de blîndă, încît, îmi aduc aminte, îmi făcea o nespusă plăcere să mă uit în ochii lui limpezi şi luminoşi, încercuiţi de zbîrcituri mărunte. Stam adesea de vorbă cu el şi trebuie să spun că rar mi-a fost dat să mai întîlnesc un om mai bun şi mai blajin. Fusese osîndit la muncă silnică pentru o grea nelegiuire. Printre rascolnicii din Starodubie începură să se ivească cazuri tot mai dese de convertire de la credinţa de rit vechi la legea ortodoxă cea nouă. Guvernul îi încuraja prin toate mijloacele şi se străduia din răsputeri să determine şi pe ceilalţi să treacă la religia oficială. Bătrînul împreună cu alţi cîţiva fanatici hotărîră „să apere credinţa", aşa cum spuneau ei. Cînd în tîrgul lor se zidi o biserică nouă pentru cei reuniţi într-o singură credinţă, îi puseră foc. Învinuit de instigare, a fost osîndit la muncă silnică. Om cu stare, priceput în ale negoţului, îşi părăsi cu toată seninătatea casa, nevasta şi copiii şi păşi cu hotărîre pe drumul surghiunului, încredinţat, în orbirea lui, că suferă „pentru credinţă". După ce trăiai în preajma lui cîtva timp, îţi puneai fără să vrei întrebarea : cum şi ce fel de răzvrătit putea să fie acest omuleţ bun şi blînd ca un copil ? Am adus de

[1] În secolul al XVIII-lea, fugind de persecuţiile guvernului ţarist, s-au strămutat în împrejurimile Starodubiei, gubernia Cernigov, venind din Vetka, ostrovul de pe apa Soj, sectanţii rămaşi credincioşi ritului vechi (n. red. ruse).

cîteva ori vorba „despre credință". Nu-l clinteai cu nimic: rămînea ferm în convingeri, dar niciodată n-am observat în răspunsurile sau obiecțiile lui vreo urmă de răutate sau ură. Și totuși, dăduse foc unei biserici, lucru pe care îl mărturisea fără înconjur. S-ar părea că, potrivit concepțiilor lui, atît fapta pe care o săvîrșise, cît și „martiriul" pe care-l îndura, trebuiau să apară în mintea lui ca o pildă strălucită, vrednică de laudă, și cu toate acestea, nu lăsa să se vadă nici un semn de mîndrie sau îngîmfare. Mai erau printre noi și alți ocnași care țineau de vechile rînduieli bisericești, cea mai mare parte siberieni, oameni cu mintea ageră, șireți ca mai toți țăranii, bucheri și tipicari, și în felul lor dialecticieni neîntrecuți, dar înfumurați, încrezuți, vicleni și intoleranți la culme. Bătrînul era cu totul altfel de om. Deși poate-i întrecea în tipicărie și buchereală, se ferea de orice discuție de acest fel. Altminteri, era comunicativ din fire, totdeauna vesel, mereu gata la haz, dar nu în felul grosolan și cinic al celorlalți ocnași, ci cu multă voie bună și seninătate; rîsul suna la el naiv și copilăresc, într-o desăvîrșită armonie cu părul lui încărunțit.

S-ar putea să mă înșel, dar sînt și azi încredințat că pe om ți-l dezvăluie rîsul și dacă rîsul unui necunoscut îți place, nu mai încape îndoială că e om cumsecade. Bătrînul își cîștigase pe de-a întregul respectul ocnașilor și nu căuta să se mîndrească cu aceasta cîtuși de puțin. Deținuții îi ziceau „moșule" și nu-l supărau niciodată — fapt grăitor, după care mi-am putut da seama cîtă influență putea să aibă acest om asupra coreligionarilor săi. Cu toată puterea de stăpînire și hotărîrea cu care își îndura calvarul în temniță, sufletul lui tăinuia neîndoielnic o tristețe adîncă, fără leac. Dormeam în aceeași cazarmă cu el. Într-o noapte, trezindu-mă pe la ora trei, auzii un oftat prelung și înăbușit. Bătrînul ședea pe sobă (chiar în locul unde altădată se ruga ocnașul care voise să-l omoare pe maior) și citea din cartea lui de rugăciuni scrisă de mînă pe niște foi de hîrtie. Îl auzeam șoptind printre lacrimi:

„Doamne, nu mă părăsi! Doamne, dă-mi putere! Bieţii mei copilaşi! Bieţii mei copilaşi! N-am să vă mai văd niciodată!" Mi-e cu neputinţă să redau în cuvinte tristeţea amară care m-a cuprins în clipa aceea. Şi uite aşa, ca de la sine, se făcu că toţi deţinuţii începură încetul cu încetul să-i încredinţeze bătrînului banii lor spre păstrare. În temniţă se fura fără ruşine; furau aproape toţi. Dar din capul locului toată lumea se încredinţă că bătrînul n-ar fura orice s-ar întîmpla. Ştiau toţi că ascunde banii undeva într-un loc tainic, pe care n-ar putea nimeni să-l descopere. Mai tîrziu bătrînul ne dezvălui, mie şi unora dintre polonezi, secretul ascunzătorii. Una din grinzile transversale de bază ale podelei avea un nod neted, greu de observat, dar care putea fi scos şi pus la loc în chip de dop; înlăuntrul grinzii, sub ciot, se căscase o adîncitură, un început de scorbură, probabil încă din pădure. În gaura aceasta bătrînul ascundea banii, punea la loc ciotul şi nimănui nu i-ar fi trecut prin minte să-i caute acolo.

Dar să ne întoarcem la povestirea noastră. Mă oprisem la întrebarea: de ce nu fac banii prea mulţi pui în buzunarele ocnaşului? Răspunsul e simplu: că-i greu să-i păstreze, asta se ştie, dar trebuie să mai pui la socoteală şi temniţa în care viaţa e atît de apăsătoare! Prin însăşi firea lui, ocnaşul e atît de dornic de libertate, iar prin starea lui socială, e o fiinţă atît de nepăsătoare, dezordonată şi zăpăcită, încît nu-i de mirare că-l apucă deodată un dor nestăpînit de a „pune la bătaie totul", de a se dezlănţui în voie, ca să-şi stingă aleanul fie şi pentru o clipă, uitînd de necazuri şi de mizerie în chef şi băutură. E ciudat să vezi pe cîte unul că-şi frînge spinarea luni de-a rîndul lucrînd neîntrerupt şi hrănindu-se cu gîndul la cheful cel mare, pentru ca, o dată momentul sosit, să cheltuiască într-o singură zi tot cîştigul adunat cu atîta trudă, dar absolut tot, pînă la ultimul bănuţ, iar apoi să înceapă din nou aceeaşi muncă, cu şi mai multă trudă, pînă la un nou chef, aşteptat iarăşi luni şi luni de zile. Unora le plăcea să se înnoiască, îndeobşte cu veşminte mai ne-

obişnuite, deosebite ca croială, de pildă, cu pantaloni negri, sau podiovci şi cojoace siberiene. Deţinuţii aveau o mare slăbiciune şi pentru cămăşile colorate de stambă, ca şi pentru centurile cu catarame lucioase de alamă. Se găteau de obicei în zilele de sărbătoare şi preafericitul ţinea neapărat să treacă împăunîndu-se prin toate cazărmile ca să se arate. Mulţumirea de a te simţi bine îmbrăcat atingea la ei naivitatea copilărească, după cum şi în multe alte privinţe ocnaşii erau ca nişte copii mai vîrstnici. Ce-i drept, toate aceste minunăţii se făceau nevăzute în scurt timp, ba uneori chiar în seara zilei în care fuseseră îmbrăcate, ca şi cînd nici n-ar fi fost, căci proprietarii lor, puşi pe chef, n-aveau încotro şi trebuiau să se despartă de ele, amanetîndu-le sau vînzîndu-le pe o nimica toată. Cheful era pregătit din timp şi pe îndelete. Toate preparativele trebuiau terminate pînă la o zi sorocită, neapărat o zi de sărbătoare bisericească sau ziua onomastică a celui care urma să facă cheful. În ziua cu pricina, ocnaşul în sărbătoare se scula dis-de-dimineaţă, apoi se îmbrăca şi poruncea să i se aducă masa, pentru care cumpăra din timp carne, peşte şi se găteau pelmeni [1] siberieni. De îndată ce i se aduceau toate bunătăţile, se şi punea pe mîncat, înfulecînd şi îndopîndu-se ca un porc, aproape totdeauna singur ; rareori se întîmpla ca un ocnaş să-şi poftească camarazii la ospăţ. Mai apoi apărea şi băutura : sărbătoritul se îmbăta peste măsură şi pornea beat, clătinîndu-se şi împleticindu-se, prin toate cazărmile penitenciarului, ca să-l vadă toţi că e beat, că „face chef", ca toată lumea să se umple de respect faţă de el. Pretutindeni, în orice parte, în orice colţ al ţării, oamenii din popor manifestă întotdeauna un fel de simpatie pentru chefliu ; aici la ocnă însă, omul care petrece, „chefliul", se bucură în clipele acelea de un respect general din partea tuturor ocnaşilor, căci cheful căpăta aici o aureolă aristocratică, fiind socotit un semn de boierie. De îndată ce se simţea afu-

[1] Colţunaşi umpluţi cu tocătură de carne (n. ed.).

mat, ocnaşul îşi tocmea neapărat şi muzică. Aveam printre noi un prăpădit de polonez, vechi dezertor, mic de statură, urît şi pipernicit, dar care cînta binişor din vioară. Cum n-avea nici o meserie, se angaja să-i întovărăşească pe cei ce petreceau, cîntîndu-le jocuri şi cîntece de veselie. Avea obligaţia să-şi însoţească patronul din cazarmă în cazarmă, trăgînd din arcuş cît mai tare cu putinţă. Uneori pe chipul lui se putea citi dezgustul şi oboseala, dar la strigătul : „Cîntă, că de-aia te-am plătit !" începea din nou să scîrţîie, repetînd mereu aceleaşi şi aceleaşi melodii. Cînd se pornea pe chefuit, deţinutul putea fi sigur dinainte că dacă avea să se îmbete prea din cale afară, ceilalţi vor avea grijă de el, îl vor culca la timp şi vor şti în orice caz să-l ascundă undeva, la adăpost de privirile comandantului, dacă întîmplarea l-ar fi adus tocmai atunci, şi că vor face aceasta cu totul dezinteresat. La rîndul lor, subofiţerul şi paznicii ce vegheau la menţinerea ordinii puteau să-şi caute în linişte de treburi : beţivul n-ar fi putut provoca nici o dezordine. Îl supraveghea întreaga cazarmă şi la cea mai mică încercare de neorînduială ori de revoltă, ocnaşii singuri l-ar fi potolit pe dată, iar la nevoie chiar l-ar fi legat. De aceea, personalul de pază inferior al penitenciarului închidea ochii la aceste fapte, ştiind prea bine că dacă n-ar îngădui băutura şi chefurile oarecum inofensive, ar fi poate şi mai rău. Dar de unde făceau rost deţinuţii de băutură ?

Făceau rost de ea chiar în închisoare, cumpărînd-o de la „crîşmari", cum îi porecliseră îndeobşte ocnaşii pe cei ce se îndeletniceau cu acest negoţ. În întreaga temniţă erau mai mulţi crîşmari care-şi făceau fără întrerupere negoţul destul de prosper, cu toate că băutorii şi „chefliii" erau rari, căci un chef costa mulţi bani, iar ocnaşul îşi cîştigă greu banul. Negoţul începea, se desfăşura şi se încheia într-un chip destul de original.

Deţinutul care nu cunoştea nici o meserie şi nu voia nici să muncească (căci se găseau şi asemenea indivizi), dar era totuşi lacom de bani, ba ţinea chiar

să se şi îmbogăţească cît mai repede, se hotăra să se facă negustor de băutură, îndeletnicire îndrăzneaţă, care cerea multă prudenţă şi comporta riscuri disproporţionat de mari faţă de profitul ce se putea realiza. Pe lîngă faptul că-şi punea spinarea în joc, negustorul risca să piardă dintr-o dată şi marfa şi capitalul. Piedicile acestea nu-l făceau însă să dea îndărăt. La început, aşa-zisul crîşmar nu prea are bani şi de aceea primul transport clandestin de rachiu îl face el singur şi, bineînţeles, desface marfa în condiţii foarte avantajoase. La fel procedează şi a doua şi a treia oară şi, dacă nu e descoperit, comerţul lui înfloreşte şi abia atunci ajunge să-şi înjghebe un negoţ adevărat, pe baze solide : devine patron, capitalist, lucrează prin agenţi şi ajutoare, riscă din ce în ce mai puţin şi în schimb cîştigă din ce în ce mai mult. Agenţii şi ajutoarele îşi pun pentru el pielea în saramură.

Temniţa e întotdeauna plină de oameni fără o lăscaie în buzunar, lefteriţi la jocuri de noroc sau după vreun chef zdravăn, zdrenţuroşi şi prăpădiţi, dar nu lipsiţi de îndrăzneală şi dibăcie. Singura lor avuţie neîntinată încă e spinarea ; şi iată că, ajunşi la grea ananghie, ei se hotărăsc să-şi pună în joc acest ultim capital : se duc la crîşmar şi se oferă să-i transporte rachiul în cazarmă. De obicei, crîşmarul dispune de mai mulţi lucrători din aceştia. Undeva, în afara închisorii, crîşmarul are un om al lui, fostă cătană, vreun tîrgoveţ pornit pe afaceri, sau vreo muierușcă întreprinzătoare din tîrg, care pentru un cîştig destul de mic, de altfel, cumpără rachiu cu banii crîşmarului şi îl ascunde într-o tainiţă cunoscută de ocnaşul contrabandist, aproape de locul unde lucrează deţinuţii. Furnizorul crede, fireşte, că-i de datoria lui să guste zdravăn din băutură, înlocuind fără milă cu apă cantitatea băută, dar ocnaşul n-are vreme de tocmeală, şi-apoi nici nu se cuvine să fie prea mofturos : el trebuie să se socotească fericit că nu şi-a pierdut toţi banii şi să ia băutura aşa cum e. Ocnaşul care s-a tocmit să transporte rachiul şi căruia „crîşmarul“ i-a arătat locul

de întîlnire cu furnizorul aduce cîteva maţe de bou, bine spălate dinainte şi păstrate pline cu apă ca să nu se usuce. După ce-au fost umplute cu rachiu, aducătorul înfăşoară băşicile pe trup, pe cît se poate în locurile cele mai ferite; în asta stă toată dibăcia şi isteţimea hoţească a contrabandistului. Onoarea lui e în joc. Trebuie să înşele şi escorta, şi corpul de gardă, şi le înşală. Dacă aducătorul e destul de şiret, soldatul de pază (care uneori e un recrut) n-are cum să-l dibuie. Totul e prevăzut şi pregătit dinainte, pînă în cele mai mici amănunte; e bine cunoscută firea paznicului, ca şi clipa şi locul întîlnirii. Dacă ocnaşul e bunăoară sobar şi trebuie să se urce pe sobă, e limpede că soldatul nu se va urca după el să vadă ce face. Cînd se apropie de închisoare, îşi pregăteşte pentru orice eventualitate un ban de cincisprezece sau douăzeci de copeici şi aşteaptă în faţa porţii pe caporalul de gardă, care cercetează şi scotoceşte prin buzunarele fiecărui ocnaş cînd acesta se întoarce în temniţă, pentru ca abia după aceea să-i dea drumul pe poartă. Aducătorul se bizuie de obicei pe faptul că-i va fi ruşine caporalului să-l cerceteze în unele locuri. Dar dacă totuşi caporalul e mai şiret decît el şi îl caută tocmai acolo unde nu trebuie şi dă peste rachiu, bietul contrabandist nu mai are decît o singură cale de scăpare; îi strecoară pe furiş banul în palmă şi adeseori rachiul ajunge astfel cu bine în mîinile crîşmarului. Alteori însă stratagema nu izbuteşte şi atunci intră în joc ultimul capital al contrabandistului — spinarea. Cazul e raportat maiorului, capitalul este supus unei execuţii nemiloase cu vergile, iar rachiul e confiscat. Contrabandistul suportă pedeapsa fără să-l dea în vileag pe patron, bineînţeles, nu pentru că i-ar fi ruşine s-o facă, de asta nici vorbă nu poate fi, ci fiindcă nu i-ar folosi la nimic: bătaia, de mîncat tot o mănîncă; singura mîngîiere ar fi că şi patronul şi-ar încasa porţia; dar de acesta va mai avea nevoie şi de aici înainte, cu toate că pentru spinarea-i crestată pînă la sînge nu capătă de la capitalist nici o despăgubire. În general, pîra şi denunţurile sînt

în floare. Denunțătorul nu pățește însă nimic, nici cel mai mărunt neajuns ; nici gînd de revoltă, ori de indignare din partea cuiva : nu e în spiritul și obiceiul ocnei. Nimeni nu-l desconsideră, nu-l ocolește din această pricină, ceilalți continuă să rămînă cu el prieteni, astfel încît dacă cineva ar încerca să arate toată mîrșăvia denunțului, nimeni nu l-ar înțelege.

Fostul boier de care am vorbit, făptură josnică și desfrînată, cu care am rupt orice legătură, era prieten cu Fedka, ordonanța maiorului, și-i povestea tot ce se petrece în cazarmă ; ordonanța se grăbea, bineînțeles, să transmită maiorului tot ce auzea de la el. Cei mai mulți știau acest lucru, și totuși, nimănui nu i-ar fi trecut prin gînd să-i ceară socoteală ori măcar să-l certe pentru asta.

Dar ne-am cam depărtat de subiect. Se întîmpla, desigur, ca băutura să ajungă cu bine în temniță ; negustorul îl răsplătea pe aducător și-și făcea socotelile ; scăzînd pierderile și adăugînd toate cheltuielile, constata că marfa îl costase pînă acum destul de scump ; de aceea, pentru ca profitul să fie cît mai mare, mai boteza o dată rachiul, aproape îndoindu-l cu apă ; acum totul era gata și n-avea decît să-și aștepte cumpărătorii. Și iată că în cea dintîi zi de sărbătoare, uneori chiar și în cursul săptămînii, nu întîrzie să se ivească mușteriul : e unul din ocnașii care a lucrat din răsputeri, spetindu-se ca un bou la jug, luni de-a rîndul, ca să strîngă copeică cu copeică o sumă pe care s-o arunce apoi pe băutură într-o singură zi, anume aleasă și hotărîtă dinainte. Cu mult înainte de a fi sosit aievea, această zi de chef i-a stăpînit visurile, i-a hrănit speranțele și i-a însuflețit închipuirea. Bietul ocnaș s-a gîndit la ea în lungile nopți de iarnă, în ceasurile grele de muncă, și această bucurie visată l-a întărit, îndulcindu-i viața amărîtă de ocnă. Dar iată că zorile acestei zile, de mult așteptată, se ivesc în cele din urmă ; își simte banii sunînd în buzunar ; nu i-a furat și nu i-a confiscat nimeni : e liber să și-i cheltuiască, și deci îi duce la crîșmar. Acesta îi dă

la început rachiu aproape curat, adică botezat numai de două ori ; dar, pe măsură ce conținutul sticlei scade, i se adaugă apă. Ocnașul plătește o ceașcă de rachiu de cinci sau de șase ori mai scump decît într-o crîșmă din tîrg. Oricine își poate prin urmare închipui cîte cești îi trebuie și, mai ales, cît trebuie să cheltuiască ocnașul pînă să se îmbete ! Dezobișnuit însă de băutură, slăbit de eforturi și de privațiunile pe care singur și le-a impus pentru a strînge banii de chef, el se amețește destul de repede și de obicei continuă să bea pînă își cheltuiește toți banii. Și atunci pune la bătaie tot ce mai are : mai întîi lucrurile cele noi, cu care se mîndrise atîta cu un ceas înainte, pe urmă toate vechiturile lui, iar la sfîrșit și efectele statului, căci cîrciumarul e și cămătar totodată. După ce și-a băut astfel pînă și cea din urmă cămașă, bețivul se culcă și se trezește a doua zi cu capul greu, buimac. Zadarnic îl roagă pe crîșmar să-i dea pe datorie fie și o înghițitură de rachiu ca să se dreagă. Tristă și amărîtă îi este mahmureala de după beție și, resemnat, în aceeași zi chiar, se apucă iar de lucru. După aceea, vreme de cîteva luni trudește din greu, cu amintirea frumoasei zile de chef ce s-a stins ca o scînteie în bezna trecutului ; încetul cu încetul mai prinde inimă și începe să viseze la o altă zi, o zi asemănătoare, care e încă departe, dar care odată și odată va veni neapărat.

Cît despre cîrciumar, după ce a cîștigat o sumă frumușică (vreo cîteva zeci de ruble), mai comandă un transport important de rachiu, pe care însă îl lasă nebotezat, căci îl păstrează pentru sine ; destul cu negoțul, e timpul să se mai dezmorțească și el ! Și se încinge un chef de pomină ; cu mîncare, băutură și muzică. Mă rog, omul dispune de fonduri serioase, care-i permit să-și cîștige îngăduința binevoitoare a personalului de pază inferior. Cheful ține uneori cîteva zile în șir. Dar, cum e și firesc, stocul de rachiu are și el un sfîrșit, și atunci chefliul se duce să bea pe la alți cîrciumari, care s-au pregătit și-l așteaptă ; își continuă deci chiolhanul, de data

asta ca muşteriu al celorlalţi cîrciumari, pînă îşi bea şi ultima copeică. Oricît i-ar purta de grijă ocnaşii, se-ntîmplă totuşi ca cel care chefuieşte să fie surprins de ochiul sever al ofiţerului comandant de gardă sau chiar de către maior. Atunci beţivul e adus la corpul de gardă ; i se iau toţi banii, dacă i-au mai rămas ceva prin buzunare, şi e supus unei execuţii înfiorătoare cu vergile. După ce îşi revine, ocnaşul se ridică, se scutură ca un cîine tăvălit, se întoarce în cazarmă şi după cîteva zile îşi reia negoţul.

Unii dintre cheflii, cei care dispun de mai mulţi bani, se arată dornici şi de aventuri galante. În schimbul unei sume mai rotunjoare, însoţiţi de un soldat care s-a lăsat ispitit de un bacşis gras, reuşesc să se strecoare afară din temniţă, în loc să pornească la lucru, şi se îndreaptă spre un cartier mărginaş al tîrgului. Aici, într-o căsuţă mai dosnică, se încinge o adevărată orgie, la care se cheltuiesc bani grei. Banii ocnaşului nu-s mai răi decît ai altuia la asemenea petreceri, iar escorta este dinainte aleasă dintre oamenii pricepuţi la organizarea chiolhanurilor. Adesea soldaţii aceştia sînt viitori candidaţi la ocnă. Chefurile în afara temniţei rămîn de obicei o taină pentru toată lumea. De altfel, sînt şi foarte rare, căci costă prea scump, iar amatorii de aventuri galante recurg la alte mijloace, cu totul lipsite de primejdii.

Chiar din primele zile de ocnă, un tînăr deţinut, un flăcăiaş chipeş de mai mare dragul, mi-a atras în mod deosebit atenţia. Îl chema Sirotkin şi era o făptură ciudată în multe privinţe. M-a impresionat mai ales frumuseţea chipului său. Nu părea să aibă mai mult de douăzeci şi trei de ani. Era deţinut la secţia specială, adică pe timp nelimitat, ceea ce însemna că a fost socotit un infractor militar dintre cei mai primejdioşi. Blînd şi liniştit din fire, vorbea puţin şi rîdea rareori. Avea ochi albaştri, trăsăturile feţei regulate, pielea curată, gingaşă, părul blond. Nici capul pe jumătate ras chilug nu-l sluţise, atît de bine făcut era. Meserie nu avea, dar de bani îşi făcea rost, cîte puţin ce-i drept, dar aproape re-

gulat. Se vedea cît de colo că era leneș și se purta foarte neîngrijit. Uneori cînd se mai găsea cîte cineva să-l îmbrace mai curățel, ba chiar să-i mai dăruiască și o cămașă roșie, să-l fi văzut pe Sirotkin cît de mulțumit era și ce mîndru se plimba prin cazărmi, ca să-l bage în seamă toată lumea. Nu bea, cărți nu juca și nu se certa aproape niciodată cu ceilalți ocnași. Îi plăcea să se plimbe în dosul cazărmilor, totdeauna cu mîinile în buzunar, cuminte, mereu îngîndurat. La ce se gîndea, nimeni n-ar fi putut spune. Dacă-l strigai din curiozitate, ori îl întrebai ceva la întîmplare, răspundea pe dată, respectuos, cu totul altfel decît ceilalți deținuți, dar era totdeauna scump la vorbă și te privea drept în ochi, cu nevinovăția unui copil de zece ani. Cînd avea bani, nu-i cheltuia pe lucruri de care ar fi avut neapărată nevoie, pe încălțăminte nouă, sau ca să-și repare cel puțin vestonul zdrențuit, ci își cumpăra un colăcel sau turtă dulce și le mînca fericit ca un copil. „Vai de tine, flăcăiașule, îl compătimeau uneori deținuții, că tare neajutorat mai ești !" În timpul liber umbla lela prin dormitoare ; toți ceilalți își vedeau de treabă, fiecare cu îndeletnicirea lui, numai el n-avea ce face și se plimba cu mîinile în buzunar. Dacă cineva încerca să facă glume pe seama lui, ori să-l ia în zeflemea (se-ntîmpla deseori ca ceilalți să-și bată joc de el și de camarazii lui), făcea stînga împrejur, fără să rostească o vorbă, și pleca. Dacă gluma era prea usturătoare, se rușina. Mă întrebam adesea cum de-a ajuns la ocnă această făptură liniștită și inofensivă ? Odată zăceam bolnav la spital, în salonul deținuților. Se nimerise ca Sirotkin să fie internat și el și zăcea într-un pat alăturat. Într-o seară, pe cînd stăteam de vorbă, se însufleți pe neașteptate și îmi povesti cum l-au luat la cătănie, cum l-a petrecut maică-sa plîngînd și ce mizerii a trebuit să îndure ca soldat : nu se putuse împăca cu această viață, căci toată lumea era aspră și se mînia pentru nimic, iar superiorii se arătau aproape totdeauna nemulțumiți de el...

— Şi unde-ai încurcat-o ? Pentru ce te-au trimis aici ? Şi încă la secţia specială... nenorocitul de tine !

— Ce să-ţi spun, Alexandr Petrovici. N-am stat decît un an la batalion ; iar aici m-au adus fiindcă l-am omorît pe Grigori Petrovici, comandantul meu de companie.

— Am auzit de asta, Sirotkin, dar nu-mi venea a crede. Va să zică-i adevărat. Ai omorît un om !

— Aşa a fost să fie, Alexandr Petrovici. Prea mi se făcuse silă de toate.

— Dar ceilalţi recruţi cum îndură ? La început e greu, fireşte, dar încet-încet se obişnuieşte omul şi, la urmă, îl vezi că iese un ostaş de ispravă. Te-a răsfăţat, se vede, maică-ta prea mult ; te-a ţinut numai cu lăptic şi turtă dulce pînă la optsprezece ani.

— Mama, ce-i drept, mă iubea mult. Cînd am plecat recrut, s-a îmbolnăvit şi am auzit că nu s-a mai pus pe picioare... Şi tare mi s-a urît la urmă cu milităria asta !... Comandantul mă luase la ochi : mă pedepsea într-una. Şi de ce ? Eram supus, ascultător, nu supăram pe nimeni, nu beam, nu mă luam după nimeni, căci e rău cînd cineva începe să se înhăiteze cu alţii, Alexandr Petrovici. Toţi cei din jurul meu erau nişte oameni cruzi şi răi — nici cui să te jelui n-aveai. Mă ascundeam uneori prin cîte un ungher şi abia acolo îmi plîngeam amarul. Într-o noapte eram de santinelă. Bătea un vînt de toamnă rece şi era atît de întuneric, că nu se vedea nimic la doi paşi. Şi mi se făcu deodată lehamite de toate ! Lăsai arma la picior, scosei baioneta şi o pusei alături ; mă descălţai de cizma dreaptă, îmi proptii ţeava puştii în piept şi cu degetul cel mare de la picior apăsai pe trăgaci. Puşca, nimica ; mă uit eu să văd ce are, curăţ bine tigăiţa detunătorului, o umplu iar cu pulbere nouă, mai teşesc şi potrivesc bine cremenea, şi-mi proptesc iar ţeava în piept. Şi ce crezi ? Pulberea s-a aprins, dar încărcătura n-a luat foc. Ce să fie ? îmi dă mie prin gînd. Mă încalţ, pun baioneta la armă şi încep să mă plimb cu puşca pe umăr. Şi uite, atunci am hotărît

să fac treaba asta : ori ce-ar fi, să scap de cătănie ! După o jumătate de ceas vine comandantul să-şi facă rondul. Îl văd că vine drept spre mine : „Aşa se stă în post ?“ Iau arma în mîini şi bag în el baioneta pînă în vîrful ţevii. Patru mii de verste am făcut pe jos şi am nimerit aici la ocnă în secţia asta specială...

Nu minţea. Altfel nu l-ar fi trimis chiar la secţia specială. Crimele obişnuite se pedepseau mult mai uşor. De altfel, Sirotkin era singurul dintre ocnaşii osîndiţi fără termen care avea un chip atît de plăcut ; toţi ceilalţi (şi erau în situaţia lui vreo cincisprezece cu totul) aveau o înfăţişare foarte ciudată : clăpăugi, hidoşi, unii chiar încărunţiţi înainte de vreme ; numai doi sau trei dintre ei mai arătau a oameni. Dacă împrejurările îmi vor îngădui, voi căuta să revin cu mai multe amănunte asupra acestui grup de ocnaşi. Sirotkin se împrietenise după cît se pare cu Gazin, namila aceea de om pe care la începutul acestui capitol l-am văzut năvălind beat în bucătărie, parcă anume ca să-mi încurce firul impresiilor ce începusem să-mi fac despre viaţa din ocnă.

Gazin acesta era un om înfiorător. Băga spaima în toţi numai prin simpla lui înfăţişare. Întotdeauna am avut senzaţia că nu putea fi pe lume o făptură mai crudă, mai monstruoasă. Avusesem prilejul să-l văd la Tobolsk pe faimosul tîlhar şi ucigaş Kamenev : mai tîrziu, în arestul preventiv am dat ochi cu fiorosul asasin Sokolov. Dar nici unul dintre ei nu mi-a provocat un dezgust mai mare ca acest Gazin. Uneori, privindu-l, mi se părea că am în faţă un păianjen uriaş de mărimea unui om. Era tătar de origine şi puternic de nu-l întrecea nici un ocnaş ; înalt de stat, de o constituţie atletică, cu capul diform şi disproporţionat de mare, umbla puţin adus din spate şi te privea pe sub sprîncene. În ocnă umblau pe socoteala lui zvonuri dintre cele mai ciudate ; se spunea că era dezertor din armată, dar cei mai mulţi pretindeau, nu ştiu cît de întemeiat, că

evadase din Nercinski[1] şi că fusese de mai multe ori deportat în Siberia, dar totdeauna izbutise să fugă, schimbîndu-şi de fiecare dată numele, pentru ca în cele din urmă să nimerească în temniţa noastră, la secţia specială. Se mai spunea despre el că omorîse din plăcere copilaşi, pe care îi atrăgea în locuri ferite; acolo, după ce îl îngrozea pe bietul micuţ şi îl chinuia cu o cruzime neînchipuită, îmbătîndu-se de frica şi înfiorarea lui, îl înjunghia bestial, încet, cu deliciu, cu o voluptate sadică. Se prea poate ca toate acestea să nu fi fost decît născociri iscate de impresia groaznică pe care o făcea în general asupra tuturor; ce-i drept, se potriveau însă cu fizionomia şi înfăţişarea lui şi de aceea păreau verosimile. Şi cu toate acestea, cînd Gazin era treaz, avea o purtare foarte cuviincioasă. Nu făcea nici un rău, nu se certa cu nimeni, se ferea de gîlcevi, rămînea tăcut şi dispreţuitor, ca şi cum s-ar fi socotit superior tuturor celorlalţi. Gesturile lui erau măsurate, potolite, pline de hotărîre. Privirea nu-i era lipsită de inteligenţă; oricum, se vedea că este un om şiret; dar toată înfăţişarea lui era aspră şi batjocoritoare şi de pe faţă ori din zîmbetul lui nu dispărea niciodată o expresie de orgoliu şi de cruzime. Făcea negoţ cu rachiu şi dintre toţi cîrciumarii ocnei el era cel mai bogat. De vreo două ori pe an se îmbăta şi el şi abia atunci îşi dezvăluia firea sălbatică şi crudă. După ce se ameţea încetul cu încetul, se lega la început ba de unul, ba de altul, bătîndu-şi joc de oameni cu vorbe grele, pregătite parcă dinainte, pentru ca la urmă, după ce se îmbăta zdravăn, să fie cuprins de o adevărată furie şi să sară la ei cu cuţitul. Atunci ocnaşii, care-i cunoşteau puterea de taur, fugeau de el şi căutau să se ascundă, căci se năpustea asupra oricui i-ar fi ieşit în cale. Găsiseră totuşi un mijloc prin care putea fi stăpînit. Se adunau vreo zece oameni din cazarma lui, se aruncau toţi deodată asupră-i şi începeau să-l lovească din toată puterea cu pumnul în

[1] Ocnă din Zabaikalie, cu un regim deosebit de aspru (n. ed.).

burtă, în piept, la plex, în inimă, pînă ce-l lăsau lat. Oricare altul ar fi murit de pe urma atîtor lovituri, dar Gazin scăpa întotdeauna. După ce-l făceau să cadă în nesimțire, îl înfășurau în scurta lui și-l zvîrleau pe patul de scînduri, „să-și mistuie beția !" cu alte cuvinte. Și într-adevăr, a doua zi se scula aproape complet sănătos și pornea la lucru, tăcut și posomorît. Și de cîte ori se îmbăta Gazin astfel, ocnașii știau cum are să sfîrșească pentru el ziua. Și el știa, dar nu se putea stăpîni să nu bea. Așa au trecut cîțiva ani. De la o vreme încoace, băgară însă de seamă că începe să se mai domolească. Tot mai des se plîngea de dureri și se ducea la spital ; slăbea și-și pierdea din puterea lui de taur. „În sfîrșit, i-au slăbit și lui balamalele", își spuneau între ei ocnașii.

În ziua aceea, Gazin a intrat în bucătărie însoțit de polonezul prăpădit care știa să cînte din vioară și pe care chefliii îl angajau ca să dea petrecerii lor mai multă strălucire. Se opri în mijlocul sălii, tăcut, cercetîndu-i unul cîte unul pe cei din față cu privirea. Nimeni nu scoase o vorbă. În sfîrșit, ochii lui se opriră asupra mea și a ocnașului cu care beam ceai. Zîmbi răutăcios, batjocoritor și, cu o expresie de satisfacție în ochi, ca după un gînd viclean, veni clătinîndu-se înspre masa noastră.

— Ia spuneți-mi (vorbea rusește) din ce venituri tăinuite hălăduiți aici, îmbuibîndu-vă cu ceaiuri și alte alea ?

Schimbai o privire cu vecinul meu, înțelegînd că cel mai bun lucru era să tăcem și să nu-i răspundem nimic. Cea mai mică contrazicere l-ar fi înfuriat imediat.

— Vra să zică, aveți bani ? își urmă el interogatoriul. Bani cu duiumul, ai ? Păi, pentru asta ați venit la ocnă, ca să vă desfătați cu ceaiuri ? Pentru asta ați venit, mă ? Răspundeți, fire-ați ai dracului să fiți !...

Văzînd însă că sîntem hotărîți să tăcem și să nu-l luăm în seamă, se făcu roșu-vînăt la față, vinele de la tîmplă i se umflară și începu să tremure de furie.

La doi paşi se afla o tavă uriaşă şi grea pe care se punea pîinea tăiată pentru hrana ocnaşilor la prînz sau seara. Era atît de mare încît încăpea pe ea pîine destulă pentru a sătura jumătate din întreaga ocnă. În clipa aceea tava era goală. Gazin o prinse cu amîndouă mîinile şi o ridică deasupra capetelor noastre. Încă o clipă şi ne-ar fi zdrobit, desigur, ţestele. Cu toate că omorul, ori fie şi numai tentativa de omor ar fi atras asupra întregii ocne chinuri nemăsurate, astfel încît numai gîndul la cercetările, interogatoriile şi percheziţiile ce se porneau, urmate de o înăsprire a regimului general, îi făcea pe ocnaşi să evite cu orice preţ a cădea în asemenea extreme, cu toate astea, zic, acum toţi tăceau, încremeniţi într-o aşteptare iscoditoare. Nici un cuvînt nu fu scos în apărarea noastră, nici un strigăt nu se ridică împotriva lui Gazin — atît de mare era ura ocnaşilor împotriva domnilor ! Se vede că se desfătau grozav văzîndu-ne într-o asemenea primejdie. Dar o întîmplare fericită puse brusc capăt acestei scene care putea avea urmări tragice. În momentul cînd Gazin era gata să abată pe capetele noastre uriaşa tăblie, se auzi un glas din tindă :

— Gazin ! Ţi-au furat rachiul !...

Acesta trînti tăblia jos şi se repezi ca un nebun afară din bucătărie.

— Din voia domnului au scăpat ! îşi spuseră ocnaşii. Şi mult timp după aceea vorbiră de cele întîmplate, repetînd mereu aceste cuvinte.

N-am aflat niciodată dacă într-adevăr i se furase rachiul, sau dacă această veste, aruncată ca o bombă în momentul cel mai critic, n-a fost o născocire inspirată de dorinţa cuiva de a ne scăpa de la pieire.

În seara aceea, pe întuneric, înainte de închiderea cazărmii, m-am plimbat mult de-a lungul gardului şi o tristeţe amară îmi năpădi sufletul ; niciodată după aceea, în tot timpul cît am stat la ocnă, nu m-am simţit mai deprimat ca în acele clipe. Cea dintîi zi de osîndă e totdeauna cea mai grea, fie într-o temniţă oarecare, într-o fortăreaţă, fie la ocnă cu regim de muncă silnică... Dar, îmi aduc aminte

că mai ales un gînd nu mi-a dat pace, un gînd care mai apoi, în lungile zile și nopți de ocnă m-a obsedat mereu ; ascundea în el o întrebare nemărturisită, căreia atunci nu i-am putut găsi răspunsul și pe care nici astăzi n-o pot rezolva ; ce mult diferă pedepsele pentru infracțiuni de același fel ! Ce-i drept, crimele nu se pot asemui între ele, nici măcar cu oarecare aproximație. Să luăm bunăoară doi ucigași : și unul și celălalt au omorît cîte un om ; împrejurările în care au fost săvîrșite aceste omoruri au fost bine cîntărite, fără să se omită vreun amănunt, și într-un caz și în celălalt se impune a se aplica aproape aceeași pedeapsă. Și totuși, ce deosebire e între cele două crime, ce prăpastie se cască între felul cum au fost ele săvîrșite. Unul de pildă omoară pentru o nimica toată, pentru o ceapă : a ieșit la drumul mare, a înjunghiat pe un biet țăran și n-a găsit la el decît o ceapă. „Ia te uită, tătuță ! M-ai trimis la jaf la drumul mare : am răpus un țăran, dar n-am găsit la el decît o ceapă." „Tacă-ți fleanca, nerodule ! O ceapă-i o copeică ! O sută de inși răpuși îs o sută de cepe, și gata rubla !" (O legendă de la ocnă.) Altul omoară pentru a scăpa de un tiran libidinos, care-și făcea mendrele, necinstindu-i nevasta, sora, fiica. Unul ucide apărîndu-și libertatea, viața lui de vagabond, aproape mort de foame, încolțit fiind de o ceată întreagă de copoi, în timp ce altul înjunghie prunci și copii numai din plăcerea criminală de a înjunghia, de a simți prelingîndu-i-se pe mîini sîngele lor cald, de a se îmbăta de spaima și cumplita lor înfiorare, de tremurul și ultimele zvîcniri ale trupușorului sfîrtecat de cuțit. Ei bine, pe amîndoi îi așteaptă aceeași pedeapsă ! Și unul și celălalt vor fi osîndiți la muncă silnică. Firește, există deosebiri în ce privește termenele, durata pedepsei aplicate. Deosebirile acestea sînt însă prea puține pe lîngă varietatea aceluiași gen de crimă care se săvîrșește în mii de chipuri, diferă de la om la om, prezentînd nenumărate forme particulare. Cîte firi, atîtea deosebiri.

Să admitem însă că ar fi cu neputință să se anihileze

deosebirile și inegalitatea, că este o problemă de nedezlegat, ca un fel de cuadratură a cercului în materie de penalitate, să admitem că ar fi așa ! Dar chiar dacă inegalitatea nici n-ar exista, trebuie să ne gîndim și la o altă deosebire, la aceea a efectelor pedepsei, urmărilor ei... Îl vezi pe cîte unul cum se stinge la ocnă pe încetul, ca o lumînare, în timp ce un altul nici n-ar fi crezut, înainte de a intra la ocnă, că poate exista pe lume o viață atît de distractivă, un club atît de nostim cu niște camarazi atît de strașnici, toți unul și unul. Da, se găsesc în temniță și oameni de soiul acesta. Iată, bunăoară, un om cult, om de conștiință, cu mintea limpede, un suflet plin de simțire. Durerea inimii lui, remușcarea și zbuciumul lăuntric îl rod cu mai multă forță decît pedeapsa pe care o îndură. Sentința pe care și-a dat-o el însuși e mult mai aspră și mai necruțătoare decît a oricărei legiuiri, chiar și a celei mai neînduplecate. Și iată-l cot la cot cu un altul, care în tot timpul cît își ispășește pedeapsa nu s-a gîndit măcar o dată la crima pe care a săvîrșit-o. Ba se și crede nevinovat. Sînt și din aceia care recurg voit la crimă și o săvîrșesc numai ca să fie trimiși la ocnă, scăpînd astfel de o viață mult mai grea în libertate. Acolo trăia în ultimul hal de umilire și degradare, mereu flămînd, căci niciodată nu putea să mănînce pe foamea lui, trudind din greu la stăpîn, de dimineața și pînă-n seară. La temniță munca-i mai ușoară, capătă o pîine cum nici n-a mai văzut și mănîncă pe săturate ; în zilele de sărbătoare i se dă carne, mai capătă și pomană din afară, lucrînd seara, are posibilitatea să cîștige și un ban. Dar unde mai pui societatea de care se bucură acolo ? Numai oameni pricepuți și șmecheri, trecuți prin ciur și dîrmon, atotștiutori și descurcăreți în toate. Îi privește cu mirare și respect, căci nu i-a mai fost dat să vadă asemenea oameni ; pentru el, ei alcătuiesc societatea cea mai aleasă din lume. E cu putință oare ca osînda să aibă același efect asupra acestor doi indivizi atît de deosebiți unul de altul ? Pedeapsa va fi oare deopotrivă simțită de amîndoi ?

Dar ce rost are să ne frămîntăm cu probleme ce n-au dezlegare! Bate toba şi e timpul să intrăm în cazărmi.

IV

PRIMELE IMPRESII

Se mai făcu o dată numărătoarea, ultima din ziua aceea. După acest control de seară uşile cazărmilor se încuiau, fiecare cu lacăte deosebite, puse pe zăvoare grele, şi ocnaşii rămîneau închişi sub pază pînă-n zori.

Numărătoarea o făcea un subofiţer ajutat de doi soldaţi. Cîteodată asista şi ofiţerul de serviciu, iar ocnaşii erau înşiraţi în curte. De cele mai multe ori, această ceremonie se făcea într-un cadru mai familiar, în cazarmă. Aşa s-au petrecut lucrurile şi de data aceasta. Soldaţii se încurcau şi greşeau socoteala, numărau din nou, plecau şi se întorceau iarăşi să mai numere o dată. În sfîrşit, se încredinţară bieţii de ei că nu lipseşte nici unul şi încuiară uşile. În dormitor ne aflam cu totul vreo treizeci de deţinuţi, înghesuiţi unul lîngă altul pe un prici comun de scînduri. Era încă devreme şi fiecare îşi căuta de lucru pînă la culcare.

În afară de supraveghetorul invalid de care am mai amintit şi care dormea cu noi în cazarmă, reprezentînd peste noapte administraţia temniţei, în fiecare cazarmă mai era cîte un şef de dormitor, mai-marele celorlalţi, ales de însuşi maiorul comandant, bineînţeles, dintre deţinuţii cu bune purtări. Se întîmpla însă deseori ca aceşti şefi să fie prinşi la rîndul lor cu abateri mai grave; atunci erau supuşi la bătaia cu vergile, degradaţi şi scoşi din şefie şi numaidecît înlocuiţi cu alţii, mai destoinici. Şeful nostru era Akim Akimîci, care, spre surprinderea mea, îşi permitea chiar uneori să se răstească la deţinuţi. Ei însă nu prea îl băgau în seamă, ba de multe ori

îl luau peste picior. Invalidul-supraveghetor era mai deştept : nu se băga în treburile noastre şi se ferea să se amestece în certurile dintre deţinuţi, iar dacă se întîmpla să deschidă gura, o făcea de mîntuială, ca să arate că-şi împlineşte o datorie. Se ţinea deoparte, tăcut, pe patul lui, cîrpăcindu-şi cizmele scîlciate.

În această primă zi de ocnă, am băgat de seamă un lucru pe care observaţiile ulterioare mi l-au confirmat, încredinţîndu-mă că nu greşisem de loc, şi anume : toţi aceia care nu erau ocnaşi, dar aveau de-a face cu ei — începînd cu escorta, cu paznicii, şi cu slujbaşii administraţiei — adoptau faţă de osîndiţi o atitudine exagerată, de parcă s-ar fi temut în fiecare clipă ca nu cumva vreunul să sară la ei cu cuţitul în mînă. Dar şi mai curios mi s-a părut faptul că deţinuţii, dîndu-şi seama de spaima pe care o trezesc, prindeau curaj şi se arătau mai îndrăzneţi şi mai obraznici. De fapt, pentru ocnaşi cel mai bun şef e cel ce nu se teme de ei. În general însă, în ciuda îndrăznelii lor, ocnaşii sînt cu mult mai mulţumiţi cînd văd că sînt trataţi cu încredere. Ba e singura cale, poate, pe care li s-ar mai putea cîştiga simpatia. Se întîmpla cîteodată, deşi rar de tot, ca vreunul din comandanţi să intre în cazarmă neînsoţit de gardă. Ei bine, nici nu vă puteţi închipui cu cîtă mirare se uitau la vizitator şi ce mult cîştiga el în ochii lor. Un asemenea vizitator neînfricat impune întotdeauna mare respect şi chiar dacă ar fi fost să se întîmple atunci o nenorocire, în nici un caz n-ar fi avut loc de faţă cu el.

Spaima pe care o încearcă toţi ceilalţi în preajma ocnaşilor e aceeaşi pretutindeni, oriunde există ocnaşi, şi totuşi, n-aş şti să spun de unde izvorăşte. Fireşte, ea este întrucîtva justificată, dacă ne gîndim la impresia pe care o produce osînditul, tîlhar sau asasin notoriu, începînd cu înfăţişarea lui ; în afară de aceasta, pe măsură ce se apropie de temniţă, omul simte că mulţimea de indivizi de acolo nu s-a adunat de bunăvoie şi că nici o măsură, oricîtă străduinţă s-ar depune, n-ar putea cu nici un chip să transforme

în cadavru un om viu : el își păstrează simțirea, setea de răzbunare și de viață, pasiunile și necesitățile, precum și dorința de a și le îndeplini. Și cu toate acestea, sînt ferm convins că n-ai de ce să te îngrozești în fața unui ocnaș. Un om nu se aruncă cu una cu două asupra semenului său cu jungherul în mînă și oricum, dacă posibilitatea unei primejdii nu este exclusă, dacă această primejdie s-a tradus vreodată în fapt într-un caz oarecare izolat, asemenea cazuri sînt atît de rare, încît pot fi socotite ca inexistente. Nu mă refer aici, bineînțeles, decît la deținuții condamnați, care au pășit în stadiul executării pedepsei și dintre care mulți se simt aproape fericiți că și-au găsit în sfîrșit un culcuș și un rost în temniță (întratîta o viață nouă poate părea frumoasă !), dispuși prin urmare să trăiască liniștiți și supuși ; iar pe cei turbulenți, care se întrec cu măsura, îi pun ceilalți ocnași cu botul pe labe. Osînditul, oricît de îndrăzneț și nesupus ar fi, se teme de tot ce-l înconjoară în temniță. Alta e situația deținutului în prevenție, a cărui soartă n-a fost încă hotărîtă. Numai gîndul că a doua zi va fi judecat și condamnat la bătaie cu varga și imediat după aceea trimis să-și execute pedeapsa îl împinge să se arunce asupra cuiva, fără motiv anume ; săvîrșind o nouă infracțiune, se deschid noi cercetări și formalități, vremea trece, pedeapsa e mereu amînată și se depărtează în timp. Aici o asemenea faptă își are rostul ei, urmărește un țel precis : „acela de a-i amăgi soarta“ cu orice preț și cît mai degrabă. În această ordine de idei îmi amintesc chiar de un caz psihologic foarte ciudat, care s-a întîmplat cu unul din ocna noastră.

Printre condamnații militari se găsea un fost soldat, judecat și trimis la muncă silnică pe doi ani, fără degradare civică, un palavragiu și un lăudăros fără pereche, dar și un mare fricos. De felul lor, soldații ruși nu sînt nici fricoși, nici lăudăroși. Și chiar dacă dai peste vreun fanfaron, e neapărat un caz excepțional, căci soldatul nostru n-are vreme de asemenea ispravă, chiar și atunci cînd i-ar arde de asta. Și cînd l-ai nimerit, atunci e negreșit un fricos și-un pierde-

vară. Dutov (acesta era numele deținutului de care vorbesc) își execută în sfîrșit pedeapsa și intră din nou într-un batalion de linie. Dar este știut că toți cei care au fost trimiși în temniță ca să se îndrepte, se pervertesc și mai mult, astfel încît după două sau trei săptămîni de libertate nimeresc iar în pușcărie, de data asta însă nu pentru scurtă vreme, ci pentru cincisprezece sau douăzeci de ani, ca pensionari „permanenți".

Așa s-a întîmplat și cu Dutov. După vreo trei săptămîni de la punerea lui în libertate, a comis un furt prin efracție, la care, cu prilejul cercetărilor, s-a mai adăugat și comportarea grosolană și nedisciplinată. Fu dat în judecată și condamnat la bătaia cu vergile. Dar ca un fricos ce era, cuprins de groaza apropiatei pedepse, se năpusti cu un cuțit în mînă asupra ofițerului de gardă care tocmai intrase în închisoare, în ajunul zilei fixate pentru a fi trecut între cele două șiruri de soldați înarmați cu vergi. Își dădea bineînțeles seama că fapta aceasta îi înrăutățea mult situația, riscînd să primească un număr mult mai mare de ani de muncă silnică. Și totuși o făcu, mînat de un singur gînd : acela de a amîna pentru cîteva zile, pentru cîteva ceasuri cel puțin, cumplita clipă în care urma să-și îndure pedeapsa. Era atît de laș, încît nici nu-l atinse pe ofițer cu cuțitul, ci făcu totul numai de formă, numai ca să se pună pe tapet o nouă infracțiune, pentru care să înceapă o nouă judecată.

Clipa dinaintea pedepsei e desigur groaznică pentru cel osîndit să îndure bătaia și am avut prilejul să văd destui condamnați în ajunul acestei zile de supliciu. Îi întîlneam de obicei la spital, cînd mă îmbolnăveam, lucru ce mi se întîmpla deseori. Toți condamnații din întreaga Rusie știu că oamenii care le arată cea mai mare compătimire sînt doctorii ; aceștia nu fac niciodată vreo deosebire între deținuți, ca ceilalți care trăiesc în preajma lor, cu excepția oamenilor simpli din popor. Niciodată un om din popor nu-l învinuiește pe condamnat, oricît de înfiorătoare i-ar fi fapta, și îl iartă, fiindcă știe că

îndură îndeajuns pentru ea. Şi cred că nu-i întîmplător faptul că tot poporul din întreaga Rusie socoate crima o adevărată nenorocire şi pe ucigaş un năpăstuit. E o definiţie profund semnificativă. Şi e cu atît mai plină de tîlc, cu cît izvorăşte din adîncul inimii, în mod inconştient, instinctiv. Or, doctorii sînt adesea singura salvare pentru deţinuţi, mai ales atunci cînd îi aşteaptă o pedeapsă corporală... Condamnatul îşi face socoteala şi ştie aproximativ cînd îi va veni sorocul pentru executarea sentinţei ; ca să scape, cere să fie dus la spital şi reuşeşte să amîne cu cîteva zile momentul cumplitei execuţii. Cînd iese din spital e sigur că a doua zi nu va scăpa de această grea încercare şi trăieşte ceasuri de tulburare neînchipuită. Unii, e drept, caută din mîndrie să-şi ascundă frămîntarea, dar străduinţa lor stîngace de a se arăta nepăsători nu-i poate înşela pe camarazii lor, care ştiu şi înţeleg prea bine ce-au pe suflet şi păstrează o tăcere gravă, plină de milă şi omenie.

Am cunoscut un deţinut tînăr, fost soldat, osîndit pentru omor, care trebuia să sufere pedeapsa bătăii cu cel mai mare număr de lovituri cu vergile îngăduit. Îi era atît de frică, încît în ajun se hotărîse să bea o sticlă de rachiu amestecat cu praf de tutun. Şi fiindcă veni vorba de rachiu : oricare deţinut condamnat la bătaia cu vergile păstrează la el pentru clipa hotărîtoare o sticlă de rachiu pregătită din timp şi obţinută cu mari sacrificii băneşti ; vreme de şase luni se lipseşte poate şi de lucrurile cele mai necesare, numai ca să bea un sfert de litru de rachiu înainte de a fi dus la bătaie. Deţinuţii sînt convinşi că un om beat îşi îndură mai uşor pedeapsa şi nu simte cu atîta ascuţime loviturile de bici sau de vargă. Dar să revenim la povestea tînărului nostru. Bietul băiat căzu bolnav îndată ce goli sticla de rachiu ; începu să verse şi să scuipe sînge şi fu trimis la spital aproape fără cunoştinţă. Vărsăturile îi răvăşiră într-atîta pieptul, încît peste cîteva zile se vădiră simptomele unei forme grave de oftică, care

îl topi în cîteva luni. Doctorii care l-au îngrijit n-au cunoscut niciodată pricina bolii.

Vorbind despre lipsa de curaj, caz atît de des întîlnit printre deţinuţii supuşi la pedepse corporale, trebuie să adaug că sînt şi cazuri cînd într-o asemenea situaţie ei dau dovadă de un curaj fără margini. Îmi amintesc de cîteva exemple de bărbăţie vecine cu nesimţirea, exemple mai puţin rare decît s-ar crede. Mi-a rămas întipărită în minte mai ales întîlnirea la spital cu unul dintre cei mai monstruoşi criminali. Într-o frumoasă zi de vară, se răspîndi prin saloanele deţinuţilor zvonul că fiorosul ucigaş Orlov va fi supus în seara aceea la pedeapsa bătăii şi că după asta va fi internat în spital. Deţinuţii bolnavi erau convinşi toţi pînă la unul că pedeapsa va fi deosebit de crudă. Toată lumea părea emoţionată şi eu însumi, trebuie să recunosc, aşteptam cu nespusă curiozitate ivirea acestui tîlhar celebru, pe seama căruia se povesteau lucruri de neînchipuit. Era un asasin cum rareori se întîlnesc, în stare să omoare cu mult sînge rece bătrîni şi copii ; un om înzestrat cu o formidabilă putere de voinţă şi plin de cea mai orgolioasă conştiinţă a forţei lui. Mărturisise un şir întreg de omoruri şi fusese condamnat la forma cea mai gravă a pedepsei corporale — bătaia cu beţele cu un număr maxim de lovituri, aplicate de două şiruri neîntrerupte de soldaţi. Fu adus, sau mai bine zis tîrît, abia către seară ; se întunecase, aşa că lumînările erau aprinse. Orlov era galben ca ceara, aproape leşinat, cu părul negru şi des încîlcit. Spatele îi era umflat, învineţit şi plin de sînge. Deţinuţii îl îngrijiră toată noaptea ; îi schimbau prosoapele ude, îl întorceau cînd pe o parte, cînd pe alta, îi dădeau doctorii, îl ungeau cu alifie, într-un cuvînt, avură pentru el cea mai stăruitoare grijă, ca pentru cea mai apropiată rudă ori pentru un nepreţuit binefăcător. A doua zi îşi veni pe deplin în simţiri şi făcu de două sau de trei ori înconjurul sălii, spre marea mea mirare : îl aduseseră în spital zdrobit şi cu desăvîrşire sleit de puteri. Primise dintr-o dată mai bine de jumătate din lovitu-

rile la care fusese osîndit, căci doctorul ordonase întreruperea bătăii abia după ce se convinsese că, dacă se mai continuă executarea pedepsei, Orlov moare sigur sub lovituri. Era mic de statură, slab şi istovit de o îndelungată şedere în prevenţie. Cine a avut prilejul să vadă deţinuţi aflaţi mult timp în prevenţie îşi va aduce totdeauna aminte de chipul lor palid, supt, şi de privirile lor înfrigurate. Cu toate acestea, Orlov se înzdrăvenea cu repeziciune. O forţă lăuntrică extraordinară îi ajuta, probabil, organismul să se restabilească văzînd cu ochii. Şi într-adevăr, nu era un om ca oricare altul.

Din curiozitate căutai să-l cunosc mai îndeaproape şi timp de o săptămînă îl observai cu luare-aminte. Aş putea spune cu toată siguranţa că în viaţa mea n-am întîlnit un om cu o fire mai dîrză şi mai tenace, cu o voinţă mai hotărîtă. Văzusem la Tobolsk o celebritate de acelaşi soi, un vechi şef de bandă de tîlhari. Acela însă era o adevărată fiară ; numai văzîndu-i chipul, fără să fi ştiut cine e, ghiceai că ai înaintea ta o fiinţă monstruoasă. Ceea ce mă îngrozise la el era insensibilitatea sufletească. Bruta covîrşea într-atîta orice însuşire spirituală, încît oricine îşi dădea seama pe dată, de la prima vedere, că pentru el numai plăcerile trupeşti, senzuale aveau vreun preţ în viaţă. Sînt convins însă că acel Korenev — căci aşa îl chema pe tîlhar — s-ar fi pierdut şi el cu firea şi ar fi tremurat de frică în faţa unei asemenea pedepse, cu toate că era în stare să ucidă fără să clipească. Orlov avea cu totul altă fire. Era întruchiparea deplină a izbînzii voinţei asupra trupului. Se vedea cît de colo că omul acesta, cu dispreţul lui faţă de orice chinuri şi pedepse, ştie să se stăpînească, să dispună nelimitat de energia, de forţele şi de acţiunile lui şi că nu se teme de nimic pe lume. Se simţea în el o nesecată energie, o dorinţă de activitate, de răzbunare, o voinţă neînduplecată în faţa ţelului de atins. Mă uimea îndeosebi înfăţişarea lui mîndră, orgolioasă, felul cum privea totul, ca de pe culmea unei superiorităţi intangibile, fără a avea aerul omului încrezut şi fudul, totul fiind la el fi-

resc. Cred că nu există în lume o ființă care să-i fi impus numai prin personalitatea sa. Primea totul cu un calm desăvîrșit, de parcă nimic pe lume nu l-ar fi putut uimi. Era pe deplin conștient că ceilalți ocnași îi poartă respect, dar nu-și făcea din aceasta un titlu de glorie sau un motiv de a se umfla în pene. Și doar vanitatea și înfumurarea sînt trăsături nelipsite fiecărui ocnaș, fără nici o excepție. Orlov era deștept și de o sinceritate surprizătoare, departe însă de a fi flecar. La întrebările mele a răspuns fără înconjur, mărturisind că așteaptă cu nerăbdare să-și vindece rănile, ca să execute și restul pedepsei pe care o mai avea de îndurat și că la început i-a fost teamă că n-o să reziste. „Acum, spuse el făcîndu-mi cu ochiul, treaba e ca și mîntuită. De îndată ce încasez și restul de lovituri, o să mă trimeată cu primul convoi la Nercinsk, și pe drum îmi iau valea ! Fug, orice s-ar întîmpla ! Numai de mi s-ar vindeca mai degrabă spinarea !“ Și în următoarele cinci zile cît am mai stat împreună, îl vedeam arzînd de nerăbdare să părăsească spitalul. Cîteodată era vesel și pornit pe glume. Încercai să-l provoc la destăinuiri în legătură cu viața și aventurile lui. Își încrunta ușurel sprîncenele, dar răspundea totdeauna deschis la întrebările mele. Cînd își dădu seama însă că încercam să-i pătrund în suflet și să răscolesc în el o urmă de căință, mă privi cu atîta trufie și dispreț, de parcă s-ar fi convins deodată că are de-a face cu un biet copilandru, necopt la minte și naiv, cu care nu merită să stai de vorbă despre lucruri ce nu pot fi înțelese decît de cei mari. Ba chiar am citit pe chipul lui și un soi de compătimire. Dar după cîteva clipe izbucni într-un hohot de rîs sincer, fără nici o umbră de ironie, și nu mă îndoiesc că și după ce a rămas singur, cînd îi veneau în minte cuvintele mele, izbucnea în rîs, și asta nu o singură dată. Nemaiavînd răbdare să aștepte pînă-și vor da medicii avizul, ceru în cele din urmă să i se facă ieșirea din spital, cu toate că rănile de pe spinare nu erau încă vindecate ; cum mă simțeam și eu mult mai bine, cerui de asemenea ieșirea din spital și drumul înapoi

îl făcurăm împreună : pe mine m-au dus în temniță, iar pe el la corpul de gardă, de unde fusese adus. La despărțire îmi strînse mîna, ceea ce din partea lui era un semn de mare încredere. Înclin să cred însă că a făcut-o mai mult pentru că în clipa aceea era foarte mulțumit de sine însuși. Căci în fond nici nu se putea ca el să nu mă disprețuiască, socotindu-mă o ființă slabă, resemnată și supusă, vrednică de milă și inferioară lui în toate privințele. A doua zi fu scos pentru a-și primi și restul de pedeapsă.

După ce se închiseră porțile cazărmii, ea căpătă o cu totul altă înfățișare ; semăna acum cu o casă de locuit, cu un interior de locuință omenească. Deabia atunci, într-o ambianță mai intimă, mai casnică, reușii să-mi cunosc camarazii mai îndeaproape. În timpul zilei, paznicii, plutonierul ori alți reprezentanți ai administrației puteau să se ivească în orice clipă, așa că oamenii se țineau puțin mai altfel, rămînînd mereu într-o stare de oarecare încordare, neliniște, așteptare. Dar în clipa cînd se trase zăvorul, fiecare se așeză la locul lui și-și văzu de treburi. Cazarma se lumină deodată într-un chip neașteptat : fiecare ocnaș își avea lumînarea lui, înfiptă de obicei într-un sfeșnic mic de lemn. Unii își reparau încălțămintea, alții coseau la cîte o haină. Aerul pestilențial devenea din ce în ce mai înăbușitor. Cîțiva trîndavi se traseră într-un colț și se așezară pe vine în jurul unui țol ros, la o partidă de cărți. Aproape în fiecare cazarmă era cîte un deținut care avea un asemenea țol, un sfeșnic cu lumînare și o pereche de cărți soioase. Toate acestea la un loc purtau denumirea de „maidan". Patronul primea din partea jucătorilor remiză, vreo cincisprezece copeici pe noapte ; asta-i era meseria. Se juca de obicei banc, trei foițe și alte jocuri de noroc. Fiecare jucător își așeza înainte o grămăjoară de bănuți de aramă, tot ce avea în buzunar, și nu se ridica decît atunci cînd nu mai avea nici un gologan, ori cînd îi scutura pe toți ceilalți de parale. Jocul se prelungea pînă noaptea tîrziu ; uneori îi apuca ziua și se întîmpla să-l

sfîrşească tocmai în clipa cînd începeau să se deschidă uşile. În dormitorul nostru, ca şi în toate celelalte cazărmi de altfel, se găseau întotdeauna cîţiva pîrliţi ruinaţi de joc şi băutură, sau pur şi simplu pîrliţi din născare. Zic „din născare" şi insist cu osebire asupra acestei expresii. Într-adevăr, există în rîndurile poporului nostru şi vor exista în orice condiţii şi împrejurări, unele firi ciudate, oameni blînzi, potoliţi şi adesea destul de harnici, dar a căror soartă e să rămînă mereu săraci lipiţi pămîntului. Toată viaţa, ei trag, cum s-ar zice, mîţa de coadă, se zbat în mizerie, sînt copleşiţi de necazuri şi ghinioane, le e teamă şi de umbra lor şi veşnic se află la cheremul cuiva, mai ales al chefliilor şi al parveniţilor îmbogăţiţi fără trudă, peste noapte. Orice străduinţă, orice încercare de a răzbi e zadarnică; nu se aleg decît cu amărăciunea şi ponoasele, ca şi cum s-ar fi născut numai şi numai pentru a-i sluji pe alţii, trăgîndu-şi zilele în umbra altora; le este sortit să facă numai ceea ce gîndesc alţii, să asculte de porunca şi vrerea altora; sînt meniţi să joace cum li se cîntă. Nici o împrejurare, nici chiar cea mai neaşteptată nu-i poate îmbogăţi, pîrliţi sînt şi pîrliţi vor rămîne în veci de veci. Am întîlnit oameni de felul acesta nu numai în rîndurile poporului, ci în toate societăţile şi păturile sociale, în toate meseriile, în toate grupările, asociaţiile, chiar şi în lumea literaţilor. Îi găseşti în orice temniţă, în orice cazarmă, şi e de ajuns să se înjghebe un maidan, ca să răsară imediat şi cîte un pîrlit dintr-ăştia pentru diferite servicii. Nici un maidan nu se putea de altfel lipsi de un asemenea slujitor. Era îndeobşte angajat de toţi jucătorii pentru o noapte întreagă în schimbul a cinci copeici cel mult. Atribuţia lui de frunte era să stea de pază în tindă, la uşă, adesea pe un ger de treizeci de grade, în întuneric, vreme de şase ori şapte ceasuri, atent la cel mai mic zgomot de paşi. Maiorul sau ofiţerii de gardă îşi făceau de multe ori rondul în puterea nopţii, apăreau pe neaşteptate în dormitoare şi surprindeau pe jucători şi pe meşteşugari, atraşi de lumina lumînărilor ce

răzbătea în curte. Cînd se auzea zgomotul cheii scrîşnind în broască, era prea tîrziu ca oamenii să se mai împrăştie prin culcuşuri. Întrucît după asemenea dovadă de neatenţie straja mînca o mamă de bătaie de la întregul maidan, surprizele acestea se iscau foarte rar. Cinci copeici era o leafă de batjocură chiar în temniţă, astfel încît, în cazul acesta, ca şi în altele asemănătoare, pretenţiile şi asprimea patronilor m-au mirat totdeauna. „Ai intrat în horă — n-ai încotro !" era un argument care nu admitea nici un fel de replică. Pentru cîţiva gologani, aruncaţi ca o pomană, patronul storcea tot ce putea de la nenorocitul al cărui binefăcător se mai şi socotea pe deasupra. Am mai putut observa cu acest prilej cum un chefliu, un beţivan ce nu şovăia să-şi risipească banii fără nici o socoteală, îl trăgea pe sfoară fără ruşine pe acest slujitor de doamne-ajută, ciupindu-i sărmanului cîteva parale din puţinul ce-avea de primit, lucru constatat, de altfel, nu numai la ocnă şi nu numai la maidane.

Aşadar, toată lumea s-a apucat de lucru, fiecare în meseria lui ; în afară de jucători, dacă mai trîndăveau vreo cinci deţinuţi, dar şi aceştia s-au culcat imediat. Pe priciul uriaş, locul meu era lîngă uşă. De cealaltă parte a priciului, cap la cap cu mine dormea Akim Akimîci. Pînă pe la ora zece sau unsprezece, a lucrat la un lampion colorat, pe care i-l comandase cineva din oraş şi pentru care avea să fie bine plătit. Era neîntrecut în lucruri de soiul acesta, pe care le făcea cu multă migală şi răbdare, lucrînd metodic şi neîntrerupt. După ce-şi mîntui treaba, strînse totul cu grijă, îşi desfăcu pătura, se închină cu evlavie, se culcă liniştit şi cuminte şi adormi ca un om cu sufletul împăcat. Ducea, pare-se, cuminţenia şi stăruinţa în bună rînduială pînă la cel mai meschin pedantism ; ca toţi oamenii obtuzi, mărginiţi, se credea, probabil, deştept nevoie mare. În prima zi nu mi-a plăcut, deşi mi-amintesc că mi-a dat mult de gîndit ; m-a mirat mai ales faptul că un om cu firea lui ajunsese la ocnă, în loc să izbîndească şi să prospere în viaţă. Dar despre Akim Aki-

mici vom avea prilejul să stăm de vorbă mai departe.

Aş vrea să-i descriu aici pe scurt pe toţi cei ce dormeau într-o cazarmă cu mine. Îmi fusese dat să trăiesc în mijlocul lor ani de-a rîndul şi toţi cei ce mă înconjurau aveau să-mi întovărăşească fiecare clipă. E lesne de înţeles, aşadar, curiozitatea nestăpînită cu care-l cercetam pe fiecare. În stînga mea dormea un grup de munteni din Caucaz, aproape toţi trimişi aici pentru tîlhării şi osîndiţi la pedepse diferite. Grupul era alcătuit din doi lezghini, un cerchez şi trei tătari din Daghestan. Cerchezul se arăta a fi un om ursuz şi posomorît ; nu vorbea aproape cu nimeni şi arunca în juru-i căutături încruntate, cu ochii sclipind de ură nestăpînită şi cu un zîmbet batjocoritor pe buze, plin de răutate şi venin. Unul din lezghini era un om înaintat în vîrstă, cu un nas subţire, coroiat ; toată înfăţişarea lui îl trăda pe tîlharul îmbătrînit în rele. În schimb celălalt, Nura, mi-a făcut chiar de la început cea mai plăcută, cea mai îmbucurătoare impresie. Mijlociu la trup, destul de tînăr încă, de constituţie herculeană, cu părul blond şi ochii albaştri, avea un nas cîrn şi trăsăturile feţei ca de fetişcană finlandeză ; ca toţi călăreţii, avea picioarele strîmbe şi călca mai mult pe vîrfuri. Tot corpul lui era plin de cicatrice : urme de gloanţe şi lovituri de baionetă. Acasă la el ducea o viaţă paşnică, dar pleca mereu la muntenii vecini, cu care se înhăita în incursiuni războinice împotriva ruşilor. Aici, la ocnă, toată lumea îl îndrăgise din pricina firii lui vesele şi deschise. Lucra fără să crîcnească, totdeauna potolit şi senin, deşi de multe ori murdăria şi ticăloşia ce domneau printre deţinuţi îl revoltau : furtul, şarlatania, beţia îi trezeau dezgustul ori îl scoteau pur şi simplu din fire ; într-un cuvînt, nu putea suferi tot ce-i părea necinstit ; dar nu se certa cu nimeni, mulţumindu-se să întoarcă indignat capul. În tot timpul cît a stat la ocnă, n-a furat nimic şi n-a făcut nici un rău nimănui. Era foarte credincios. Îşi făcea regulat şi cu multă evlavie rugăciunile, ţinea ca un fanatic zilele de post

dinaintea marilor sărbători mahomedane, şi-şi petrecea nopţi întregi în veghe şi rugăciune. Toată lumea îl iubea şi-l socotea omul cel mai cinstit din lume. „Nura e un leu", ziceau ocnaşii. Şi aşa, porecla de „leu" îi rămase pînă la sfîrşit. Era pe deplin încredinţat că după ispăşirea pedepsei va fi trimis înapoi acasă, în Caucaz ; la drept vorbind, nu trăia decît cu această singură nădejde. Nu ştiu de ce, dar sînt convins că ar fi murit, dacă într-o zi i s-ar fi luat această nădejde. Îl remarcai chiar din prima zi. De altfel, era cu neputinţă să nu-ţi atragă luarea-aminte faţa lui blîndă şi cinstită, în mijlocul atîtor chipuri posomorîte, înrăite şi batjocoritoare. Mă aflam în temniţă abia de o jumătate de ceas, cînd îl văzui că trece pe lîngă mine şi mă bate încetişor pe umăr, zîmbindu-mi prietenos. Nu pricepui numaidecît ce voia să spună, căci vorbea stîlcit ruseşte ; dar, după cîtva timp, se ivi din nou şi cu acelaşi zîmbet binevoitor mă bătu iarăşi pe umăr. Apoi îşi repetă gestul ori de cîte ori trebuia să treacă pe lîngă mine sau poate-şi făcea înadins drum pentru asta. Şi aşa trei zile în şir. După cum am priceput mai tîrziu, gestul lui voia să însemne că-i era milă de mine şi că înţelegea cît de grea trebuie să-mi pară osînda în primele zile ; voia să-mi arate prietenia lui, să mă încredinţeze că mă pot bizui oricînd pe sprijinul lui. Bunul şi naivul meu Nura !

Cei trei tătari daghestanieni erau fraţi : doi din ei bărbaţi în toată firea, pe cînd cel mai mic, Alei, n-avea decît douăzeci şi doi de ani, dar arăta şi mai tînăr. Locul lui pe laviţă era lîngă mine. Faţa lui frumoasă şi deschisă, inteligentă şi totodată plină de o bunătate naivă, aproape copilărească, îmi cîştigă inima de la început şi eram nespus de fericit că soarta mi-l hărăzise pe el ca vecin şi nu pe altcineva. Tot sufletul i se citea pe chipul lui frumos, ba aş putea spune chiar neasemuit de frumos. Zîmbetul încrezător avea atîta nevinovăţie, ochii lui mari, negri-catifelaţi, erau atît de mîngîietori, atît de buni şi înţelegători, încît simţeam totdeauna o plăcere deosebită să-l privesc şi asta mă uşura în clipele de

amărăciune și de chinuitoare deznădejde. Credeți-mă, nu exagerez de loc. Într-o zi, pe cînd erau acasă, în sat la ei, fratele cel mai mare (avea cinci frați mai mari ca dînsul, dintre care doi lucrau într-o exploatare din Siberia) îi poruncise scurt să-și ia sabia, să încalece și să-i urmeze. Respectul pentru cei mai în vîrstă e atît de mare în familiile de munteni, încît tînărul Alei nu îndrăzni, ba nici nu se gîndi să mai întrebe încotro pornesc ; iar ceilalți nu găsiră cu cale să-i împărtășească ținta expediției. Porneau la jaf, urmînd să iasă la drumul mare, să pîndească trecerea caravanei unui bogat negustor armean și s-o jefuiască. Lucrurile se petrecură întocmai : uciseră mai întîi strajele însoțitoare, îl răpuseră apoi pe armean și după aceea jefuiră în voie toată marfa pe care o transporta. Curînd însă totul fu descoperit ; cei șase frați fură ridicați, judecați și dovediți și condamnați la muncă silnică în Siberia. Tribunalul se arătă mai indulgent doar față de Alei și-l osîndi numai la patru ani. Frații lui îl iubeau foarte mult, cu o dragoste mai mult părintească decît frățească. El era singura lor mîngîiere în temniță : îndeobște posomorîți și triști, frunțile li se descrețeau cînd se uitau la el, iar cînd îi vorbeau (lucru rar, de altfel, căci îl socoteau un copil căruia nu-i poți adresa un cuvînt serios), chipul lor se lumina de un zîmbet plin de blîndețe și căldură și îmi venea ușor să ghicesc că-i spuneau ceva hazliu, ca unui copil neștiutor, cel puțin judecînd după zîmbetul lor îngăduitor și după privirile semnificative pe care le schimbau la auzul răspunsurilor lui. El abia de îndrăznea să deschidă cel dintîi vorba, atît de mult îi respecta. Cum a putut oare acest flăcăiaș să-și păstreze aici, la ocnă, inima curată și cinstită, să rămînă bun și simțitor și să nu se înăsprească, să nu se ticăloșească și el în anii aceștia cît și-a îndurat pedeapsa ? Era însă înzestrat cu o fire din cale afară de armonioasă, dintr-o bucată, în ciuda gingășiei ei și a blîndeții aparente. Mai tîrziu mi-a fost dat să-l cunosc bine și foarte îndeaproape. Era cuminte și neprihănit ca o fată mare și la orice faptă urîtă,

murdară, ruşinoasă, nedreaptă, la orice silnicie, în ochii lui se aprindea o străfulgerare de mînie care-i făcea parcă mai frumoşi. Deşi nu era dintre cei ce se lasă umiliţi fără a da răspunsul cuvenit, se ferea totuşi de gîlcevi şi certuri. Nu s-a certat niciodată cu nimeni şi toată lumea îl iubea şi-l răsfăţa. La început se arătă numai binevoitor cu mine, pe urmă, treptat, ne împrietenirăm ; cîteva luni i-au fost de ajuns să înveţe să vorbească foarte bine ruseşte, lucru pe care fraţii lui nu izbutiră să-l facă nici pînă la plecarea din ocnă. Mi-a făcut impresia unui băiat foarte inteligent, extrem de modest, delicat şi frămîntat de diferite probleme. De altfel, aş vrea să precizez de la început că, după convingerea mea, Alei nu era un om de rînd şi-mi aduc aminte de întîlnirea cu el ca de una dintre cele mai frumoase din viaţa mea. Unora le-au fost dăruite firi atît de alese, înzestrate de dumnezeu cu atîta frumuseţe, încît pînă şi gîndul că ar putea vreodată să se schimbe în rău, să se degradeze, ţi se pare o absurditate. Eşti sigur de ei şi nu te încearcă teama pentru viitorul lor. Eu sînt şi azi cu desăvîrşire liniştit pentru Alei. Pe unde o mai fi acum ?

Într-o seară — trecuse destul de mult timp de la venirea mea în temniţă — stăteam culcat pe patul meu de scînduri, lăsîndu-mă pradă gîndurilor amare. Alei, veşnic activ şi harnic, nu lucra nimic în seara aceea, cu toate că era prea devreme pentru culcare. Era o zi de sărbătoare musulmană şi ei nu lucrau. Stătea şi el culcat cu mîinile sub ceafă, furat de gînduri. Deodată mă întrebă :

— Îţi vine tare greu ?

Îl privii cu luare-aminte, căci mi se păruse ciudată întrebarea aceasta directă a lui Alei, totdeauna foarte delicat, foarte prudent şi plin de simţire ; dar, uitîndu-mă la el cu şi mai mare atenţie, citii pe chipul lui atîta tristeţe, atîta suferinţă, trezită poate din amintirile ce-i năvăleau în suflet, încît pricepui numaidecît că şi el era deznădăjduit în acea clipă. Îi împărtăşii presupunerea mea. El oftă adînc, zîmbind cu amărăciune. Îmi plăcea zîmbetul lui totdea-

una cald și blînd, care-i descoperea două șiruri de dinți albi, de-o frumusețe fără cusur, ce-ar fi putut stîrni invidia celei mai frumoase femei din lume.

— Ia spune-mi, Alei, ți-e gîndul la ai tăi, acasă? Cum se prăznuiește sărbătoarea aceasta la voi, în Daghestan? O fi frumos pe-acolo?

— Da, făcu el cu însuflețire și ochii prinseră a i se însenina. Cum de mi-ai ghicit gîndul?

— Ei, n-a fost chiar atît de greu. E mai bine acolo decît aici, ai?

— Ah, de ce vorbești așa?

— Ce de flori frumoase cresc în părțile voastre; acum trebuie să fie acolo raiul pe pămînt...

— Taci! Taci! Te rog!

Era peste măsură de tulburat.

— Ascultă, Alei, ai și surori?

— Da, am și o soră; dar de ce mă întrebi asta?

— Trebuie să fie tare frumoasă, dacă îți seamănă.

— Nici pe departe n-aduce cu mine! E atît de frumoasă, că nu-și are perechea în tot Draghestanul. Sînt încredințat că n-ai mai văzut o fată ca ea. Și mama era tare frumoasă.

— Te-a iubit mult?

— Biata mama! Cred că s-a stins de amărăciune, atît de mult mă iubea. Eram comoara ei. Mă iubea mai mult decît pe sora mea, mai mult decît pe toți ceilalți... Azi-noapte am văzut-o în vis, se căina și mă plîngea.

Tăcu, și-n seara aceea nu mai rosti nici un cuvînt. Dar de atunci căuta mereu să intre în vorbă cu mine, cu toate că, din respect — și nu știu de ce mi-l purta — nu îndrăznea niciodată să deschidă el vorba cel dintîi. În schimb se simțea fericit dacă începeam eu discuția. Îl întrebam de Caucaz, de viața lui de acolo. Frații nu-l opreau să stea de vorbă cu mine, ba îmi vine a crede că le făcea chiar plăcere. Cînd băgară de seamă cît îmi e de drag Alei, deveniră parcă și ei mai binevoitori față de mine.

Alei mă ajuta de multe ori la lucru. În cazarmă făcea tot ce-i sta în putință ca să-mi fie de folos și să-mi ușureze truda; în străduința lui nu era nici

slugărnicie, nici nădejde într-un folos personal oarecare, ci numai gîndul prieteniei şi al iubirii pe care nu şi-l ascundea niciodată. Avea aplicaţii pentru diferite meşteşuguri; învăţase cu uşurinţă să coasă rufe, să repare încălţămintea, iar mai tîrziu şi-a însuşit destul de bine şi meşteşugul tîmplăriei, atît cît se putea învăţa în temniţă. Fraţii îl lăudau şi erau mîndri de el.

— Ascultă, Alei, îl întrebai într-o zi, de ce nu înveţi să scrii şi să citeşti ruseşte? Asta ţi-ar putea fi de mare folos mai tîrziu, aici în Siberia.

— Aş vrea, dar cine să mă înveţe?

— Sînt aici destui ştiutori de carte. Dacă vrei, te învăţ eu.

— Oh, învaţă-mă, te rog mult, zise Alei, ridicîndu-se fericit în capul oaselor. Şi îşi împreună mîinile, privindu-mă cu ochi rugători.

Ne apucarăm de lucru chiar de a doua zi. Aveam cu mine o traducere rusească a Noului testament, singura carte îngăduită în temniţă. După această carte, fără alfabet, Alei învăţă să citească foarte bine în cîteva săptămîni. După trei luni era în stare să înţeleagă pe deplin slova cărţilor. Învăţa cu rîvnă, cu pasiune.

Într-o zi citirăm împreună întreaga predică de pe munte. Băgai de seamă că unele fraze le citea cu o emoţie deosebită.

Îl întrebai atunci dacă i-a plăcut ceea ce citise.

El mă privi pe furiş şi roşeaţa îi acoperi obrajii.

— O, da, Isa e un proroc. Isa a rostit cuvîntul lui dumnezeu. Cît de frumos o spune!

— Şi ce anume îţi place cel mai mult?

— E acolo un loc în care se spune: „Iertaţi, iubiţi, nu nedreptăţiţi pe nimeni, iubiţi şi pe vrăjmaşii voştri". Ce frumoase-s vorbele astea!

Se întoarse apoi spre fraţii lui, care ascultau convorbirea noastră, şi începu să le spună ceva cu însufleţire. Stătură mult timp de vorbă; cei mari dădeau din cap, încuviinţînd grav spusele celui mic; pe urmă se întoarseră către mine şi cu un zîmbet cu adevărat musulman, un zîmbet grav şi binevoitor

(care îmi place atît de mult, îmi place mai ales măreţia lui gravă), mă încredinţară că Isa a fost un mare proroc, că a săvîrşit minuni nemaiauzite, că a făurit o pasăre din lut şi suflînd asupră-i i-a dat viaţă şi, astfel însufleţită, pasărea a zburat... Şi întocmai aşa stătea scris şi în cărţile lor. Lăudîndu-mi-l astfel pe Isus, erau încredinţaţi că-mi fac mare plăcere, iar Alei nu-şi mai încăpea în piele de fericire văzînd că fraţii lui îmi arată atîta bunăvoinţă şi că au găsit cu cale să-mi facă plăcere.

Lecţiile de scris s-au desfăşurat cu acelaşi succes. Alei îşi făcu rost de hîrtie (n-a vrut în ruptul capului să mă lase să fac eu această cheltuială), condei, peniţe şi cerneală şi în mai puţin de două luni învăţă să scrie admirabil. Fraţii lui rămaseră uimiţi. Mîndria şi mulţumirea lor nu mai cunoşteau margini ; nu ştiau cum să-mi mai arate recunoştinţa. La muncă, dacă se întîmpla să fim împreună, se întreceau care mai de care să mă ajute, făcîndu-şi din asta o adevărată bucurie. Nu mai vorbesc de Alei, care îmi purta o dragoste poate la fel de mare ca şi fraţilor lui. N-am să uit niciodată ziua cînd urma să părăsească temniţa. Mă duse în dosul cazărmii, se aruncă la pieptul meu şi începu să plîngă. Niciodată pînă atunci nu mă îmbrăţişase şi nu plînsese încă în faţa mea. „Ai făcut atîta pentru mine, îmi zicea printre lacrimi, cît n-ar fi fost în stare să facă nici mama, nici tatăl meu : ai făcut om din mine, dumnezeu o să te răsplătească pentru asta, iar eu n-am să te uit niciodată..."

Unde o fi acum bunul, dragul şi scumpul meu Alei ?...

În afară de grupul acesta de cerchezi, mai era în cazarma noastră şi un grup destul de numeros de polonezi, care alcătuiau o familie aparte, ce se ţinea cu totul separată de ceilalţi ocnaşi. Am spus în altă parte că din pricina atitudinii lor intolerante, pline de desconsiderare şi de vrăjmăşie faţă de osîndiţii ruşi, erau la rîndul lor urîţi de toată lumea. Erau cu toţii şase oameni cu firi ciudate, istovite, bolnăvicioase. Printre ei se aflau şi oameni culţi ; despre

aceştia am însă de gînd să vorbesc mai pe larg ceva mai încolo. De la ei mă împrumutam în ultimii ani de ocnă cu cîte o carte. Cea dintîi carte mi-a lăsat o impresie puternică, ciudată, adîncă. Am să vorbesc mai tîrziu despre aceste impresii, care mi-au părut cu totul neobişnuite. Eu le consider extrem de ciudate şi îmi închipui că pentru mulţi vor părea cu totul de neînţeles. Nu poţi judeca unele lucruri dacă n-ai avut prilejul să le cunoşti tu însuţi. E suficient să spun că privaţiunile spirituale sînt infinit mai greu de îndurat decît cea mai groaznică suferinţă fizică. Adus în temniţă, omul din popor se pomeneşte în lumea lui, ba poate chiar într-o lume mai evoluată. A pierdut, desigur, mult, îndepărtîndu-se de locul în care s-a născut şi de ai lui, dar lumea din juru-i e aceeaşi, mediul rămîne aproape neschimbat. Un om cult, osîndit de lege la aceeaşi pedeapsă ca şi omul din popor, are adesea incomparabil mai mult de pierdut decît cel din urmă. El trebuie să-şi înăbuşe toate cerinţele, să renunţe la toate deprinderile, să treacă într-un mediu nepotrivit pentru el, să se obişnuiască a respira altfel de aer... E ca peştele zvîrlit pe nisip... Şi de multe ori pedeapsa pe care o îndură, una şi aceeaşi pentru toţi după concepţia legii, e mult mai chinuitoare şi mai crudă pentru el decît pentru toţi ceilalţi. Şi lucrul acesta e adevărat... chiar dacă ar fi vorba numai de deprinderile materiale la care e nevoit să renunţe.

Polonezii alcătuiau însă o lume aparte, un grup omogen de şase oameni care se ţineau tot timpul împreună. Dintre toţi ocnaşii din cazarma noastră, ei prinseseră drag numai de un evreu, şi asta poate numai pentru că el îi distra. De altminteri, pe acest evreu îl iubeau şi ceilalţi deţinuţi, deşi toată lumea, fără nici o execepţie, îşi bătea joc de el. Era singurul om care mă făcea să rîd cu hohote şi chiar azi îmi vine să rîd de cîte ori mi-l amintesc. Privindu-l, mă gîndeam la Iankel, personajul zugrăvit de Gogol în „Taras Bulba" şi care, dezbrăcîndu-se ca să se culce lîngă evreica lui într-un fel de cufăr, semăna foarte mult cu un pui de găină. Isai Fomici semăna

şi el ca două picături de apă cu un pui de găină. Era om în vîrstă, de vreo cincizeci de ani, slab, pipernicit şi pe cît de şiret pe atît de mărginit. Era obraznic şi înfipt, dar cu toate acestea din cale afară de fricos. Faţa şi gîtul îi erau brăzdate de zbîrcituri şi cute. Pe frunte şi pe obraji purta stigmatele osîndei. Nu mi-am putut da niciodată seama cum putuse să suporte şaizeci de lovituri de bici. Fusese condamnat pentru omucidere. Avea la el o reţetă medicală, pe care i-o dăduseră nişte muşterii de-ai lui, îndată după aplicarea pedepsei. Cu reţeta aceasta ar fi putut obţine o alifie miraculoasă care în două săptămîni ar fi făcut să-i dispară urmele arsurilor infamante. El însă nu îndrăznea să întrebuinţeze leacul la ocnă şi aştepta să treacă cei doisprezece ani de muncă silnică, ca după ce va fi trimis în colonie, undeva în Siberia, să pună în aplicare binecuvîntata reţetă. „Altfel n-aş putea să mă mai însor, îmi mărturisi el într-o zi, şi trebuie neapărat să mă însor." Devenirăm buni prieteni. Era veşnic bine dispus şi glumele lui nu mai aveau sfîrşit. În temniţă n-o ducea tocmai greu. Argintar de meserie, oamenii din oraş, care n-aveau nici un giuvaergiu, îl încărcau cu comenzi, datorită cărui fapt scăpa lesne de munca grea de ocnă. Făcea şi cămătărie, împrumutînd cu dobînzi mari bani ocnaşilor. Fusese adus în temniţă înaintea mea şi unul dintre polonezi îmi povesti cu lux de amănunte apariţia lui în cazarmă. E o poveste foarte hazlie, pe care o rezerv pentru mai tîrziu ; de altfel, voi avea în cursul istorisirii mele destule prilejuri să mai vorbesc despre Isai Fomici.

Restul efectivului cazărmii noastre îl formau patru bătrîni habotnici, adepţi ai credinţei de rit vechi, printre care se număra şi bătrînul din sloboziile de la Starodub ; doi sau trei ucraineni veşnic încruntaţi, un ocnaş tînăr, de vreo douăzeci şi trei de ani, cu obrazul mic cît pumnul şi un nas subţirel şi ascuţit, care apucase să comită opt omoruri ; apoi o bandă de falsificatori de bani, dintre care unul îl făcea pe măscăriciul cazărmii ; în sfîrşit, cîţiva indivizi ursuzi, cu chipuri mohorîte, pe care capetele rase îi

făceau și mai respingători, veșnic tăcuți și roși de invidie, care se uitau cu ură la tot ce-i înconjura, și aveau să privească așa pe sub sprîncene, tăcuți, încruntați și dușmănoși, probabil, ani de-a rîndul — pînă li s-o împlini sorocul pedepsei. Întregul tablou mi se înfățișă instantaneu, la o privire fugară, chiar în cea dintîi seară nefericită a noii mele vieți ce avea să înceapă în temniță, mi se dezvălui într-o sumbră defilare, prin fumul greu și înecăcios, într-un vacarm de glasuri, presărat de exclamații cinice, de sudălmi și ocări scîrnave însoțite de zornăit de lanțuri, de blesteme și hohote de rîs sălbatic. Mă întinsei pe scîndurile goale, punîndu-mi sub cap haina (n-aveam încă pernă) și mă învelii cu cojocul ; dar mult timp încă nu putui să adorm, cu toate că eram frînt de oboseală și zdrobit de avalanșa de impresii neașteptate, monstruoase și uluitoare din această primă zi a vieții mele de ocnaș. Dar abia pășisem în viața aceasta nouă. Mă așteptau încă multe înainte și viitorul urma să-mi dezvăluie lucruri pe care nici pe departe nu le-aș fi putut bănui...

V

PRIMA LUNĂ

A patra zi după venirea mea la ocnă, primii poruncă să ies la muncă. Îmi aduc foarte bine aminte de această primă zi de lucru, cu toate că în cursul ei nu mi s-a întîmplat nimic extraordinar, bineînțeles abstracție făcînd de atîtea schimbări din cale afară de nefirești intervenite în viața mea, schimbări legate de situația nouă în care m-am pomenit. Trăiam însă cele dintîi impresii și continuam să observ cu lăcomie și să înregistrez totul. Aceste trei zile le-am petrecut într-o necontenită și grea frămîntare „Iată-mă, deci, la capătul peregrinărilor mele : sînt la ocnă ! îmi repetam fără încetare, iată-mi azilul

pentru mulți ani, adăpostul în care va trebui să-mi duc zilele timp îndelungat și în care pășesc cu atîta neîncredere, cu o senzație adînc bolnăvicioasă, cu inima strînsă și cu sufletul îndoit... Mai știi, poate că după ce se vor scurge acești ani îndelungați și va trebui să-l părăsesc, îl voi plînge și-l voi regreta amar !..." adăugam eu de fiecare dată, cu acel sentiment ciudat din care nu lipsea și un dram din acea bucurie răutăcioasă care la un moment dat se transformă într-o cerință chinuitoare; stăpînit de ea, omul își zgîndăre mereu rana, voind parcă să se îmbete cu propria-i suferință, ca și cum conștiința unei nenorociri copleșitoare ar constitui totodată și un izvor de voluptate. Gîndul că s-ar putea ca vreodată să mă încerce un cît de palid regret al locului acesta mă îngrozea peste măsură : presimțeam încă de pe atunci monstruoasa treaptă de adaptabilitate pînă la care poate coborî omul cu capacitatea lui de a se obișnui cu orice. Dar toate acestea urmau să vină cu timpul ; deocamdată, realitatea din jurul meu mi se părea potrivnică, înspăimîntătoare, și chiar dacă nu era în întregime așa, eu cel puțin o vedeam ca atare. Curiozitatea sălbatică cu care mă cercetau frații mei de suferință, ocnașii, asprimea lor sporită față de un novice din tagma boierească picat ca din cer în mijlocul lor, asprime ce ajungea uneori pînă la ură — toate acestea mă chinuiau atît de mult, încît începusem eu însumi să aștept cu nerăbdare să fiu scos la lucru, ca să-mi dau dintr-o dată seama de întreaga măsură a nenorocirii mele, să încep a duce aceeași viață ca și ei toți, să mă contopesc în făgașul lor comun. Erau, bineînțeles, și multe lucruri care mi-au scăpat atunci din vedere, ba mai mult, n-am băgat de seamă unele ce se cereau văzute chiar din prima clipă : în stihia vrăjmășiei oarbe nu știusem încă să întrezăresc și licăririle încurajatoare ale unor bucurii ulterioare. De altfel, cele cîteva chipuri pline de bunăvoință și simpatie, pe care le-am întîlnit încă în aceste trei zile, mi-au dat mult curaj chiar de la început. Cel mai cumsecade s-a arătat față de mine Akim Akimîci. Printre fețele po-

somorîte și ursuze ale celorlalți ocnași izbutii totuși să observ și cîteva plăcute și vesele. „Oameni răi întîlnești pretutindeni, iar printre cei răi se găsesc și oameni buni, îmi zisei în chip de consolare. Cine știe, poate că cei de aici nu sînt mult mai răi ca *ceilalți*, care au rămas dincolo de zidurile temniței." Tot gîndindu-mă la aceste lucruri clătinam din cap a îndoială, și totuși, o, doamne ! nici măcar nu bănuiam cîtă dreptate am avut atunci !

Iată, de pildă, un om pe care am ajuns să-l cunosc bine abia după ce s-a scurs un șir întreg de ani, cu toate că mi-a stat în preajmă aproape de la început și pînă la sfîrșitul osîndei mele. Îl chema Sușilov. Aducînd vorba despre ocnașii care *nu sînt mai răi* decît ceilalți, mi-am amintit de îndată de el, fără să vreau. Pentru cei cîțiva bănuți pe care puteam să-i dau, îmi făcea diferite servicii gospodărești. Aveam și un alt ajutor, unul Osip, pe care Akim Akimîci mi-l recomandase chiar de la început, spunîndu-mi că pentru treizeci de copeici pe lună acest ocnaș putea să gătească zilnic mîncare anume pentru mine, dacă cea cazonă mă va dezgusta peste măsură și dacă am, firește, bani ca să mănînc pe socoteala mea. Osip era unul din cei patru bucătari aleși dintre oameni ; oricine putea să primească și să renunțe de bunăvoie la această îndeletnicire. Bucătarii nu erau trimiși la muncă grea ; rămîneau în cazarmă să coacă pîine și să fiarbă ciorba de varză acră. Li se spunea la feminin, „bucătărese", dar nu în bătaie de joc — mai ales că erau îndeobște aleși oamenii cei mai de treabă și, pe cît era posibil, cei mai cinstiți — ci mai mult în glumă, astfel încît nu se supărau de loc. Osip era ales aproape de fiecare dată și de cîțiva ani în șir îndeplinea funcția de „bucătăreasă". Nu părăsea această îndeletnicire decît atunci cînd se plictisea peste măsură și îi venea cheful să introducă clandestin rachiu în cazarmă. Cu toate că fusese osîndit la muncă silnică pentru contrabandă, era de o cinste și de o bunătate rară. Am pomenit mai sus de flăcăul acesta înalt și voinic, dar fricos nevoie mare, mai ales cînd era vorba de vergi ; li-

nìştit din fire, răbdător, blajin cu toată lumea, nu se certa cu nimeni *niciodată;* dar, în ciuda laşităţii sale, pentru nimic în lume nu s-ar fi împotrivit ispitei de a aduce rachiu, numai şi numai de dragul îndeletnicirii, din pasiune pentru contrabandă. Ca toţi ceilalţi bucătari, făcea şi el negoţ de rachiu, dar nu pe picior mare ca Gazin, fiindcă nu avea curajul să rişte prea mult, să pună totul la bătaie. M-am înţeles totdeauna foarte bine cu acest Osip. În ce priveşte posibilitatea de a avea hrană pe cont propriu, nu era nevoie de cine ştie ce fonduri. Cred că nu greşesc afirmînd că nu cheltuiam mai mult de o rublă pe lună, bineînţeles în afară de pîinea cazonă care mi se dădea în cazarmă; ba uneori, cînd foamea-mi dădea ghes, mă încumetam să mănînc şi ciorba de varză acră a ocnaşilor, cu tot dezgustul ce-l simţeam, deşi mai tîrziu m-am obişnuit destul de bine şi cu ea. Cumpăram de obicei o livră de carne pe zi, care mă costa o copeică. Cumpărăturile le făcea un invalid din cei puşi pe la fiecare cazarmă să supravegheze ordinea în dormitoare şi care îşi luaseră de bunăvoie sarcina să se ducă zilnic în piaţa tîrgului, treabă pentru care nu primeau nici o plată, ci numai din cînd în cînd cîte un mic dar. O făceau mai mult pentru tihna lor, căci altminteri nu le-ar fi fost cu putinţă să trăiască în bună înţelegere cu ocnaşii. Aduceau tutun, ceai, carne, colaci, în sfîrşit, tot ce trebuia, în afară de rachiu. Pentru asta nici nu-i ruga nimeni, deşi se lăsau adesea cinstiţi cu cîte o duşcă. Ani de-a rîndul Osip îmi găti mereu acelaşi fel de mîncare — o bucată de carne friptă. Cum o pregătea, e o altă chestiune care, de altfel, nici nu prea interesează. Ciudat e însă că în tot acest răstimp n-am schimbat între noi aproape nici două vorbe. Dinspre partea mea, am încercat adesea să intru în vorbă cu el, dar pe cît se pare nu era în stare să întreţină o convorbire; nu ştia decît să zîmbească şi să răspundă *da* sau *nu,* şi cu asta basta. Namila aceasta de om cu o minte ca de copil făcea o impresie bizară.

Spuneam că, afară de serviciile lui Osip, mă bucuram şi de ajutorul neprecupeţit al lui Suşilov. Nu-l chemasem şi nici nu-l căutasem. M-am pomenit deodată că-mi face şi el diferite servicii, dar cînd şi cum anume s-a întîmplat asta, n-aş putea să precizez. Începu cu spălatul rufelor. Îndărătul cazărmilor fusese săpată anume o groapă mare, în jurul căreia ocnaşii îşi spălau rufele în albii cazone, pe care le aveau din temniţă. Suşilov făcea ce făcea, doar o găsi prilej să-mi fie de folos : ba îmi ducea vestonul la reparat, ba alerga în căutarea vreunui lucru ce mi-ar fi trebuit, îmi pregătea ceaiul, îmi ungea cizmele de patru ori pe lună. Toate acestea le făcea cu multă rîvnă, străduindu-se din răsputeri, ca şi cum ar fi avut de îndeplinit cine ştie ce sarcini de seamă ; într-un cuvînt, îşi legase soarta de a mea şi se amesteca în tot ce mă privea. N-ar fi spus în ruptul capului : „Ai atîtea cămăşi... Vestonul ţi s-a rupt", ci : *„Avem* atîtea cămăşi... *Ni* s-au rupt hainele". Nu avea altă preocupare decît aceea de a-mi purta mie de grijă, şi îmi vine să cred că îşi făcuse din asta un fel de menire în viaţă. Cum nu cunoştea nici o meserie, tot cîştigul lui se reducea la cei cîţiva gologani primiţi de la mine, şi totuşi, se arăta totdeauna mulţumit. Simţea nevoia să slujească pe cineva şi mă alesese pe mine, fiindcă mă găsea mai bun decît ceilalţi, atît la inimă, cît şi la plată. Făcea parte din categoria oamenilor care nu se pot pricopsi niciodată, care nici nu ştiu măcar de ce să se apuce ca să-şi găsească un rost, din cei care se angajau la noi să păzească „maidanul", veghind toată noaptea în frig, în tindă, cu urechea ciulită la cel mai mic zgomot ce ar fi vestit venirea maiorului, serviciu ingrat pentru care nu primeau decît cinci copeici, iar de se întîmpla să fie surprinşi, nu numai că pierdeau şi acest cîştig mizer, dar mai plăteau cu spinarea lor lipsa de atenţie. Am mai pomenit despre ei. Ceea ce-i caracterizează pe toţi oamenii aceştia, ca o trăsătură comună, este renunţarea deplină la personalitatea lor în faţa oricui, oriunde şi oricînd, mulţumindu-se ca în acţiunile comune să joace totdeauna

roluri de mîna a doua sau chiar a treia. Așa sînt ei din născare. Sușilov era un biet omuleț pricăjit, neajutorat, veșnic supus și umil, cu înfățișarea de cîine bătut și prigonit, deși nimeni din cazarma noastră n-ar fi ridicat mîna asupra lui ; avea pesemne aerul acesta de cînd era pe lume. Nu știu de ce, dar totdeauna mi-a inspirat milă. De cîte ori privirea mi se oprea asupra lui, mă simțeam cuprins de acest simțămînt, pe care, chiar dacă m-ar fi întrebat cineva, n-aș fi reușit să-l explic. Nu puteam sta de vorbă cu el, fiindcă nu știa să lege o convorbire și orice încercare în acest sens îl costa eforturi uriașe, dar se însuflețea îndată ce, pentru a le pune capăt, îl rugam să-mi facă un serviciu oarecare. De altfel, nu mi-a trebuit mult să mă conving că însărcinările acestea îi făceau cu adevărat o mare plăcere. Nu era nici înalt, nici scund, nici frumos, nici urît, nici prost, nici deștept, nici tînăr, nici bătrîn ; avea obrazul puțin ciupit de vărsat și părul blond, mai degrabă blond decît castaniu. Era greu să spui ceva precis despre omul acesta, în afara unui singur lucru : după cum am bănuit, făcea parte din categoria oamenilor de teapa lui Sirotkin, și asta tot din cauza nevolniciei lui. Uneori deținuții își băteau joc de el, fiindcă *se schimbase* pe drum în convoiul cu care venise în Siberia, pentru o cămașă roșie și o rublă de argint. Toți rîdeau nu de faptul că se schimbase, ci de suma neînsemnată pentru care se vînduse. A te schimba însemna a face schimb de nume, de identitate cu un alt deținut și, prin urmare, și schimb de situații, adică schimb de pedepse. Oricît de ciudat ar părea, e întru totul adevărat ; încă pe vremea mea, obiceiul acesta, consfințit de vreme și îmbrăcat în anumite forme, era în floare în convoiurile de condamnați ce luau drumul Siberiei. La început nu mi-a venit să cred, dar în cele din urmă a trebuit să mă plec în fața realității de netăgăduit.

Lucrurile se petrec cam în felul următor : un convoi de condamnați pornește spre Siberia ; printre ei sînt condamnați de toate categoriile : la muncă silnică, la exploatări ori la deportare în vreo colonie

oarecare. Merg toţi laolaltă. Pe drum, în gubernia Perm, de pildă, un deportat doreşte să-şi schimbe soarta cu a altuia. Să zicem că unul pe care îl cheamă Mihailov, osîndit la muncă silnică pentru omor sau pentru altă crimă grea, găseşte că nu prea îi convine să înfunde ocna pentru un şir lung de ani. Cum e şiret şi descurcăreţ, ştie ce-i rămîne de făcut: caută în convoi un frate de suferinţă mai neajutorat şi mai sărac cu duhul, a cărui pedeapsă să fie mai mică, cîţiva ani de mină, deportare, sau tot muncă silnică, dar pe termen mai scurt. Îl găseşte în cele din urmă pe un Suşilov, rîndaş la vreo curte, trimis numai în deportare în colonii. A străbătut pe jos o mie cinci sute de verste fără o copeică în buzunar, pentru că aşa-i, se vede, rînduit, ca un Suşilov să nu poată avea niciodată bani; e obosit, sleit de puteri, căci nu mănîncă decît raţia de pîine cazonă şi ce i se mai dă uneori de la cazan, fără a avea putinţă să guste măcar o dată din bunătăţile ce-l îmbie la tot pasul; veşnic tremură de frig în hainele lui de ocnaş şi se istoveşte tot slugărind pe la alţii pentru cîţiva gologani. Mihailov intră în vorbă cu Suşilov, se împrieteneşte cu el şi-i cîştigă încrederea; pe urmă, la un popas mai lung, îl cinsteşte cu băuturică şi, în sfîrşit, îi propune să-şi schimbe soarta unul cu altul: „Pe mine, Mihailov, mă trimite la ocnă, adică nu tocmai la ocnă, ci într-o «secţie specială»; ei, şi dacă-i specială, asta, care va să zică, tot e mai bună decît ocna obişnuită“. Chiar pe vremea cînd încă mai exista, secţia aceasta specială era învăluită în mister: nu se ştia prea bine nici ce este şi nici unde se află. Nici chiar autorităţile, inclusiv cele din Petersburg, nu prea aveau idee cam ce reprezintă de fapt. Era un colţişor pierdut într-unul din ungherele cele mai depărtate din fundul Siberiei şi cu oameni atît de puţini (pe vremea mea să tot fi fost vreo şaptezeci, nu mai mult), încît era destul de greu să dai de el în pustietatea aceea fără margini.

Am întîlnit mai pe urmă oameni care slujiseră în Siberia şi cunoşteau destul de bine această parte a ţării, şi totuşi, auzeau pentru întîia oară de la mine

de existența secției speciale. În codul legilor nu găsești decît șase rînduri privitoare la acest așezămînt : „se înființează pe lîngă temnița cutare o secție specială pentru infractorii cei mai primejdioși, pînă la înființarea în Siberia a unor ocne de muncă silnică supragrea". Nici chiar deținuții din această secție specială nu știau dacă sînt trimiși acolo pe viață ori numai pentru un anumit timp. Termenul osîndei nu era precizat și în hotărîre nu se spunea decît atît : pînă la înființarea unor ocne de muncă supragrea, ceea ce însemna că „ocna îi mănîncă". Deci, nu-i de mirare că nu numai Sușilov, dar nimeni din convoi nu știa acest lucru și nici chiar Mihailov însuși, care și-o fi închipuit cam ce poate fi această secție specială, judecînd doar după crima lui deosebit de grea, pentru care pătimise pînă acum vreo trei sau patru mii de lovituri prin „ulița verde". Prin urmare, nu-i era greu de ghicit că locul unde îl trimiteau nu putea să fie prea atrăgător. Or, Sușilov era condamnat numai la deportare și urma să se oprească într-o pustietate oarecare ; ce și-ar fi putut dori mai mult Mihailov ? „Nu vrei să facem schimb ?" Amețit de băutură, Sușilov, suflet naiv, plin de recunoștință față de Mihailov, care se arătase atît de bun cu el, nu se îndură să-l refuze. A auzit, de altfel, vorbindu-se printre ocnași că asemenea schimburi se obișnuiesc, că mulți au și făcut acest lucru și ca atare n-ar fi nimic neobișnuit sau ciudat. În cele din urmă cad la învoială ; folosindu-se de prostia lui Sușilov, șiretul Mihailov îi cumpără numele pentru o cămașă roșie și o rublă de argint, pe care i le dă față de martori. A doua zi, Sușilov își vine-n simțiri, dar e tratat din nou și trebuie să bea, n-are încotro ; apoi i se duce pe băutură și rubla, iar după aceea și cămașa roșie. Pe urmă, cînd se dezmeticește de-a binelea, chiar dacă ar vrea, nu mai poate da înapoi : trebuie să restituie banii, dar de unde să ia Sușilov o rublă ? Și dacă nu dă banii, ceilalți îl vor sili s-o facă ; comunitatea ocnașilor e neînduplecată în această privință. Ș-apoi, ți-ai dat cuvîntul, trebuie să-ți ții făgă-

duiala — comunitatea veghează cu străşnicie şi la asta. Altminteri, vai şi amar. Nu-ţi dă pace în ruptul capului : să te mănînce de viu, nu alta ; te omoară în bătăi, în orice caz bagă spaima în tine.

Într-adevăr, e de ajuns ca o singură dată, într-un singur caz, comunitatea să-şi arate îngăduinţa faţă de cel ce nu-şi ţine cuvîntul, şi-atunci s-a zis cu obiceiul schimbului de nume. Ce temeinicie poate avea o înţelegere şi cine-ar mai respecta-o, dacă, după ce ai bătut palma şi ai luat banii, poţi să nu-ţi îndeplineşti făgăduiala ? Într-un cuvînt, aici e vorba de o treabă comună tuturor ocnaşilor, care-i priveşte pe toţi, şi de aceea, în astfel de împrejurări, comunitatea e neînduràtoare. În cele din urmă, Suşilov îşi dă seama că nu mai poate îndupleca pe nimeni, că nu mai poate da înapoi, că nu-i rămîne decît să se supună obiceiului. Înţelegerea e adusă la cunoştinţa întregului convoi, avîndu-se, bineînţeles, grijă să se dea cîte un plocon cui se cuvine ; acelora, fireşte, le este totuna cine se duce la dracu-n praznic : Mihailov sau Suşilov. O dată cinstiţi, îşi ţin gura. La cel dintîi popas, cînd se face apelul şi este strigat Mihailov, răspunde Suşilov : prezent ! iar cînd e strigat Suşilov răspunde Mihailov : prezent ! şi treaba-i gata. De aici încolo chestiunea e închisă. La Tobolsk se face repartizarea condamnaţilor pe direcţii şi locuri de destinaţie. „Mihailov" e trimis în colonie, iar „Suşilov" e dus sub escortă puternică la ocnă, cu specificarea „pentru secţia specială". Să se plîngă, să se împotrivească ? Cine l-ar crede ? Cîţi ani ar trebui să treacă pînă să se lămurească lucrurile ? Şi cine ştie ce-ar mai păţi şi pentru asta ! Ş-apoi, de unde să ia martori ? Toţi ar nega, chiar dacă ar fi găsiţi. Şi iată cum Suşilov, pentru o rublă de argint şi-o cămaşă roşie, a ajuns în secţia specială.

Deţinuţii îşi băteau joc de el, dar nu pentru că făcuse schimb (deşi, în general, cei ce schimbă o muncă uşoară cu una mai grea sînt priviţi cu mult dispreţ, pentru nerozia lor), ci fiindcă se vînduse atît de prosteşte, pe un preţ de nimica, pentru o cămaşă roşie şi-o rublă. Aceste schimburi se fac de

obicei pentru sume mari, în raport cu situaţia, bineînţeles. Uneori se ajunge chiar la cîteva zeci de ruble. Dar Suşilov era atît de neajutorat şi nevolnic, atît de lipsit de orice personalitate, încît nimănui nu-i ardea să-l ia în seamă şi nici măcar să-şi bată joc de el cu tot dinadinsul.

Prietenia dintre mine şi Suşilov s-a închegat pe nesimţite şi dăinuia de ani de zile. Se ataşase mult de mine, de altfel, şi eu mă obişnuisem să-l am în preajmă. Într-o zi — niciodată n-am să-mi iert asta — deşi îi dădusem cu puţin înainte nişte bani, el nu-mi îndeplini nu ştiu ce rugăminte, şi atunci avui cruzimea să-i spun : „Vezi, Suşilov, bani ştii să ceri, da' treabă ioc". Suşilov tăcu şi se grăbi să facă ceea ce îl rugasem, dar se întristă pe dată. Trecură două zile. N-aş fi crezut să-l mîhnească atît de mult ceea ce-i spusesem. Ştiam că un deţinut, anume Vasiliev, îi tot cerea să-şi plătească o mică datorie ce avea la el. Suşilov n-avea probabil bani de loc şi nu îndrăznea să-mi ceară. A treia zi îi spun : „Suşilov, poate vrei să-ţi dau ceva bani ca să-ţi plăteşti datoria faţă de Anton Vasiliev ? Iată, ţine-i !" Şedeam pe scîndurile patului, iar Suşilov stătea în picioare în faţa priciului. După cît se pare, propunerea mea, cît şi faptul că-mi adusesem aminte de nevoia în care se afla, l-au mirat grozav, cu atît mai mult cu cît, după socoteala lui, luase destui bani de la mine şi la mai mulţi nu putea nădăjdui. Privi banii pe care îi întinsesem, pe urmă se uită în ochii mei, apoi se întoarse brusc şi plecă, spre marea mea surprindere. Ieşii după el şi-l găsii ascuns îndărătul cazărmii. Stătea în picioare, cu fruntea sprijinită de braţul lipit de gard. „Ce-i cu tine, Suşilov ?" îl întrebai. El nu-mi răspunse, şi constatai uimit că-i gata să plîngă. „Dumneata, Alexandr Petrovici... făcu el cu glas înăbuşit, ferindu-se să mă privească, crezi că eu... pentru bani... dar... eu... ei, da' ce să mai vorbim !" Spunînd acestea, se întoarse brusc şi se lipi iarăşi de gard, aproape izbindu-şi fruntea, şi izbucni în hohote de plîns. Vedeam pentru prima oară în temniţă un om plîngînd. Cu greu am reuşit

să-l liniştesc şi, deşi de atunci mi-a purtat de grijă cu şi mai multă rîvnă, dacă mai poate fi vorba de comparaţie, îmi dădui seama după unele semne aproape imperceptibile că inima lui întristată n-avea niciodată să-mi ierte mustrarea ce-i făcusem. Şi, cu toate astea, mulţi îşi băteau joc de el, îl sîcîiau ori de cîte ori se ivea prilejul, îl înjurau, şi el nu se simţea jignit, nu se supăra şi rămînea mai departe bun prieten cu ei. Da, e foarte greu să cunoşti un om, chiar şi după ce ai trăit ani şi ani de-a rîndul în tovărăşia lui !

Iată de ce, la început, temniţa nu mi s-a înfăţişat în lumina ei adevărată, aşa cum aveam s-o văd mai tîrziu. Şi iată de ce spuneam adineauri că deşi înregistram totul atent, cu un fel de aviditate încordată, multe lucruri îmi scăpaseră sau nu izbutisem să le dibuiesc, deşi se petreceau chiar sub ochii mei, ba, poate, le percepeam pe atunci în mod cu totul greşit, de unde şi impresia penibilă, deprimantă, neînchipuit de tristă ce mi-o lăsau. La aceasta a contribuit mult şi întîlnirea mea cu A-v, deţinutul adus în temniţă cu puţin înaintea mea şi care îmi făcuse o impresie deosebit de dureroasă chiar din primele zile. Ştiam, de altfel, încă înainte de a ajunge la locul destinaţiei, că îl voi întîlni acolo. El mi-a otrăvit cele dintîi zile de viaţă la ocnă, şi aşa destul de amare, îndurerîndu-mi sufletul cu o nouă suferinţă. Nu pot să trec sub tăcere cazul lui.

Era cel mai dezgustător exemplu de descompunere morală, de înjosire şi ticăloşie la care poate ajunge un om ; vedeai la el pînă la ce punct se poate şterge într-un suflet secătuit orice urmă de simţ moral, şi aceasta fără şovăială, fără căinţă. A-v era un tînăr dintr-o familie de nobili ; am mai pomenit despre el în treacăt, cînd am spus că-i şoptea la ureche maiorului tot ce se petrece în temniţă şi că legase prietenie cu Fedka, ordonanţa acestuia. Dar iată pe scurt povestea lui : după o ceartă cu părinţii, îngroziţi de viaţa destrăbălată pe care o ducea, lăsă baltă studiile începute, ajunse la Petersburg, doritor de-o viaţă uşoară şi de petreceri. Văzu însă aici că spre

a-și satisface nestăpînita poftă de plăceri josnice, senzuale, prin localurile de noapte și lupanarele metropolei, are nevoie de bani. În scopul de a și-i procura, recurse la un mijloc mîrșav : ticlui un denunț fals și, pentru o recompensă în bani, vîndu viața a zece oameni. Curînd fu însă demascat : denunțase oameni nevinovați și înșelase pe alții, fapte pentru care fu osîndit la zece ani muncă silnică în Siberia. Viața lui de abia începea ; s-ar fi părut că această groaznică lovitură trebuia să-l dezmeticească, să-i provoace reacție sufletească, să trezească în el o dorință de împotrivire în fața decăderii, un proces de conștiință, o cotitură ; își primi însă noua soartă fără cea mai mică strîngere de inimă, fără silă, fără nici un fel de pornire de revoltă morală, fără a se îngrozi de nimic, în afară, poate, de munca la care avea să fie pus ; singurul lui regret era că se despărțea pentru totdeauna de o viață de chefuri și de desfrîu. Ba i se păru, pasămite, că situația de ocnaș îl dezleagă și de ultimele pripoane, îl scutește de orice scrupule și-i înlesnește calea spre orice mîrșăvii și ticăloșii. „Dacă-i vorba să fiu ocnaș, apoi să fiu ; n-am de ce să mă sinchisesc și nici nu mi-e rușine de nimic." Aceasta era, literalmente, părerea, convingerea lui. Mi-aduc aminte de această făptură dezgustătoare ca de un fenomen neobișnuit. Vreme de cîțiva ani am trăit în mijlocul tîlharilor, al ucigașilor, al ticăloșilor și al desfrînaților, dar n-am întîlnit în viața mea la nimeni un asemenea hal de decădere morală, de perversitate și cinism, de josnicie nerușinată. Printre noi se găsea un paricid de obîrșie nobilă — am mai vorbit de el — dar m-am putut încredința în dese rînduri, după unele trăsături și manifestări spontane, că era mult mai cumsecade și mai bun, mai nobil și mai omenos decît acest A-v. În tot timpul osîndei mele nu l-am socotit altceva decît o bucată de carne, înzestrată cu dinți și cu o poftă nesăbuită de cele mai bestiale plăceri trupești, pentru a căror împlinire era în stare să înjunghie, să sugrume, în sfîrșit, să omoare și să facă orice, cu o singură condiție : fapta lui să nu lase nici o urmă. Nu exagerez de loc, căci

am avut timp să-l observ și să-l studiez temeinic pe A-v și am recunoscut în el cea mai groaznică întruchipare a omului stăpînit numai de latura animalică a ființei sale, de pornirile lui trupești, nezăgăzuite de nici o opreliște izvorîtă din forul său interior, de nici un resort moral, de nici o lege. O, cît mă scîrbea zîmbetul lui veșnic batjocoritor! Era un monstru, un Quasimodo moral. Pe lîngă toate acestea, nu era lipsit de șiretenie, deșteptăciune și frumusețe, de o oarecare spoială de cultură, precum și de alte însușiri... Dar, nu! Mai bine focul, ciuma, foametea, oricare altă urgie, decît să admiți prezența unui astfel de om în societate! Am spus că în temniță totul ajunsese la o asemenea treaptă de ticăloșie, încît pîra, denunțurile înfloreau ca o podoabă firească a mizeriei, fără nici o opoziție din partea ocnașilor. Dimpotrivă, erau cu toții în bune raporturi cu A-v și se arătau mult mai prietenoși cu el decît cu noi. Iar faptul că avea trecere la bețivul de maior le impunea și îl ridica în ochii lor.

Izbutise să-l convingă pe maior că se pricepe să facă portrete (pe ocnași îi asigura că a fost locotenent într-un regiment de gardă imperială); de aci ordinul să fie trimis zilnic să lucreze acasă la maior, ca să-i facă, bineînțeles, portretul. Cu acest prilej se împrietenise cu Fedka, ordonanța care avea o influență nefastă asupra stăpînului său și asupra ocnei întregi. Din îndemnul maiorului, A-v ne spiona pe noi toți, ceea ce nu-l împiedica pe maior, cînd era beat, să-l pălmuiască și tot el să-l facă pe A-v spion și denunțător. Adesea, după asemenea molestări, maiorul se așeza pe scaun și-i cerea să continue portretul. Se pare că maiorul nostru credea cu adevărat că A-v e un pictor de mare talent, cel puțin de talia lui Briullov [1], despre care auzise și el, dar asta nu-l împiedica să se considere în drept să-l păruiască, pentru că: „poți să fii și pictor, chiar Briullov în persoană, de vreme ce acum ești ocnaș și eu ți-s șef,

[1] Briullov K. P. (1799—1852) — cunoscut pictor rus, reprezentant al școlii clasicismului academic, în etapa de trecere spre realism (n. ed.)

fac cu tine ce vreau". Între altele, îl punea pe A-v să-i tragă cizmele, să scoată din dormitor felurite vase, şi toate acestea convins fiind că are de-a face cu un mare pictor. Lucrul la portret se prelungea fără sfîrşit şi se împlinise anul de cînd fusese început. În cele din urmă, maiorul începu să-şi dea seama că e păcălit şi, după ce se convinse de-a binelea că portretul nu numai că nu se apropia de sfîrşit, dar că, dimpotrivă, pe zi ce trece seamănă tot mai puţin cu el, se înfurie, îi trase o bătaie zdravănă pictorului şi îl trimise înapoi în temniţă, cu poruncă straşnică să fie scos la munca grea. A-v regretă amarnic zilele acestea de trîndăvie, cu bunătăţile rămase de la masa boierului şi cu toate plăcerile pe care şi le punea la cale împreună cu Fedka în bucătăria maiorului. Fapt e că, o dată cu alungarea lui A-v, maiorul încetă să-l mai persecute pe bietul M., un deţinut pe care A-v îl pîra necontenit şi pentru un motiv foarte ciudat. La venirea lui A-v, acest M. se ţinea izolat. Era tare abătut, se uita cu groază şi scîrbă la ceilalţi deţinuţi, neizbutind să observe la ei şi acele trăsături care l-ar fi făcut să-i privească cu mai multă înţelegere şi să nu se izoleze de ei. Deţinuţii îi răspundeau cu aceeaşi monedă. În general, în temniţă, situaţia unor oameni cu firea lui M. este îngrozitoare. M. nu cunoştea cauza condamnării lui A-v, care, ghicind cu cine are de-a face, se grăbi să-l încredinţeze că a fost condamnat pentru o cu totul altă faptă, şi anume pentru o faptă similară aceleia săvîrşite de M. Acesta din urmă era fericit că-şi găsise un prieten şi un tovarăş. Avu grijă de el şi îl consolă în primele zile de temniţă, închipuindu-şi cît de greu îi vine şi cît suferă ; îi dădu ultimii săi bani, îşi împărţi cu el hrana şi lucrurile. Dar A-v, chiar de la început, prinse ură pe el pentru că era nobil şi generos, pentru că vorbea cu groază de orice ticăloşie, pentru că era cu totul deosebit şi superior lui şi, cu cel dintîi prilej, îi relată maiorului tot ce-i povestise M. despre viaţa din temniţă şi despre maior. Acesta îl luă la ochi pe M. şi îl supuse unei persecuţii sistematice, care, dacă n-ar fi fost temperată de coman-

dant, l-ar fi împins probabil la vreun act de disperare. Cît despre A-v, acesta nu numai că nu se tulbură de faptul că între timp M. aflase de mîrşăvia lui, ci dimpotrivă, se întîlnea cu plăcere cu el şi-l privea batjocoritor. Se vedea cît de colo că e încîntat. Însuşi M. mi-a atras de cîteva ori atenţia asupra acestui fapt.

Mai tîrziu, dezgustătoarea făptură fugi în tovărăşia unui alt ocnaş şi a unui soldat din escortă, dar despre această evadare am să povestesc mai tîrziu. La început îmi tot da tîrcoale, crezînd poate că nu-i cunosc antecedentele. Repet, omul acesta mi-a otrăvit cele dintîi zile de temniţă, adăugînd şi mai multă amărăciune la starea mea şi aşa disperată. Mă îngrozea ticăloşia şi josnicia în care fusesem aruncat, în mijlocul căreia nimerisem. Aveam impresia că totul aici e deopotrivă de josnic şi dezgustător. Dar mă înşelasem judecîndu-i pe toţi după A-v.

În afară de clipele cînd rămîneam întins pe patul meu de scînduri, primele trei zile mi le-am petrecut rătăcind de colo pînă colo. La îndemnul lui Akim Akimîci, încredinţai unui deţinut mai de nădejde pînza pe care o primisem de la administraţie, ca să-mi facă vreo cîteva cămăşi, bineînţeles, cu plată (cîteva copeici cămaşa) ; apoi, tot după sfatul lui Akim Akimîci, îmi procurai o saltea de pîslă, îmbrăcată în pînză (era cît o plăcintă de subţire şi se putea împături ca o scoarţă) şi o pernă de lînă aspră şi prea tare pentru cine nu era obişnuit cu ea. Akim Akimîci se făcu luntre şi punte să-mi găsească toate lucrurile de care aveam nevoie şi-mi cusu cu mîna lui o plapumă din bucăţele de postav tăiate din pantaloni şi haine ce nu mai puteau fi purtate şi pe care le cumpără de la alţi deţinuţi. După ce o purta un anumit număr de ani, pînă se uza complet, îmbrăcămintea statului devenea proprietatea deţinutului, care o vindea numaidecît, fiindcă, oricît de veche ar fi, o haină tot mai poate avea un preţ. Lucrul acesta mă mira nespus, mai ales în primele zile, cînd abia începusem să-mi croiesc un loc în lumea cea nouă. Nu ştiu cum s-a făcut, dar deodată m-am po-

menit a fi unul din oamenii de rînd, asemenea tuturor fraților mei de suferință, un ocnaș ca și ei. Obiceiurile, gîndurile, părerile și deprinderile lor au devenit încetul cu încetul și ale mele, cel puțin după formă, după lege, ca să zic așa, căci în fond nu le puteam împărtăși. Eram uimit, nedumerit, de parcă niciodată n-aș fi bănuit sau auzit vorbindu-se de ele, deși de fapt fusesem avertizat și știam la ce să mă aștept. Realitatea îți produce însă o impresie cu totul diferită decît cele citite sau auzite. Bunăoară, mi-aș fi putut închipui vreodată că zdrențele acestea, de fapt bune numai de aruncat la gunoi, mai pot avea un preț ? Și totuși, plapuma mea, lucrată numai din petice soioase, nu lăsa în privința asta nici o îndoială ! Nici nu vă puteți închipui cît era de prost postavul întrebuințat pentru îmbrăcămintea ocnașilor ; aducea oarecum cu postavul gros, cenușiu, fabricat pentru uniformele soldățești, dar, de îndată ce era purtat cîtăva vreme, se rărea și se subția, transformîndu-se într-un fel de pînză de sac. Un rînd de haine trebuie să țină un an încheiat, lucru absolut imposibil. Deținutul muncește, cară poveri grele, așa că postavul se învechește, se roade. Cojoacele trebuiau purtate trei ani ; în acest răstimp slujeau și ca veșmînt, și ca saltea, și ca plapumă. Ce-i drept, erau trainice, dar spre sfîrșitul celui de-al treilea an cele mai multe trebuiau cîrpite cu petice de pînză. Dar oricît de uzate ar fi fost, după ce-și împlineau sorocul, mulți le vindeau cam cu patruzeci de copeici bucata. Cele mai bine păstrate se ridicau și pînă la șaizeci-șaptezeci de copeici, sumă neînchipuit de mare în temniță.

Banul, după cum am spus, avea o valoare extraordinară în temniță, o putere colosală. E lucru neîndoielnic că deținutul care dispune de ceva bani suferă de zeci de ori mai puțin ca cel ce n-are nimic, deși și acesta capătă de la stat tot ce i se cuvine. „De vreme se statul îi dă totul, ce nevoie ar mai avea de bani ?“ ziceau șefii noștri. Cu toate acestea, repet, dacă ocnașii ar fi fost cu totul lipsiți de dreptul de a avea un ban al lor, ori și-ar fi pierdut mințile, ori

ar fi murit ca muştele, ori, în sfîrşit, ar fi făptuit cine ştie ce crime nemaiauzite, unii din plictiseală, din amărăciune, alţii ca să-şi ispăşească fapta cît mai degrabă şi, prin urmare, „să-şi schimbe soarta", după cum obişnuiau ei să spună (un fel de expresie tehnică de-a lor). Iar dacă ocnaşul care a cîştigat cu atîta trudă, aproape cu preţul sîngelui, cîteva copeici, recurgînd adesea la nenumărate şiretlicuri, ba mergînd, şi nu o dată, pînă la furt şi înşelăciune, risipeşte aceşti bani de multe ori în mod absurd, cu o nesocotinţă copilărească, asta nu înseamnă cîtuşi de puţin că nu cunoaşte preţul banului, aşa cum s-ar putea crede. Ocnaşul e lacom de bani ; e atît de lacom, încît pentru ei îşi pierde minţile ; şi dacă îi aruncă la chef cu atîta uşurinţă, o face ca să poată avea ceva ce socoate el că e mai presus decît banul. Ce pune el mai presus de ban ? Libertatea, sau ceva care măcar să-i semene — un vis de libertate. Căci toţi ocnaşii sînt nişte visători. Voi avea prilejul mai departe să revin asupra acestei chestiuni cu mai multe amănunte ; deocamdată, fiindcă veni vorba, mă mărginesc să amintesc că am văzut condamnaţi la *douăzeci de ani* muncă silnică spunînd calm şi cu multă convingere : „După ce-o da dumnezeu să-mi sfîrşesc pedeapsa, am să..." Însuşi cuvîntul „deţinut" indică un om lipsit de dreptul de a voi ; de aceea, risipindu-şi banii, omul acesta are sentimentul că *face ce vrea*. În ciuda stigmatelor de pe faţă şi a lanţurilor de la picioare, în ciuda îngrăditurii împrejmuitoare care-i ascunde lumea liberă şi-l închide ca într-o cuşcă, întocmai ca pe-o fiară, el tot îşi mai poate procura băutură, adică o plăcere cu străşnicie interzisă, sau chiar şi bucuria de a petrece uneori în tovărăşia unei femei ; ba alteori (deşi nu totdeauna) reuşeşte să-i mituiască pe paznici sau chiar pe subofiţer, făcîndu-i să închidă ochii asupra acestor abateri de la regulamente şi disciplină ; poate chiar — şi acest lucru îl încîntă cel mai mult — să-şi bată joc de ei, adică să le arate celorlalţi camarazi de-ai lui şi să se încredinţeze şi pe el însuşi *măcar pentru o vreme*, că e mai tare şi mai liber decît s-ar

părea, că, într-un cuvînt, poate să tragă un chef, să facă tămbălău, să-și dea aere și să arate, mă rog, că el *poate* să facă toate astea, *că asta e voia lui*, creîndu-și iluzii pe care un ocnaș sărac nu-și poate permite luxul să le aibă. Și fiindcă am ajuns aici, cred că numai astfel se poate explica, chiar și la deținuții care nu sînt beți, înclinarea spre bravadă, spre laudă de sine, înclinarea naivă, dacă nu chiar comică, de a-și etala personalitatea, înfățișînd-o cu un nimb de măreție, fie chiar și imaginară. În sfîrșit, toate petrecerile acestea își au riscul lor, îl expun pe ocnaș la urmări destul de grave, dîndu-i deci sentimentul cel puțin al unui simulacru de viață, o iluzie fie și aproximativă a libertății. Și ce n-ar da omul pentru a se simți liber ? Care milionar, cu ștreangul petrecut pe gît, nu și-ar da toate milioanele pentru o gură de aer ?

Șefii se miră uneori văzînd pe cîte unul din deținuții lor, care ani de-a rîndul a avut o purtare atît de cuminte, ba chiar exemplară, încît a fost pus mai mare peste ocnași, cum își iese deodată din balamale și, absolut fără nici o pricină, de parcă ar fi intrat diavolul într-însul, începe să-și facă de cap ; se îmbată, face gălăgie, scandal, devine chiar obraznic față de superiori sau se dedă la acte de violență, mergînd pînă la crimă — omoară pe cineva, comite un viol sau săvîrșește cine știe ce altă nelegiuire. Te uiți la el și te cuprinde mirarea. Iar dacă stai să te gîndești mai bine, poate că pricina acestei izbucniri, la care nu te-ai fi așteptat de la un om anume, stă tocmai în nevoia ascunsă a firii lui chinuite de a-și da frîu liber într-un fel de spasm, într-un fel de încercare instinctivă de a-și regăsi eul năruit, într-o dorință năvalnică de a-și afirma personalitatea umilită și care, punînd stăpînire pe întreaga lui ființă, crește năprasnic pînă la mînie, pînă la furie, pînă la demență, pînă la paroxism. Poate că tocmai așa se întîmplă cu un om înmormîntat de viu cînd se trezește și începe să dea deznădăjduit cu pumnii în pereții sicriului, cînd încearcă să înlăture capacul, să-l spargă, cu toate că, dacă ar sta să judece, și-ar

da seama că orice străduință e zadarnică. Dar tocmai aici e aici — judecata nu are de data aceasta nici un cuvînt și rămîne străină de pornirea firii. Nu trebuie să uităm apoi că aproape orice fel de manifestare de voință a ocnașului, orice afirmare a individualității lui e socotită drept infracțiune și e reprimată cu strășnicie; de aceea, o dată dezlănțuit, de ce s-ar mai stăpîni? De aici încolo puțin îi pasă de ceea ce se va întîmpla: urmările vor fi aceleași. Dacă-i chef — chef să fie; dacă-i vorba de risc, atunci să riște din plin, pînă la moarte de om. Primul pas e mai greu! Apoi, după ce se îmbată și o ia razna, n-ai cum să-l mai oprești. Iată de ce e cu mult mai bine să nu-l scoți din răbdări. Și e mai bine pentru toată lumea.

Da, dar cum s-ar putea ajunge la asta?

VI

PRIMA LUNĂ

La intrarea în temniță, dispuneam de ceva bani; asupra mea luasem însă foarte puțini, de teamă să nu-mi fie confiscați. În afară de asta, aveam ascunse cîteva ruble în scoarțele bibliei, singura carte pe care o puteam lua cu mine, alta nefiind îngăduită în temniță. Această biblie cu banii în scoarțe îmi fusese dăruită la Tobolsk de cîțiva oameni care de ani de zile trăiau surghiuniți în Siberia și care de mult se obișnuiseră să vadă în orice „năpăstuit“ un frate [1]. Sînt în Siberia oameni care și-au făcut un crez al vieții din ajutorarea frățească a acestor „năpăstuiți“; îi înconjoară cu dragoste și grijă, ca și cum ar fi copiii lor; compătimirea ce o nutresc e cu desăvîrșire dezinteresată, sfîntă. Nu mă pot stăpîni să nu

[1] La Tobolsk, în drum spre Omsk, Dostoievski s-a întîlnit cu soțiile decembriștilor N. M. Muraviov, I. A. Annenkov și M A Fonvizin (n. red. ruse).

povestesc aici în cîteva cuvinte una din aceste întîlniri, care mi s-a întipărit în mod deosebit în minte.

În orașul în care se afla temnița noastră, locuia o văduvă, Nastasia Ivanovna. Firește, nimeni dintre noi, cît timp am stat închiși, n-a avut prilejul s-o cunoască personal. Părea că nu are altă țintă în viață decît aceea de a veni în ajutorul surghiuniților și mai ales al ocnașilor. I se întîmplase oare vreo nenorocire în familie, sau poate o ființă scumpă ei îndurase cîndva o pedeapsă la fel cu a noastră? Nu se știe; părea însă că cea mai mare fericire pentru ea era să facă tot ce-i stătea în putință ca să ne mai ușureze soarta; nu cine știe ce mare lucru, firește, căci era foarte săracă. Dar noi toți care eram închiși în temniță simțeam că avem dincolo de ziduri un prieten devotat, totdeauna gata de sacrificii. Între altele, ne comunica adesea vești de care simțeam mare nevoie. Cînd am ieșit din temniță pentru a mă stabili în altă localitate, am avut prilejul să trec pe la ea acasă și s-o cunosc personal. Locuia la marginea orașului, la o rudă apropiată. Nu era nici tînără, nici bătrînă, nici frumoasă, nici urîtă; ar fi fost greu de spus dacă era sau nu deșteaptă ori cultă. Oricine însă își putea da imediat seama din gesturile și atitudinea ei că e un suflet nesfîrșit de bun, plin de rîvna de a ajuta, de a alina durerea, de a face ceva pe placul omului. Citeai această bunătate în privirea ei blîndă și mîngîietoare. Am petrecut o seară întreagă în casa ei, împreună cu un alt „năpăstuit". Ne privea în față, rîdea cînd rîdeam și noi, era și ea de aceeași părere cu noi în tot ce am fi spus; se frămînta și-și dădea toată silința să ne poată ospăta cu ce avea. Ne oferi ceai, gustări și dulciuri, și cred că dacă ar fi avut norocul să aibă mii de ruble chiar, s-ar fi bucurat numai și numai pentru faptul că banii aceștia i-ar fi dat putința să ne vină și mai mult în ajutor și să ușureze mai mult soarta fraților noștri, rămași în temniță. La despărțire ne dărui fiecăruia ca amintire cîte o tabacheră; le lucrase ea însăși, dumnezeu știe cum, din carton și hîrtie colorată, hîrtie din aceea care se întrebuințează la legatul căr-

ţilor de şcoală, iar pe margini, de jur împrejur, le împodobise cu hîrtie aurie, pentru care, pesemne, cutreierase anume prăvăliile. „Fumaţi, aşa că tabacherele astea vă vor fi poate de folos", ne zise ea cu sfială, cerîndu-ne parcă iertare că ne dădea numai atît... Unii susţin (am citit şi am auzit asta) că şi dragostea cea mai fierbinte de aproapele tău e în acelaşi timp şi o dovadă de mare egoism. Niciodată nu voi putea pricepe ce fel de egoism ascundea atitudinea acestei femei !

Cu toate că atunci cînd am intrat în temniţă n-aveam cine ştie ce bani asupră-mi, nu mă puteam supăra pe ocnaşii care în primele zile după venirea mea se prezentau cu cea mai mare nevinovăţie să-mi ceară un împrumut şi care nu se sfiau să mai vină iarăşi şi iarăşi, chiar după ce mă înşelaseră o dată, ba chiar de mai multe ori. Mărturisesc însă că ceea ce mă supăra mai mult era că toţi aceşti oameni, cu şiretenia lor copilărească, mă luau drept un naiv şi-şi băteau joc de mine tocmai fiindcă îi împrumutam cu bani pentru a nu ştiu cîta oară. Erau de bună seamă încredinţaţi că mă pot duce de nas cu şiretlicurile şi minciunile lor şi sînt convins că dacă, dimpotrivă, nu cedam din primul moment, ci-i alungam cît colo, m-ar fi respectat poate mai mult, şi totuşi, oricîtă ciudă aveam pe ei, nu mă simţeam în stare să-i refuz. Necazul meu era cu atît mai mare, cu cît din primele zile mă frămîntam la gîndul atitudinii pe care o aveam de adoptat în temniţă şi al comportării mele faţă de aceşti oameni. Simţeam şi-mi dădeam foarte bine seama că această lume era cu totul nouă pentru mine, că mă afundam în bezna necunoscutului şi că era cu neputinţă să trăieşti ani de-a rîndul bîjbîind în întuneric. Trebuia să cumpănesc, să mă pregătesc sufleteşte. Mă hotărîi să fiu drept, după cum mi-e firea, şi să procedez aşa cum aveau să-mi poruncească simţirea şi judecata. Pe de altă parte, îmi dădeam seama că toate acestea nu sînt decît nişte aforisme, iar realitatea e cu totul alta, plină de neprevăzut.

Astfel, deşi micile necazuri şi grijile zilnice pricinuite de viaţa în cazarmă — griji de care am mai vorbit şi pe care mi le-a uşurat într-o oarecare măsură Akim Akimîci — au avut darul să-mi risipească cît de cît gîndurile negre, mă chinuia o groaznică tristeţe, ce-mi otrăvea sufletul clipă de clipă. E o „Casă a morţii" îmi ziceam de cum se înnopta, privind uneori din pridvorul cazărmii la ocnaşii care, întorşi de la muncă, rătăceau ca nişte umbre prin curtea temniţei, ducîndu-se pînă la bucătărie şi înapoi. Cercetîndu-le mai cu luare-aminte mişcările, înfăţişarea, căutam să-mi dau seama ce fel de oameni erau, ce caractere şi obiceiuri aveau. Iar ei se perindau pe dinaintea mea fie posomorîţi, cu fruntea încruntată, fie veseli peste măsură (aceste două aspecte se întîlnesc cel mai des, fiind caracteristice pentru ocnă) ; unii se luau la ceartă şi se înjurau, alţii stăteau pur şi simplu la taifas, ori vedeai pe cîte unul care se plimba singuratic, dus pe gînduri, cu pas rar şi apăsat ; o parte din ei arătau obosiţi, cu privirea pierdută în gol, dar cei mai mulţi îşi luau un aer de superioritate provocătoare (chiar şi aici), cu căciula pe-o ureche şi cojocul zvîrlit pe umăr, plimbîndu-şi în jur, cu o sfidare obraznică, ochii şireţi şi batjocoritori.

„Iată-mi sălaşul, iată lumea mea de acum, mă gîndeam eu, lume în care, vrînd-nevrînd, trebuie să trăiesc..." Am tot încercat să-l descos pe Akim Akimîci, în tovărăşia căruia îmi plăcea să-mi beau ceaiul ca să-mi uit de singurătate, sperînd să aflu de la el cîte ceva despre aceşti oameni. În treacăt fie zis, ceaiul în aceste zile dintîi a fost singura mea hrană. Akim Akimîci era oricînd dornic de această băutură şi chiar el aţîţa focul la micul nostru samovar de tinichea, caraghios la înfăţişare şi rudimentar, lucrat în temniţă şi împrumutat de la M.

Akim Akimîci îşi sorbea de obicei paharul (avea şi un pahar) tăcut şi tacticos, după care îmi mulţumea, apucîndu-se numaidecît să-mi meşterească plapuma. Nu era însă în stare să-mi stingă curiozitatea şi nici n-a priceput vreodată rostul dorinţei mele de

a cunoaşte firea oamenilor ce ne înconjurau ; în timp ce mă asculta, pe buze îi flutura un zîmbet viclean, zîmbet pe care-l am şi acum înaintea ochilor. „Nu, mă gîndeam, trebuie să ajung singur să le cunosc pe toate cîte sînt aici şi să le încerc pe propria mea piele, fără a recurge la alţii.“

În cea de a patra zi, ocnaşii se înşirară dis-de-dimineaţă pe două rînduri în curtea din faţa corpului de gardă, aproape de poarta cea mare ; întocmai ca atunci cînd mă duseseră să-mi schimb cătuşele. Atît în faţa cît şi în spatele lor se înşirau soldaţii în poziţia de drepţi, cu puştile încărcate şi cu baionetele la armă.

Soldatul are dreptul să tragă atunci cînd vreun ocnaş încearcă să fugă, în schimb răspunde pentru orice glonţ risipit în zadar şi nu într-un caz de forţă majoră ; acelaşi lucru se întîmplă şi cînd e vorba de o răzvrătire făţişă a deţinuţilor ; dar cine ar cuteza să fugă aşa, în văzul tuturor ?

Neîntîrziat îşi făcu apariţia un ofiţer de geniu întovărăşit de supraveghetor şi de subofiţerii batalionului, de inginerii şi de soldaţii însărcinaţi să controleze munca ocnaşilor. Se făcu apelul : cei dintîi plecară ocnaşii care lucrau în atelierul de croitorie ; aceştia coseau îmbrăcămintea şi rufăria, astfel încît controlorii tehnici n-aveau aici nici un amestec. Apoi porniră ceilalţi ocnaşi spre diferite ateliere, pînă le ajunse rîndul celor repartizaţi la munca grea în afara zidurilor temniţei. Eram şi eu printre aceşti ultimi douăzeci. În spatele fortăreţei, pe rîul îngheţat, se aflau două şlepuri ale statului, care nu erau bune de nimic şi trebuiau desfăcute, ca să nu se risipească scîndurile în zadar. La drept vorbind, mare pricopseală nu se alegea din vechitura asta de material aproape putred, mai ales că în oraş lemnele de foc se vindeau pe preţ de nimic, iar cît vedeai cu ochii, dincolo, pe culmi, pădurile se întindeau la nesfîrşit.

Ne trimiteau la munca aceasta numai ca să nu stăm cu mîinile în sîn. Asta o ştiau toţi ocnaşii, de aceea porneau la lucru fără tragere de inimă,

aproape în silă. Cu totul altfel se întîmpla cînd munca era cu rost, folositoare, și mai cu seamă atunci cînd era hotărît dinainte cît anume e de făcut. Atunci oamenii se însuflețeau și, măcar că nu se alegeau cu nimic de pe urma muncii lor, am văzut deținuți care se străduiau din răsputeri să-și îndeplinească datoria cît mai repede și cît mai bine; era parcă în joc ambiția fiecăruia. Iar într-o muncă de felul celei amintite mai sus, care se executa mai mult de formă decît dintr-o necesitate, nu ni se arăta cît avem de lucrat, așa încît trebuia să muncim pînă bătea toba, vestind întoarcerea la cazarmă, la unsprezece ceasuri de dimineață.

Era o zi călduță, cețoasă, mai-mai să se topească zăpada. Întreg convoiul porni spre rîu, dincolo de zidurile temniței, zornăind ușor din lanțuri, care, deși ascunse sub veșminte, scoteau la fiecare pas un sunet ascuțit, metalic. Vreo doi-trei ocnași porniră să aducă uneltele de la magazie. Mergeam în rînd cu ceilalți și mă simțeam parcă însuflețit de dorința de a vedea și afla despre ce fel de muncă e vorba. Ce înseamnă munca silnică de ocnaș, și cum aveam să muncesc pentru întîia oară în viața mea?

Îmi amintesc pînă și cele mai mici amănunte. Pe drum am întîlnit un tîrgoveț cu bărbuță, care, văzîndu-ne, se opri și-și vîrî mîna în buzunar. Un deținut se desprinse numaidecît din convoi, își scoase căciula din cap și primi pomana — cinci copeici — apoi intră în rînd. După ce se închină făcînd semnul crucii, tîrgovețul își văzu mai departe de drum. Cele cinci copeici fură cheltuite în aceeași dimineață pe colaci, care se împărțiră egal între ocnași.

În grupul nostru, unii din ocnași erau scumpi la vorbă și posomorîți, alții nepăsători și vlăguiți; cîțiva sporovăiau alene între ei, abia articulînd cuvintele. Unul părea tare vesel, fericit chiar — nu se știe de ce anume. Cînta și juca pe marginea drumului, făcînd să-i răsune lanțurile la fiecare săritură; era același ocnaș scund și îndesat care în ziua sosirii mele se certase cu un altul pentru apa de spălat, pe motivul că acela îndrăznise să susțină sus și

tare, într-un mod cu totul absurd, că ar fi pasărea cagan... Flăcăul acesta zurbagiu se numea Skuratov. În cele din urmă, începu să cînte cît îl ţinea gura un cîntec vesel, al cărui refren mi-a rămas în minte :

> Fără mine mă-nsurară
> Că eram plecat la moară...

Nu-i lipsea decît balalaica.

Dar veselia lui nesocotită avu bineînţeles darul să stîrnească indignarea celorlalţi, care numai că nu s-au simţit jigniţi.

— Ian auzi-l cum urlă ! făcu unul cu dojană în glas, deşi aceasta nu-l privea cîtuşi de puţin.

— Un lup de foame tot urla săracu', dar i-a furat şi urletu' tuleaku' ! adăugă un altul, care după grai părea să fie ucrainean.

— Ei şi ce-i că sînt de prin părţile Tulei, i-o tăie pe dată Skuratov : că n-om fi nici ca voi, cei din Poltava, să-nfulecăm găluşte umplute cu muşte...

— Auzi vorbă ! Da' tu ce-mi făceai ? Ciorbă acră din opincă păpai.

— Şi-amu i-a umplut dracu' burta cu ghiulele ! adăugă un al treilea.

— La drept vorbind, fraţilor, eu sînt om dilicat, zise Skuratov, adresîndu-se tuturor şi nimănui şi însoţindu-şi vorbele cu un oftat plin de căinţă. De cînd m-a făcut mama, am păscut (adică crescut — Skuratov stîlcea intenţionat cuvintele) numai cu miere şi plăcinte ; fraţii mei sînt şi astăzi negustori cu faimă la Moscova, oameni cu dare de mînă ; ţin prăvălia lor în hală, stau la tejghea, învîrtesc nişte afaceri pe cinste şi le merge din plin.

— Da' tu, rogu-te, ce-nvîrteai ?

— Fiecare după puterile lui. Să mă fi văzut cînd mi-au picat saftea două sute de...

— ...de ruble ? Nu mai spune, sări un deţinut, care, de uimire, tresărise la auzul unei asemenea sume.

— Nu, omule, nu de ruble-i vorba, ci de două sute de beţe pe spinare. Luka, hei, Luka !

— Care Luka ? Mi-or fi zicînd alții pe nume, nu zic ba, da' pentru tine sînt Luka Kuzmici, răspunse a lehamite un ocnaș firav și scund, cu nasul ascuțit.

— Ei bine, fie și Luka Kuzmici, naiba să te ia...

— Apăi nici așa, oi fi eu pentru cine oi fi Luka Kuzmici, da' pe tine te poftesc să-mi zici „nene".

— Dracu' să te descurce și să te pieptene cu „nene" al tău cu tot ! Parcă merită să-mi bat gura degeaba ! Și uite așa fuse, fraților, întîmplarea ceea, de nu m-au lăsat să fac mulți purici la Moscova ; am încasat și eu o chelfăneală, să țin minte cît oi trăi, iar pe deasupra și cincisprezece lovituri de cnut, după care mi-au făcut vînt de-acolo, și acu...

— Și pentru ce te-au trimis la ocnă ? îi luă vorba din gură unul care-i asculta cu luare-aminte povestea.

— Apăi, de băut să nu bei, de jucat să nu joci, călugărie, nu alta... Și așa, fraților, la Moscova nu mi-a fost dat să mă chivernisesc cum se cuvine. Și tare, tare am mai tînjit după asta — s-ajung și eu om cu stare. Atîta mi-am dorit-o, că nici nu pot să v-o spun.

Cîțiva pufniră în rîs. Skuratov era veșnic pornit pe glume, un mucalit care simțea că-i de datoria lui să-și înveselească camarazii și care, bineînțeles, nu primea pentru asta decît ocări. Făcea parte dintre acei oameni ciudați, cu un farmec deosebit, despre care o să mai am prilejul să vorbesc.

— Ei, ia uitați-vă la el, ce mai fante ! S-a înțolit în zibelină ! zise Luka Kuzmici. Numai pe haină scoți vreo sută de ruble.

Skuratov purta de fapt un cojocel de oaie ponosit ca vai de lume, petic peste petic. Cu un aer nepăsător, dar totodată plin de atenție, el îl cercetă cu de-amănuntul.

— În schimb am cap, fraților, și ăsta face toate paralele, răspunse el. Cînd mi-am luat rămas bun de la Moscova, o mîngîiere mai aveam : că mi-l păstrasem pe umeri... Adio, Moscova ! Îți mulțumesc

pentru chelfăneală, pentru viața slobodă, că strașnică porție mi-ai mai tras ! Și de cojocul meu ce te legi, bre omule, că doar nu ți l-am vîrît sub ochi !

— Așa, va să zică, numai capul vrei să ți-l admir !

— Măcar de-ar fi al lui ! Da' și pe ăsta l-a căpătat de pomană ! se amestecă din nou în vorbă Luka Kuzmici. I l-au dat de pomană la Tiumen, cînd a trecut cu convoiul pe acolo.

— Ascultă, Skuratov, ai avut vreo meserie la viața ta ?

— El și meserie ? Era colea un biet cizmar ; bătea pingele după ce le șterpelea de la alții, făcu unul din ocnașii posomorîți. Asta-i era meseria.

— Chiar așa, zise Skuratov, fără să ia seama la batjocura usturătoare din cuvintele celuilalt ; am încercat să fac ciubote, da' n-am ajuns să tălpuiesc decît o singură pereche.

— Și-ai găsit mușteriu ?

— Ba bine că nu ! I-am strecurat-o unui păcătos, fără frică de dumnezeu și rușine de oameni ! Trebuie c-asta i-a fost pedeapsa celui de sus.

Toți cei de față începură să rîdă în hohote.

— Am mai încercat o dată să lucrez și aici, în temniță, urmă Skuratov cu aceeași netulburată nepăsare. Am pus flecuri la cizmele lui Stepan Pomorțev, locotenentul.

— Și-a fost mulțumit ?

— Da' de unde, fraților ! M-a-njurat de mama focului, să-mi ajungă pe toată viața. Ba mi-a mai dat și un genunchi în spate. Văleu, da' furios mai era !... Uf ! Tare m-a amăgit păcătoasa asta de viață ! Zi-i viață de ocnaș !

> Bărbățelul Aku-ulinei
> Iaca iese în pridvor...

se porni el din nou să chiuie, lăsîndu-se pe vine și frămîntînd pămîntul cu picioarele.

— Of, of, ce nerușinat ! bombăni ucraineanul care mergea alături de mine, măsurîndu-l cu răutate și dispreț.

— Om de nimica ! făcu un altul, pe un ton grav şi hotărît.

Nu pricepeam cîtuşi de puţin de ce-l umileau pe Skuratov, deşi în primele zile băgasem de seamă că ocnaşii care încercau să facă haz cu glumele lor erau dispreţuiţi. Mînia hoholului şi a celorlalţi o puneam pe seama caracterului lor ; mă înşelam însă. Îi purtau pică din pricină că Skuratov nu-şi lua şi el aerul acela de demnitate, ce ajungea pînă la pedanterie, şi de care se molipsiseră toţi întemniţaţii, într-un cuvînt, pentru că-l socoteau, după propria lor expresie, „un om de nimic". Pe de altă parte, nu toţi cei „cu haz" erau trataţi cu aceeaşi asprime şi luaţi în batjocură, ca de pildă Skuratov şi alţii de teapa lui. După cum era şi omul : cei buni la inimă şi naivi se alegeau doar cu ocări şi umilinţă. În schimb, erau unii din categoria celor „veseli", cărora le sărea uşor ţandăra ; se luau la harţă cu oricine şi-şi cucereau astfel respectul. Se afla chiar în grupul nostru unul din aceşti arţăgoşi, în fond un om cît se poate de plăcut şi vesel, aşa cum l-am cunoscut abia mai tîrziu ; era un flăcău înalt şi chipeş, cu o aluniţă mare pe obraz ; avea ceva hazliu în înfăţişare, iar pe lîngă frumuseţe, trăsăturile-i vădeau şi o agerime a minţii. Toţi îl porecliseră „pionierul", din pricină că slujise în trupele de geniu ; acum era deţinut în secţia specială, fiind osîndit la muncă silnică pe viaţă. Cu privire la el am să revin mai tîrziu.

De altfel, nu toţi cei „serioşi" se arătau chiar atît de porniţi ca ţăranul ucrainean, veşnic mîniat cînd îi vedea pe ceilalţi rîzînd. Erau în ocnă cîţiva oameni care rîvneau la întîietate, fie pentru că se socoteau mai îndemînatici la lucru, fie pentru că se credeau mai înţelepţi, mai isteţi şi mai dintr-o bucată decît toţi ceilalţi. Mulţi din ei se arătau într-adevăr nişte oameni cu scaun la cap şi atît de perseverenţi încît îşi atingeau ţelul, adică îşi creau un renume şi exercitau o puternică înrîurire morală asupra celorlalţi ocnaşi. De cele mai multe ori, celebrităţile acestea se duşmăneau între ele de moarte şi fiecare, la rîndul lui, avea nenumăraţi vrăjmaşi.

îi priveau pe ceilalţi ocnaşi cu un aer de superioritate oarecum îngăduitoare, plin de demnitate, şi nu iscau niciodată certuri fără rost. Bine văzuţi de administraţie, în timpul lucrului erau un fel de „şefi" peste ceilalţi ; nici unuia dintre ei nu i-ar fi trecut vreodată prin gînd să caute gîlceavă pentru nişte glume sau cîntece ; nu-şi pierdeau vremea cu asemenea fleacuri. Oamenii din această categorie s-au purtat cu mine cît se poate de frumos în tot timpul cît mi-am făcut osînda, în schimb, se ţineau la distanţă şi erau cam zgîrciţi la vorbă. Despre ei voi avea de spus mai multe cu alt prilej.

Ajunserăm la povîrniş. Jos, în albia rîului, se zărea şlepul putred, prins între gheţuri, pe care trebuia să-l desfacem. Dincolo de rîu, cît vedeai cu ochii, se întindea stepa pustie şi tristă, pierzîndu-se într-o ceaţă albăstrie. Mă aşteptam să-i văd pe toţi apucîndu-se cu rîvnă de lucru, dar nici vorbă de asta. Cîţiva se tolăniră pe nişte bîrne din marginea rîului ; cei mai mulţi îşi scoaseră din carîmbul cizmei tabacherele cu tutun de prin partea locului (care se vindea în foi, netăiat, cîte trei copeici litra) şi pipele de lemn cu ţeavă scurtă, cioplite grosolan chiar în ocnă, şi şi le aprinseră, în vreme ce soldaţii făcură cerc în jurul nostru, pregătindu-se cu un aer plictisit să ne păzească.

— Cui i s-o fi năzărit să ne pună să desfacem şlepul ? mormăi pentru sine un ocnaş. Nici de surcele nu mai e bun.

— Ălora de nu se tem de noi, ălora li s-a năzărit, s-o ştii de la mine, îi întoarse vorba altul.

— Încotro s-or fi ducînd mujicii ăia ? se minună cel dintîi după un răstimp. Pesemne că n-auzise răspunsul la întrebarea lui. Arăta acum cu degetul în depărtare spre un grup de ţărani ce mergeau în şir prin zăpada de curînd căzută. Toţi ocnaşii întoarseră capul alene într-acolo şi de plictiseală începură să facă tot felul de glume pe socoteala lor. Un mujic, primul din rînd, mergea bălăbănindu-se într-un chip foarte caraghios, cu braţele depărtate de trup, cu capul plecat într-o parte ; purta o căciulă lungă

cît toate zilele și turtită în vîrf. Silueta i se desprindea lămurit pe albul zăpezii.

— Ian te uită cum s-a mai înțolit cumătrul nostru Petrovici! băgă de seamă unul dintr-ai noștri, căutînd să imite întocmai vorba țărănească.

Ciudat lucru, dar ocnașii, deși cei mai mulți erau de la țară, îi priveau pe mujici oarecum de sus.

— Îhî, ăl din urmă îi mai dihai, fraților, ai zice că sădește napi.

— Ăsta o fi tare mintos, trebuie că are și multe parale, zise un al treilea.

Toți rîseră cam fără chef, tărăgănat. Între timp se ivi o vînzătoare de colaci; era o femeiușcă vioaie și dezghețată.

Ocnașii cumpărară cîțiva colaci din pomana de cinci copeici dată de tîrgovețul cu bărbuță, pe care apoi îi împărțiră între ei.

Flăcăul care vindea colaci în temniță alese vreo douăzeci de bucăți și începu să se tîrguiască plin de zel cu femeia, ca să-i mai scadă din preț. Ea nu se învoia în ruptul capului.

— Bine, bine, da' din aia nu-mi dai?

— Care aia?

— D'apăi din ce nu se înfruptă șoarecii.

— Lua-te-ar ciuma! îl ocărî femeia, pornindu-se pe rîs. În cele din urmă apăru subofițerul care supraveghea lucrările, cu o nuia în mînă.

— Ei, v-a găsit odihna acum! La lucru!

— Apoi arată-ne ce trebuie să facem și cît anume, Ivan Matveici, zise unul dintre „șefi", ridicîndu-se alene.

— Da' la plecare de ce n-ați întrebat? De desfăcut șlepul, asta aveți de făcut.

Ocnașii se sculară unul cîte unul și începură să coboare spre rîu, înaintînd anevoie, abia tîrîndu-și picioarele. Se iviră numaidecît printre ei cîțiva „directori", cel puțin cu vorba. S-a hotărît să nu se lucreze alandala și să se desfacă cu grijă bîrnele din fund și cele laterale, bătute în cuie de lemn — muncă grea și obositoare.

— Întîi şi întîi să dăm buturuga asta la o parte! Puneţi umărul băieţi! strigă unul care nu era nici „director", nici „şef", ci simplu lucrător — un tînăr la locul lui şi fără ifose, care nu rostise nici un cuvînt pînă atunci; el se aplecă şi dădu să apuce cu amîndouă mîinile o bîrnă groasă, crezînd că ceilalţi o să-l ajute. Dar nici unul nu sări la chemarea lui.

— Încearcă de vezi! N-ai s-o ridici cît îi lumea şi pămîntul şi chiar de-o veni moş Martin, bunică-tu, tot n-ar urni-o din loc, mormăi unul printre dinţi.

— Bine, fraţilor, da' de-unde s-o-ncepem? Eu, drept să vă spun, nu mai ştiu... zise oarecum nedumerit cel care o luase înaintea tuturor, dînd drumul bîrnei şi îndreptîndu-se din şale.

— Doar n-ai să te speteşti tu cît şapte... Hai, n-o mai fă pe şmecherul!

— Uită-te la el, mai are caş la gură, da' sare primul... Mucosul!

— Staţi, fraţilor, ce vă legaţi de mine, am spus aşa într-o doară... se apăra el umil, cerîndu-şi parcă iertare.

— Vă ţineţi de taclale?! Ce, v-au trimis aici aşa, de florile mărului ca să-mi staţi cu mîinile-n sîn? Ori poate să vă pun la murat? strigă din nou subofiţerul, privind indignat la cei douăzeci de oameni care nu ştiau de unde să-nceapă. Apucaţi-vă odată de treabă! Mişcă!

— Graba strică treaba, Ivan Matveici.

— De-aia stai?... Ehei, Saveliev. Lasă gura, Petrovici! Cu tine vorbesc: ce-ai rămas cu ochii holbaţi?... Îi scoţi la mezat?... Puneţi mîna odată, vă zic!

— Ce-aş putea face de unul singur?

— Arată-ne ce anume şi cît trebuie să facem, Ivan Matveici.

— V-am mai spus-o o dată. Desfaceţi şlepul şi pe urmă puteţi pleca acasă. Şi-acu începeţi!

Ocnaşii se apucară, în sfîrşit, de treabă dar fără vlagă şi îndemînare, mai mult în silă. Îţi făcea rău să priveşti acest mănunchi de lucrători voinici, tot unul şi unul, care părea că nu ştiu de unde şi cum

să înceapă. Şi nici n-apucară bine să scoată cea dintîi şi cea mai mică bîrnă, că se şi rupse. „S-a frînt singură", ziceau ei ca să se dezvinovăţească în faţa subofiţerului. Era limpede că în chipul acesta n-aveau să ajungă prea departe şi că ar fi trebuit să se fi apucat altminteri. Dar cum anume ? De unde s-o ia ? Deţinuţii se porniră să-şi dea cu părerea toţi deodată şi în cele din urmă ajunseră la ocări, cearta ameninţînd să ia forme mai grave... Subofiţerul ridică din nou glasul, rotind nuiaua între degete, dar bîrnele se frîngeau una după alta. Abia atunci băgară de seamă că n-au destule securi şi că le lipsesc anumite scule. Doi ocnaşi însoţiţi de paznici fură trimişi la fortăreaţă să caute cele de trebuinţă ; pînă la întoarcerea lor, ceilalţi se aşezară pe marginea şlepului, cu aceeaşi nepăsare, îşi scoaseră pipele şi începură să fumeze.

În cele din urmă, subofiţerul scuipă cu obidă.

— Ce să mai zic, cu de-alde voi n-o scoţi niciodată la capăt... Ce oameni ! Ce oameni !... bombăni el, scos din fire. Apoi, făcînd cu mîna a lehamite, porni spre fortăreaţă, tot răsucind nuiaua între degete.

Un ceas mai tîrziu îşi făcu apariţia controlorul. După ce ascultă în linişte părerile ocnaşilor, declară că trebuiau scoase încă patru bîrne aşezate de-a curmezişul, dar în aşa fel ca să nu se mai rupă, ci să rămînă întregi, apoi hotărî cît anume din şlep să fie desfăcut şi după care treabă deţinuţii puteau să se întoarcă la cazarmă. Lucrul nu era tocmai uşor, şi totuşi, dumnezeule, cu ce rîvnă se apucară ocnaşii ! Unde pierise lenea, şovăiala lor de adineauri ? Puseră mîna pe securi şi în scurtă vreme cuiele de lemn fură scoase cu îndemînare. Cei care n-aveau securi, vîrau nişte prăjini groase pe sub bîrne şi prin apăsarea a douăzeci de braţe le desfăceau una cîte una, ca nişte adevăraţi meşteri plini de voie bună. Spre marea mea mirare, bîrnele rămîneau întregi şi aproape nevătămate. Treaba mergea strună. Ai fi zis că tuturor acestor oameni li s-a luminat mintea ca prin farmec. Nu se mai auzeau nici vorbe de pri-

šos, nici ocări, fiecare ştia ce trebuia să spună şi să facă, unde să se aşeze şi ce sfaturi să dea. Cu o jumătate de ceas înainte de a începe să bată toba, treaba era mîntuită şi ocnaşii se îndreptară spre cazarmă istoviţi, dar cu mulţumirea că au putut să cîştige fie şi o jumătate de ceas din vremea hotărîtă pentru muncă de către administraţie. În ceea ce mă priveşte, am băgat de seamă un lucru foarte ciudat : oriunde mă repezeam să dau o mînă de ajutor, oricît mă străduiam să fiu de folos, nicăieri nu mi-am găsit locul, pe toţi îi stînjeneam la lucru, nimeni n-avea nevoie de mine şi care mai de care mă alunga, răstindu-se la mine cu asprime, ba chiar şi cu ocări.

Cel din urmă deţinut, un biet nenorocit şi pe deasupra un lucrător prost, care n-ar fi cutezat să ridice glasul în faţa celorlalţi ocnaşi, mult mai pricepuţi şi mai îndemînatici decît el, se simţea în drept să mă umilească, să mă dea la o parte, dacă mă nimeream lîngă el, pe motivul că-l încurcam în treabă. În sfîrşit, unul mai ţîfnos îmi spuse brutal, pe faţă :

— Ce te vîri peste tot ? Şterge-o de aici ! Te bagi unde nu-ţi fierbe oala.

— Ai nimerit ca nuca-n perete ! adăugă numaidecît un altul.

— De ager ce eşti, mai bine ai umbla după pomană ! Nu-i de tine aici !

Nu-mi rămînea altceva de făcut decît să mă dau la o parte. Dar nici să stau cu mîinile în sîn cînd toţi ceilalţi lucrau, nu-mi venea la socoteală. Cînd însă, neavînd încotro, m-am lăsat păgubaş şi m-am aşezat la un capăt al şlepului, începură să zbiere revoltaţi :

— Ia priviţi ce ajutor ne-au mai trimis ! Ce să faci cu unul ca ăsta ? ! Nu e bun de nimic !

Toate astea, aveau, bineînţeles, un tîlc : se simţeau fericiţi că pot să-şi bată joc de un fost boiernaş şi nu lăsau să le scape prilejul.

E, prin urmare, lesne de înţeles de ce chiar de la început, din clipa cînd am intrat în temniţă, mă

chinuia, cum am mai spus înainte, gîndul : dacă am să mă pot vreodată împăca cu oamenii aceştia şi ce atitudine trebuia să iau faţă de ei. Presimţeam că neajunsuri din acestea aveau să mi se mai întîmple, şi nu numai o dată. Cu toate acestea, eram hotărît să nu-mi schimb întru nimic felul de a fi. Ştiam că planul meu de acţiune ticluit între timp, n-ar fi putut da greş. Hotărîsem să am o atitudine cît se poate de firească şi de independentă, fără să arăt vreodată că aş dori să mă apropii de ei, dar nici să-i resping, dacă vreunul ar·fi încercat să se apropie de mine ; nicicînd să nu arăt că mă tem de ameninţările sau de ura lor, prefăcîndu-mă, pe cît îmi va fi cu putinţă, că nu le bag în seamă. Mi-am pus în gînd să nu renunţ în unele privinţe la punctul meu de vedere şi să nu cedez, tolerîndu-le anumite obiceiuri şi deprinderi, într-un cuvînt, să nu fac nici un pas pentru a le cîştiga prietenia. Bănuiam·că m-ar fi dispreţuit dacă m-aş fi purtat altfel.

După concepţia lor (de lucrul acesta aveam să mă conving mai tîrziu), eu trebuia să-mi apăr cu orice preţ faţă de ei pînă şi obîrşia mea nobilă, cu alte cuvinte, să fac pe răsfăţatul, să-mi dau ifose, să-i consider inferiori mie, să fac nazuri oricînd şi oriunde, să dispreţuiesc munca. Aşa înţelegeau ei că trebuie să se poarte un nobil. Pe faţă, bineînţeles, m-ar fi înjurat pentru asta, dar în sinea lor mi-ar fi purtat respect. Din păcate rolul acesta nu mi se potrivea ; n-am fost niciodată un nobil în sensul în care-l înţelegeau ei ; în schimb, m-am jurat să nu fac nici un fel de compromis în privinţa felului meu de a gîndi, sau a culturii asimilate. Dacă m-aş fi apucat să-i linguşesc ca să le intru în voie, să mă declar de acord cu ei în toate, să-mi deschid sufletul şi să mă dau pe brazdă, încuviinţînd diferitele lor „însuşiri", numai şi numai pentru a le cîştiga îngăduinţa — ei şi-ar fi închipuit numaidecît că o fac din teamă sau laşitate, şi în consecinţă m-ar fi tratat cu dispreţ. A-v nu putea servi drept exemplu : era omul maiorului şi asta-i făcea să se teamă de el. Pe de altă parte, nici să mă închid într-o ama-

bilitate îngheţată şi inaccesibilă, ca polonezii, nu voiam. Acum îmi dădeam perfect de bine seama că oamenii aceştia au prins ciudă pe mine pentru că am vrut să muncesc cot la cot cu ei, în loc să-mi dau ifose şi să mă tînguiesc. Deşi nu mă îndoiam nici o clipă că mai tîrziu vor fi siliţi să-şi schimbe părerea despre mine, nu-mi dădea pace gîndul că în clipa de faţă ei ar fi poate îndreptăţiţi să mă dispreţuiască, crezînd că în timpul lucrului am vrut să le intru pe sub piele.

În amurg, după munca de după masă, cînd mă întorceam spre cazarmă, obosit şi amărît, mă simţii cuprins de o tristeţe adîncă. „Cîte mii de zile ca aceasta mă mai aşteaptă ! Veşnic aceleaşi, neschimbate !" mă gîndeam eu. Cînd se lăsă noaptea, mut de durere, m-am strecurat în spatele cazărmii, purtîndu-mi paşii singuratici de-a lungul îngrăditurii, cînd deodată îl zării pe Bursuc venind glonţ spre mine.

Bursuc era cîinele temniţei, căci fiecare temniţă îşi are cîinele ei, după cum orice companie, orice baterie de artilerie şi orice escadron şi-l au pe al lor. Trăia aici de foarte multă vreme, era un cîine de pripas, aşa încît fiecare îi era stăpîn, şi se hrănea cu resturile de la bucătărie. Era un cîine mare, de curte, negru cu pete albe, nu prea bătrîn, cu ochii cuminţi şi o coadă stufoasă. Nimeni nu-l băga în seamă, nimeni nu-l mîngîia.

De la început am căutat să mi-l fac prieten, îmbiindu-l să ia din mîna mea o bucată de pîine. Cînd am încercat să-l mîngîi rămase nemişcat, privindu-mă cu ochi blînzi şi dînd din coadă în semn de mulţumire. În seara aceea, fiindcă nu mă văzuse de mai multă vreme, pe mine, cel dintîi căruia, după atîţia ani, îi trecuse prin minte să-l mîngîie, porni să mă caute pretutindeni şi, descoperindu-mă în spatele cazărmii, îmi veni în goana mare în întîmpinare, lătrînd şi schelălăind de bucurie. Nu ştiu ce s-a petrecut atunci cu mine, dar începui să-l strîng, să-i sărut botul, lipindu-i capul de pieptul meu ; animalul îmi puse labele pe umeri şi mă linse pe

obraji. „Iată prietenul pe care mi-l trimite soarta !" mă gîndii, şi de atunci, în această perioadă de început, nespus de apăsătoare şi de tristă, ori de cîte ori mă întorceam de la muncă, înainte de orice, mă îndreptam grăbit în spatele cazărmii, în tovărăşia lui Bursuc, care sărea înaintea mea lătrînd de bucurie ; îi apucam capul între mîini şi-l sărutam de nenumărate ori ; o senzaţie îmbietor de dulce, dar în acelaşi timp amară şi tulburătoare îmi strîngea inima. Mi-aduc aminte ce fericit mă simţeam la gîndul — s-ar zice că-mi plăcea să mă mîndresc cu propriile mele dureri — că nu-mi rămăsese în lume decît o singură fiinţă în stare să mă iubească, o fiinţă dragă şi apropiată, un adevărat prieten, singurul prieten, credinciosul meu cîine Bursuc.

VII

CUNOŞTINŢE NOI. PETROV

Dar timpul trecea şi, încetul cu încetul, începui să mă obişnuiesc cu noua mea viaţă ; tot ce se petrecea zilnic sub ochii mei nu mă mai îndurera atît ; într-un cuvînt, temniţa, cu toate întîmplările, cu oamenii şi obiceiurile ei, mă lăsa nepăsător. Îmi era cu neputinţă să mă împac cu viaţa aceasta, dar trebuia s-o accept aşa cum era. Căutam să smulg din mine neliniştea ce mă chinuia, să ascund cît mai adînc, în străfundul sufletului, tot necazul şi toate amărăciunile. Nu mai rătăceam prin temniţă pierdut şi nu mai îmi dădeam pe faţă tristeţea care mă copleşea.

Asprimea sălbatică a ocnaşilor se mai domolise ; nu mă mai priveau ca mai-nainte cu acea curiozitate voit ostentativă şi aproape cinică ; se obişnuiseră, de bună seamă, şi ei cu mine, spre marea mea bucurie. Mă plimbam prin cazarmă ca la mine acasă, îmi cunoşteam bine culcuşul pentru noapte şi ajunsesem, pare-se, să mă obişnuiesc chiar cu unele lu-

cruri la care altădată mă gîndisem cu scîrbă. Regulat, în fiecare săptămînă, mă duceam să-mi rad o jumătate de cap. Sîmbăta, în ceasurile de odihnă, eram chemați rînd pe rînd la corpul de gardă (cei ce rămîneau nerași aveau de pătimit) ; bărbierii batalionului ne frecau fără milă pe cap cu apă rece și săpun și ne rădeau cu bricele lor neascuțite ; numai cînd mă gîndesc la cazna asta mă trec fiorii. Am găsit însă foarte curînd leacul : Akim Akimîci mă duse la un deținut din secția militară, care, pentru o copeică, rădea pe orice ocnaș cu briciul lui personal ; aceasta-i era meseria, de pe urma căreia se alegea cu un cîștig. Avea mulți mușterii printre ocnași, care, deși nu erau tocmai obișnuiți cu răsfățul, ar fi dat oricît numai să scape de bărbierii militari.

Bărbierul ocnaș era poreclit „maiorul" ; n-am aflat niciodată de ce anume i se dăduse această poreclă și n-aș putea spune că semăna cu adevăratul nostru maior. Acum cînd scriu aceste rînduri, îl văd ca aievea pe „maior" : era un flăcău înalt și uscățiv, veșnic tăcut și cam prostănac de felul lui ; gîndul îl ducea numai și numai la meșteșugul său, așa încît oricînd îl puteai vedea cu o curea în mînă, pe care ascuțea zi și noapte cu multă dibăcie un brici peste măsură de tocit ; părea că acest meșteșug devenise unica țintă a existenței sale. Era într-adevăr în culmea fericirii cînd își vedea briciul ascuțit și cînd îi venea cîte un mușteriu : săpunul îi era totdeauna cald, și mîna ușoară, catifelată. Dibăcia lui îl bucura nespus, iar plata de o copeică o lua cu nepăsare, de parcă l-ar fi interesat în primul rînd arta și nu cîștigul. Într-o zi A-v a pățit-o urît pe cînd îi pîra maiorului pe ocnași : avu imprudența de a-l numi pe frizerul-ocnaș cu porecla lui de „maior". Adevăratul maior se făcu foc și pară, și-și pierdu cumpătul la jignirea adusă : „Știi tu, ticălosule, ce înseamnă un maior ? strigă el cu spume la gură, scuturîndu-l pe A-v după obicei. Îți dai seama ce e un maior ? Cum ai îndrăznit să dai în fața mea numele de «maior» unui nemernic de ocnaș !" Numai

un om ca A-v se putea înţelege cu un astfel de individ.

Din cea dintîi zi a vieţii mele la ocnă, a început să mă frămînte gîndul libertăţii. Devenise pentru mine o îndeletnicire preferată aceea de a număra de mii şi mii de ori, în fel şi chip, zilele ce-mi rămîneau de trăit în temniţă. Nu mă mai puteam gîndi la altceva şi sînt convins că oricare alt osîndit, orice om lipsit o vreme de libertate procedează la fel. Nu pot să spun dacă şi ceilalţi ocnaşi îşi numărau zilele de osîndă în felul în care mi le număram eu pe ale mele, dar nesocotinţa de-a dreptul uluitoare cu care îşi făceau tot felul de speranţe m-a uimit peste măsură, chiar din cea dintîi clipă. Nădejdea unui osîndit, a unui om lipsit de libertate, se deosebeşte cu totul de a celorlalţi muritori. Cei din urmă oameni care se bucură de libertate nutresc şi ei speranţe (pot nădăjdui la o îmbunătăţire a soartei, la împlinirea unor proiecte de viitor), dar în acelaşi timp trăiesc, se zbat, acţionează ; viaţa adevărată îi îmbie, tîrîndu-i în vîrtejul ei. Cu totul altfel se petrec lucrurile cu un osîndit. Trăieşte şi el, ca să zicem aşa, dar o viaţă de muncă silnică, de ocnă ; orice ar fi acel ocnaş şi oricare ar fi termenul de osîndă, el nu poate, nu este în stare, în mod instinctiv, să-şi accepte soarta ca pe o realitate, ca pe ceva definitiv, ca pe o părticică din viaţa adevărată. El nu simte decît un lucru : că nu-i *acasă la el,* fiind în această împrejurare un fel de musafir. În închipuirea lui, douăzeci de ani de osîndă să tot fie cel mult vreo doi ani. E încredinţat că la cincizeci şi cinci de ani, după ce-şi va fi sfîrşit pedeapsa, va fi tot atît de tînăr şi de vioi ca acum, la treizeci şi cinci. „Mai am încă înainte multe zile de trăit“, îşi zice el şi alungă din minte orice îndoială sau gînduri amare ce nu-i dau pace. Chiar şi cei osîndiţi la muncă silnică pe viaţă, cei de la secţia specială, tot mai speră uneori că într-o bună zi, cine ştie, o să sosească poate o hîrtie de la Petersburg : „Trimiteţi pe cutare la minele din Nercinsk şi hotărîţi-i termenul de liberare“. Ceva mai grozav ca asta, mai dătător de speranţe

nici c-ar putea exista : întîi pentru că pînă la Nercinsk face aproape șase luni, și-apoi, viața în convoi e mult mai ușoară decît cea din temniță. Pe urmă, la Nercinsk își va împlini pedeapsa, iar după aceea... Și cînd te gîndești că mulți bătrîni cu părul cărunt își făceau asemenea socoteli !

În închisoarea din Tobolsk am văzut oameni legați cu lanțuri de zid ; stăteau așa ferecați cu un lanț lung de vreo doi metri, alături de un fel de pat de campanie. De obicei, pedeapsa aceasta se dădea pentru vreo nelegiuire din cale afară de cumplită, săvîrșită după deportarea în Siberia. Rămîn așa în nemișcare cîte cinci, ba uneori chiar și zece ani. Cea mai mare parte a acestor osîndiți e recrutată dintre tîlhari. Unul singur mi s-a părut a fi mai subțire ; pe vremuri fusese slujbaș și era mieros la vorbă și puțin sîsîit, iar pe față i se așternea un zîmbet plin de smerenie. Ne arătă lanțul, împărtășindu-ne care e cea mai prielnică poziție pentru a dormi mai comod. Cine știe ce pramatie de om se ascundea sub această mască ! Toți acești osîndiți sînt de obicei supuși și, mai mult decît atît, par a fi chiar mulțumiți de soarta lor ; asta nu-i împiedică, totuși, să-și dorească cu ardoare scurtarea chinului. La ce bun ? se pune întrebarea. Iată de ce : fiindcă împlinindu-și sorocul, el va ieși din celula umedă, înăbușitoare, cu tavanul scund de cărămidă, i se va da voie să facă cîțiva pași prin curtea temniței, și... Și cu asta basta. Dincolo de zidurile închisorii nu va mai fi niciodată lăsat să iasă. El știe că cei care au scăpat de lanț rămîn pe veci în temniță, că pînă în clipa morții vor purta cătușe. Știe, și cu toate acestea ar vrea grozav să sfîrșească o dată cu pedeapsa care-l ține în lanț. Fără această dorință, ar fi putut oare rezista și rămîne teafăr la minte cinci sau șase ani legat de zid ? Cum ar fi fost în stare să-și îndure chinul pînă la capăt ?

Îmi dădeam seama că numai munca mă poate salva, întări, păstrîndu-mi neîntinată sănătatea trupească, în vreme ce neliniștea veșnică, încordarea nervoasă și aerul închis din cazarmă nu puteau să

mă ducă decît la ruină. „Să respir cît mai des aerul proaspăt de afară, să mă obosesc zilnic cît mai mult, să mă deprind cu poveri grele — iată ce trebuie să fac ca să rămîn teafăr", gîndeam eu. Şi nu m-am înşelat : munca şi continua mişcare mi-au fost de mare folos.

Vedeam cu groază cum unul din fraţii mei de suferinţă, şi el din nobilime, se topea ca o lumînare. Şi totuşi, cînd venise cu mine în temniţă, era tînăr, frumos, voinic ; cînd a ieşit, sănătatea îi era zdruncinată ; părea o epavă — un bătrîn cu capul nins ; picioarele de-abia îl mai ţineau, o povară grea îi apăsa pieptul, tăindu-i respiraţia ; se îmbolnăvise de astm [1]. „Nu, îmi ziceam privindu-l, vreau să trăiesc şi voi trăi." Dragostea de muncă atrase asupră-mi dispreţul şi amara batjocură a celorlalţi ocnaşi. Căutam să nu le iau însă în seamă şi porneam bucuros la orice fel de muncă, chiar cînd trebuia să ard şi să pisez alabastru. Această muncă, cea dintîi la care am fost pus, e destul de uşoară.

Inginerii făceau tot ce le sta în putinţă ca să uşureze situaţia intelectualilor din nobilime, ceea ce propriu-zis nu era o simplă îngăduinţă, ci un act de dreptate. Ar fi fost cel puţin ciudat să ceri aceeaşi cantitate de muncă, acelaşi efort unui om plăpînd, nu tocmai puternic, care n-a lucrat niciodată cu braţele. Dar „îngăduinţa" aceasta se practica pe ascuns, căci eram supravegheaţi cu toată asprimea. Cum la tot pasul te izbeai de munca grea, se întîmpla, fireşte, să li se atribuie celor din nobilime o povară îndoită faţă de ceilalţi lucrători.

De obicei erau trimişi trei-patru oameni să piseze alabastru ; pentru munca asta se alegeau bătrînii şi neputincioşii ; noi ne număram, de bună seamă, printre aceştia ; ne mai însoţea, în schimb, cîte un meşteşugar adevărat, care se pricepea bine la treaba

[1] Este vorba de S. F. Durov, condamnat la ocnă o dată cu Dostoievski, pentru vina de a fi fost membru al cercului petraşeviştilor (1845—1849), intelectuali progresişti ruşi ale căror concepţii s-au format sub influenţa ideilor decembriştilor şi ale democraţilor revoluţionari, precum şi ale socialismului utopic al lui Fourier (n. red ruse).

asta. Timp de cîțiva ani de-a rîndul l-am avut pe unul care se numea Alamazov ; era un om în vîrstă, uscățiv și negricios, cu o fire aspră, tăcută și greoaie. Ne ura din tot sufletul, dar era atît de zgîrcit la vorbă, încît nu-și da cel puțin osteneala să ne dojenească sau să ne umple de ocări.

Șopronul sub care se ardea și se pisa alabastrul era construit pe un povîrniș pustiu și abrupt al malului. Iarna, pe vreme de ceață mai ales, te cuprindea o nemărginită tristețe cînd priveai albia rîului și țărmul de dincolo ce se ițea tulbure în depărtare. Stăruia ceva sfîșietor, dezesperant, în această priveliște sălbatică și mută. Dar apăsarea era parcă îndoită la răsăritul soarelui, cînd razele-i strălucitoare scăldau cîmpia albă, nesfîrșită ; ai fi vrut să-ți iei zborul undeva departe, în stepa ce începea de pe celălalt țărm și se întindea spre miazăzi, asemenea unui covor neîntrerupt, cale de vreo mie cinci sute de verste.

De obicei, Alamazov își vedea de treabă în liniște, cu aceeași veșnică asprime, în timp ce noi ne simțeam parcă rușinați că nu-l putem ajuta așa cum ar fi trebuit ; cît despre el, se descurca aproape totdeauna singur, fără să ne ceară vreun sprijin, ca și cum ar fi vrut să ne facă cu tot dinadinsul să înțelegem situația umilitoare în care ne aflam față de el și să ne căim de zădărnicia străduințelor noastre. Iar în ce privește munca, nu aveam, de fapt, altceva de făcut decît să încingem cuptorul în care urma să ardă alabastrul, pe care tot noi îl îngrămădeam cu lopețile.

În ziua următoare, după ce alabastrul era pe de-a-ntregul ars, trebuia să-l descărcăm. Fiecare avea cîte un pisălog greu ; după ce ne umpleam lada, un fel de piuă de lemn, începeam să pisăm. Era o îndeletnicire cît se poate de plăcută. Alabastrul fărîmicios se transforma curînd într-o pulbere albă și scînteietoare. Cît de ușor, cît de bine se fărîma alabastrul ! Ridicam ciocanele grele și le lăsam să cadă cu îndemînare, stîrnind un bubuit de ți-era mai mare dragul. Cu cît creștea oboseala, pe atît

simţeam şi un fel de uşurare ; obrajii mi se roşeau, sîngele începea să curgă mai repede prin vine. Alamazov ne privea atunci cu milă şi îngăduinţă, aşa cum te uiţi la nişte copii neştiutori ; îşi fuma pipa cu un aer binevoitor, dar nu se putea stăpîni să nu bombăne ori de cîte ori simţea nevoia să-şi descarce năduful. De altfel, aşa se purta el cu toată lumea, şi poate că în adîncul sufletului era un om foarte cumsecade.

Mă foloseau şi la altă muncă : aceea de a învîrti roata strungului. Era o roată mare şi grea şi trebuia să mă opintesc din răsputeri ca s-o urnesc din loc, mai ales cînd lucrătorul (din atelierele de geniu) avea de modelat dintr-un copac întreg un stîlp de scară ori un picior de masă pentru mobilierul vreunui slujbaş la stat. Cum un singur om nu putea face faţă, eram trimişi de obicei doi ocnaşi, eu şi cu B., tot dintre nobilii intelectuali. Vreme de mai mulţi ani această îndeletnicire ne-a revenit nouă, ori de cîte ori era ceva de strujit. B. era un om lipsit de putere, un bicisnic, tînăr încă, dar suferind de piept. Fusese adus la ocnă cu un an înaintea mea, împreună cu alţi doi tovarăşi de ai lui. Unul era un biet bătrîn, care zi şi noapte înălţa rugăciuni lui dumnezeu (ocnaşii îl stimau foarte mult pentru asta) şi care se prăpădi în timp ce-mi făceam osînda ; celălalt, în floarea vîrstei, plin de prospeţime, voinic şi îndrăzneţ, cu chipul îmbujorat, îl purtase în spate pe tovarăşul său B., sleit de puteri, pe cînd de la un popas la altul convoiul trebuia să străbată nu mai puţin de şapte sute de verste. Îi lega o prietenie într-adevăr vrednică de admiraţie. B. era un om instruit, de o cultură aleasă, cu un suflet nobil şi generos, dar iritabil şi dezechilibrat din pricina bolii. Învîrteam amîndoi la roată şi această îndeletnicire ne satisfăcea pe deplin. Mie, cel puţin, îmi plăcea foarte mult, fiind totodată şi un bun exerciţiu fizic.

Dar mai mult îmi plăcea să rînesc zăpada după viscolele cele mari de iarnă, care se abăteau destul de des pe acele meleaguri. Cînd viscolul sufla cu îndîrjire o zi şi o noapte fără încetare, casele erau

îngropate în zăpadă pînă în dreptul ferestrelor, iar unele chiar în întregime. De cum înceta viscolul şi răsărea, strălucitor, soarele, venea poruncă să desfundăm cărările din faţa clădirilor care aparţineau instituţiilor. Eram trimişi în grupuri, cîteodată toţi ocnaşii deodată. Fiecare primea cîte o lopată şi ni se indica o porţiune de loc pe care trebuia s-o curăţim, uneori atît de mare, încît te întrebai cum aveam să prididim. Toţi porneau însă cu voie bună şi hărnicie la treabă. Zăpada proaspătă, încă afînată, sau abia îngheţată la suprafaţă, se lua uşor cu lopata, iar bulgării mari se risipeau în jur într-o pulbere scînteietoare. Lopata se afunda adînc în nămeţii albi-argintii, scăldaţi în razele soarelui. Ocnaşii se înveseleau ori de cîte ori erau trimişi la curăţat zăpada ; aerul rece şi mişcarea îi însufleţea. Erau cu toţii mai voioşi, mai bine dispuşi ; răsunau rîsete, ţipete, glume. Aruncau unul într-altul cu bulgări, spre supărarea celor cumpătaţi şi posomorîţi, certaţi cu rîsul şi veselia, astfel încît de cele mai multe ori voioşia generală se sfîrşea în ocări.

Treptat, treptat, cercul meu de cunoştinţe se lărgi, cu toate că niciodată nu mă gîndisem să-mi fac prieteni ; eram veşnic neliniştit, trist şi neîncrezător. Dar prieteniile s-au închegat de la sine. Printre primii care au început să mă viziteze a fost deţinutul Petrov. Am spus „să mă viziteze" şi stărui asupra cuvîntului. Ţinea de secţia specială, din cea mai îndepărtată cazarmă. La drept vorbind, cu el nu era vorba de vreo legătură de prietenie, căci nu era şi nici nu putea fi nimic comun între noi. Cu toate acestea, chiar de la început, Petrov crezu de datoria lui să vină aproape în fiecare zi în cazarma noastră ca să mă vadă, sau mă oprea în orele de repaus, cînd rătăceam în spatele cazărmii, la adăpost de privirile celorlalţi. La început stăruinţa lui mă indispunea, pentru ca mai apoi să-mi dau seama că de fapt vizitele lui îmi fac mare plăcere, cu toate că de felul lui nu era un om tocmai prietenos sau comunicativ. Omul acesta mic de stat, dar bine legat, sprinten şi îndemînatic, cu obrazul palid şi pomeţii ieşiţi în

afară, avea ceva deosebit de atrăgător, cu privirea ageră, îndrăzneață, și dinții sănătoși, asemenea unui șirag de mărgele mărunte și albe. Molfăia veșnic între buze un ghemotoc de tutun pisat (lucru pe care îl obișnuiesc mulți ocnași). Arăta mult mai tînăr decît era ; cînd îl vedeai, nu-i dădeai mai mult de treizeci de ani, cînd colo împlinise patruzeci în cap. Îmi vorbea fără sfială, în modul cel mai firesc, tratîndu-mă pe picior de egalitate, adică pe cît se poate de prevenitor și de corect. Dacă, de pildă, băga de seamă că vreau să rămîn singur, stătea de vorbă cu mine două minute și apoi pleca ; îmi mulțumea totdeauna pentru bunăvoința ce-i arătam, lucru pe care nu-l făcea cu nimeni. Trebuie să adaug că aceste legături nu s-au schimbat niciodată, ci au rămas ani de-a rîndul aceleași ca în primele zile și aproape că n-au devenit mai intime, cu toate că-mi era într-adevăr foarte devotat. Pînă acum n-am izbutit să mă dumiresc ce anume voia de la mine și de ce venea zilnic să mă vadă : deși mai tîrziu mi-a șterpelit cîte ceva, a făcut-o însă ca din întîmplare, în schimb nu mi-a cerut aproape niciodată bani, ceea ce însemna că nu venea mînat de un interes anume.

Nu știu de ce am avut totdeauna impresia că acest om nu trăia în aceeași temniță cu mine, ci într-o altă casă, undeva, în oraș, la mare depărtare, și nu venea la temniță decît în trecere, ca să afle vești, să vadă ce fac, într-un cuvînt, să se intereseze de felul cum o ducem cu toții. Era veșnic grăbit, de parcă s-ar fi despărțit cu cîteva clipe înainte de cineva care a rămas să-l aștepte, ori ar fi întrerupt o treabă importantă, ce nu suferea amînare. Și totuși, niciodată nu era agitat sau nerăbdător. Privirea lui ușor îndrăzneață și batjocoritoare era ciudat de fixă : privea în depărtare, pe deasupra lucrurilor, de parcă s-ar fi străduit să descifreze ceva ce s-ar fi aflat dincolo de ele. Părea veșnic distrat, cu gîndul aiurea. De multe ori mă întrebam unde se duce Petrov după ce se desparte de mine. Cine-l aștepta cu atîta nerăbdare ? Am constatat însă că, plecînd de la mine, el se îndrepta cu pas grăbit undeva spre cazarmă sau spre

bucătărie și, o dată ajuns acolo, se așeza lîngă cei ce stăteau la taifas ; îi asculta cu luare-aminte, uneori se amesteca și el în vorbă, cu înflăcărare, pentru ca deodată să se oprească din senin și să rămînă tăcut. Dar fie că vorbea, fie că tăcea, pe chipul lui citeai că are treabă altundeva și că-l așteaptă cineva pentru niște chestiuni importante. Ciudat e însă că niciodată n-avea nimic de făcut și, în afară de munca reglementară de ocnaș, trîndăvea tot timpul ; de altfel, nu știa nici o meserie și aproape niciodată n-avea bani, fără ca acest lucru să-l mîhnească întrucîtva.

Și despre ce-mi vorbea ? Tot ce-mi spunea era straniu ca însăși firea lui. Dacă mă vedea, de pildă, plimbîndu-mă singur în spatele cazărmii, făcea stînga împrejur și-mi ieșea în întîmpinare. Umbla totdeauna grăbit, pleca brusc, și chiar atunci cînd se apropia cu pas liniștit, aveai impresia că a venit alergînd spre tine.

— Bună !

— Bună să-ți fie inima !

— Nu cumva te stînjenesc ?

— Cîtuși de puțin.

— Țineam să te întreb ceva în privința lui Napoleon.[1] Nu-i așa că e rudă cu cel din 1812 ? (Petrov era fiu de soldat, știa să scrie și să citească.)

— Întocmai.

— Se spune că-i președinte. Ce fel de președinte ? Și unde ?

Întrebările lui erau totdeauna scurte, pripite, de parcă ar fi vrut să afle cît mai repede ceea ce dorea.

Îi explicai ce fel și unde era președinte Napoleon și adăugai că era cu putință să ajungă și împărat.

— Cum așa ?

Îi explicai mai departe pe cît îmi stătea în putință și Petrov mă asculta cu luare-aminte, cu urechea

[1] Este vorba de Napoleon al III-lea (1808—1873), nepotul lui Napoleon I, care, după revoluția din 1848, a fost președintele republicii franceze (a doua republică). În urma loviturii de stat de la 1851 s-a proclamat împărat (n. ed.).

plecată spre mine, înțelegînd de îndată tot ce-i spusesem.

— Hm !... Alexandr Petrovici, aș vrea să te mai întreb ceva : dacă există maimuțe care au mîini pînă la gleznă și sînt mari cît cel mai înalt om.

— Da, există.

— Și ce fel de maimuțe-s astea ?

Îi spusei tot ce știam despre maimuțe.

— Și unde trăiesc ?

— În țările calde, și mai ales în insula Sumatra.

— Asta-i în America, parcă ? Se zice că acolo oamenii umblă cu capul în jos ?

— Nu tocmai. Vorbești, pesemne, de antipozi.

Îl lămurii cît putui mai bine ce era America și ce sînt antipozii. El mă ascultă cu o asemenea atenție de parcă numai chestiunea antipozilor l-ar fi adus la mine.

— Aha ! Da' uite, am citit anul trecut într-o carte povestea contesei de la Vallière. Mi-a adus-o Arefiev de la ajutorul comandantului. E adevărată ori a născocit-o cineva ? A scris-o unul, Dumas.

— E negreșit o poveste închipuită.

— Atunci te las cu bine ! Îți mulțumesc.

Și Petrov se făcea nevăzut. Cam așa se desfășurau, aproape fără excepție, toate discuțiile noastre.

Întrucît ciudățenia acestor relații îmi stîrnise mirarea, am căutat să aflu mai multe despre el. Cînd află de această legătură, M. crezu de datoria lui să mă pună în gardă. Îmi spuse că mulți ocnași îl înspăimîntaseră, mai ales la început, în primele zile, dar nici unul, nici chiar Gazin, nu-i păruse mai primejdios decît Petrov.

— E cel mai îndîrjit și cel mai primejdios dintre toți ocnașii, îmi spuse M. Ar fi în stare de orice ; nimic nu-l oprește cînd e vorba de o toană. Vîră cuțitul și în dumneata, dacă i se năzare ; uite vezi, din senin, o să te înjunghie fără șovăire, fără pic de căință. Îmi face impresia că nu e în toate mințile.

Mărturisirea aceasta mă neliniști, dar M. nu fu în stare să-mi spună de ce vedea astfel lucrurile. Și,

ciudat lucru ! Cîțiva ani în șir am trăit în tovărășia acestui om, am stat cu el de vorbă aproape în fiecare zi ; era sincer legat de mine și foarte devotat (cu toate că nu știu din ce pricină), și în tot acest răstimp, deși părea cumpătat și n-a făptuit nimic înspăimîntător, ori de cîte ori îl priveam sau stăteam de vorbă cu el, mă încredințam mai mult că M. are dreptate, că e poate omul cel mai îndîrjit și cel mai primejdios din întreaga temniță, un om în stare de orice. De unde anume venea această impresie ? Nu mă puteam dumiri.

Trebuie să menționez, printre altele, că Petrov era ocnașul care, atunci cînd fusese chemat să-și ispășească pedeapsa, își pusese în gînd să-l omoare pe maior ; am arătat cum acesta din urmă plecase din cazarmă cu o clipă înainte de săvîrșirea bătăii, „scăpînd ca prin minune", după cum spuneau ocnașii. Odată, pe cînd era soldat — înainte de a fi fost osîndit la muncă silnică — colonelul îl lovise la instrucție. Cred că mai fusese bătut la viața lui, dar ocara de atunci n-a putut-o înghiți și nici una, nici două își înjunghie colonelul, ziua în amiaza mare, în fața batalionului. Nu cunosc toate amănuntele acestei întîmplări, fiindcă el nu mi-a povestit-o niciodată. Bineînțeles, răbufnirile acestea, în care instinctele își dădeau frîu liber și se dezlănțuiau cu toată puterea, erau, din fericire, destul de rare. Îndeobște se arăta a fi un om cu scaun la cap și cu judecată. Patimile lui, aprinse și puternice, mocneau ascunse, întocmai ca jăraticul sub cenușă. Niciodată n-am băgat de seamă la el măcar o umbră de orgoliu sau de îngîmfare, ca la alți ocnași. Se certa rareori, în schimb nici prietenie nu legase cu nimeni, în afară doar de Sirotkin, și numai atunci cînd avea nevoie de el. Într-o zi mi-a fost totuși dat să-l văd înfuriat din cale afară. Îl supărase cineva, refuzînd să-i dea un obiect pe care i-l ceruse. Cearta se iscase cu un ocnaș dintre condamnații civili, pe nume Vasili Antonov, un om voinic, adevărat atlet, cunoscut de toată lumea pentru firea lui crudă, arțăgoasă și bat-

jocoritoare și care pe deasupra nu era cîtuși de puțin fricos. Zbierară ei cît zbierară și-mi venea să cred că cearta se va sfîrși ca toate celelalte, cu cîțiva pumni, căci, în treacăt fie zis, uneori — ce-i drept, foarte rar — Petrov sărea la bătaie și înjura ca cel din urmă dintre ocnași. Cînd colo, lucrurile luară cu totul altă întorsătură. Petrov se îngălbeni la față, buzele i se învinețiră și începură să-i tremure, răsuflarea îi deveni gîfîitoare. Se ridică în picioare și încet, nespus de încet, cu pas de pisică (vara îi plăcea să umble desculț), se apropie de Antonov. În aceeași clipă, larma se potoli și o liniște de moarte se lăsă asupra cazărmii, de-ai fi auzit și musca. Fiecare aștepta să vadă ce are să se întîmple. Antonov sări în întîmpinarea adversarului ; fața-i era desfigurată. N-am fost în stare să suport această scenă și am ieșit. Mă așteptam ca înainte de a ajunge la scară, să aud strigătul unui înjunghiat, dar nu se întîmplă nimic. Și de data aceasta lucrurile s-au potolit de la sine. Nici n-apucă bine Petrov să se apropie de Antonov, că acesta îi aruncă în față obiectul cu pricina (o zdreanță murdară, o vechitură de obială). După două minute, Antonov o luă bineînțeles de la capăt cu înjurăturile ; se rățoia la Petrov mai mult ca să-și potolească mînia și să le arate celorlalți că nu-i fusese frică. Dar lui Petrov nu-i mai păsa de ocări ; nici nu se sinchisi de ele. Ce importanță mai aveau înjurăturile, de vreme ce el cîștigase partida și acum era mulțumit că dobîndise obiectul rîvnit ? După un sfert de ceas îl văzui plimbîndu-se ca de obicei prin cazarmă, cu aerul unui om fără nici o treabă, căutînd tovărășie și trăgînd cu urechea, doar-doar o auzi niscaiva noutăți. Părea că orice îl ispitește, dar, orice-ar fi auzit, tot nepăsător rămînea și umbla hai-hui, fără nici o țintă. L-ai fi putut asemui cu un lucrător, un lucrător de soi, care dacă ar pune mîna pe ceva, treaba ar merge strună, cum însă nu i s-a dat nimic de lucru, stă și lîncezește în așteptare, jucîndu-se cu niște copii. Nu pricepeam de ce rămîne în temniță și nu încearcă să

evadeze. N-ar fi şovăit fără îndoială, dar trebuie să-l fi răscolit o dorinţă puternică. Oamenii ca Petrov se supun raţiunii atîta timp cît nu se cuibăreşte în ei o patimă. De îndată ce năzuiesc la ceva, nu există nici o stavilă în calea lor. Sînt încredinţat că ar fi putut să evadeze cu uşurinţă, că ar fi putut să înşele pe toată lumea şi că ar fi fost în stare să stea săptămîni întregi nemîncat, ascuns într-o pădure ori prin stufărişul de pe marginea vreunui rîu. Dar toate acestea nu-i trecuseră încă prin minte, şi de aceea nici *nu le dorise* cu pasiune. Nu m-a izbit la el nici excesul de chibzuinţă sau de bun simţ. Aceşti oameni se nasc dominaţi de o idee, care-i urmăreşte ca o obsesie toată viaţa, îmbrîncindu-i în dreapta şi-n stînga, fără ca ei să-şi dea seama. Rătăcesc astfel pînă ce găsesc o ocupaţie, o treabă pe placul inimii lor ; atunci să-i vezi : nu-şi mai fac nici o socoteală şi judecata limpede nu mai are nici un cuvînt de spus.

Mă miram uneori că un om care şi-a omorît colonelul numai fiindcă acesta îl bătuse, se lăsa fără nici o împotrivire biciuit în temniţă. Căci era bătut ori de cîte ori îl prindeau că aduce rachiu în cazarmă ; ca toţi ocnaşii care n-aveau o meserie, făcea şi el contrabandă de rachiu. Dar şi atunci se lăsa biciuit parcă de bunăvoie, ca şi cum recunoştea că-i vinovat şi că-şi merită pedeapsa ; altfel nu s-ar fi lăsat nici mort.

Mare mi-a fost mirarea cînd am constatat că mă fură, cu toată afecţiunea lui pentru mine. Patima aceasta îl apuca din cînd în cînd. El mi-a furat biblia, pe care i-o încredinţasem s-o ducă cuiva. N-avea de făcut decît cîţiva paşi ; pe drum însă, găsi un cumpărător, căruia îi vîndu cartea şi, cu banii, ţin'te chef ! Pesemne că în ziua aceea simţea o mare nevoie să se îmbete şi, cînd voia ceva, dorinţa *trebuia* să i se împlinească. Un om ca Petrov era în stare să omoare pe un semen al lui pentru douăzeci şi cinci de copeici, numai ca să-şi facă cheful cu o litră de rachiu ; în altă împrejurare n-ar fi luat în

seamă sute de mii de ruble. Chiar în seara aceea îmi mărturisi furtul, dar fără nici un semn de căință ori de frămîntare, nepăsător la culme, de parcă ar fi fost vorba de un lucru cît se poate de obişnuit. Am încercat să-l dojenesc cum se cuvenea, cu atît mai mult cu cît îmi părea rău de biblie. El mă ascultă foarte liniştit, fără vreun semn de enervare; fu de aceeaşi părere cu mine că biblia e o carte cît se poate de folositoare, îi păru şi lui rău că n-o mai aveam, dar nu-şi făcu nici un fel de mustrare pentru faptul că mi-o furase; mă privea cu atîta siguranță şi încredere în sine, încît găsii de prisos să-l mai cert. Mă lăsase să-l dojenesc fiindcă îşi dădea probabil seama că nu se putea altfel, că era vrednic de mustrări pentru fapta pe care o săvîrşise şi că, prin urmare, „lasă-l să mă certe ca să-şi verse năduful"; dar în adîncul sufletului rămînea încredințat că toate acestea erau numai fleacuri, de care un om în toată firea nici nu se cuvine să vorbească. Îmi vine să cred că mă socotea un copil, aproape un prunc care nu pricepe încă rostul celor mai simple lucruri din lume. Dacă mă apucam să vorbesc cu el despre altceva decît despre ştiință şi cărți, îmi răspundea, ce-i drept, dar numai aşa, din bună cuviință şi de obicei cît mai pe scurt. Mă întrebam deseori ce-l îndemna să-mi ceară lămuririle acestea cărturăreşti. Din cînd în cînd, în timpul convorbirii, îl cercetam cu coada ochiului, bănuindu-l că vrea să-şi bată joc de mine, dar nici pomeneală: mă asculta de obicei atent, cu luare-aminte, deşi uneori părea distrat, spre marea mea supărare.

Întrebările lui erau totdeauna clare şi precise, în schimb răspunsurile ce i le dădeam păreau că nu-l preocupă cîtuşi de puțin, ba le primea chiar cu indiferență, cu gîndul aiurea... Îmi vine să cred că nu-şi mai bătea capul cu mine, socotindu-mă naiv, un om care, spre deosebire de ceilalți, în afară de cărți nu ştie nimic altceva, nu e în stare să înțeleagă nici cel mai simplu lucru şi, ca atare, nu merită osteneala de a sta la discuții cu el.

Eram totuşi convins, şi nu fără uimire, că ţine la mine. Mă lua drept un neisprăvit, drept un necopt la minte, sau poate simţea faţă de mine acea compătimire pe care de obicei o resimte instinctiv cel mai tare faţă de cel slab. Bine nu ştiu... Cred însă că aşa mă socotea. Cu toate că acest sentiment de compătimire nu-l împiedica să mă fure, sînt încredinţat că furîndu-mă, îi era milă de mine. „Ce mai nătărău, ce neputincios, se gîndea, poate, în clipa cînd mă jefuia, nu ştie să-şi păstreze nici ce-i al lui !" Poate că mă iubea tocmai din această pricină. Într-o zi îmi spuse aşa, pe negîndite : „eşti om bun şi inimos" şi „atît de neştiutor şi de cumsecade, atît de încrezător, încît mi-e milă de dumneata".

— Să nu mi-o iei în nume de rău, Alexandr Petrovici, adăugă el după cîteva clipe, ţi-o spun din inimă, pentru că ţin la dumneata.

Se întîmplă uneori în viaţă ca asemenea oameni să se dezvăluie dintr-o dată, arătîndu-şi întreaga lor forţă, în momente de grea cumpănă, de cotitură, sau într-o mare acţiune de masă, găsindu-şi astfel făgaşul lor firesc de activitate. Nu sînt oameni ai cuvîntului şi n-ar putea să fie fruntaşii sau capii unor răscoale ; dar ei sînt adevăraţii făptaşi şi ei dau semnalul de atac. De obicei, pornesc simplu, fără exclamaţii şi scandal, în schimb sînt primii care se aruncă în calea oricărei piedici, fără şovăială, fără teamă, înfruntînd focul şi baionetele, iar toţi ceilalţi îi urmează aproape orbeşte, năvalnic, pînă la ultima baricadă, unde de cele mai multe ori îşi plătesc îndrăzneala cu viaţa. Nu cred că Petrov va sfîrşi cu bine ; la un moment dat se va termina cu el şi dacă mai supravieţuieşte pînă azi, înseamnă că nu i s-a ivit încă prilejul. Dar, la urma urmei, cine ştie ! Poate că va trăi pînă la adînci bătrîneţe şi va muri liniştit, după ce va fi rătăcit prin lume fără nici o ţintă. Cred însă că M. avea dreptate spunînd că acest Petrov era cel mai îndîrjit din temniţă.

VIII

OAMENI NEÎNFRÎNAŢI. LUKA

Despre oameni neînfrînaţi nu e uşor să vorbeşti ; în temniţă, ca şi pretutindeni de altfel, sînt foarte rari. Dacă îi judeci după înfăţişare, par a fi fioroşi ; unde mai pui că auzi atîtea pe socoteala lor, încît, fără să vrei, îţi vine să-i ocoleşti. Un sentiment nelămurit mă îndemna chiar de la început să mă feresc de asemenea oameni. În cele din urmă însă mi-am schimbat felul de a vedea, chiar cînd era vorba de ucigaşii cei mai de rînd. Există unii care n-au ucis niciodată şi cu toate astea sînt mai fioroşi decît cei care au fost condamnaţi pentru cinci sau zece omoruri. Nici nu ştii ce să crezi despre unele nelegiuiri, atît de ciudat şi de încîlcit au fost făptuite. Afirm acest lucru, deoarece de multe ori nelegiuirile săvîrşite la noi de oamenii din popor sînt urmarea unor pricini cu adevărat foarte ciudate. Se întîlneşte, de pildă, şi chiar destul de des, următorul tip de ucigaş : să zicem un ţăran legat de pămînt, un iobag de la curte, un tîrgoveţ sau un soldat, în orice caz un om care, pînă la săvîrşirea crimei, a fost cum nici că se poate mai liniştit şi mai cuminte. Soarta lui e amară, dar o îndură fără să crîcnească. Deodată însă ajunge parcă la capătul răbdării ; nu mai e stăpîn pe sine şi împlîntă cuţitul în pieptul asupritorului ori al vrăjmaşului său. De aici însă începe ciudăţenia : o vreme îşi pierde orice măsură ; şi-a ucis mai întîi asupritorul, vrăjmaşul ; e o nelegiuire, dar o înţelegi, cauza e vizibilă ; mai tîrziu el nu-şi mai omoară însă vrăjmaşii, ci pe oricine, pe primul venit ; omoară numai din plăcerea de a omorî, înjunghie pentru un cuvînt nesocotit, pentru o privire, pentru un moft, ca să-şi astîmpere setea de sînge ori numai din trufie, ca să facă pe grozavul : „Păzea, piei din calea mea, ori nu vezi cine trece ? !" şi zici că-i cuprins de beţie, de delir. O dată ce-a depăşit limita îngăduită, nu mai are nimic sfînt pe lume şi se îmbată de propria-i ticăloşie ; parcă o forţă ne-

văzută îl mînă să calce orice lege, orice autoritate pentru a se lăfăi în cea mai deplină libertate, într-o libertate atît de deşănţată, încît simte o inexplicabilă voluptate şi, ascultînd bătăile propriei sale inimi, nu poate să nu se cutremure de groază în faţa faptei săvîrşite. Şi aceasta cu atît mai mult cu cît ştie că-l aşteaptă o răsplată cumplită. E aidoma omului care se apleacă din înălţimea unui turn deasupra prăpastiei ce i se cască la picioare şi care-l ameţeşte în aşa măsură, încît ar prefera să se arunce cu capul în jos cît mai repede, numai şi numai ca să sfîrşească o dată.

Şi aceasta li se întîmplă adesea oamenilor celor mai potoliţi, celor mai puţin ieşiţi din comun. Unii, pradă delirului, joacă teatru, nu ştiu cum să mai facă pe grozavii. Cu cît era mai abrutizat şi mai smerit înainte vreme, cu atît e mai întărîtat acuma, mai ţîfnos, şi mai doritor să bage spaima în alţii. Spaima aceasta îl desfată, iar după groaza şi dezgustul pricinuit se dă în vînt. Îşi ia un aer fioros, de om care nu cunoaşte măsura, şi de cele mai multe ori un asemenea bezmetic aşteaptă să-i vină pedeapsa cît mai grabnic ; arde de nerăbdare *să i se hotărască* o dată soarta, fiindcă-i este peste putinţă să mai îndure povara acestui joc în care s-a complăcut. Lucru ciudat însă — această stare de spirit, acest joc ţine pînă începe ispăşirea pedepsei ; o dată aci, ai zice că a pierit fără urmă ; s-ar părea că e un fel de soroc dinainte statornicit prin nişte rînduieli de nimeni cunoscute. Omul nostru se potoleşte dintr-o dată, devine iar mic şi supus, ca o cîrpă. În timp ce i se aplică pedeapsa cu bătaia, începe să se vaiete, să ceară iertare norodului. Cînd e adus în temniţă, nici nu-ţi vine a crede că o creatură atît de jalnică, atît de slabă, de nevolnică, a omorît la viaţa lui cinci-şase oameni !

De bună seamă că în temniţă nu toţi se potolesc cît ai bate din palme. Unii îşi mai păstrează încă ifosele, un fel de fandoseală : „Sînt eu cum sînt, da' şase suflete tot am trimis pe lumea cealaltă". Sfîrşeşte însă întotdeauna prin a se supune. Din cînd

în cînd o mai ia razna : îi face plăcere să-şi amintească de vechea-i neînfrînare, de acel straşnic chef pe care şi l-a îngăduit o singură dată în viaţă, pe vremea cînd era o „fiară" ; grozav îi place să găsească vreun nătăfleţ în faţa căruia să se fandosească, să-şi dea aere, povestindu-i isprăvile din trecut şi căutînd să ascundă, bineînţeles, dorinţa ce-l stăpîneşte de a uimi pe cei din jur cu faima de care s-a bucurat cîndva : „Poftim de vezi cine-am mai fost eu !"

Şi cu ce subtilă dibăcie, cu cîtă prudenţă îşi maschează amorul propriu ! Cu ce prefăcută şi leneşă nepăsare îşi povesteşte păţaniile ! Din glasul lui, din cel mai mărunt cuvinţel răzbate o lăudăroşenie bine ticluită. Şi te cuprinde mirarea : de unde-au învăţat oare toate acestea ?

Într-o seară nesfîrşit de lungă şi de tristă, din primele zile de osîndă, pe cînd lîncezeam pe prici, mi-a fost dat să aud o asemenea poveste şi, în naivitatea mea, l-am luat pe povestitor drept un mare nelegiuit, un om grozav, cu o voinţă de fier ; şi asta pe vremea cînd numai că nu-mi băteam joc de Petrov. Povestitorul, Luka Kuzmici, îi făcuse de petrecanie unui maior, şi nu dintr-o pricină anume, ci pentru că aşa i se năzărise. Acest Luka Kuzmici era tînărul prizărit şi firav, cu nasul ascuţit, din cazarma noastră, ucraineanul despre care am pomenit înainte. Era de fapt rus de obîrşie, dar locul de baştină i-a fost undeva prin părţile de miazăzi şi provenea din iobagii de la conac. Avea în firea lui ceva cu adevărat neînfrînat şi provocator, vorba proverbului : „Mîţa blîndă zgîrie rău". E uimitor cum deţinuţii simt instinctiv cît preţuieşte fiecare om. Pe el nu prea îl aveau la inimă sau, cum se zice la ocnă, „nu prea-l înghiţeau". Era din cale afară de orgolios.

În seara aceea stătea tolănit pe laviţă şi cosea o cămaşă. Asta-i era meseria, să coasă albituri. Alături de el şedea un flăcău înalt de stat şi îndesat, pe nume Kobîlin, tare mărginit şi greu de cap, în schimb blînd la suflet şi săritor. Cum erau vecini de pat, Luka se ciorovăia deseori cu el şi în general

îl lua cam de sus, cu un aer zeflemitor și despotic, lucru pe care, în naivitatea lui, Kobîlın nu-l băga în seamă. În seara aceea cîrpea la un ciorap de lînă și-l asculta pe Luka cu o jumătate de ureche. Luka vorbea tare, răspicat. Ținea să-l audă toată lumea, deși se prefăcea că nu-i povestește decît lui Kobîlin.

— Vezi tu, frate, m-au luat de prin meleagurile mele, începu el tot împungînd cu acul, și m-au trımis în orașul K-v — pentru vagabondaj, care va să zică.

— E mult de atunci ? întrebă Kobîlin.

— Cînd s-o coace mazărea, se împlinește anul. Ei bine, de cum am ajuns la K-v, m-au băgat la răcoare. Și ce să vezi : în jurul meu stăteau vreo zece oameni, toți ucraineni de-ăia voinici, în putere, adevărați tauri. Da' tare mai erau nevolnici : hrana era proastă, maiorul își făcea mendrele și-i muștruluia cum îi era voia, iar ei — nimic. Trecu o zi, trecură două, atît cît să bag eu în seamă că flăcăii mei mi-s fricoși. „Vă temeți de un nătărău ca ăsta", îi zădăresc eu. „Du-te tu de-i cere socoteala dacă-ți dă mîna !" mă luară ei peste picior. N-am mai crîcnit... Era acolo o matahală de ucrainean să te prăpădești de rîs și mai multe nu, adăugă povestitorul lăsîndu-l baltă pe Kobîlin și adresîndu-se celorlalți. Povestea cum îl judecaseră la tribunal, ce le spusese judecătorilor, și se tînguia de mai mare jalea : „Am copii, am nevastă !" Era o namilă de om cu părul încărunțit. „Eu, zice, îi tot dădeam înainte : nu mă duc, nu și nu ! Iar el, blestematul, tot mîzgălea și mîzgălea ceva pe hîrtie. Apăi, ce-mi zic, lua-te-ar dracu' și crapă o dată, s-ajung să-ți văd leșul ! Iar el tot mîzgălea înainte, cînd deodată unde mi-ți începe a se rățoi la mine... De aici mi s-a tras și beleaua !" Ia dă-mi altă ață, Vasea, că asta-i putredă.

— Ia-o pe-asta, e din tîrg, răspunse Vasea dîndu-i altă ață.

— Aia de la atelier e și mai și. Deunăzi l-am trimis pe Nevalid să-mi caute și nu știu de la ce otravă de muiere a cumpărat-o, că nu-i bună de nimic !

făcu Luka, ridicînd acul în dreptul luminii ca să vîre ața.

— De la cumătră-sa, vezi bine.

— Aha, de la cumătră-sa !

— Da' cu maiorul cum a rămas ? făcu Kobîlin, care fusese uitat cu desăvîrșire.

Luka atîta aștepta. Totuși nu-și urmă povestea numaidecît, de parcă nici n-auzise întrebarea lui Kobîlin. Potrivi alene firul de ață, apoi, tot alene, își ghemui picioarele sub el și abia după aceea începu :

— Pînă la urmă i-am înșurubat atît de strașnic pe bieții ucraineni, că a doua zi ce să vezi ? Au cerut să vină maiorul. În dimineața aceea împrumutasem un șiș de la vecinul meu și-l dosisem bine, căci cine știe ce-avea să se mai întîmple. Maiorul era foc și pară. Cum îl văd că vine, le zic : Hai, mocofanilor, curaj, nu vă lăsați ! Pe dracu' ! Li se muiaseră picioarele de frică și tremurau ca varga ! Maiorul dă buzna, beat criță. „Ce-i cu voi ? Cine a-ndrăznit ? Aici eu sînt țar și dumnezeu !" Numai ce-l auzii spunînd că el e țar și dumnezeu, că și pășii înainte cu cuțitul ascuns în mîneca hainei.

„Blagorodnicia voastră, zic eu pe cînd mă apropiam din ce în ce, asta nu se poate, blagorodnicia voastră, să fii țarul și dumnezeul nostru."

„Aha, va să zică tu-mi ești ăla, strigă maiorul, tu ești căpetenia răsculaților ?"

„Nu, fac eu (și mă tot apropiam de el), nu, blagorodnicia voastră, după cum știe fiecare și după cum știe și domnia ta, dumnezeul nostru cel atotputernic și atoatevăzător este unul singur în ceruri, zic eu. Și țarul nostru e tot unul singur, pus peste noi toți din voia celui de sus. El e monarhul nostru, blagorodnicia voastră, iar domnia ta ești deocamdată numai maior și ai ajuns comandant prin bunăvoința țarului și mulțumită vredniciei dumitale."

„Cum ? Cum ? Cum ? ?"... horcăia maiorul, nevenindu-i să-și creadă urechilor.

„Uite așa", mă izmenesc eu ; și unde nu mă năpustesc asupră-i și-i înfig cuțitul drept în pîntec,

pînă-n plăsele. Straşnică lovitură ! Pe dată s-a şi rostogolit pe jos, zvîrlind din picioare. Am zvîrlit cuţitul cît colo.

„Haide, mocofanilor, zic, ridicaţi-l acum de pe duşumea !"

Aici mă simt dator să dau o lămurire. Asemenea expresii ca „sînt ţar şi dumnezeu", precum şi altele de felul acesta se întrebuinţau din păcate foarte des pe vremuri de către unii comandanţi. Trebuie să recunosc însă că numărul acestora s-a micşorat şi se prea poate că asemenea comandanţi să fi dispărut cu desăvîrşire. Mai trebuie să adaug că cei ce abuzează de asemenea expresii sînt mai des comandanţii proveniţi din gradele inferioare. Titlul de ofiţer îi zăpăceşte. După ani de trudă cu raniţa în spate, se pomenesc deodată ofiţeri, comandanţi de unităţi, într-un cuvînt, oameni cu situaţie înaltă, ceea ce, din lipsă de obişnuinţă şi în beţia celei dintîi înaintări, îi face să-şi piardă capul, înţelegînd într-un mod exagerat puterea şi importanţa persoanei lor, bineînţeles faţă de gradele subordonate. În faţa superiorilor, în schimb, sînt de o slugărnicie cu totul nelalocul ei, ba chiar de-a dreptul dezgustătoare. Cei mai josnici se grăbesc să-i prevină pe şefii lor că le-au fost cîndva subalterni şi cu toate că acuma au ajuns ofiţeri „îşi cunosc lungul nasului". Faţă de cei mai mici se poartă însă ca nişte stăpîni cu puteri nelimitate. Astăzi nu mai cred să se mai găsească vreunul care să ţipe : „Sînt ţar şi dumnezeu !" Cu toate acestea — trebuie s-o spunem — nimic nu-i îndîrjeşte mai rău pe deţinuţi, şi în general pe gradele inferioare, decît asemenea ieşiri ale celor puşi să-i comande. Cinismul omului ridicat în grad, conştiinţa propriei puteri de care abuzezi fără teamă de pedeapsă, stîrneşte ură în sufletul celui mai supus dintre oameni, scoţîndu-l din fire pînă şi pe cel mai răbdător. Din fericire, toate acestea se petreceau odinioară, în vremuri imemoriale ; şi chiar şi atunci autoritatea superioară pedepsea cu asprime pe cei vinovaţi de asemenea abuzuri. În această privinţă cunosc pilde nenumărate.

Şi apoi, în general, o atitudine arogantă şi dispreţuitoare, ca şi indiferenţa plină de sfidare, nu poate să nu-i îndîrjească pe cei aflaţi într-o situaţie inferioară. Cei ce se amăgesc cu gîndul că deţinutul se mulţumeşte cu o hrană bună şi o întreţinere cumsecade, conform legii, se înşală amarnic. Oricît de decăzut ar fi, omul pretinde — măcar în mod inconştient, instinctiv — să-i fie respectată demnitatea lui de om. Condamnatul ştie foarte bine că trebuie să-şi ispăşească pedeapsa, că este un proscris şi, în consecinţă, îşi cunoaşte locul faţă de reprezentanţii autorităţii ; în schimb, nici un fel de sentinţe, nici un fel de lanţuri sau cătuşe nu-l vor face să uite că înainte de toate e om. Şi dat fiind că este cu adevărat om, trebuie tratat omeneşte. O, doamne ! Ce nu poţi obţine printr-o purtare *omenească !* Pînă şi nevrednicului care a pierdut de mult harul divin îi poţi reda simţămîntul de om. Tocmai faţă de asemenea „năpăstuiţi" se cere înţelegere şi omenie. E singura lor mîngîiere, singura portiţă de salvare. Am avut prilejul să întîlnesc asemenea comandanţi cu suflet bun şi generos şi am putut constata ce înrîurire binefăcătoare aveau asupra bieţilor umiliţi. Nu rosteau decît cîteva cuvinte, dar blîndeţea din glas îi înălţa sufleteşte. Se bucurau ca nişte copii şi, aidoma copiilor, sufletul li se umplea de dragoste curată. Trebuie precizat un lucru însă, nu mai puţin ciudat : nu le place ca şefii să fie prea familiari şi *prea* buni cu ei. Ar dori să le poarte respect şi se simt oarecum împiedicaţi. Deţinuţilor le place, bunăoară, ca şeful lor să aibă mai multe decoraţii, să fie chipeş, să se bucure de protecţia unui superior de vază, dar să fie totodată şi sever, şi impunător, şi drept, şi să-şi păstreze demnitatea. Întemniţaţii se dau în vînt după asemenea şefi ! Înseamnă că şi-au păstrat demnitatea de şefi, dar nici pe ei nu i-au umilit ; şi totul e cum nu se poate mai bine.

. . . .

— Te-or fi altoit zdravăn pentru isprava asta ! observă liniştit Kobîlin.

— Hei ! De altoit, m-au altoit ei, nici vorbă ! Alei, ia, dă-mi foarfecele ! Da' ce, fraţilor, în astă seară nu se joacă cărţi ?

— De cînd s-au dus pe rachiu ! lămuri Vasca. Dacă le aveam, apăi făceam un joc.

— Dacă !... Dacă ! La Moscova pentru un „dacă" îţi dă o sută de ruble, zise Luka.

— Da' bine, Luka, cu ce te-au răsplătit pentru isprava ta ? făcu iarăşi Kobîlin.

— M-au răsplătit cu o sută şi cinci beţe, drăguţule. Zău, fraţilor, ce să vă spun, mult n-a lipsit şi m-ar fi trimis pe lumea ailaltă, urmă Luka, lăsîndu-l din nou în părăsire pe Kobîlin şi adresîndu-se celorlalţi. Cînd mi-a sosit sorocul să primesc cele o sută şi cinci lovituri, m-au dus cu mare pompă. Pînă atunci nu gustasem încă din bătaie. Lumea dăduse buzna. Se strînsese tot oraşul să vadă cum o să fie pedepsit tîlharul, ucigaşul, care va să zică. N-am cuvinte să spun cît îi de proastă lumea. Timoşka, gîdele, mă dezbrăcă, mă întinse cu faţa în jos, apoi strigă : „Ţin-te bine, că te ard !" Aştept şi eu să văd ce-o să mai fie ! Cînd mi-a ars una mi s-a făcut a ţipa, deschid eu gura, dau să ţip, da' degeaba, nu iese nimic. Îmi pierise, care va să zică, piuitul. Cînd mi-a ars a doua, poate nici n-o să credeţi, da' n-am apucat s-aud cum numără *„doi"*. Cînd mi-am venit în fire, aud că numără şaptesprezece. M-au ridicat după aceea, fraţilor, de vreo patru ori de pe scîndură, ca să-mi trag sufletul cîte o jumătate de ceas, şi m-au stropit cu apă. Mă uitam la toţi cu ochii holbaţi şi-mi ziceam : „Aici îmi las oasele !"

— Şi ţi le-ai lăsat ? întrebă cu nevinovăţie Kobîlin.

Luka îl măsură cu o privire plină de dispreţ ; ceilalţi pufniră în rîs.

— Mare dobitoc !

— E cam scrîntit la cap, zise Luka, cu un fel de părere de rău că s-a putut înjosi acceptînd să stea de vorbă c-un asemenea neisprăvit.

— Slab de minte, întări la rîndu-i Vasea.

Cu toate că Luka omorîse şase oameni, nimeni din temniţă nu i-a ştiut vreodată de frică, deşi jinduia poate din tot sufletul să treacă drept un om fioros...

IX

ISAI FOMICI. BAIA. POVESTEA LUI BAKLUŞIN

Se apropia crăciunul. Ocnaşii îl aşteptau cu un fel de solemnitate şi numai privindu-i, mă aşteptam şi eu parcă la ceva neobişnuit. Cu patru zile înainte de sărbători ne-au dus la baie. Toţi se pregăteau plini de voie bună pentru acest eveniment ; trebuia să pornim după amiază, scăpînd astfel de o jumătate de zi de lucru. Cu acest prilej, cel mai fericit şi mai plin de însufleţire din toată cazarma noastră era Isai Fomici Bumştein, evreul despre care am mai pomenit în cuprinsul acestei povestiri. Îi plăcea să facă baie de aburi pînă ameţea, pînă cădea aproape în nesimţire : de cîte ori răscolesc prin noianul amintirilor de demult, îmi vine în minte baia de la ocnă (vrednică a nu fi nicicînd dată uitării !) şi cel dintîi chip ce-mi răsare în faţă e al preabunului şi neuitatului Isai Fomici, fratele meu de suferinţă. Doamne, ce hazliu, ce caraghios mai era şi omul ăsta ! L-am mai zugrăvit în cîteva cuvinte : un om ca la vreo cincizeci de ani, cu faţa zbîrcită ca o smochină, pe care fierul roşu îşi lăsase înfiorătoarele lui stigmate, cu trup firav, alb şi pipernicit, numai piele şi oase. Chipul lui radia o bucurie nesfîrşită, un fel de beatitudine. S-ar fi zis că nu-i părea cîtuşi de puţin rău că fusese osîndit la muncă silnică. Cum era giuvaergiu de meserie şi altul nu exista în localitate, avea totdeauna de lucru pe la oamenii înstăriţi sau la funcţionărimea sus-pusă. De bine, de rău, munca tot îi era răsplătită şi nu numai că nu ducea lipsă de nimic, ba s-ar putea spune că trăia *în belşug*, însă banii nu-i cheltuia, ci-i punea la ciorap, ba mai şi împrumuta cu camătă pe toţi ocnaşii.

Avea un samovar, o saltea bună, cești, farfurii și tacîmuri. Evreii din oraș îl ajutau și-l protejau cu orice prilej.

În fiecare sîmbătă se ducea sub pază la sinagogă (lucru îngăduit de lege) ; într-un cuvînt, trăia ca în sînul lui Avram, ceea ce nu-l împiedica să aștepte cu nerăbdare să-și sfîrșească pedeapsa — douăzeci de ani de muncă silnică — ca „să se însoare". Era în el un amestec de-a dreptul comic de naivitate dusă pînă la prostie, de îndrăzneală și viclenie, de sinceritate și sfială, de lăudăroșenie și obrăznicie totodată. Îmi părea ciudat însă că ocnașii nu-și băteau niciodată joc de el, ci făceau doar haz pe seama lui, ca să-și mai înece amarul. Isai Fomici era într-adevăr un veșnic prilej de petrecere și de haz pentru toată lumea : „N-avem decît un Isai Fomici, nu cumva să vă atingeți de el", ziceau ocnașii, și tocmai fiindcă și el își dădea seama ce însemna pentru ei, nu-și mai încăpea în piele de mîndrie, spre marea veselie a celorlalți. Cînd l-au adus în temniță (aceasta s-a întîmplat înainte de venirea mea, dar alții mi-au povestit totul), a avut loc o scenă nemaipomenit de hazlie.

Într-o seară, după lucru, se răspîndi zvonul că a sosit în temniță un evreu pe care îl rad la corpul de gardă și că are să fie adus numaidecît în cazarmă. Cum nu se afla încă nici un evreu printre ocnași, toți îl așteptau cu nerăbdare și, de cum se ivi în prag, făcură cerc în jurul lui. Subofițerul de serviciu îl întovărăși și-i arătă locul unde avea să doarmă. Isai Fomici avea cu el un sac plin de lucruri aduse de acasă, în afara rufăriei date de administrație. Își puse sacul alături, se așeză pe patul de scînduri, își ghemui picioarele sub el și multă vreme nu îndrăzni să-și ridice ochii. Cei din jur chicoteau pe-nfundate, făcînd tot felul de glume pe socoteala noului venit. Deodată un tînăr deținut își făcu loc cu coatele prin mulțime și se apropie de el, ținînd în mînă o pereche de pantaloni vechi de vară, murdari și zdrențuroși, și niște obiele tot atît de

ponosite. Se aşeză alături de Isai Fomici şi-l bătu pe umăr :

— Ei, stimabile, s-au împlinit şase ani de cînd tot te aştept. Ia zi, ce-mi dai pe marfa asta ?

Şi-i vîrî zdrenţele sub nas.

Isai Fomici, care la început se arătase atît de sfios încît nu îndrăznise să ridice măcar ochii asupra mulţimii de oameni batjocoritori, cu feţe schimonosite şi înfiorătoare, ce făcuse roată în juru-i, şi nu izbutise de spaimă să rostească pînă atunci o vorbă, de cum zări lucrurile ce i se ofereau în gaj, tresări şi începu să le pipăie cu luare-aminte, apropiindu-le de lumină. Toţi aşteptau nerăbdători să audă ce are să spună.

— Ce zici, dai pe ele o rublă de argint ? Merită, zău ! urmă flăcăul, făcîndu-i cu ochiul lui Isai Fomici.

— O rublă de argint, nu. Da' şapte copeici, fie.

Erau primele cuvinte pe care Isai Fomici le rostea în temniţă şi ocnaşii izbucniră în hohote de rîs.

— Şapte, zici ? Treacă de la mine ! Dă-le-ncoa ! Ai avut noroc, zău aşa ! Da' bagă de seamă, să-mi păzeşti lucrurile, că răspunzi cu capul pentru ele. Ne-am înţeles ? !

— Şi cu trei dobînda, înseamnă că ai să-mi dai înapoi zece copeici, încheie evreul cu tremur în glas şi, în timp ce-şi vîra mîna în buzunar, ca să scoată cele şapte copeici, privi cu teamă şi neîncredere pe cei din jur. Oricît de mare i-ar fi fost frica, afacerea nu trebuia scăpată din mînă.

— Cum adică, trei copeici... pe an ?

— Nu, nu pe an... pe lună.

— Da' hapsîn mai eşti, zău aşa ! Şi cum îţi zice pe nume, zgîrie-brînză ?

— Isai Fomiţ, răspunse celălalt, peltic.

— Ehei, Isai Fomici, ai să ajungi departe ! Şi acum, rămîi cu bine.

Isai Fomici mai cercetă o dată zdreanţa pentru care împrumutase şapte copeici, o pături şi-o vîrî cu grijă în sac. Ocnaşii se prăpădeau de rîs.

De altfel, toţi din temniţă îl iubeau şi, cu toate că nu era unul care să nu fi împrumutat bani de la el, nimeni nu-l jignea şi nu-i făcea nici un neajuns. Cît despre el, era bun ca pîinea caldă şi blînd ca un pui de găină ; dacă-şi mai lua uneori nasul la purtare, profitînd de faptul că ceilalţi erau binevoitori faţă de el, o făcea cu atîta nevinovăţie şi haz, încît nimeni nu i-o lua în nume de rău.

Luka îl cam lua uneori peste picior pe Isai Fomici, dar o făcea fără răutate, mai mult în glumă, aşa cum te-ai amuza cu un căţeluş, cu un papagal ori cu vreo dihanie dresată. Isai Fomici ştia acest lucru şi nu se supăra cîtuşi de puţin, întorcîndu-i întotdeauna vorba cu multă isteţime.

— Fereşte-te, că acuşi ţi-oi da una să mă ţii minte !

— Dacă tu-mi dai una, eu am să-ţi dau zece, răspundea băţos, făcîndu-şi curaj, Isai Fomici.

— Rîiosule !

— Şi ce dacă-s rîios, ce-ţi pasă !

— Nespălatule !

— Las' să fiu nespălat ; nespălat dar bogat ! Bine că am gologani.

— L-ai vîndut pe Christos.

— Mă rog, dacă spui matale.

— Aşa ! Foarte bine, Isai Fomici, bravo ! Ia lăsaţi omul în pace. Nu-l avem decît pe el, strigau ocnaşii tăvălindu-se de rîs.

— Ei, ascultă, au să te mîie în Siberia cu cnutul.

— Da' parcă acum unde mă aflu ?

— Au să te trimită şi mai departe.

— Nu e şi acolo un dumnezeu ?

— Şi dacă e, ce ?

— Atunci, nu-i totuna ? Dacă-i dumnezeu şi sînt parale — e bine.

— Mare pehlivan mai e şi Isai Fomici ăsta ! Nu se dă bătut cu una cu două ! strigau ocnaşii din toate părţile.

Deşi îşi dădea seama că-şi bat joc de el, Isai Fomici nu-şi pierdea cumpătul şi se ţinea tare ; în general, laudele celor din jur îl bucurau nespus şi cu

glas surprinzător de subțire începea să cînte de răsuna întreaga cazarmă, pe o melodie anostă și caraghioasă, un cîntec fără cuvinte — la, la, la, la, la ! — singurul, de altfel, pe care l-a cîntat tot timpul cît a stat în temniță. Mai tîrziu, după ce m-a cunoscut mai îndeaproape, a căutat să mă convingă, sub jurămînt, că e același cîntec, aceeași melodie pe care au cîntat-o cîndva cei șase sute de mii de evrei, de la mic la mare, în timp ce traversau Marea Roșie, și că i s-a poruncit fiecărui evreu s-o cînte în clipe de triumf, de victorie asupra vrăjmașului.

Vineri seară, în ajunul fiecărei sîmbete, ocnașii din alte cazărmi veneau într-adins la noi, ca să-l vadă pe Isai Fomici cum întîmpină sîmbăta. Era de o vanitate și de o lăudăroșenie atît de nevinovată, încît pînă și această curiozitate a tuturor îi făcea plăcere. Acoperea cu o meticulozitate și cu o gravitate căutată măsuța așezată într-un colț, deschidea cartea, aprindea două lumînări și, bolborosind niște cuvinte tainice, se acoperea cu un fel de învelitoare de lînă vărgată, pe care o păstra cu o grijă deosebită în fundul cufărului. Își lega la mîini niște curele, iar pe cap, în dreptul frunții, prindea cu o fîșie de pînză o cutioară, aidoma unui corn crescut în frunte, și își începea rugăciunea. Citea cu glas plîngător, țipa, scuipa, se răsucea în stînga și-n dreapta, făcea gesturi bruște și comice. De fapt, ritualul rugăciunii în care nimic n-ar fi trebuit să fie ciudat sau hazliu, devenea caraghios numai prin felul cum îl etala Isai Fomici și prin aerele pe care și le dădea înaintea noastră. Deodată, își acoperea capul cu amîndouă mîinile și începea să citească printre hohote de plîns... Plînsul se întețea din ce în ce, pentru ca în cele din urmă, ajuns la capătul puterilor, să-și plece cu un urlet peste carte capul încununat cu filactera ; dar iată că, în mijlocul bocetelor deznădăjduite, răsuna un hohot de rîs, iar glasul se ridica solemn, cu note de duioșie, de parcă ar fi fost copleșit de o mare fericire. „Ia te uită ce se mai dă de ceasul morții", ziceau ocnașii. L-am întrebat într-o zi pe Isai Fomici ce însemnau aceste

bocete și de ce trece brusc de la deznădejde la bucurie și fericire. Lui Isai Fomici îi plăceau întrebările acestea, mai ales cînd i le puneam eu. Îmi explică numaidecît că plînsul și bocetele i le smulgea gîndul la pierderea Ierusalimului și că legea poruncește să plîngi cît mai tare și să te bați cu pumnii în piept. Dar în mijlocul celei mai deznădăjduite dureri, el, Isai Fomici, trebuia să-și aducă dintr-o dată aminte (acest „dintr-o dată" e tot o poruncă a legii) că prorocii au făgăduit evreilor întoarcerea la Ierusalim, și atunci el trebuia să-și arate întreaga bucurie, să cînte, să rîdă și să se roage cu glasul înecat de emoție, cu chipul iluminat de cea mai nobilă fericire. Trecerea aceasta bruscă de la o stare la alta și mai ales obligația necondiționată de a o săvîrși îi plăceau cel mai mult. Isai Fomici vedea în aceasta o figură ingenioasă și-mi explică cu o bucurie ce-i scînteia în priviri tîlcul și rostul complicatului rit.

Într-o seară, pe cînd se ruga cu multă însuflețire, se întîmplă să intre maiorul, urmat de ofițerul comandant al corpului de gardă și de cîțiva soldați. Toți deținuții încremeniseră în poziție de drepți printre paturi, numai Isai Fomici își continua strigătele și gesturile. Știa că are voie să se roage în legea lui, că nimeni n-avea dreptul să-l oprească și că strigînd chiar și față de maior, nici o primejdie nu-l amenința. Dar ceea ce-l încînta peste măsură era dreptul ce-l avea de a se da astfel în spectacol în fața șefului și de a face pe grozavul față de noi. Maiorul se opri la un pas de el; Isai Fomici întoarse spatele măsuței și, drept sub nasul maiorului, începu să rostească cuvintele sacre ale solemnei profeții, agitîndu-și teribil brațele. Deoarece, potrivit ritualului, fața trebuia să-i exprime cea mai deplină fericire și simțăminte nobile, el se conformă imediat, îngustîndu-și într-un fel cu totul deosebit ochii, rîzînd și dînd din cap înspre maior. La început acesta rămase foarte mirat, pe urmă pufni în rîs și, făcîndu-l pe față nerod, plecă, în timp ce Isai Fomici își întețea strigătele. Un ceas mai tîrziu, la masă, îl

întrebai ce-ar fi făcut dacă, în prostia lui, maiorul s-ar fi înfuriat pe el.

— Care maior ?

— Cum care maior ? Ce, nu l-ai văzut pe maior ?

— Nu.

— S-a oprit la doi paşi de dumneata şi te-a privit drept în ochi.

Isai Fomici începu însă să mă încredinţeze cu toată seriozitatea că nu văzuse nici un maior, că în clipa cînd îşi face rugăciunea, el cade într-un fel de extaz, încît nici nu vede, nici nu aude ce se petrece în juru-i.

Îl văd parcă aievea pe Isai Fomici cum a doua zi, sîmbătă, rătăcea prin toată temniţa, fără să facă nimic, aşa cum îi poruncea legea sfîntă. Ce întîmplări ciudate îmi povestea atunci, după ce se întorcea de la casa lui de rugăciuni ; cîte ştiri şi zvonuri din Petersburg n-aducea el, asigurîndu-mă că le-a aflat de la evreii lui din oraş, care, la rîndul lor, le deţineau direct de la sursă.

Dar, destul cît am vorbit despre Isai Fomici.

În tot oraşul nu existau decît două băi publice. Cea dintîi, ţinută de un evreu şi destinată persoanelor de vază şi cu dare de mînă, era împărţită în cabine ce costau o jumătate de rublă. Cealaltă, veche, murdară, neîncăpătoare, era pentru toată lumea ; acolo ne-a dus şi pe noi. Era un soare cu dinţi ; deţinuţii se bucurau că vor fi scoşi din cazarmă şi duşi prin oraş. Glumele şi hohotele de rîs nu mai conteniră tot drumul. Ne escorta un pluton întreg de soldaţi cu puştile încărcate, stîrnind senzaţie prin tot oraşul. O dată ajunşi la baie, fiindcă n-am fi încăput toţi deodată, am fost împărţiţi în două grupuri ; unul aştepta în tindă, pe cînd celălalt se spăla. Baia era însă atît de strîmtă, încît era de mirare cum puteau încăpea în ea şi atîţia. Petrov se ţinu tot timpul pe lîngă mine ; căuta să mă ajute, cu toate că nu-l rugasem de fel. O dată cu el se oferi să mă ajute şi un alt deţinut de la secţia specială. Îl chema Bakluşin. Mi-aduc aminte de acest ocnaş, pe care ceilalţi îl porecliseră „pionierul", ca de unul dintre

cei mai simpatici şi veseli deţinuţi ; şi într-adevăr aşa era. Ne împrietenisem oarecum. Petrov mă ajută la dezbrăcat, pentru că, nefiind obişnuit încă, îmi trebuia mult timp pentru asta, iar în sală era aproape tot atît de frig ca afară. Deţinutul novice se descurcă cu greu singur la dezbrăcat, dacă n-a prins încă clenciul operaţiei, căci treaba asta cere multă îndemînare, e o adevărată artă. Mai întîi trebuie să ştie cum să-şi desfacă repede apărătoarele de sub lanţuri. Aceste apărătoare sînt nişte fîşii de piele, lungi de vreo cincisprezece centimetri, şi se leagă peste nădragi în locul unde glezna e cuprinsă de belciugul lanţurilor. O pereche de apărătoare costă şaizeci de copeici, şi totuşi, orice ocnaş face tot ce-i stă în putinţă ca să şi le procure, căci altminteri n-ar putea umbla. Inelul nu e tocmai pe măsura gleznei, ci mai larg, cam cu un deget : în timpul mersului fierul loveşte şi roade carnea atît de tare, încît într-o singură zi deţinutul s-ar alege cu răni la picioare. Dar apărătoarele încă nu-i mare lucru să le scoţi : mai anevoios e cu nădragii : ca să-i scoţi de sub lanţuri trebuie să recurgi la o adevărată stratagemă. După ce ai dat jos, să zicem, cracul stîng, trebuie să-l strecori între inel şi picior ; după ce ţi-ai eliberat astfel piciorul, cracul e trecut îndărăt pe sub acelaşi inel şi apoi pe sub inelul celuilalt picior, şi în cele din urmă tras încă o dată înapoi. Aceeaşi poveste se repetă şi cînd îmbraci rufăria curată. Unui novice îi vine greu să priceapă totul dintr-o dată. Prima oară operaţia aceasta complicată mi-a fost arătată la Tobolsk de deţinutul Korenev, un vechi şef de bandă, care făcuse pînă atunci cinci ani prins în lanţ. Cu timpul, ocnaşii se deprind şi se dezbracă fără prea mare bătaie de cap. Dădui cîteva copeici lui Petrov să cumpere săpun şi burete, cu care să-mi frec trupul. E drept că fiecare ocnaş căpăta o bucată de săpun, dar nu era mai mare ca un ban de aramă de două copeici şi nici mai gros ca o feliuţă de brînză ce se dă la gustare seara în casele oamenilor de „stare mijlocie“. Săpunul se vindea chiar acolo la

intrare, în tinda băii, împreună cu *sbiten*-ul[1], pîinea albă și apa clocotită. Potrivit înțelegerii dintre proprietarul băii și administrația temniței, ocnașul nu avea dreptul decît la un singur ciubăraș de apă fierbinte. Cei care voiau să se spele cu mai multă apă, puteau să cumpere cu două copeici ciubărașul, pe care proprietarul i-l da printr-o ferestruică amenajată în peretele dinspre tindă. După ce mă dezbrăcă, văzînd că îmi vine greu să merg cu lanțurile în picioarele goale, Petrov mă luă de braț. „Trage-le în sus, pe pulpă, îmi zise el, ținîndu-mă de subsuori ca o dădacă. Ia seama aci, pînă trecem pragul". Îmi era rușine și aș fi vrut să-l încredințez că pot să merg și singur, dar tot nu m-ar fi crezut. Se purta cu mine de parcă aș fi fost un copil neajutorat pe care toți trebuie să-l aibă în grijă. Comportarea lui Petrov nu era cîtuși de puțin slugarnică, mai ales slugarnică nu era. Dacă l-aș fi umilit cumva, ar fi știut pesemne să-mi răspundă cum s-ar fi cuvenit. Nu-i făgăduisem niciodată bani pentru serviciile sale și nici el nu-mi ceruse nimic. Atunci de ce oare mă ajuta și-mi purta de grijă ?

Cînd se deschise ușa și intrarăm în baia propriu-zisă, avui impresia că am nimerit în iad. Închipuiți-vă o încăpere lungă de doisprezece pași și tot atît de largă, în care sînt înghesuiți cam o sută de oameni deodată sau cel puțin optzeci, căci eram cu toții aproape două sute și ne îmbăiaseră numai în două serii. Aburii amestecați cu fum ne orbeau : murdăria și înghesuiala erau atît de mari că nu mai știam unde să punem piciorul. Mă dădui înapoi îngrozit, cu gîndul să mă las păgubaș, dar Petrov îmi dădu ghes și pătrunserăm înăuntru. Cu mare greutate am răzbit pînă la băncile de scînduri, strecurîndu-ne printre oamenii așezați pe jos, rugîndu-i să se ferească pînă trecem mai departe. Dar toate băncile erau înțesate. Petrov mă povățui să-mi cumpăr un loc și începu numaidecît tocmeala cu un ocnaș care se așezase lîngă fereastră. Pentru o copeică, acesta se învoi să-mi cedeze locul și după ce își primi

[1] Băutură preparată din miere cu mirodenii (n ed)

de la Petrov banul, pe care acesta, prevăzător, îl pregătise mai dinainte, se vîrî sub bancă, chiar sub locul meu, în întuneric ; răzbătea de acolo un miros greu de mucegai, iar pe podea se formase un strat de noroi lipicios, gros de un deget. Dar și locurile de sub bănci erau înțesate de oameni.

În toată încăperea, chiar și pe jos, nu mai era loc, nici cît un lat de palmă, care să nu fi fost ocupat de oameni ce se spălau cu apă din ciubărașe. Cei ce stăteau în picioare se spălau ținînd ciubărașul într-o mînă ; apa murdară se scurgea de pe trupuri și cădea peste capetele rase ale celor ghemuiți sub ei. Pe lavițe și pe treptele care duceau la ele se înghesuiau alții, puzderia de oameni care se spălau chirciți, ghemuiți, lipiți unul de altul. De fapt, spălatul lor se reducea la o operație foarte simplă. Oamenii din popor nu prea au obiceiul să se spele cu apă și săpun ; le place să stea în aburii fierbinți și apoi își toarnă pe cap și pe corp apă rece : asta-i toată baia lor. Pe lavițe vedeai ridicîndu-se și coborînd vreo cincizeci de mături ; după ce se opăreau, se loveau cu ele pînă ce amețeau. Aburii se îngroșau mereu și aerul devenea tot mai încins, încît la un moment dat avui senzația că mă aflu în mijlocul pojarului dintr-un cuptor. Și toată liota aceasta striga, zbiera, șuiera și hohotea în zornăitul aprig a o sută de lanțuri în continuă frămîntare...

Cei ce voiau să treacă dintr-un loc într-altul își încurcau lanțurile cu ale celorlalți, le izbeau de capetele celor ghemuiți mai jos, cădeau și înjurau, tîrînd în cădere și pe cei cu lanțurile prinse de ale lor. Șiroaie murdare se scurgeau de pretutindeni. Toți păreau cuprinși de neastîmpărul unei voioșii febrile, agitate ; țipetele se amestecau cu plescăitul apei și cu fîsîitul aburilor. În dreptul ferestrei prin care se primea apa era o larmă și o învălmășeală de nedescris. Apa fierbinte din ciubărașele celor ce se întorceau la locurile lor se revărsa peste capetele celor ce ședeau pe podele. Din cînd în cînd, prin ferestruică sau prin deschizătura ușii apărea fața mustăcioasă a soldatului cu arma în mînă, veghind să nu

se întîmple vreo neorînduială. Capetele rase ale ocnașilor și trupurile lor înroșite de aburi păreau și mai hîde. Pe spinările parcă însîngerate se zăreau cicatricile mai vechi sau mai noi ale loviturilor de vargă sau de băț, care acum păreau proaspete. Înfiorătoare răni ! Numai privindu-le, simțeam cum mă trec fiori. Un nou val de aburi fierbinți înecă încăperea într-un nor des, dogorîtor, stîrnind o nouă explozie de strigăte și hohote asurzitoare. Prin ceața deasă, ochiul întrezărea o forfotă de spinări schilodite, de capete rase, de picioare și brațe închircite, iar ca o încununare a acestei priveliști de iad răsună chiotul nebun al lui Isai Fomici, care, cocoțat pe lavița cea mai de sus, se șfichiuia cu măturicea pînă îi venea amețeala și zbiera cît ținea gura, ca un apucat, de parcă nu s-ar mai fi putut sătura de aburi. Tocmise, pentru o copeică, pe cineva să-l șfichiuiască ; dar acesta, răzbit, aruncă cît colo măldărul de rămurele și dădu fuga jos să se răcorească cu apă rece. Isai Fomici nu se lăsă cu una cu două : chemă pe un altul și apoi pe un altul ; în împrejurările acestea banul nu conta, așa încît schimbă pînă la cinci oameni. „Strașnic mai ține la abur Isai Fomici. Să-ți fie de bine, Isai Fomici !" îi strigau cei de jos. În clipa aceea el simțea că le e superior, că i-a întrecut pe toți ; cuprins de o bucurie frenetică, își relua triumfător cîntecul : la, la, la, la, la, acoperind cu glasu-i țipător larma din baie. Atunci mi-a trecut prin minte că dacă ne va fi sortit cumva să nimerim vreodată cu toții în iad, era de ajuns să ne privim acum în baie, ca să știm cum aveam să arătăm acolo. Nu mă putui opri să nu-mi împărtășesc impresia lui Petrov, care își roti privirea jur-împrejur și nu-mi răspunse nimic.

Am vrut să-i închiriez un loc alături, dar el se ghemui la picioarele mele, încredințîndu-mă că se simte foarte bine și acolo. În acest timp, Baklușin ne cumpăra apă caldă și o aducea de cîte ori aveam nevoie. Petrov îmi aduse la cunoștință că are de gînd să mă săpunească din cap pînă-n picioare și să mă spele „ca să fiți curățel de tot", și mă în-

demnă să trec sus la abur tare şi să mă las opărit puţin cu măturicea din rămurele de stejar. Îmi lipsi însă curajul, aşa că mă lăsai numai spălat bine, cu apă şi săpun, pe tot trupul. „Acum să vă spăl *picioruşele*", făcu el ca încheiere. Voiam să-i răspund că mă puteam spăla şi singur, dar, ca să nu-l supăr, mă lăsai în voia lui. Diminutivul *picioruşe*, pe care-l întrebuinţa, nu ascundea în el nimic slugarnic; Petrov nu putea să zică altfel, fiindcă, în mentalitatea lui, ceilalţi oameni aveau picioare, pe cînd eu aveam, încă, doar „picioruşe".

După ce mă îmbăie cu acelaşi ceremonial, adică ţinîndu-mă de subsuori şi ferindu-mă la orice pas, de parcă aş fi fost de porţelan, mă duse în odaia de alături; mă ajută să mă îmbrac şi cînd văzu că nu mai am nevoie de nici un ajutor, fugi înapoi la baie, ca să se spele şi el la rîndul lui.

După ce ne-am întors la cazarmă, i-am oferit un pahar de ceai. Nu mă refuză; îl sorbi în linişte şi-mi mulţumi. Mă gîndii că ar fi nimerit să-i fac cinste cu o cinzeacă de rachiu. Se afla la îndemînă chiar în cazarmă. Petrov se bucură grozav, dădu de duşcă băutura, îşi drese glasul şi îmi declară că acum se simte nespus de înviorat; apoi se îndreptă grăbit spre bucătărie, de parcă fără prezenţa lui acolo treaba nu se putea urni din loc.

Locul îi fu luat de un altul, dornic să stea de vorbă cu mine; era Bakluşin, „pionierul", pe care îl invitasem încă de la baie să bea cu mine un pahar de ceai.

N-am întîlnit om mai plăcut ca Bakluşin. Şi nu era dintre aceia care să se lase călcaţi pe coadă; ba dimpotrivă, nu trecea cu vederea nimic şi nimănui şi nu ierta pe nimeni niciodată; se lua deseori la harţă cu ceilalţi, şi-l supăra mai ales cînd se amesteca cineva în treburile lui. Pe scurt, ştia să se impună. Nu rămînea însă multă vreme certat şi, pe cît se pare, toţi ocnaşii îl iubeau. Oriunde se ducea, era binevenit. Era cunoscut şi în oraş, unde toţi îl socoteau omul cel mai plăcut din lume, totdeauna bine dispus. Era un vlăjgan cam de vreo

treizeci de ani, cu o față deschisă și hotărîtă, destul de frumoasă, și cu un neg mare lîngă nas. Imita pe oricine întîlnea în cale și se schimonosea atît de caraghios, încît cei din jurul lui se tăvăleau de rîs. Era glumeț, dar, spre deosebire de alții ca el, nu se lăsa intimidat de cei ce disprețuiau veselia și gluma, așa încît nimeni n-ar fi cutezat să-i spună „om de nimic". Clocotea de viață și de energie. Din prima clipă ne-am simțit apropiați și-mi povesti viața lui de ostaș ; întîi fusese copil de trupă, pe urmă soldat într-un regiment de pionieri, unde superiorii îl apreciaseră mult și-l iubiseră, lucru cu care se mîndrea nespus, cu atît mai mult cu cît îi și plăcea să se laude. Mă întrebă cu acest prilej o mulțime de lucruri despre Petersburg. Citise și vreo cîteva cărți. Cînd veni să bea ceaiul cu mine, stîrni în cîteva clipe voia bună în toată cazarma, povestind cu mult haz cum își bătuse joc, dimineața, locotenentul Ș. de maior. După aceea se așeză lîngă mine și, cu un aer satisfăcut, mă înștiință că, pe cît se pare, spectacolul va avea loc de sărbători ; era vorba de o reprezentație teatrală pe care deținuții voiau s-o dea în temniță. Actorii se și găsiseră, iar decorurile se pregăteau pe îndelete. Cîțiva binevoitori din oraș făgăduiseră să împrumute obiecte de îmbrăcăminte pentru costumele bărbătești și femeiești. Cu ajutorul unei ordonanțe sperau să facă rost și de o uniformă de ofițer, cu fireturi și găitane. Se temeau numai ca nu cumva maiorul să interzică serbarea, cum mai făcuse și anul trecut. Se întîmplase ca tocmai de crăciun să piardă la cărți, și, colac peste pupăză, avură loc și niște abateri în temniță, așa încît, furios la culme, oprise totul. În anul acesta poate n-avea să le mai pună piedici. Ce mai vorbă, Baklușin era nespus de preocupat și de agitat. Se vedea cît de colo că e unul din inițiatorii spectacolului și mi-a propus chiar atunci să mă duc la reprezentație. Îmi plăcea înflăcărarea și bucuria sinceră care se citea în ochii lui cînd vorbea de teatrul lor. Din vorbă în vorbă, ajunserăm și la lucruri ce ne stăteau pe suflet și, între altele, el îmi povesti că nu

slujise tot timpul numai la Petersburg ; pentru nişte abateri fusese trimis în oraşul R..., într-un batalion de garnizoană, unde avea gradul de subofiţer.

— De acolo am fost adus aici, adăugă Bakluşin.

— Şi pentru ce anume ? îl întrebai.

— Pentru ce ? Nici n-ai să mă crezi, Alexandr Petrovici, dacă ţi-aş spune pentru ce. Pentru că mă îndrăgostisem.

— Haida de ! Nimeni n-a fost încă trimis aici pentru una ca asta, răspunsei eu rîzînd.

— Ce-i drept, urmă Bakluşin, am ucis din pricina asta un neamţ, cu un foc de revolver, dar zău, nu înţeleg, cum de m-au osîndit la muncă silnică pentru un neamţ ? Judecă şi dumneata.

— Şi totuşi, cum s-au petrecut lucrurile ?

— E o poveste tare caraghioasă, Alexandr Petrovici.

— Aşa cum e, mă interesează. Dă-i drumul.

— Ei, dacă-i pe aşa, ascultă aici...

Şi ascultai povestea unui omor ; departe de a fi caraghioasă, cum spunea el, povestea aceasta mi s-a părut, dimpotrivă, destul de ciudată...

— Lucrurile s-au petrecut precum urmează, începu Bakluşin. Fusesem trimis la R. — oraş mare şi frumos, numai că-i ticsit cu nemţi. Eram încă tînăr, bine văzut de superiori, purtam chipiul pe-o ureche şi făceam cu ochiul nemţoaicelor. Într-un cuvînt, îmi petreceam vremea de minune. Una, Luiza, îmi căzu cu tronc. Stătea împreună cu mătuşă-sa şi erau amîndouă spălătorese de rufărie fină. Bătrîna era o zgripţuroaică, dar avea o căsuţă şi duceau o viaţă îndestulată. La început m-am mulţumit să trec prin faţa ferestrelor, dar mai apoi făcui cunoştinţă şi mă împrietenii cu fata. Luiza ştia foarte bine ruseşte, doar atît că vorbea cu un „r“ din gît ; asta o făcea şi mai drăgălaşă ; n-am mai întîlnit fată ca ea. Mi se aprinseseră rău călcîiele şi o strîngeam în braţe tot mai cu foc ; ea nu se lăsa şi mă tot domolea : „Fii cuminte, Saşa, vreau să rămîn curată, să-ţi fiu soţie vrednică !“ Şi numai ce se cuibărea în braţele mele şi mă mîngîia, rîzînd cu un glăscior

limpede ca un clinchet de clopoțel... Era curățică și îngrijită cum n-am văzut alta, și chiar ea a adus vorba despre căsătorie. Cum să nu vrei să ai o nevastă ca ea ! Eram hotărît și mă pregăteam să ies la raport la colonel... Iată însă că Luiza nu mai veni la întîlnire, o dată, de două ori, de trei ori... Îi trimit o scrisoare... Nu-mi răspunde... Ce să fac ? îmi zic. Chiar de m-a dus pînă acum de nas, nimic n-ar fi putut-o împiedica să-mi răspundă la scrisoare și să mai vină măcar o dată la întîlnire. Dar ea nu știa să mintă ; rupsese dintr-o dată legătura și-atît. Se băgase pe fir mătușă-sa, asta era limpede. Pînă atunci nu îndrăznisem să mă duc la mătușa acasă și, cu toate că ea începuse să bănuiască ceva, noi continuaserăm să ne întîlnim pe ascuns. Îmi venea să-mi iau lumea în cap ! Îi trimisei încă o scrisoare, cea din urmă, în care îi spuneam : „Dacă nu vii, mă duc eu la mătușă-ta". De teamă să n-o fac, veni. Izbucni în lacrimi și-mi povesti că un neamț pe nume Schultz, o rudă a lor de departe, ceasornicar de meserie, om în vîrstă, dar bogat, venise s-o ceară în căsătorie, „ca să mă fericească, zice, și pe mine, și nici el să nu rămînă holtei pînă la adînci bătrîneți ; căci mă iubește, zice, și de mult avea de gînd să mă ceară de nevastă, dar tot amîna și nu se putea hotărî să deschidă vorba. Vezi tu, Sașa, el e bogat, zice, și mă poate face fericită ; vrei tu să mă lipsești de această fericire ?" O privesc în ochi ; plînge, mă strînge în brațe, mă sărută... De, îmi zic, poate că are dreptate ! Ce scofală pentru ea să-și lege viața de un soldat, cu tot gradul meu de subofițer ? „Bine, Luiza, fie și așa, zic. Adio, dumnezeu să te aibă în pază ! N-am dreptul să te lipsesc de fericirea ta. Dar cum arată logodnicul tău, e frumos ?" „Da de unde, zice, e bătrîior și are un nas lung." Și izbucni în rîs. Ne despărțirăm ; ce să-i faci, îmi zisei, așa a fost să-mi fie soarta ! A doua zi trec prin fața prăvăliei lui Schultz (chiar ea îmi spusese strada pe care locuia). Mă uit prin geam ; neamțul lucra la masa lui, la un ceasornic. Avea vreo patruzeci și cinci de ani, un nas coroiat, ochii bulbucați

şi purta o haină lungă, cu guler drept. Scuipai de scîrbă cînd îl văzui. Am vrut să-i sparg geamurile... Dar la ce bun ? mă gîndii... Nu mai e nimic de făcut, toate s-au sfîrşit... Am ajuns la cazarmă în toiul nopţii, m-am întins pe pat şi, nici n-ai să mă crezi, Alexandr Petrovici, dar am plîns ca un copil.

Trece o zi, trec două, trei... Pe Luiza n-am mai văzut-o... Aflu totuşi de la o cumătră bătrînă de a lor, tot spălătoreasă, la care se ducea cîteodată Luiza, că neamţul aflase de dragostea noastră şi de aia se grăbise s-o peţească ; altminteri ar mai fi aşteptat vreo doi ani. O pusese, cică, pe Luiza să jure că n-are să mă mai vadă ; că pînă una alta însă le ţine în şah şi pe ea şi pe mătuşă-sa, dîndu-le adică, să priceapă, că ar putea să-şi mai schimbe gîndul, că nu-i încă definitiv hotărît ; îmi mai spuse că pentru poimîine, pentru duminică, adică, le invitase la el să bea cafeaua împreună şi că alţii n-or să mai fie, decît un bătrîn, o rudă de a lui, care fusese odată negustor bogat, dar sărăcise de tot şi slujea acum ca supraveghetor la un depozit de băuturi. Cînd aflai că în duminica asta ei aveau să pună poate totul la cale, mă cuprinse o ciudă de nu mă mai putui stăpîni. Toată ziua aceea şi în ziua următoare mă gîndii numai la asta. Îmi venea să-l sfîşii pe neamţ.

Duminică dimineaţă nu luasem încă nici o hotărîre ; dar după ce se sfîrşi liturghia la biserică, sării din pat, îmi luai mantaua pe mine şi pornii întins la prăvălia neamţului. Ştiam că o să-i găsesc pe toţi acolo. De ce mă duceam la neamţ şi ce voiam să-i spun, nici pînă astăzi nu ştiu. Vîrîi în buzunar, aşa ca să fie, o rablă de pistol, cu care mă jucam pe cînd eram băieţandru, învăţînd să trag, şi care nu era bun de nimic. Îl încărcai totuşi, cu gîndul că dacă neamţul o să vrea să mă dea afară din casă ori o să se poarte necuviincios, să-l scot din buzunar şi să-l bag puţin în sperieţi. Iată-mă acolo. În atelier nu era nimeni ; se aflau cu toţii în odaia din fund. Slujnicei îi dăduse, se vede, drumul. Străbat

prăvălia, dau să intru în odaia din fund, dar zăvorul era tras. Inima-mi bătea să-mi spargă pieptul; mă opresc şi ascult; vorbeau nemţeşte. Era o uşă veche, închisă cu cîrlig; o izbesc cu piciorul şi se deschide. Arunc o privire: masa era pusă. Pe masă se afla o cutie de cafea, o maşină de spirt cu un ibric pe ea, şi nişte pişcoturi, iar alături, pe o altă tavă, o garafă cu rachiu, scrumbie, salam şi o sticlă cu vin. Luiza şi mătuşa ei, amîndouă îmbrăcate ca de sărbătoare, şedeau pe divan. În faţa lor, pe scaun, şedea logodnicul, sclivisit, în frac şi cu guler înalt. Mai la o parte şedea, tăcut, un alt neamţ, bătrîn, gras, cu părul alb. Cînd mă ivii, Luiza se îngălbeni. Mătuşa ei sări din loc, dar se lăsă iar să cadă pe divan. Neamţul se încruntă. Se ridică supărat şi-mi ieşi înainte: „Ce pofteşti dumneata?"

Eram gata să dau înapoi, dar mă cuprinse mînia. „Cum ce poftesc? Vezi bine, să mă primeşti şi să mă cinsteşti cu rachiu, că doar am venit în vizită la dumneata."

Neamţul se gîndi o clipă şi-mi spuse: „Poftim, ia loc".

Mă aşezai pe un scaun.

„Ei, nu-mi torni un pahar de rachiu?" — „Uite rachiul; bea, te rog." — „Mie să-mi dai rachiu bun", zic, simţind că-mi sare muştarul. „E un rachiu foarte bun."

Fierbeam de ciudă că mă ia aşa, de sus, şi că mă măsoară din cap pînă-n picioare, mai ales de faţă cu Luiza. Dădui pe gît paharul şi zisei: „Ascultă, neamţule, prea mă iei nu ştiu cum. Mai dă-te pe brazdă, că eu cu gînd de prietenie am venit la dumneata". — „Prieten nu-ţi pot fi, zice, căci nu eşti decît soldat".

Atunci mi-am ieşit din fire. „A, porc de cîine ce-mi eşti! Ştii tu, bă cîrnăţarule, că în clipa asta pot face din tine tot ce-mi place? Uite, vrei să-ţi găuresc scăfîrlia cu pistolul?" Am scos pistolul din buzunar, m-am sculat şi i-am lipit ţeava de tîmplă. Femeile să moară de frică şi mai multe nu; nu în-

drăzneau să crîcnească ; cît despre bătrîn, îngălbenise și tremura ca varga.

Neamțul rămase uluit, dar își veni numaidecît în fire. „Nu mi-e frică de dumneata, zice, și te rog, dacă ești om bine crescut, să pui de îndată capăt acestei glume proaste ; să știi însă că de speriat n-ai să mă sperii, căci nu mi-e frică de dumneata." „Ba minți, zic, ți-e frică ! Nu văd eu cum stai ?" Și într-adevăr, stătea nemișcat și nu cuteza să-și miște cît de cît capul sub pistol. „Nu, zise el, n-ai să îndrăznești." — „Și de ce crezi, mă rog, că n-am să îndrăznesc ?" — „Pentru că ți-e interzis și ai să fii aspru pedepsit."

Naiba să-l ia de neamț tîmpit ! Dacă nu mă ațîța într-atîta, trăia și azi ; totul s-a întîmplat numai din pricina încăpățînării lui. „Și zici că n-am să îndrăznesc ?" „Nu !" „N-am să îndrăznesc ?" — „N-ai să îndrăznești s-o faci..." — „Așa ? Ține atunci, cîrnățarule !" Și am tras drept în țeastă. Căzu mort de pe scaun, în timp ce ăilalți începură să țipe.

Bag pistolul în buzunar și o șterg, iar cînd ajung la cazarmă, îl arunc lîngă poartă în bălării.

Intru în cazarmă, mă întind pe pat și mă gîndesc : or să vină numaidecît să mă ridice. Trece un ceas, trec două — nu vine nimeni să mă aresteze. Gîndurile amare și triste nu-mi dădeau pace și către seară simt că nu mai pot sta așa : trebuia s-o văd numaidecît pe Luiza. Trec prin dreptul casei ceasornicarului. Văd acolo buluc de lume, poliție. Mă duc la cumătra cea bătrînă și o rog s-o cheme pe Luiza. Nu trecu decît o clipă și veni fuga-fuguța, se aruncă la pieptul meu și țin'te plîns. „E vina mea, îmi zice, că am ascultat de mătușa." Îmi povesti apoi că după cele întîmplate, mătușa ei se întorsese acasă cu spaima-n oase și căzuse bolnavă la pat ; hotărîse să nu spună nimănui ce știa și-o sfătuise și pe nepoată să tacă, atît de frică-i era.

„Lasă-i să facă ce vor. Nimeni nu ne-a văzut acolo, zice. Ceasornicarul i-a dat drumul slujnicei de teamă, căci dacă ar fi aflat că vrea să se însoare, i-ar fi scos ochii. Și nici lucrătorii nu erau în atelier, pe

toți îi trimisese de acasă. El singur și-a pregătit cafeaua și gustările. Cît despre ruda lui, bătrînul ăla o viață întreagă n-a deschis gura, așa că o să tacă și-acum. Cînd a văzut ce-a văzut, și-a luat pălăria și a plecat cel dintîi fără să scoată o vorbă."

S-a întîmplat întocmai așa cum prevăzuse mătușă-sa. Timp de două săptămîni nu s-au atins de mine, nimeni nu bănuia nimic. Mă crezi sau nu, Alexandr Petrovici, niciodată în viața mea n-am fost mai fericit ca în aste două săptămîni. Mă întîlneam cu Luiza în fiecare zi. Și dacă ai ști cît ne apropiasem unul de altul în aceste zile!

Îmi zicea cu lacrimi în ochi: „Plec cu tine oriunde or să te ducă; las totul și te urmez". Mi se sfîșia inima de mila ei; îmi venea să-mi pun capăt zilelor. După două săptămîni, însă, m-au arestat. Bătrînul și mătușa se înțeleseseră să mă denunțe..

— Dar, ia stai, îl întrerupsei eu pe Baklușin, pentru ce-ai făcut tu puteai fi osîndit la zece, cel mult la doisprezece ani de temniță — asta era pedeapsa cea mai mare ce ți-o puteau da pentru o faptă de drept comun, ori pe dumneata văd că te-au trimis aici, la secția specială. Cum vine asta?

— Asta-i altă mîncare de pește, zise Baklușin. Cînd m-au dus în fața judecății, vine un căpitan și se apucă să mă frece și să mă muștruluiască, de-mi mergeau fulgii. Nu m-am mai putut stăpîni și i-am strigat: „Ce-ți veni de mă înjuri așa, mă ticălosule? Unde crezi că te afli? Ori nu vezi tablele împărătești cu pravila cea mare?" Ei, și atunci lucrurile s-au încîlcit, pas de le mai descurcă; am fost trimis în altă judecată, după altă rînduială, și pentru toate cîte am păcătuit m-au osîndit la patru mii de lovituri de vergea și la muncă silnică pe timp nelimitat și iată-mă-s aici, la secția specială. Iar cînd m-au scos ca să-mi încasez pedeapsa cu bătaia, l-au scos și pe căpitan: pe mine ca să mă treacă prin „ulița verde", pe el ca să-l degradeze și să-l trimită în Caucaz ca simplu soldat. La revedere, Alexandr Petrovici. Nu uita să vii la reprezentația noastră.

X

CRĂCIUNUL

Iată că veniră şi sărbătorile. Încă din ajun ocnaşii nu mai ieşiră la corvezi. S-au dus numai cei ce lucrau în ateliere şi la croitorie ; ceilalţi, deşi li se încredinţase cîte o treabă şi fuseseră trimişi prin diferite locuri, se întoarseră curînd unul cîte unul, sau în grupuri răzleţe ; după masă însă nimeni nu mai părăsi cazarma. De altfel, chiar în cursul dimineţii cea mai mare parte din ei umblaseră după ale lor : unii ca să se aprovizioneze cu rachiu şi să se îngrijească de noi transporturi, alţii se învoiseră ca să-şi vadă cumetrii şi cumetrele de prin oraş, ori ca să-şi adune banii pentru lucrările făcute mai demult ; Bakluşin şi deţinuţii care dădeau spectacolul se duseseră pe la cunoscuţi de-ai lor, cei mai mulţi ordonanţe ofiţereşti, ca să împrumute îmbrăcămintea de care aveau nevoie pentru costume. Mulţi umblau grăbiţi şi preocupaţi, numai fiindcă îi vedeau pe alţii grăbiţi şi preocupaţi, şi cu toate că nici unul dintre ei n-avea de primit nimic de nicăieri, păreau că aşteaptă şi ei să primească de la cineva bani ; într-un cuvînt, toată lumea părea că aşteaptă de la ziua de mîine o schimbare, ceva neobişnuit. Către seară, paznicii invalizi, care plecaseră în tîrg după cumpărături şi diferite comisioane pentru ocnaşi, aduseră tot felul de bunătăţi : carne, purcei de lapte, gîşte. Mulţi deţinuţi, chiar şi dintre cei mai modeşti şi economicoşi, care tot anul strîngeau ban cu ban, copeică cu copeică, socotiră de datoria lor să-şi dezlege pentru o zi ca aceasta băierile pungii lor sărăcăcioase şi s-o sărbătorească cum se cuvine. Era o zi mare pentru ocnaşi, o sărbătoare recunoscută de lege, la care aveau un drept netăgăduit : în ziua aceea ocnaşul nu putea fi scos la lucru, şi astfel de zile erau numai trei pe an.

Cine ştie cîte amintiri tulburătoare se redeşteptau în sufletele bieţilor proscrişi în ajunul acestei sărbători ! Încă din copilărie oamenii din popor păstrează

vie amintirea marilor sărbători. În aceste zile tot omul lasă la o parte treburile şi grijile obişnuite ca să se reculeagă şi să se odihnească în sînul familiei. La ocnă aceste momente prilejuiau aduceri aminte pline de alean şi de gînduri amare. Respectul ocnaşilor pentru această sărbătoare lua un aspect solemn, ce se transmitea şi ţinutei lor : chefliii erau foarte rari, aproape toată lumea îşi lua o înfăţişare gravă, toţi se aflau în treabă, deşi mulţi n-aveau nimic de făcut. Chiar şi cei cîţiva beţivani sau trîndavi căutau să arate cît mai demni... Rîsul pierise de parcă ar fi fost interzis. Un fel de susceptibilitate bănuitoare, un fel de intoleranţă stăpînea temniţa şi dacă cineva încerca să tulbure nota generală, chiar şi fără să vrea, era pus numaidecît la punct în strigăte şi ocări ; se supărau de parcă omul ar fi vrut cu tot dinadinsul să-şi bată joc de sărbătoare. Purtarea ocnaşilor era admirabilă, înduioşătoare chiar. Pe lîngă evlavia sădită din copilărie în sufletul lor, ei simţeau instinctiv că, cinstind cum se cuvine această sărbătoare se apropie oarecum de lumea din afară, că nu sînt cu desăvîrşire uitaţi de soartă şi izgoniţi din rîndul oamenilor, de vreme ce şi în temniţă le este dat să împărtăşească o bucurie a tuturor. Lucrul acesta îl simţeau din adîncul inimii, ceea ce se putea observa de la cea dintîi privire, şi era lesne de înţeles.

Akim Akimîci făcuse şi el pregătiri mari pentru sărbătoare. Amintiri de familie nu avea, deoarece, orfan, crescuse într-o casă străină şi la vîrsta de cincisprezece ani păşise în viaţă. Nici de bucurii nu prea avusese parte, căci trăise o viaţă searbădă, chibzuită, monotonă, de teamă să nu calce îndatoririle ce-i erau impuse. Nu era nici prea bisericos din fire, fiindcă se pare că excesul de cuminţenie înăbuşise în el toate celelalte însuşiri şi daruri omeneşti, toate patimile şi pornirile, bune sau rele. Se pregătea deci să sărbătorească crăciunul fără tulburare şi emoţii : nu-l întrista nici o amintire înduioşătoare ; i se oferea însă prilejul să-şi împlinească cu grijă minuţioasă datoria, cinstind o sărbătoare mare, a tuturor, şi respectînd o datină din moşi-strămoşi. De altfel, nici

nu-i plăcea să despice firul în patru. Semnificația unui lucru nu-i chinuise niciodată mintea ; în schimb, era suficient să i se dea un ordin, ca să-l împlinească cu o meticulozitate dusă la extrem. Dacă chiar a doua zi i s-ar fi poruncit să facă tocmai contrariul, s-ar fi supus fără să crîcnească și, cu aceeași rîvnă și meticulozitate, ar fi executat tocmai opusul celor ce făcuse în ajun. O dată în viața lui, o singură dată numai, încercase să facă și el așa cum îl tăiase capul, și nimerise la ocnă. Această lecție n-avea s-o uite nicicînd. Deși nu i-a fost dat să înțeleagă vreodată cu ce se făcuse vinovat, se alesese, în schimb, din pățania lui, cu o învățătură dureroasă, întruchipată într-o regulă de conduită salutară : de a nu gîndi niciodată și în nici un fel de împrejurare, fiindcă „a gîndi nu era treaba lui", cum își spuneau între ei ocnașii. Din devotament orbesc față de datină, anticipa cinstirea acestei zile și privea cu un fel de respect pînă și purcelul de lapte umplut cu tocătură, fript chiar de el (căci se pricepea și la asta), ca și cum n-ar fi fost un purcel de lapte ca oricare altul, pe care-l poți cumpăra și frige oricînd, ci un purcel mai acătării, un purcel de crăciun. Poate că era obișnuit încă din copilărie să vadă pe masă, într-o zi ca aceasta, un purcel de lapte, și de atunci rămăsese încredințat că purcelul e un fel de mîncare ce nu poate lipsi într-o zi ca aceasta, și sînt convins că dacă i s-ar fi întîmplat o singură dată, într-o asemenea împrejurare, să nu mănînce purcel fript, gîndul că nu și-a îndeplinit cum se cuvine datoria față de o datină nu i-ar mai fi dat probabil pace toată viața. Pînă în ziua aceea, purtase un veston și niște pantaloni care, cu toate peticele îngrijit aplicate, ajunseseră în ultimul hal de jerpeleală. Dar în fundul cufărului, echipamentul lui nou-nouț, primit cu patru luni mai înainte și neatins, era păstrat cu sfințenie, ca să poată fi înnoit de crăciun și numai gîndul la asta îi procura o deosebită plăcere. Lucrurile se petrecură întocmai. Încă de cu seară scoase din cufăr îmbrăcămintea, o despături, o privi cu luare-aminte, o netezi, o scutură și suflă pînă și ultimul firicel de

praf sau de ață, și, după ce se convinse că totul e în regulă, o încercă. Hainele îi veneau foarte bine: aveau o croială îngrijită, surtucul se încheia la gît, gulerul era drept și tare și îi ținea bărbia mai ridicată ca de obicei; mijlocul ușor marcat amintea de vechea uniformă pe care o purtase odinioară; Akim Akimîci zîmbi mulțumit, rotindu-se mîndru în fața oglinjoarei lui, pe care o împodobise mai demult, plin de grijă, cu o ramă aurie. Numai o copcă de la haină nu părea să fie la locul ei; lui Akim Akimîci nu-i scăpă din vedere și se hotărî s-o schimbe; după ce sfîrși, încercă din nou haina și constată că totul era în ordine și că îi venea de minune. Împături la loc lucrurile și, pe deplin mulțumit și împăcat cu sine, le închise în ladă pînă a doua zi. Pe cap era destul de îngrijit ras, dar după un examen mai atent în oglindă, Akim Akimîci ajunse la concluzia că pe alocuri mai trebuiau tunse niște firicele de păr mai răsărite decît celelalte și numaidecît se grăbi să dea fuga la „maior", ca să-l radă cum trebuie și reglementar. Nici vorbă că nimeni nu l-ar fi controlat a doua zi, dar Akim Akimîci nu se dădu înapoi nici de la asta, pentru a avea conștiința datoriei împlinite față de această zi mare.

Încă din copilărie se întipărise în el venerația față de orice nasture, petliță sau epolet; mintea lui era legată de acest semn exterior al îndatoririi indiscutabile, pe care-l adora în inima sa, ca pe icoana celei mai desăvîrșite eleganțe spre care poate năzui un om îngrijit. După ce rîndui astfel toate, ca mai vechi în cazarmă, porunci să se aducă fîn și să fie risipit pe dușumea, lucru ce se făcu și în celelalte cazărmi. Nu știu din ce pricină se așternea fîn pe jos în ajun de crăciun. O dată isprăvite toate pregătirile, Akim Akimîci își făcu rugăciunea de seară, se întinse în culcușul lui și căzu într-un somn adînc și liniștit ca de copil, ca să se trezească a doua zi cît mai de dimineață. La fel făcură toți ceilalți ocnași: căutară să se culce mult mai devreme ca de obicei. Ocupațiile de fiecare seară fură lăsate de o parte; de joc de cărți nici vorbă nu putea fi, iar „maidanele" rămaseră

fără muşterii. Toată lumea era în aşteptarea dimineţii următoare.

Şi iată că sosi şi această dimineaţă mult aşteptată. Foarte devreme, înainte de a se lumina de ziuă, începu să bată toba şi uşile cazărmilor se deschiseră. Subofiţerul intră să facă numărătoarea ocnaşilor şi le ură sărbători fericite. Glasuri blînde şi prietenoase îi răspunseră tot cu urări. După ce-şi spuseră în grabă rugăciunea, Akim Akimîci, ca şi mulţi alţii care aveau gîşte şi purcei la fript, plecară la bucătărie ca să vadă în ce chip le fuseseră pregătite bunătăţile. Prin ferestrele mici ale cazărmii, căptuşite cu flori de chiciură şi zăpadă, se zărea pălălaia focului aprins din vreme în cele două bucătării ; toate cele şase cuptoare erau bine încinse. Prin curte, pe întuneric, ocnaşi cu cojoacele zvîrlite pe umeri, sau trase pe mîneci zoreau spre bucătărie. Cîţiva, dintre cei mai nerăbdători, foarte puţini de altfel, avuseseră timp să dea ochi şi cu crîşmarii. În general însă, umblau şi se ţineau cuminţi, potoliţi şi neobişnuit de cuviincioşi. Nu se mai auzeau certurile şi ocările obişnuite. Fiecare îşi dădea seama că e o zi mare, o mare sărbătoare. Unii apucaseră să treacă şi prin alte cazărmi, ca să-şi felicite cunoştinţele. Deosebeai la ei un simţămînt ce aducea a prietenie. În treacăt fie zis, la ocnaşi simţul prieteniei aproape că nu există ; nu mă gîndesc la o prietenie generală, nici vorbă de aceasta, dar nici măcar de una restrînsă, de o apropiere între doi deţinuţi. Nu prea am întîlnit cazuri de acest fel la noi şi, trebuie să recunoaştem, e o trăsătură neobişnuită, pe care n-o întîlneşti în lumea din afară. În relaţiile dintre ei, toţi ocnaşii noştri, cu foarte rare excepţii, erau reci, rezervaţi, ursuzi ; era o comportare recunoscută şi adoptată o dată pentru totdeauna şi pentru toţi, fără putinţă de schimbare ; cum s-ar zice, intrase în obicei. Ieşii şi eu din cazarmă ; începea să se crape de ziuă ; stelele palide se stingeau şi un văl străveziu şi albicios de ceaţă îngheţată se înălţa deasupra îngrăditurii. Dîre groase de fum urcau încolăcindu-se din hogeacurile cuptoarelor. Mai mulţi deţinuţi cu care mă întîlnii

îmi urară cu multă bunăvoință sărbători fericite. Le-am mulțumit, felicitîndu-i și eu la rîndu-mi. Pînă atunci, unii dintre ei nu schimbaseră nici o vorbă cu mine, deși eram de o lună cu ei în temniță.

Lîngă bucătărie mă ajunse din urmă un ocnaș din cazarma militară, cu cojocul pe umeri. Mă zărise din mijlocul curții și începu să strige : „Alexandr Petrovici ! Alexandr Petrovici !" pe cînd se îndrepta grăbit spre bucătărie. Mă oprii să-l aștept. Era un flăcău tînăr, cu fața rotundă, cu ochii blînzi, îndeobște atît de tăcut, încît de cînd venisem în temniță nu-mi adresase nici un cuvînt și nu-mi dăduse nici o atenție. De altfel, nici nu știam cum îl cheamă. Mă ajunse într-un suflet, se opri în fața mea și mă privi zîmbind oarecum prostește, cu aerul unui om în culmea fericirii.

— Ei, ce s-a întîmplat ? îl întrebai eu uimit, văzînd că se uită la mine cu ochi mari și nu scoate o vorbă.

— Ce să se-ntîmple ! Azi e sărbătoare... bîigui el în cele din urmă și, dîndu-și seama că nu mai are nimic a-mi spune, mă părăsi pe dată ca să-și vadă de treburi la bucătărie.

Trebuie să adaug că de atunci nu ne-am mai întîlnit aproape niciodată și că n-am mai schimbat cu el o vorbă pînă la ieșirea mea din temniță.

La bucătărie, ocnașii se îmbulzeau emoționați în jurul cuptoarelor. Fiecare își supraveghea bunătățile, în timp ce bucătarii găteau mîncarea de cazan a temniței, deoarece în ziua aceea se suna mult mai devreme pentru masă. Nimeni nu se atingea de mîncăruri, deși tuturor le dădea ghes foamea și ispita era mare, dar se respecta rînduiala : mai întîi trebuia să vină preotul și abia după aceea se cădea să fie gustate bucatele. Nici nu se luminase încă bine de ziuă că și începu să se audă glasul caporalului de la poarta de intrare : „Bucătarii !" Aceste strigăte nu conteniră două ceasuri în șir. Bucătarii erau chemați să primească pomana pentru ocnași, adusă din toate colțurile tîrgului, în cantități impresionante : colaci, pîini albe, plăcințele, brînzoaice, găluște, clătite și alte bunătăți. Cred că nu era gospodină în casele de ne-

gustori sau tîrgoveţi din tot oraşul care să nu fi trimis „năpăstuiţilor" ceva de-ale mîncării de sfintele sărbători. Printre aceste daruri erau unele, şi nu puţine, mai bogate, ca bunăoară cozonacii, din partea unor oameni cu dare de mînă ; erau şi altele sărăcăcioase ; un colăcel de cîteva copeici sau vreo două lipii negre de-abia mînjite cu smîntînă, darul săracului către sărac, din puţinul ce-l avea. Totul era primit cu aceeaşi recunoştinţă, fără să se facă deosebire între daruri sau între cei ce le făceau. Primind darurile, ocnaşii îşi scoteau căciula din cap, făceau o plecăciune, rosteau cuvinte de mulţumire şi de urare şi apoi le duceau la bucătărie. Cînd se adunară grămezi mari de pîine, fură chemaţi şefii de cazarmă, care împărţiră totul în mod egal pe cazărmi, fără ceartă, fără supărare, cinstit, frăţeşte. Partea ce revenea cazărmii noastre fu dusă şi împărţită acolo, la noi. Împărţeala o făcu Akim Akimîci, ajutat de un alt deţinut, dînd cu mîna lor fiecăruia ce i se cuvenea. Toţi erau mulţumiţi, nimeni nu se plîngea, nu se auzea nici un cuvînt de protest sau de invidie. pentru că nimănui nu i-ar fi trecut prin gînd să bănuiască în asemenea clipe că ar putea fi cineva nedreptăţit. După ce-şi termină treburile la bucătărie, Akim Akimîci se îmbrăcă grav şi tacticos, îşi încheie cu mişcări măsurate toate copcile de la haină, fără să uite vreuna ; aşa îmbrăcat în haine curate, începu să-şi facă rugăciunea, care ţinu destul de mult. Se închinară şi se rugară şi alţi deţinuţi, mai mult oameni în vîrstă. Tinerii mai că nu se închinau ; chiar şi în zilele de sărbătoare abia de vedeai pe cîte unul că-şi face cu un gest grăbit şi neatent semnul crucii, în timp ce se dădea jos din pat. După ce îşi sfîrşi rugăciunea, Akim Akimîci se apropie de mine, cu un aer oarecum solemn, ca să mă felicite şi să-mi ureze cele de cuviinţă. L-am invitat să ia ceaiul cu mine, iar el m-a poftit să gust din purcelul lui. Nu trecu mult şi veni şi Petrov să mă vadă şi să-mi facă urările lui. Părea puţin băut ; venise în goana mare, dar nu-mi spuse aproape nimic ; rămase nemişcat în

fața mea cîteva clipe, de parcă ar fi așteptat ceva, apoi se întoarse și plecă iar la bucătărie.

Între timp, în cazarma secției militare se făceau pregătirile pentru primirea preotului. Această cazarmă se deosebea oarecum de celelalte; paturile erau înșirate de-a lungul pereților și nu în mijlocul sălii, ca la noi, așa încît era singura încăpere cu un spațiu liber mai mare la mijloc. E posibil să fi fost anume rînduită astfel, ca, la nevoie, să poată fi adunați acolo toți deținuții. În mijlocul sălii fusese așezată o măsuță acoperită cu un prosop curat, pe care se afla icoana cu o candelă aprinsă în fața ei. Apoi veni preotul cu crucea și căldărușa. După ce își făcu rugăciunile și cîntările în fața icoanei, se întoarse cu fața către ocnași, care veniră unul după altul să sărute crucea. După aceea preotul trecu prin fiecare cazarmă, stropind în dreapta și-n stînga cu aghiasmă; cînd ajunse la bucătărie, binecuvîntă și lăudă pîinea temniței, căreia-i mersese vestea de bună ce era; ocnașii își arătară pe dată dorința să-i trimită acasă cu un invalid două pîini calde. Conduseră crucea cu aceeași evlavie cu care o primiseră. Aproape imediat sosiră maiorul și comandantul. Comandantul era foarte iubit și chiar respectat. Trecu prin fiecare cazarmă, urmat de maior, felicitîndu-i pe ocnași; intră și în bucătărie și gustă din ciorba de la cazan. În ziua aceea era foarte bună: pentru fiecare deținut se dăduse aproape cîte o jumătate de kilogram de carne; în afară de asta, mai primeau și cîte o porție bună de cașă gătită cu untură din belșug. După ce-l conduse pe comandant pînă la poartă, maiorul porunci să se servească mîncarea. Deținuții căutau să nu-l privească în ochi, căci nu puteau suferi privirea-i răutăcioasă, iscoditoare, pe care și-o arunca și acuma pe sub ochelari la dreapta și la stînga, doar-doar va surprinde vreo abatere.

Toată lumea se așeză la masă. Purcelul de lapte al lui Akim Akimîci era fript numai bine. Dar curios lucru, și pe care nici acum nu mi-l pot explica: nu

trecuseră nici cinci minute de la plecarea maiorului, şi mulţi oameni erau cu chef, deşi în faţa lui nici unul nu păruse băut. Veselia şi roşeaţa acoperiră feţele ; apărură ca din pămînt şi balalaice. Micul polonez se şi ţinea pe urmele unui chefliu care-l plătise pentru toată ziua să-i cînte numai jocuri îndrăcite. Glasurile deveneau tot mai stridente, vorba tot mai aprinsă şi mai gălăgioasă. Totuşi, masa se sfîrşi în bună rînduială. Toată lumea era sătulă şi mulţumită. Cei mai mulţi dintre oamenii mai bătrîni şi mai aşezaţi se duseră numaidecît să se culce, ceea ce făcu şi Akim Akimîci, socotind, pare-se, că aşa se cuvine într-o zi de mare sărbătoare : să te culci îndată după masă. După ce moţăi cîteva minute, bătrînul rascolnic din Starodub se urcă pe cuptor şi îşi deschise cartea de rugăciuni : se rugă toată ziua, fără întrerupere, pînă după ce se înseră. Priveliştea „neruşinării", cum zicea el, îi făcea silă. Cerchezii se uitau din prag nedumeriţi şi curioşi, cu dezgust, parcă, la această lume beată. Mă întîlnii cu Nura : „Aman, aman, îmi zise el într-o pornire de cuvioasă indignare, clătinînd din cap. Uf, aman ! Alah o să se supere !" Isai Fomici aprinse într-un colţ un capăt de lumînare şi începu să lucreze cu trufie şi încăpăţînare, voind pesemne să arate că în ziua aceea nu-i pentru el nici o sărbătoare. Ici-colo, prin unghere, începeau jocurile de cărţi. De invalizi ocnaşii nu se temeau, dar se puseră străji ca nu cumva să se ivească pe neaşteptate subofiţerul ; el însă închidea ochii. Ofiţerul de gardă îşi făcu rondul de vreo trei ori în ziua aceea. Dar ocnaşii beţi se ascundeau numaidecît şi cărţile dispăreau ca prin farmec ; de altfel, pînă şi el părea dispus să nu ia seama la abaterile şi neorînduielile mai mărunte. Într-o zi ca aceasta, un om beat nu era cine ştie ce abatere. Veselia se înteţea şi chefliii erau din ce în ce mai mulţi. Nu întîrziară să se işte şi certuri. Cei mai mulţi rămîneau însă treji, aşa că avea cine să-i păzească pe beţivi. În schimb, cei porniţi pe chef beau în neştire. Gazin se simţea ca peştele în apă : se plimba mul-

ţumit pe lîngă patul sub care îşi depozitase rezerva de rachiu, dinainte pregătită şi ţinută sub zăpadă în dosul cazărmii, într-un loc tainic; rîdea cu şiretenie cînd vedea îmbulzindu-se muşteriii. El nu pusese în gură strop, aşa că era treaz de-a binelea. Avea de gînd să se îmbete abia la sfîrşitul sărbătorii, în ultima zi de crăciun, după ce avea să golească buzunarele deţinuţilor. Cazărmile răsunau de cîntece, dar beţia devenea tot mai amarnică, aşa încît cîntecele se sfîrşeau în lacrimi. Mulţi se plimbau ţanţoşi cu cojoacele pe umeri şi ciupeau satisfăcuţi corzile balalaicelor făcute de mîna lor. În cazarma secţiei speciale se înjghebase chiar şi un cor de şapte-opt oameni. Cîntau frumos, cu acompaniament de ghitare şi balalaice. Cîntece cu adevărat populare răsunau rar. Îmi amintesc numai de unul singur, cîntat cu multă voioşie:

Tinerică cum sînt eu
La ospăţ m-am dus să beu...

într-o variantă nouă, pe care n-o mai auzisem pînă atunci; şi anume, la sfîrşitul cîntecului se adăugaseră cîteva versuri:

Tinerică cum sînt eu,
Am muncit aseară greu:
Lingurile le-am spălat,
Lăturile-n ciorbă le-am turnat,
Cu zoile pragurilor
Am dat gust plăcintelor.

Se cîntau mai ales cîntecele zise „de ocnă" prea bine cunoscute, de altfel. Într-unul din ele, „Altădată...", foarte hazliu, se povesteşte cum omul, după o viaţă liberă ca de boier, petrecută în chefuri şi desfătare, a nimerit la ocnă; cum altădată mînca „blamanje" şi bea „şinpanie", iar acum:

Din strachina cu zeamă lungă
Mănînc de-mi pîrîie-n urechi...

Am auzit și un alt cîntec foarte cunoscut :

Vesel mi-am trăit pe vremuri veacu',
C-am avut și bănișori de-ajuns...
Capitalul dusu-s-a la dracu,
Iară eu în temniță-am ajuns...

și așa mai departe. (Aici însă cuvîntul capital se pronunța „copital" prin asemănare cu verbul „copiti", adică a pune la chimir.) Nu lipseau nici cîntecele triste. Unul, destul de cunoscut, era un autentic cîntec de ocnă :

Iaca, soarele răsare,
Tobele bat deșteptarea —
Șefu'-n ușă că apare,
Și-a-nceput numărătoarea...

După zidurile groase
E pitită-a noastră soartă ;
Dumnezeu n-o să ne lase —
El de grijă-aici ne poartă ș.a.m.d.

Un alt cîntec suna și mai trist ; avea, de altfel, o melodie foarte frumoasă, cuvintele însă erau de un sentimentalism prea dulceag și destul de agramat compuse, probabil de un deținut. Îmi aduc aminte doar cîteva strofe :

N-o să-mi vadă ochii țara-n care
  Măicuța-mea m-a alăptat ;
Acum la chinurile-amare
  Pe veci sînt condamnat.
Pe-acasă cucuveaua cîntă,
  Și plin de jale-i al ei cînt.
Inima mi se frămîntă
  Vai, cît de departe sînt...

Cîntecul acesta se cînta deseori la noi în cazarmă, dar nu în cor. Vedeai pe cîte unul cum, după ce își

sfîrşea lucrul, ieşea afară şi se aşeza în prag, pierdut în gînduri, cu bărbia proptită în palmă ; pe urmă se pornea să cînte cu glas subţire, tînguitor. Ţi se rupea inima ascultîndu-l. Nu duceam lipsă de voci frumoase în temniţă.

Se lăsa înserarea. Dorurile şi aleanul, amărăciunea şi durerea răzbăteau neostoite prin ceaţa ameţitoare a beţiei şi petrecerii. Ocnaşul care cu un ceas mai înainte se prăpădea de rîs plîngea acum într-un colţ, mort beat. Unii şi apucaseră să se încaiere de cîteva ori. Alţii, palizi, ţinîndu-se cu greu pe picioare, umblau arţăgoşi prin cazarmă, căutînd ceartă. Cei trişti la beţie, căutau zadarnic un suflet în faţa căruia să-şi descarce inima şi să-şi plîngă soarta cu lacrimi amare de beţivan. Toată această lume sărmană voise să petreacă în veselie şi voie bună o zi de mare sărbătoare, dar, dumnezeule ! ce tristă şi apăsătoare se arătă pînă la urmă această zi, aproape pentru toţi. Fiecare o petrecuse cu deznădejdea omului înşelat de speranţe.

Petrov mai veni de vreo două ori să mă vadă ; băuse foarte puţin şi era aproape cu totul treaz. Pînă în ultima clipă aştepta parcă să se întîmple ceva, ceva neobişnuit, solemn şi hazliu la culme. N-o spunea, dar i se citea în ochi. Umbla neobosit din cazarmă în cazarmă... Dar nimic deosebit nu se întîmplă, în afară de beţia tîmpă care-i ameţise pe toţi, îmboldindu-i la înjurături, la certuri, la nebunii. Sirotkin rătăcea şi el fără nici un rost din cazarmă în cazarmă, frumuşel, curăţel ca totdeauna, şi parcă aştepta şi el, naiv şi liniştit, să se întîmple ceva deosebit.

Treptat, priveliştea deveni de nesuferit, dezgustătoare. Multe lucruri îţi provocau desigur rîsul, dar eu, drept să spun, simţeam că mă înăbuş, că mă deprimă acest spectacol şi mi-era atît de milă de toţi oamenii aceştia, încît o tristeţe amară îmi năpădi sufletul. Iată, bunăoară, între doi ocnaşi s-a încins o discuţie şi nu se dumiresc care dintre ei să facă cinste. Se vedea că s-au întins de mult la vorbă şi că se şi certaseră din pricina asta. Mai ales unul

dintre ei îi purta pică celuilalt pentru o veche socoteală, numai de el ştiută. Se tînguia şi se silea cu limba împleticită să dovedească prietenului său de beţie că l-a nedreptăţit şi l-a păcălit în urmă cu un an, de cîşlegi, cînd a vîndut un cojoc şi nu i-a spus cît anume a primit pe el. Şi mai era încă ceva... Cel care se jeluia era un om înalt, vînjos, potolit din fire şi nicidecum prost, dar care, atunci cînd se îmbăta, îşi căuta prieteni şi se lega de om ca scaiul, ca să-şi verse amarul. Pe cît se pare, şi cearta, şi pretenţiile lui nu aveau alt ţel decît acela de a găsi prilejul pentru o şi mai trainică împăcare. Celălalt era un om scund şi îndesat, cu faţa rotundă, şiret ca o vulpe. Deşi băuse, pare-se, mai mult decît prietenul său, se arăta mai puţin ameţit. Era un individ care ştia ce vrea şi printre ocnaşi trecea drept un om cu stare ; se vedea cît de colo că nu-i convenea să-şi întărîte prietenul cel expansiv şi, de aceea, îl duse la crîşmar ; acesta din urmă susţinea sus şi tare că el îi datorează nişte bani şi deci, trebuie să-l cinstească, „dacă, mai are, bineînţeles, cît de cît obraz".

Crîşmarul, foarte respectuos cu cel ce plăteşte şi dispreţuitor oarecum cu prietenul expansiv, care bea pe socoteala altuia, ia o ceaşcă şi o umple cu rachiu.

— Nu, Stiopka, tu trebuie să faci cinste, e de datoria ta s-o faci.

— Ia mai lasă-mă-n pace ; îmi bat gura pe degeaba cu tine, răspunde Stiopka.

— Ba nu-i aşa, Stiopka, nu se lasă celălalt, luînd ceaşca pe care i-o întindea crîşmarul, zău că-mi eşti dator ; dacă tăgăduieşti, n-ai pic de ruşine ; ia te uită cum îţi mai fug ochii, parcă i-ai avea de împrumut. Ticălosule ! Aşa să ştii, Stiopka. Eşti un ticălos şi jumătate.

— Mai tacă-ţi fleanca, bre omule ! Ce aîta vorbărie fără rost. Bea-ţi mai bine rachiul. Dacă vezi că-ţi face cinste, ce mai aştepţi, îi zise crîşmarul prietenului expansiv ; că doar n-am să stau la cheremul tău pînă mîine.

— Îl beau, n-aibi grijă, ce te rățoiești așa? Sănătate și noroc de sfintele sărbători, Stepan Dorofeici! adăugă el politicos și cu o ușoară plecăciune, adresîndu-se lui Stiopka, pe care cu o clipă mai înainte îl făcuse ticălos. Să trăiești o sută de ani de aici înainte; cîți au mai fost pînă acu', nu-i mai punem la socoteală.

Bău, își drese glasul mulțumit și se șterse la gură.

— Strașnic mai țineam eu la băutură, mă fraților, cînd eram mai tînăr! zise el mîndru și grav, adresîndu-se parcă tuturor și nimănui anume, dar se vede că mi-am mîncat mălaiul. Îți mulțumesc, Stepan Dorofeici!

— N-ai pentru ce.

— Dar să știi, Stepane, că n-am isprăvit încă vorba noastră. În ochii mei te-ai dovedit mare ticălos, dar lasă-mă să-ți spun că...

— Și eu, uite ce am să-ți spun, bețivanule, îl întrerupse deodată Stiopka, pierzîndu-și răbdarea. Ascultă și ia bine seama: împărțim lumea pe din două, juma-juma, asta-i jumătatea ta, cealaltă-i a mea; umblă sănătos și să nu mai dai ochi cu mine. Mi s-a făcut lehamite!

— Va să zică, nu vrei să-mi dai banii?

— Care bani, mă bețivane?

— Ei lasă că pe lumea cealaltă ai să alergi tu după mine să mi-i dai, da' să știi că ai să-ți pierzi vremea! Bănișorii noștri sînt cîștigați cu trudă grea, în sudoarea frunții, cu mîinile bătătorite de muncă. O să plătești scump pe lumea cealaltă pentru bănuții ce mi-ai păpat.

— Du-te dracului!

— Ia nu mă mai drăcui, că...

— Haide, șterge-o!

— Ticălosule!

— Pușcăriașule!

Și se porniră iar pe ceartă și gîlceavă și ocările se țineau lanț, mai dihai ca înainte de a se cinsti.

Mai încolo, doi prieteni așezați pe prici stau de vorbă: unul e înalt, voinic, mușchiulos, cu fața ca de măcelar, roșie aprinsă. Numai că nu-i dau lacri-

mile de atîta duioşie. Celălalt, slăbuţ, subţirel, cu un nas lung, din care stă parcă mereu gata să picure ceva, cu ochii mici ca de purcel, plecaţi în jos. E un om iscusit şi cu ştiinţă de carte; a fost pe vremuri slujbaş şi îşi tratează prietenul cam de sus, lucru ce nu-i tocmai pe placul celuilalt, deşi n-o arată. Au băut împreună toată ziua.

— Cînd îţi spun că m-a atins! strigă grasul, scuturîndu-şi de umăr camaradul cu mîna stîngă.

„Atins" vrea să însemne la el „lovit". Prietenul cel gras, fost plutonier, îşi pizmuieşte în adîncul sufletului prietenul de beţie pentru priceperea şi vorba-i meşteşugită; de aceea, fiecare se străduieşte să-şi găsească cuvinte cît mai alese.

— Să ştii însă că nici tu n-ai dreptate... începu grav şi sentenţios slujbaşul fără să-şi ridice privirea la prietenul său.

— M-a atins, n-auzi! urmează celălalt, scuturîndu-l şi mai şi de umăr. Numai pe tine te am pe lume, auzi tu? De aceea numai ţie-ţi spun: m-a cîrpit!

— Şi eu îţi spun că o dezvinovăţire atît de şubredă, dragă prietene, nu poate decît să te facă de rîs! îl contrazice politicos slujbaşul cu glasu-i domol şi subţire; trebuie să recunoşti şi tu, prietene dragă, că beţia nu ţi se trage decît de la propria-ţi nestatornicie...

Prietenul cel gras se dă puţin înapoi clătinîndu-se, se uită cu ochi tulburi la slujbaş, care pare vizibil mulţumit de cuvintele lui, şi deodată îl izbeşte cu pumnul lui zdravăn drept în obraz. În felul acesta ia sfîrşit prietenia lor de o zi întreagă. Prietenul cel drag se rostogoleşte în nesimţire sub pat.

Dar iată că apare în cazarmă un cunoscut de-al meu, de la secţia specială, un flăcău vesel şi nepăsător, care nu e tocmai prost, deşi la înfăţişare e cam simplu, un mucalit şi jumătate, glumeţ şi zeflemitor, fără a fi şi răutăcios. E cel care, în ziua cînd fusesem adus în temniţă, căuta în bucătărie un bogătan, susţinea că are „ambîţ" şi băuse în cele din urmă o cană de ceai cu mine. E un om ca de vreo patruzeci de ani, cu buze cărnoase, şi un nas gros şi borcănat.

În mînă ţine o balalaică şi-i ciupeşte uşurel strunele. În urma lui se ţine ca o umbră un ocnaş micuţ, cu cap mare, pe care abia de-l cunoşteam, un om nebăgat în seamă. Era cam ciudat din fire, neîncrezător, veşnic tăcut şi posomorît, lucra în atelierul de croitorie şi stătea de obicei deoparte, fără să lege prietenii. Acum însă, beat fiind, se ţinea scai de Varlamov, neliniştit şi tulburat peste măsură, dînd din mîini şi izbind cu pumnii în pereţi şi în paturile de scînduri, şi gata-gata să izbucnească în plîns. Varlamov nu-i dădea nici o atenţie, ca şi cum nu i-ar fi stat în preajmă. Curios e că pînă atunci cei doi oameni nu fuseseră legaţi prin nimic ; nu se potriveau nici ca îndeletnicire şi nici ca fire. Şi osînda o aveau de categorii deosebite, şi nici nu şi-o ispăşeau în aceeaşi cazarmă. Ocnaşul cel mic de stat se numea Bulkin.

Cum dădu ochii cu mine, Varlamov zîmbi. Şedeam pe prici, la locul meu de lîngă sobă. Se opri la cîţiva paşi, rămase o clipă pe gînduri, ca apoi s-o pornească cu pas şovăielnic, bălăbănindu-se cînd într-o parte cînd în alta ; se postă în faţa mea, într-o poză teatrală şi, atingînd uşor coardele balalaicii, începu să cînte bătînd tactul cu piciorul :

Cu obrajii rumeiori
Cîntă draga pînă-n zori,
Ca o păsărea ;
Fustă de atlaz că are,
Cu şiret la cingătoare,
Fetişoara mea...

Acest cîntec avu darul să-l scoată din fire pe Bulkin, care începu să dea din mîini şi să ţipe, întorcîndu-se către cei din sală :

— Minte, fraţilor, minte cu neruşinare ! Tot ce spune e minciună ; nu-i nimic adevărat !

— Moş Alexandr Petrovici, toată cinstea şi consideraţia, zise vesel Varlamov, făcînd o plecăciune şi privindu-mă cu ochi şireţi, gata să mă sărute. Era cam băut.

Vorba: „Moş cutare..." însoţită de cuvinte de respect, se obişnuieşte să se spună în popor, prin toată Siberia, în semn de cinste, de respect, ba şi cu o nuanţă măgulitoare cîteodată, chiar şi atunci cînd e adresată unui tînăr de douăzeci de ani.

— Ei bine, Varlamov, ce mai faci?

— Aşa şi aşa! Nici tu laie, nici bălaie. Numai că cine-i bucuros de sărbătoare, trage la măsea de dimineaţă. Să-mi fie cu iertăciune!

Varlamov le spuse toate astea cu glas tărăgănat.

— Minte, minte iarăşi! strigă Bulkin lovind cu pumnul în scîndurile priciului, deznădăjduit la culme.

Dar Varlamov părea că se jurase să nu-l bage în seamă, spre hazul tuturor, căci Bulkin se ţinea de el şi nu-l slăbise o clipă încă de dimineaţă, fără să ştie ce-i căşunase pe el, numai şi numai pentru că îi intrase în cap că Varlamov „minte şi tot ce spune e minciună". Îl urmărea pas cu pas, se lega de orice cuvînt spus de el, frîngîndu-şi mîinile, izbind cu pumnii în pereţi, în lemnăria priciurilor, chinuit de gîndul ce-i intrase în cap, şi anume că tot ce spune Varlamov e minciună! Dacă ar mai fi avut păr pe cap, şi l-ar fi smuls, desigur, în nemărginita lui durere şi amărăciune. Îţi venea să crezi că el avea să răspundă de toate faptele lui Varlamov, că orice vină a acestuia cădea de-a dreptul asupră-i. Culmea era însă că acesta nu-i dădea nici o atenţie lui Bulkin, de parcă nici nu l-ar fi văzut.

— Minte! Minte! Minte! Nimic nu-i adevărat!... striga Bulkin.

— Şi ce-ţi pasă ţie? îl întrebau rîzînd ocnaşii.

— Voiam să-ţi spun, Alexandr Petrovici, că în tinereţe eram un băiat foarte chipeş şi fetele se prăpădeau după mine... începu Varlamov, nitam-nisam.

— Minte! Iarăşi minte! îl întrerupse Bulkin cu un ţipăt ascuţit.

Ocnaşii rîdeau în hohote.

— Şi ce mă mai fuduleam în faţa lor! Aveam o cămaşă roşie şi pantaloni de catifea; mă întindeam

pe divan ca un conte de Butelcă, beat criță; mă rog — tot ce poftești!

— Minte! încheie cu hotărîre Bulkin.

— Moștenisem de la taică-meu o casă de piatră cu două caturi. În doi ani cele două caturi s-au dus pe băutură, nu mi-a rămas decît o poartă fără stîlpi. Ce să-i faci! Banii-s ca porumbeii, vin și se duc.

— Minte! i-o tăie Bulkin și mai hotărît.

— Deunăzi, după ce-am ajuns aci, am trimis o scrisorică numai miere și zahăr neamurilor, să-mi facă rost de ceva bani. Ei zic că n-am vrut să ascult de părinți, că am făcut toate după capul meu. Au trecut șapte anișori de atunci.

— Și n-ai primit nici un răspuns? îl întrebai zîmbind.

— Nimic, dădu el din cap rîzînd, apropiindu-și din ce în ce nasul de obrazul meu. Am aci o iubită, Alexandr Petrovici...

— Nu mai spune!

— Onufriev zicea adineauri: „O fi a mea ciupită de vărsat și slută foc, dar are rochii multe, pe cînd a ta e frumoasă de pică, da' umblă cu cerșitul".

— Și e adevărat?

— Că-i cerșetoare e drept! răspunse el, strîmbîndu-se a rîs; toată lumea începu să rîdă în hohote. Toți știau că e încurcat cu o cerșetoare, căreia în cele șase luni nu-i dăruise decît zece copeici.

— Ei bine, și ce vrei cu mine? îl întrebai în cele din urmă, doar-doar oi scăpa cumva de el.

Tăcu, mă privi cu ochi blînzi și rosti duios:

— N-ai avea bunăvoință cu acest prilej să-mi dai de-o cinzeacă? Azi n-am băut decît ceai, cît a fost ziua de lungă, adăugă el înduioșat, luînd banii pe care îi dădeam; și să vezi, Alexandr Petrovici, am băut atîta ceai din ăsta, că mi s-a urcat fierbințeala la cap, și simt că fac broaște în burtă...

În timp ce Varlamov lua banii din mîna mea, chinurile sufletești ale lui Bulkin nu mai cunoșteau margini. Se frămînta și dădea din mîini ca un nebun; numai că nu plîngea.

— Oameni buni ! zbieră el către toţi ceilalţi, ieşindu-şi din fire. Uitaţi-vă la el — minte de îngheaţă apele ! Tot ce spune e numai şi numai minciună. Numai minciună !

— Da' ce te doare pe tine, om nesăbuit ce eşti ? ! îi strigau ocnaşii miraţi de-atîta zbucium şi furie zadarnică.

— Nu-i dau voie să mintă ! strigă cu hotărîre Bulkin, cu ochii scînteietori, lovind din răsputeri cu pumnii în scînduri. Nu vreau să mintă !

Toată lumea se prăpădea de rîs. După ce luă banii, Varlamov îmi făcu o plecăciune şi se grăbi, strîmbîndu-se în toate chipurile, să se ducă la crîşmar. Abia atunci păru că-l vede pe Bulkin pentru prima oară.

— Să mergem ! îi zise el, oprindu-se în prag, ca şi cînd ar fi avut nevoie de el cu adevărat pentru cine ştie ce treburi importante. Zbîrciogule ! mai adăugă el cu dispreţ, lăsîndu-l să treacă înainte pe bietul Bulkin şi se depărtă zdrăngănind din balalaică...

Dar ce rost mai are să descriu toată lărmuiala asta ! În sfîrşit, se termină şi această zi tulbure şi înăbuşitoare. Ocnaşii adormiră pe priciuri, cuprinşi de un somn greu. Vorbeau şi aiurau în somn parcă mai mult ca în alte nopţi. Ici-colo cîte unii mai vegheau pe la „maidane". Sărbătoarea, aşteptată îndelung şi cu atîta nerăbdare, a trecut. Mîine începe iar şirul nesfîrşit de zile monotone, zile de muncă silnică...

XI

REPREZENTAŢIA

În seara celei de a treia zile de crăciun avu loc prima reprezentaţie a teatrului nostru. Pregătirile, de bună seamă anevoioase şi obositoare, au fost făcute de actori, care-şi luaseră totul asupra lor, aşa

încît noi toţi ceilalţi ocnaşi nu ştiam nici în ce stadiu se află şi nici ce anume avea să se reprezinte. În ultimele trei zile, pe cînd ieşiseră la lucru, actorii căutaseră în fel şi chip să facă rost de costumele necesare. De cîte ori mă întîlneam cu Bakluşin, pocnea din degete de mulţumire, dar tăcea chitic. Pe de altă parte, se pare că şi maiorul se afla în toane mai bune. E îndoielnic dacă ştia sau nu ceva despre acest teatru ; şi dacă ştia, fie că-şi dăduse aprobarea, fie că preferase să închidă ochii asupra acestei toane a deţinuţilor, avînd grijă, fireşte, să sugereze că totul trebuie să se petreacă într-o ordine desăvîrşită. Înclin să cred că ştia ; nu se putea să nu fi aflat de reprezentaţie, dar nu voia să se amestece, fiindcă îşi dădea seama că totul ar fi mers anapoda dacă o interzicea : deţinuţii aveau să se ţină de năzbîtii, să se îmbete, încît era poate mai bine să aibă o ocupaţie. De fapt, presupun că aşa trebuie să se fi gîndit maiorul, fiindcă ar fi fost judecata cea mai firească, mai logică şi mai sănătoasă. Ba am putea spune chiar că dacă deţinuţii n-ar fi avut de sărbători această reprezentaţie sau vreo altă îndeletnicire asemănătoare, însăşi administraţia temniţei ar fi trebuit să ia iniţiativa unei asemenea reprezentaţii sau îndeletniciri. Cum însă maiorul nostru se distingea printr-un mod de a gîndi în întregime deosebit de cel al tuturor oamenilor şi prin judecata lui de-a-ndoaselea, cred că-mi încarc sufletul cu un mare păcat, numai presupunînd că el ştiuse de reprezentaţie şi o încuviinţase. Nu-i stătea în fire. Un om ca el se simte mereu îmboldit să lovească, să-l oprime pe om, să-l strivească, să-l lipsească de ceva, să-l priveze de un drept, într-un cuvînt, să-şi înscăuneze pretutindeni rînduiala. Aşa îl cunoştea tot oraşul. Puţin îi păsa că aceste îngrădiri ar fi putut stîrni împotriviri din cele mai nedorite ! La ce bun ar mai fi existat pedepse, dacă nu s-ar fi ivit neascultarea şi abaterea (aşa judecă indivizii de felul maiorului nostru) ? Iar ticăloşii de ocnaşi nu merită altceva decît să li se aplice cu stricteţe şi perseverenţă litera legii — atît şi nimic mai mult ! Aceşti indivizi care

suferă de orbul găinilor, nevolnici executori ai legii, nu înțeleg și nici nu sînt în stare să înțeleagă că o aplicare oarbă a legii, fără grijă de spiritul ei, nu poate duce decît la dezordine și numai la dezordine a dus întotdeauna. „Fac așa cum stă scris în lege, mai mult ce vreți ?“ spun ei și se miră sincer atunci cînd li se pretinde să facă uz de bun simț și de judecată sănătoasă în îndeplinirea legii. Cît despre judecata sănătoasă, multora dintre ei li se pare cu totul de prisos, un lux inutil, inadmisibil, o constrîngere.

Oricum, subofițerul nu se împotrivi cînd fu vorba să se înceapă pregătirile pentru această serbare, și ocnașii nu aveau nevoie de mai mult. Aș putea să adaug cu toată convingerea că dacă în timpul sărbătorilor nu s-au ivit neorînduieli, nu s-a iscat nici o ceartă mai gravă, n-a fost nici un caz de furt în temniță, totul se datora simțămîntului de recunoștință a ocnașilor pentru faptul că li s-a îngăduit această serbare. Sub ochii mei, deținuții își domoleau camarazii care se cam întrecuseră cu măsura la băutură, căutau să pună capăt certurilor, numai de teamă că nu li se va da voie să joace teatru. Subofițerul ceruse ocnașilor să-și dea cuvîntul de cinste că totul se va petrece în liniște și că oamenii se vor purta cuviincios. Deținuții se învoiseră cu bucurie și căutară să-și țină cuvîntul cu toată sfințenia ; se simțeau măguliți peste măsură de acest fapt. În treacăt fie zis, administrația n-avea nimic de suferit sau de pierdut, dacă-și dădea aprobarea. Reprezentația nu cerea nici un fel de măsuri administrative speciale ; scena improvizată se ridica și se dădea jos cel mult într-un sfert de oră. Spectacolul avea să țină un ceas și jumătate și dacă pe neașteptate ar fi venit un ordin de sus ca reprezentația să nu mai aibă loc, totul ar fi reintrat într-o clipă în normal. Costumele erau ascunse în cuferele ocnașilor. Dar înainte de a arăta cum fusese organizată reprezentația și ce fel de costume aveau actorii, aș vrea să spun cîteva cuvinte despre afiș, adică despre programul reprezentației.

De fapt, nu exista un afiş scris. Numai pentru cea de a doua şi a treia reprezentaţie, Baklușin făcuse unul anume pentru domnii ofiţeri şi pentru musafirii cei mai de seamă care ne-au onorat cu prezenţa lor. Aceştia erau : ofiţerul de gardă şi chiar şi ofiţerul de serviciu pe garnizoană şi, în sfîrşit, ofiţerul de geniu ; şi tocmai în cinstea acestor oaspeţi aleşi fusese scris afişul. Credeau că teatrului nostru de temniţă îi va merge faima pînă în cel mai îndepărtat colţ al fortăreţei, ba chiar şi în oraş, cu atît mai mult că în localitate nu exista teatru : se spunea că s-ar fi înjghebat cîndva o trupă de amatori, dar numai pentru o singură reprezentaţie, după care îşi încheiase existenţa. Ocnaşii se bucurau ca nişte copii de cel mai mic succes al teatrului nostru, ba se şi lăudau cu el. „Cine ştie, îşi ziceau ei, poate că au să afle şi cei mari şi or să vină şi ei să vadă ce sînt în stare ocnaşii. Nu-i vorba de vreun spectacol soldăţesc oarecare, cu momîi caraghioase, cu luntre plutitoare, cu urşi şi ţapi. La noi, nişte actori adevăraţi joacă comedii boiereşti ; teatru ca ăsta nici în oraş nu găseşti ; cică la generalul Abrosimov s-ar fi dat o reprezentaţie şi o să se mai dea una, dar poate numai costumele să fie mai dihai ca ale noastre, dar în privinţa *snoavelor* mai rămîne de văzut, căci cu ai noştri să nu te pui ! Te pomeneşti că află şi guvernatorul şi — mai ştii de unde sare iepurele ? — poate că vine şi el să vadă. Că doar nu-i nici un teatru în tot oraşul..."

Ce mai încolo încoa, după primul succes, închipuirea ocnaşilor prinsese aripi şi ajungea pînă acolo încît unii îşi dădeau cu părerea că s-ar putea să le vină şi vreo răsplată bănească, ba poate chiar şi o reducere a pedepsei, deşi chiar ei, trezindu-se pe dată la realitate, făceau haz de propriile lor presupuneri naive. Erau ca nişte copii, de a căror judecată şi comportare nu se deosebeau cu nimic, deşi unii dintre ei aveau peste patruzeci de ani.

Cunoşteam în linii mari programul reprezentaţiei pregătite, cu toate că nu exista un afiş. Prima piesă

se intitula : „Filatka şi Miroşka — rivali" [1]. Aproape cu o săptămînă înainte de spectacol, Bakluşin se lăuda în faţa mea că rolul lui Filatka, pe care-l juca el, n-avea să-şi aibă seamănul nici pe scenele din Petersburg. Se plimba prin cazărmi, lăudîndu-se necontenit şi peste măsură, deşi o făcea cu toată naivitatea şi fără nici un gînd de îngîmfare, ba din cînd în cînd spunea şi cîte ceva „ca la tiatru", adică din rolul pe care avea să-l joace, spre marea veselie a tuturor ocnaşilor, care rîdeau şi cînd avea, şi cînd nu prea avea haz ceea ce se apuca el să improvizeze. Trebuie să recunosc, de altfel, că deţinuţii au ştiut şi cu acest prilej să se stăpînească şi să-şi păstreze demnitatea : se minunau şi se entuziasmau de poantele lui Bakluşin numai cei tineri, cu caşul la gură, care nu se pătrunseseră încă de ştiinţa de a nu-şi pierde cumpătul la orice s-ar fi întîmplat. Dintre cei vîrstnici, numai deţinuţii cu autoritate consacrată, cu prestigiu de nezdruncinat, îşi îngăduiau să se manifeste în voie, fără teamă de a şi-l ştirbi, şi să-şi exprime deschis simţămintele, oricare ar fi fost ele, chiar şi dintre cele mai naive (acestea din urmă fiind socotite după etica ocnei necuviincioase şi înjositoare). Toţi ceilalţi ascultau în linişte zvonurile şi discuţiile despre teatru, fără a le judeca sau contrazice, dar silindu-se pe cît puteau să pară nepăsători şi să privească oarecum de sus pe cei ce puneau la cale reprezentaţia. Abia în ajun şi mai ales în ziua reprezentaţiei începură toţi să se afle în treabă şi să întrebe : cum merg lucrurile şi ce fac camarazii lor ? dar maiorul ce zice ? o să iasă oare atît de bine ca acum doi ani ? şi aşa mai departe. Bakluşin mă asigura că toţi actorii se potriveau de minune rolurilor, fiecare era „la locul lui" şi că aveau şi cortină. Rolul logodnicei lui Filatka avea să-l joace Sirotkin ; „Să vezi ce bine îi stă îmbrăcat femeieşte", zicea el făcînd cu ochiul şi pocnindu-şi limba de cerul gurii.

[1] Vodevilul lui P. G Grigoriev, foarte popular în acea vreme ; începînd din 1831, a fost pus de nenumărate ori pe scena petersburgheză, iar din 1833 publicat în mai multe ediţii (n. red. ruse).

Cucoana cea mărinimoasă va avea rochie cu volănașe, manteluță și umbrelă, pe cînd boierul cel mărinimos va purta haine ofițerești cu găitane și baston.

Urma apoi cea de-a doua piesă, cu conținut dramatic, care avea ca titlu „Kedril-gămanul". Acest titlu îmi păru foarte ciudat, dar la toate întrebările mele nu mi s-a dat nici un răspuns, astfel că nu mă putui dumiri decît asupra unui singur lucru : că piesa nu era tipărită, era o copie după un manuscris aparținînd unui fost subofițer din oraș, care pe vremuri jucase probabil un rol în piesă, la vreo serbare ostășească. Există, într-adevăr, în orașele și guberniile noastre îndepărtate o mulțime de astfel de piese, ticluite nu se știe cînd și nici de cine, ele sînt, după cum îmi închipui, cu totul necunoscute și n-au văzut niciodată lumina tiparului, dar într-o anumită parte a Rusiei sînt nelipsite din repertoriul teatrului popular.

Și fiindcă veni vorba de „teatrul popular", poate că n-ar fi de loc rău ca cercetătorii noștri să studieze mai amănunțit și mai aprofundat decît pînă acum teatrul popular, care există, ființează și poate că nu-i atît de neînsemnat pe cît s-ar crede. Nu-mi închipui ca tot ce am văzut în teatrul nostru de temniță să fi fost numai rodul născocirii și străduinței ocnașilor noștri. Pentru aceasta e nevoie de continuitate, de tradiție, de procedee și concepții stabilite cu vremea, bine cristalizate și transmise din generație în generație, potrivit tradiției create. Ele trebuiesc căutate printre soldați, printre lucrătorii din fabrici în orașele industriale și chiar printre tîrgoveții din unele orășele și tîrguri necunoscute. Aceste tradiții s-au păstrat și prin sate și capitale de gubernii, în mijlocul slugilor de la conacurile și curțile boierești. Ba aș crede mai degrabă că cele mai multe din aceste piese vechi s-au răspîndit în copii variate prin toată Rusia, numai datorită slugilor de pe la moșii. Unii dintre marii moșieri de altădată sau boierii moscoviți își aveau teatrele lor, cu artiști iobagi. De aici purcede arta noastră dramatică populară a cărei existență nu poate fi tăgăduită. Cît despre „Kedril-

gămanul", cu toate străduințele mele, n-am putut afla nimic, afară doar că vin dracii pe scenă și-l duc pe Kedril în iad. Dar ce-i cu acest nume Kedril? Ce semnificație are? Și de ce Kedril și nu Kiril? Subiectul și acțiunea să fi fost de origine rusească, ori străină? Nimeni n-a putut să mi-o spună. Spectacolul urma să se încheie cu o „pantomimă în acompaniament de muzică". Toate acestea păreau să fie foarte atrăgătoare. Actorii, cu totul vreo cincisprezece inși, erau băieți vioi, sprinteni și plini de îndrăzneală. O duceau într-o forfotă, făceau repetiții, uneori în dosul cazărmii, ca să nu fie văzuți, căci pregăteau totul în mare taină. Într-un cuvînt, voiau să ne uimească prin ceva cu totul neașteptat și nemaipomenit.

În zilele de lucru cazarma se închidea foarte devreme, cum se însera. De crăciun s-a făcut excepție: zăvoarele s-au pus la uși abia la ora nouă. Cauza acestei abateri de la regula obișnuită era teatrul. În tot cursul sărbătorilor, în fiecare seară, se duceau cîțiva oameni la ofițerul de gardă cu rugămintea umilă „să îngăduie reprezentația și să nu închidă prea devreme porțile temniței", adăugînd că mai fusese reprezentație și în ajun și nu se întîmplase nici o neorînduială. Ofițerul de gardă își făcea imediat următoarea socoteală: într-adevăr, în ajun nu se întîmplase nici o neorînduială și faptul că ocnașii se legau prin cuvînt că nu se va întîmpla nimic nici astăzi, era cea mai bună garanție că va fi ordine deplină, căci ei înșiși se însărcinau să vegheze asupra menținerii ei; pe de altă parte, dacă ar interzice reprezentația, te pomenești că blestemații ăștia (ocnași, de!) ar fi în stare, anume ca să se răzbune, să facă cine știe ce poznă sau năzbîtie, care putea vîrî în încurcătură pe ofițerul de gardă. Și, în sfîrșit, un ultim argument: noaptea, serviciul de gardă era monoton și plictisitor; or așa avea posibilitatea să asiste la un spectacol dat nu de soldați, ci de ocnași, oameni foarte ciudați și hazlii; avea să vadă într-adevăr ceva neobișnuit, cu atît mai mult că era

și în drept, ca ofițer de gardă, să asiste la reprezentație.

În cazul cînd ar trece rondul și ar întreba : „Unde-i ofițerul de gardă ?“ i s-ar răspunde foarte simplu : „S-a dus prin temniță să facă numărătoarea ocnașilor și să închidă cazărmile“, cea mai bună explicație și totodată, cea mai îndreptățită justificare. Iată de ce ofițerii de gardă îngăduiră spectacolul în fiecare seară, în tot timpul sărbătorilor și cazărmile se închiseră abia la ceasurile nouă. Ocnașii știau dinainte că din partea corpului de gardă nu aveau să întîmpine nici o piedică și în această privință erau liniștiți.

Pe la ora șase, Petrov veni să mă ia și ne duserăm împreună la reprezentație. Din cazarma noastră merseră aproape toți, în afară de bătrînul rascolnic din ținutul Cernigovului și de grupul de polonezi. Aceștia din urmă se hotărîră în sfîrșit să vadă spectacolul abia în ultima zi, la 4 ianuarie, cînd s-a dat cea din urmă reprezentație, și numai după ce primiră mii de asigurări că totul e foarte interesant, distractiv și de fel primejdios. Rezerva și disprețul polonezilor nu-i supără pe deținuți care îi primiră foarte politicos și le oferiră locurile cele mai bune. Pentru cerchezi și mai cu seamă pentru Isai Fomici, spectacolul a fost o adevărată desfătare. Isai Fomici dădu de fiecare dată cîte trei copeici, iar în ultima seară puse pe farfurie zece copeici și mulțumirea și plăcerea i se citeau pe față. Se luase hotărîrea ca fiecare spectator să dea cît vrea. Banii adunați urmau să fie întrebuințați pentru acoperirea cheltuielilor și „de-un rachiu, ca să mai prindă curaj actorii“. Petrov susținea că pe mine, oricît de plin ar fi teatrul, au să mă lase să ocup unul din locurile din față, mai întîi fiindcă eram mai avut decît alții și probabil că aveam să dau o sumă mai mare, și-apoi, fiindcă mă pricepeam în ale teatrului mai mult ca oricare dintre ei. Se întîmplă întocmai cum prevăzuse el. Dar să descriu mai întîi sala de reprezentație și scena.

Cazarma secției militare, care fusese transformată în sală de spectacol, era lungă de cincisprezece metri. Din curte urcai cîteva trepte spre un fel de cerdac, intrai apoi într-o tindă și de aici în sală. După cum am mai spus, această cazarmă era clădită puțin altfel decît celelalte : priciurile erau lipite de pereți, lăsînd destul loc liber la mijloc. Prima jumătate a sălii, cea dinspre tindă, era rezervată spectatorilor ; cealaltă, pînă la peretele din fund, care comunica și cu cazarma vecină, alcătuia scena. Ceea ce mă surprinse de cum intrai fu cortina, care tăia sala în două, de-a curmezișul, între cei doi pereți laterali, acoperind spațiul dintre priciuri pe o distanță de aproape zece pași. O cortină era aici un lux care te putea uimi cu adevărat : unde mai pui că era și pictată în culori de ulei, înfățișînd copaci, boschete, lacuri și stele. Fusese făcută din fîșii de pînză veche și nouă primite în dar, din cămăși, obiele, toate cusute cap la cap, și alcătuind o perdea uriașă ; unul din colțuri, unde nu ajunsese pînza, era din hîrtie, cerșită foaie cu foaie prin cancelarii pe la diferite autorități și instituții. Zugravii noștri printre care se distingea mai ales A-v, pe care toți îl porecliseră „Briullov", o pictaseră peste tot cu atîta iscusință, încît producea o impresie formidabilă. Atîta lux descreți frunțile ocnașilor și-i înveseli chiar și pe cei mai posomorîți și mai pretențioși, care, o dată spectacolul început, se dovediră tot atît de copilăroși ca și cei mai entuziaști și nerăbdători dintre ei. Toți erau mulțumiți și păreau că încearcă un sentiment de mare satisfacție, de mîndrie chiar. Sala era luminată cu cîteva lumînări de seu tăiate în două. În fața cortinei erau așezate două bănci, aduse de la bucătărie, iar și mai în față, vreo trei-patru scaune împrumutate din odaia subofițerilor. Scaunele erau rezervate ofițerilor de grad superior, în cazul că ar fi venit la spectacol. Pe bănci luau loc subofițerii, secretarii, controlorii tehnici și alți șefi mai mari și mai mici ai ocnașilor, care n-aveau grade ofițerești și care ar fi dorit să vadă spectacolul ; și într-adevăr, spectatorii din afară nu lipsiră ; în unele seri veneau

mai puţini, în altele mai mulţi, dar la cea din urmă reprezentaţie nu se mai putea găsi un loc pe bănci. Înapoia băncilor se înghesuiau în picioare ocnaşii, cu capetele descoperite din respect pentru musafiri, în vestoane sau în cojoace, cu toate că în sală era o căldură înăbuşitoare. Spaţiul destinat deţinuţilor era, fireşte, prea neîncăpător pentru atîta lume ; oamenii stăteau grămădiţi unul în spatele celuilalt, mai ales în rîndurile din urmă ; erau ocupate şi paturile şi spaţiul între aşa-zisele culise ; ba unii se duseseră în cazarma vecină şi de acolo, prin uşa din fund, din dosul scenei, priveau spectacolul. În prima jumătate a sălii, destinată publicului, înghesuiala era de nedescris şi se putea asemui doar cu aceea pe care o văzusem la baie. Uşa dinspre tindă rămase deschisă ; în tindă era un ger de peste douăzeci de grade, dar oamenii stăteau şi acolo buluc. Pe mine şi pe Petrov ne lăsară să trecem în rîndurile din faţă, lîngă bănci, de unde se vedea mult mai bine ca din fundul sălii. Ca unul care mai fusese la teatru şi prin alte părţi, eram socotit cunoscător ; ocnaşii îl văzuseră de mai multe ori pe Bakluşin sfătuindu-se cu mine şi arătîndu-mi semne de respect, şi găseau firesc să mi se dea un loc de cinste. Aparent, deţinuţii sînt foarte intoleranţi şi obraznici, dar manifestările acestea sînt superficiale, nu le stau în fire. La lucru, mă luau, ce-i drept, peste picior, dar aceasta fiindcă mă arătam neîndemînatic. Alamazov putea să ne dispreţuiască pe noi, domnii, şi să se mîndrească cu iscusinţa de care dădea dovadă la arderea alabastrului. Dar şi bătaia de joc şi mizeriile pe care ni le făceau uneori aveau un alt substrat : noi toţi fusesem cîndva domni, aparţinusem clasei foştilor lor stăpîni, cărora nu prea aveau de ce să le păstreze o bună amintire. Dar aici, la teatru, aceiaşi oameni îmi făceau loc, înţelegînd că în de-alde astea eram mai priceput decît ei. Pînă şi cei mai porniţi împotriva mea ar fi vrut acum să mă audă lăudîndu-i pentru teatrul lor şi-mi făceau loc să trec fără să se socotească jigniţi ori înjosiţi. La baza acestei aprecieri stau impresiile mele de atunci. Chiar atunci

am înţeles — şi-mi amintesc bine de acest lucru — că în felul cum apreciau faptele şi cum le judecau nu intra nici un pic de umilinţă, ci dimpotrivă, un simţămînt autentic de demnitate personală. Trăsătura cea mai de seamă şi cea mai pronunţată a firii poporului nostru este un puternic simţ al dreptăţii şi o nestinsă sete de dreptate. A-l face pe cocoşul, a se înfige şi a se proţăpi înaintea tuturora, oriunde şi *cu orice* preţ, pe merit sau mai ales pe nemerit, îi este străin omului nostru din popor. E destul să înlături învelişul, crusta, şi să cercetezi miezul cu mai multă luare-aminte, mai îndeaproape, fără idei preconcepute şi prejudecăţi, şi vei găsi în popor însuşiri pe care nu le-ai bănuit niciodată. Poporul nu prea are ce învăţa de la înţelepţii noştri, dimpotrivă, aceştia ar avea încă multe de învăţat de la popor.

Pe cînd ne pregăteam să mergem la reprezentaţie, Petrov îmi spusese, în naivitatea lui, că au să mă lase să trec în faţă pentru că aveam să dau probabil mai mulţi bani. Nu exista preţ fix ; fiecare dădea cît îl lăsa inima şi cît îl ţinea punga. Aproape toţi puseră un ban în farfurie cînd se începu cheta. Şi chiar dacă mi-au îngăduit să trec în faţă întrucîtva şi pentru că aveam să dau poate mai mult decît alţii, nu era şi aceasta un semn de adevărat bun simţ ? „Eşti mai avut ca mine, treci prin urmare în rîndul întîi. Aici toţi sîntem deopotrivă, e drept, dar tu plăteşti mai mult, un spectator ca tine are altă trecere în ochii actorilor, aşa încît treci în rîndul întîi ; n-am intrat aici pe bani, ci pe bază de respect şi ne vom categorisi noi înşine după o dreaptă rînduială !" Cîtă nobilă mîndrie, cîtă demnitate personală se ascunde în această judecată ! Nu respect faţă de ban, ci faţă de personalitatea omului. La noi, în temniţă, avuţia, banul nu se bucurau de cine ştie ce mare cinste, mai ales dacă priveai masa deţinuţilor ca pe un tot, ca pe un ansamblu, ca pe un grup aparte. Şi chiar dacă-i trec în revistă, unul după altul, nu-mi amintesc să se fi umilit vreunul pentru bani. Cerşetorii nu lipseau şi chiar eu le-am căzut victimă, dar o făceau mai mult din şmecherie decît din aviditate,

iar actele lor purtau o puternică amprentă de umor și naivitate. Nu știu dacă mă exprim clar... Să revenim însă la teatru. Așadar...

Înainte de ridicarea cortinei, sala prezenta un tablou de o ciudată însuflețire. Mai întîi mulțimea aceea de oameni îngrămădiți, înghesuiți din toate părțile, așteptînd nerăbdători, cu chipul aprins de bucurie, începutul reprezentației. În ultimele rînduri, oamenii își aduseseră de la bucătărie bușteni pe care îi rezemaseră de zid, ca să se poată ridica ceva mai sus; stăteau aproape de două ceasuri în poziția aceasta extrem de incomodă, cu amîndouă miinile sprijinite de umerii celor din față, și totuși, nespus de mulțumiți de ingeniozitatea și de locurile lor. Alții se cocoțaseră pe pervazul îngust al sobei și rămăseseră așa nemișcați tot timpul spectacolului, găsindu-și proptea în cei din fața lor. Pe de lături, pe priciuri și în spatele muzicanților, se îngrămădeau alții, și acestea erau locurile cele mai bune. Cinci ocnași, cei mai norocoși, se întinseseră sus pe cuptor, de unde priveau de mai mare dragul; se simțeau în culmea fericirii. De cealaltă parte, pe pervazurile ferestrelor, se aciuaseră întîrziații, care nu-și putuseră găsi locuri mai bune. Fiecare se ținea însă cuviincios, fără a face gălăgie, căci voia să apară într-o lumină cît mai bună în fața oaspeților și a domnilor. Pe chipurile lor înfierbîntate și scăldate în sudoare din pricina căldurii înăbușitoare, se putea citi cea mai copilărească nerăbdare. Ce licăriri ciudate de bucurie naivă, de plăcere curată luminau fețele brăzdate de cute aspre și de semnele adînci ale stigmatelor, privirile abia cu o clipă înainte posomorîte și întunecate, ochii în care în alte împrejurări s-au aprins străfulgerări cumplite! Dinspre dreapta, de unde mă aflam eu, capetele lor descoperite mi se arătau rase în întregime.

Dar iată că dinspre scenă se auziră zgomote de pași grăbiți, de forfotă și de glasuri înăbușite. Trebuia să se ridice cortina. Deodată orchestra începu să cînte. Orchestra aceasta merită puțină atenție. Sus, pe marginea priciurilor, chiar lîngă scenă, erau

înșirați cei opt muzicanți ai orchestrei, alcătuită din două viori (una proprietatea unui ocnaș, cealaltă împrumutată din oraș; cît despre muzicanți, au fost găsiți printre ai noștri), trei balalaici făcute chiar la noi, două ghitare și o tamburină ce ținea loc de contrabas. Viorile țiuiau și scîrțîiau, ghitarele nu făceau două parale, în schimb balalaicile n-aveau pereche. Agilitatea degetelor artiștilor ar fi făcut cinste celui mai îndemînatic scamator. Se cîntau numai cîntece de joc; la pasajele mai vioaie, cîntăreții băteau cu degetele în lemnul balalaicii, subliniind astfel tonul; alegerea bucăților, execuția, iscusita folosire a instrumentelor, caracterul interpretării — totul purta pecetea unei originalități inimitabile și era rodul pasiunii artistice a acestor deținuți. Unul dintre ghitariști cînta și el cu foc; era odrasla de nobil care-și omorîse tatăl. Cît despre tamburină, aceasta făcea adevărate minuni; cîntărețul ba o învîrtea pe deget, ba își freca degetul mare de pielea bine întinsă, scoțînd zgomote dese, cadențate, seci și limpezi, ce se rostogoleau deodată într-un ropot de sunete scurte și săltărețe, ca să se reverse apoi ca o cascadă jucăușă. Două armonici completau orchestra. Trebuie să mărturisesc că pînă atunci nu avusesem idee și nici nu mi se oferise prilejul să-mi dau seama ce rezultat pot da instrumentele populare, atît de simple; și rămăsei încremenit; armonia, preciziunea execuției, dar mai ales interpretarea, felul cum era dezvăluit conținutul motivelor, erau de-a dreptul uluitoare. Abia atunci mi-a fost dat să înțeleg pentru întîia oară taina avîntului năvalnic și nesfîrșit de pătimaș al nu mai puțin năvalnicelor și pătimașelor cîntece de joc rusești. În sfîrșit, se ridică cortina. Se produse o rumoare generală: toți se cumpăniră de pe un picior pe celălalt; cei din fund se ridicară pe vîrfuri; unul alunecă de pe bușteanul pe care se cocoțase; toți pînă la unul căscară gura și făcură ochi mari și o tăcere adîncă se așternu în sală... Reprezentația începu.

Lîngă mine stătea Alei, în grupul fraţilor săi şi al celorlalţi cerchezi. Teatrul le plăcu atît de mult, încît nu pierdură nici un spectacol. Mi-a fost dat să observ, şi nu o dată, că toţi musulmanii, fie ei tătari sau nu, sînt mari amatori de spectacole. Lîngă ei se strecurase Isai Fomici, care, o dată cu ridicarea cortinei, era numai ochi şi urechi; pe faţă i se putea citi nerăbdarea cu care aşteaptă minunile şi plăcerile ce aveau să urmeze. Ar fi fost păcat să fie înşelat în aşteptările lui. Chipul drag al lui Alei se lumina în văpaia unei bucurii atît de copilăreşti, atît de sincere, încît mă înveseleam şi eu numai privindu-l; fără să vreau, de cîte ori un gest sau un cuvînt hazliu al vreunui actor stîrnea rîsul tuturor, întorceam capul să văd ce face. El nici nu mă observa, absorbit cu totul de cele ce se petreceau pe scenă. Nu departe, în stînga mea, stătea un ocnaş în vîrstă, un om totdeauna nemulţumit, ursuz şi certăreţ. Nu-i scăpase nici lui veselia copilărească a lui Alei şi-l văzui de mai multe ori privindu-l pe furiş şi zîmbind, atîta bucurie radia chipul fericit al tînărului, căruia, nu se ştie de ce, el îi zicea totdeauna „Alei Semionîci".

Spectacolul începu cu „Filatka şi Miroşka". Filatka (Bakluşin) era într-adevăr admirabil. Ocnaşul îşi juca rolul neînchipuit de bine. Se vedea că-şi chibzuise fiecare frază, fiecare mişcare. Ştia să imprime fiecărui cuvînt sau gest, oricît de neînsemnat, ceva din adevărata pornire a personajului. Adăugaţi la această înţeleaptă străduinţă şi o veselie neprefăcută, sinceră şi spontană şi aţi fi fost şi dumneavoastră de acord că Bakluşin era un actor înnăscut, un actor de mare talent. Am văzut de mai multe ori „Filatka" pe scenele din Moscova şi Petersburg, dar mărturisesc că actorii din cele două capitale erau mult inferiori lui Bakluşin. Nu reuşeau să pară altceva decît nişte „peizani" [1] şi nicidecum nişte mujici ruşi adevăraţi; se vedea cale de o poştă că vor cu

[1] Vine de la *paysan*, în lb. fr., aici în sens de ţăran reprezentat idilic, fals (n. ed.).

orice preţ să facă pe mujicul. În afară de aceasta, Baklușin era îmboldit și de rivalitatea cu un alt ocnaș talentat : se aflase că în cea de-a doua piesă rolul lui Kedril avea să-l joace ocnaşul Poţeikin, pe care, nu ştiu de ce, toţi îl socoteau mai talentat, mai bun actor decît Baklușin, care din pricina aceasta suferea ca un copil. De cîte ori nu venise la mine în ultimele zile să-şi descarce sufletul ! Cu două ceasuri înainte de spectacol tremura ca într-o criză de friguri. Cînd lumea izbucnea în hohote de rîs şi striga : Bravo, Baklușin ! Foarte bine ! — faţa i se lumina de fericire şi ochii îi scînteiau de adevărată inspiraţie. Scena sărutărilor dintre Miroşka şi Filatka, cînd acesta din urmă striga : „Şterge-te la gură !", în timp ce se ştergea şi el, fu nespus de hazlie. Toată lumea rîdea în hohote. Pe mine mă atrăgeau mai mult spectatorii ; aici mi se arătau în adevărata lor lumină ; toate frunţile se descreţiseră, iar bucuria îi cuprinsese pe toţi. Strigătele de încuviinţare şi de satisfacţie nu mai conteneau. Îl vedeai deodată pe cîte unul cum îşi înghionteşte vecinul, ca să-i împărtăşească impresia acelei clipe, fără să-şi ia ochii de la scenă şi fără să ia aminte cine stă alături de el. Un altul, la o scenă hazlie, se întoarce deodată spre ceilalţi, învăluindu-i într-o privire încîntată, de parcă ar fi vrut să-i îndemne la rîs, şi apoi, cu un gest al mîinii plin de subînţelesuri, îşi îndreaptă repede privirea spre scenă. Un altul îşi pocneşte degetele, plescăie cu limba de emoţie şi nu poate sta locului ; cum n-are unde s-o pornească, nu-i rămîne altceva de făcut decît să se salte de pe un picior pe altul. Spre sfîrşitul piesei, veselia atinse culmea. Nu exagerez şi nu adaug nimic de la mine. Închipuiţi-vă temniţa, lanţurile, captivitatea, anii lungi de osîndă ce-i mai aşteaptă, viaţa searbădă, ştearsă şi monotonă ca picăturile de ploaie măruntă în zilele posomorîte de toamnă. şi deodată îngăduinţa dată tuturor acestor năpăstuiţi şi oropsiţi de a se reîntoarce la viaţă, de a ieşi din amorţeală, de a petrece un ceas veselindu-se în voie şi uitînd de coşmarul înfiorător ce-i înconjoară, de a-şi înjgheba o adevărată repre-

zentație de teatru — și încă ce reprezentație! — cum nu s-a mai pomenit în orașul acesta, spre fala și cinstea tuturor ocnașilor, „ca să se știe, adică, cine sînt ei !" îi distra absolut totul, dar mai ales costumele. Li se părea curios să-l vadă, bunăoară, pe Vanka Otpetîi, pe Nețvetaiev, ori pe Baklușin îmbrăcați altfel de cum erau obișnuiți să-i vadă de ani și ani. „E un ocnaș, un ocnaș adevărat, îi zăngăne cătușele cînd umblă, și uite-l cum se plimbă acum în surtuc, cu pălărie rotundă, cu pelerină, ca un orășan. Și-a pus mustăți și păr fals. Uite-l, cum scoate o batistă roșie din buzunar și-și face vînt ca un boier, ba nici n-ai zice că nu-i boier sadea !" Toată lumea e cuprinsă de entuziasm. „Boierul cel mărinimos" apare în uniformă de aghiotant, cam ponosită, nu-i vorbă, cu epoleți și chipiu cu cocardă și produce o impresie extraordinară. Rolul acesta fusese disputat de doi inși care rîvneau la costum și din a cărui pricină — cine-ar crede-o ? — se certaseră ca niște copii : amîndoi țineau morțiș să apară în uniformă de ofițer cu găitane ! Au trebuit să intervină ceilalți actori ca să-i despartă și să hotărască cu majoritate de voturi ca rolul să-i fie încredințat lui Nețvetaiev, nu fiindcă ar fi fost mai chipeș decît celălalt sau pentru că ar fi adus mai mult a boier, ci fiindcă reușise să-i convingă pe toți că își va face apariția cu un baston și-l va roti între degete și va împunge cu el și va trage linii pe pămînt, că pînă și un boier și un filfizon vor rămîne paf, lucru pe care Vanka Otpetîi zadarnic ar încerca să-l facă, pentru că n-a văzut în viața lui boieri adevărați. Și într-adevăr, cînd Nețvetaiev intră în scenă cu nevasta lui, nu făcu altceva decît să învîrtească în mînă bastonul în fel și chip și să schițeze cu el pe pămînt fel de fel de linii, crezînd pesemne că astfel boieria, șicul și eleganța lui sar în ochi. În copilărie, pe cînd era un biet puști, o slugă boierească, și alerga desculț prin curte cu diferite porunci, îl uluise pasămite îndemînarea cu care vreun boier își rotea bastonul între degete : această impresie lăsase în mintea lui o urmă atît de adîncă, încît

nici pînă acum, la treizeci de ani, n-o uitase, şi-o socotea tocmai bună ca să-şi uluiască fraţii de temniţă. Neţvetaiev era atît de prins de gesturile lui, încît nu mai vedea pe nimeni; vorbea fără să-şi ridice ochii, urmărind fără încetare vîrful bastonului. „Cucoana cea mărinimoasă" era şi ea în felul ei foarte nostimă: apăru într-o rochie de marchizet, veche şi uzată, mai mult o zdreanţă, cu gîtul şi braţele goale, cu faţa sulemenită, cu o scufie de noapte din percal pe cap, cu panglicuţele legate sub bărbie, cu umbrela într-o mînă, în cealaltă cu un evantai de hîrtie mîzgălită, cu care îşi făcea vînt mereu. Apariţia ei stîrni o explozie de rîs şi cum hohotele nu se mai potoleau, nici cucoana nu se mai putu stăpîni şi rîse şi ea din toată inima. Rolul cucoanei îl juca deţinutul Ivanov. Sirotkin, deghizat în fată, era foarte drăguţ. Cupletele fură şi ele primite cu aplauze. Într-un cuvînt, piesa se bucură de un succes deplin şi toţi se declarară mulţumiţi. Nu se rosti nici un cuvînt de critică; de altfel, nici nu şi-ar fi avut rostul.

Răsuna pentru a doua oară uvertura „Iatac, ietăcelul meu" şi cortina se ridică din nou. Se juca „Kedril-gămanul". Kedril e un fel de Don Juan; cel puţin aşa s-ar părea, judecînd după final, cînd dracii înşfacă şi pe stăpîn şi pe slugă şi-i tîrăsc în iad. Se juca un act întreg, dar se vedea cît de colo că nu-i decît un fragment, căci începutul şi sfîrşitul lipseau. Fără cap şi fără coadă, textul n-avea aproape nici o noimă. Acţiunea se petrecea în Rusia, într-un han oarecare.

Hangiul introduce în odaie un domn îmbrăcat într-o manta de uniformă şi cu pălărie rotundă turtită. În urma lor intră sluga boierului, Kedril, cu un geamantan şi o găină friptă învelită în hîrtie albastră. Poartă o haină scurtă şi o şapcă de lacheu. E un mîncău fără seamăn. Rolul era jucat de ocnaşul Poţeikin, rivalul lui Bakluşin, în vreme ce Ivanov, acelaşi care jucase şi în rolul cucoanei mărinimoase din prima piesă, îl făcea pe boierul.

Hangiul, Nețvetaiev, îi atrage boierului atenția că odaia e bîntuită de draci, după care pleacă. Boierul, sumbru și îngrijorat, mormăie pentru sine că știe mai de mult de asta și-i poruncește lui Kedril să despacheteze lucrurile și să pregătească masa de seară. Kedril e un găman și un fricos. Cînd aude de draci, pălește și tremură ca varga. Ar vrea să șteargă putina, dar se teme de stăpîn; și pe urmă, unde mai pui că îi e și foame. E lacom, prost, viclean în felul lui, și laș. Își înșală stăpînul la fiecare pas, în ciuda spaimei pe care acesta i-o trezește. În tipul acesta remarcabil de slugă, credincioasă în felul său, găsești o vagă și îndepărtată rudenie cu Leporello [1]. Poțeikin se dovedi într-adevăr a fi un actor de real talent, mai mare poate decît Baklușin. Bineînțeles că a doua zi, cînd l-am întîlnit pe Baklușin, nu i-am spus în față părerea mea, căci asta l-ar fi întristat peste măsură. Nici ocnașul care îl făcea pe boierul nu juca rău. E adevărat că tot ce spunea el nu prea avea nici o noimă, dar știa să rostească vorbele rar și limpede, cu mișcări și gesturi potrivite. În timp ce Kedril scotocește prin geamantan, boierul se plimbă în lung și-n lat și face mărturisirea că în seara aceea se sfîrșește viața lui pe pămînt. Kedril trage cu urechea, se strîmbă și-i înveselește pe spectatori cu mimica și cu vorbele rostite pentru sine. Nu-i e milă cîtuși de puțin de stăpînul lui; dar a auzit vorbindu-se de draci și ar vrea să știe cum sînt, așa că începe să-și descoasă stăpînul. În sfîrșit, boierul îi spune că într-o zi, aflîndu-se în primejdie de moarte, a cerut ajutor iadului; dracii l-au ajutat și l-au scăpat, dar că acum s-a împlinit sorocul învoielii și chiar în seara aceea dracii aveau să vie să-i ceară sufletul, după cum fusese înțelegerea. Pe Kedril îl trec fiorii și începe să tremure; stăpînul lui însă nu-și pierde cumpătul și-i poruncește să-i pregătească cina. Cînd aude de mîncare, lui Kedril îi mai vine inima la loc

[1] Slujitorul lui Don Juan din opera *Il Dissoluto punito ossia Don Giovanni* de Mozart Textul de Lorenzo da Ponte (n. ed.).

şi uită de spaimă ; despachetează găina, gustă din ea, scoate şi o sticlă de vin şi trage la repezeală o duşcă bună. Publicul se prăpădeşte de rîs. Dar se aude o uşă scîrţîind, vîntul izbeşte în obloane ; Kedril, pradă spaimei, bagă în gură, fără să-şi dea seama ce face, o bucată zdravănă de găină, pe care nici n-o poate mesteca de mare ce e. Lumea rîde din nou. „Gata ?" întreabă stăpînul, care străbate odaia în lung şi-n lat. „Îndată, îndată, domnule... s-o mai potrivesc puţin..." răspunde Kedril şi, aşezîndu-se singur la masă, se apucă să înfulece de zor din mîncarea boierului. Publicului îi place grozav şiretenia şi repeziciunea cu care lucrează sluga şi faptul că boierul e tras pe sfoară. Trebuie să recunoaştem de altfel că Poţeikin era într-adevăr admirabil. Cuvintele „Îndată, îndată, domnule, s-o mai potrivesc puţin" le spunea cu adevărată măiestrie, încît sala se cutremura de hohote nestăpînite de rîs. Se aşază la masă, începe să mănînce cu lăcomie şi, la fiecare pas al stăpînului, tresare de spaimă să nu i se descopere matrapazlîcurile ; de cîte ori boierul întoarce puţin capul, el se ascunde sub masă, trăgînd şi găina după el. După ce-şi mai ostoieşte foamea, se gîndeşte şi la stăpîn. „Da' bine, Kedril, n-ai mai isprăvit ?" strigă boierul. „Gata !" răspunde voios Kedril, care de-abia atunci bagă de seamă că pentru stăpînul său n-a mai rămas aproape nimic. Pe farfurie nu se mai vedea decît un rest de picior de găină.

Boierul, posomorît şi îngîndurat, nu observă nimic şi se aşază la masă, iar Kedril, cu şervetul în mînă, rămîne în picioare la spatele lui. Fiecare cuvînt, fiecare gest, fiecare mişcare a slugii, care se întoarce cu faţa către public, arătînd mucalit spre stăpîn, stîrnesc printre spectatori hohote de rîs. În clipa cînd boierul începe să mănînce, apar dracii. De aici nu mai înţelegi nimic, căci dracii n-au în ei nimic drăcesc, dar nici omenesc ; uşa se deschide şi intră o fantomă îmbrăcată în alb, cu o lanternă cu lumînarea aprinsă în loc de cap ; apoi apare altă fantomă, tot cu o lanternă cu făclie în chip de cap şi cu o coasă în mînă. Pentru ce sînt în alb, ce caută aici

coasa şi ce rost au aceste lanterne aprinse, cînd e vorba de nişte draci, nimeni n-ar fi putut s-o explice. De altfel, nimeni nu-şi bătea capul cu asta. Aşa trebuia să fie şi cu asta basta. Stăpînul se arată curajos în faţa stafiilor şi le spune că e gata, că pot să-l ia. Iar Kedril, fricos ca un iepure, se ascunde sub masă; cu toată frica, nu uită să ia însă sticla cu el. Dracii se fac nevăzuţi; Kedril iese din ascunzătoare, dar în clipa cînd stăpînul se aşază din nou la masă, năvălesc deodată în odaie trei draci, îl apucă pe boier de guler şi de braţe să-l ducă cu ei în iad. „Kedril, scapă-mă!" ţipă el. Dar Kedril are altceva de făcut; de data asta a luat şi sticla şi farfuria şi pîinea şi s-a ascuns sub masă. Iată-l în sfîrşit singur; dracii s-au făcut nevăzuţi, cu stăpîn cu tot. El scoate capul, priveşte în juru-i şi... un zîmbet îi luminează faţa. Face cu ochiul şi cu o mutră mucalită se aşază în locul stăpînului, şoptind către public, aparte:

— Aşa. Acum sînt singur... fără stăpîn!...

Toată lumea rîde de faptul că a rămas fără stăpîn; dar el mai are ceva de spus, şi tot pe şoptite, de parcă ar mărturisi o taină, zice, făcînd vesel cu ochiul:

— Pe boier l-au umflat dracii!...

Entuziasmul spectatorilor nu mai are margini. În sală e un adevărat delir. Ştirea aceasta confidenţială că pe boier l-au umflat dracii a fost rostită cu o expresie atît de comică şi cu o strîmbătură atît de batjocoritoare, încît era cu neputinţă ca cineva să nu aplaude. Dar fericirea lui Kedril nu ţine mult. Abia a apucat să-şi toarne vin în pahar, şi chiar în clipa cînd să-l dea de duşcă, se ivesc iarăşi dracii, care se furişează pe la spate şi-l înhaţă de guler. Kedril strigă ca din gură de şarpe, dar îi este atît de frică, încît nu îndrăzneşte să întoarcă capul. Ar vrea el să se apere, dar pas de poţi: mîinile îi sînt încărcate cu sticla şi cu paharul de care nu vrea să se despartă. Cu ochii cît cepele şi cu gura căscată de spaimă, rămîne o clipă cu faţa la public; are o înfăţişare de fricos atît de caraghioasă, încît ar fi

putut servi cu succes ca model pentru un tablou. În cele din urmă e tîrît afară ; el se zbate, dă din mîini și din picioare, cu degetele înțepenite pe sticlă și pe pahar și țipă într-una. Țipetele lui se mai aud și de afară, de dincolo de culise. Cortina cade. Toată lumea rîde în hohote. Toată lumea e mulțumită... Orchestra începe numaidecît să cînte Kamarinskaia.

Melodia începe molcom, abia perceptibil, crește treptat în intensitate și putere, ritmul devine tot mai vioi și săltăreț și se revarsă într-un iureș pătimaș, subliniat pe alocuri cu lovituri seci în cutia balalaicilor... Era Kamarinskaia în toată amploarea elementelor de ritm și tonalitate, desfășurate într-o cadență uluitoare și i-ar fi prins bine, cred, lui Glinka, să fi auzit-o măcar întîmplător cîntată la noi în temniță. Pantomima începe. E acompaniată de aceeași Kamarinskaia de la început și pînă la sfîrșit. Scena înfățișează interiorul unei izbe : morarul drege într-un colț niște hamuri, în celălalt colț morărița toarce lînă. Sirotkin joacă rolul femeii, Nețvetaiev rolul morarului.

Trebuie să spun că decorurile noastre erau foarte, sărace. În această piesă, ca și în cele precedente, spectatorul completa mai mult cu închipuirea decorul sumar, abia schițat, de pe scenă. În loc de perete, în fundul scenei se zărea un covor ori o pătură ; la dreapta niște paravane zdrențuite, în vreme ce la stînga, unde nu mai avuseseră ce să pună, se zăreau stinghiile priciurilor. Dar spectatorii nu erau de fel pretențioși și nu se dădeau înapoi să întregească cu închipuirea lor tot ce lipsea, mai ales că în această privință deținuții sînt în general la înălțime : „Zici că-i grădină ? Grădină să fie ! Odaie ? Fie și odaie ! Izbă ? Izbă, ce mai calea-valea !“ Sirotkin în straie femeiești arată ca o muierușcă tînără și năbădăioasă, drăguță foc. Printre spectatori se aud aprecieri și laude în acest sens. Morarul își isprăvește treburile, își ia căciula și biciul, se apropie de femeie și-i arată prin semne că trebuie să plece, dar dacă în lipsa lui va primi pe careva în casă, vai și-amar... și-i

arată biciul. Femeia ascultă şi dă din cap că a înţeles. Se vede că biciul a mai mîngîiat-o; îşi cam face de cap muieruşca noastră. Bărbatul iese. Nici nu se închide bine uşa în urma lui, că nevasta îl şi ameninţă cu pumnul. Dar se aude o bătaie în uşă: intră un vecin, morar şi el, pe cît se pare. E un ţăran bărbos, cu caftan. Aduce în dar o basma roşie. Femeia rîde, şi cînd s-o sărute vecinul, se aud iar bătăi în uşă. Ce să facă? Îl ascunde sub masă şi se aşază repede la locul ei, cu furca în brîu. Apare un alt ibovnic; un furier în uniformă militară. Pînă aici pantomima se desfăşoară fără cusur, gesturile sînt corecte şi corespund întocmai acţiunii. Te cuprinde mirarea văzînd cum aceşti actori improvizaţi îşi interpretează cu atîta dibăcie rolurile de o clipă şi fără să vrei te gîndeşti: cîte forţe şi talente se irosesc zadarnic la noi în Rusia, prin temniţe, într-o viaţă de mizerie! Dar ocnaşul care juca rolul furierului se vede că mai văzuse teatru undeva, pe vreo scenă de provincie sau la vreo curte boierească şi şi-a zis că actorii noştri, toţi pînă la unul, nu-şi cunosc meseria, că umblă şi se mişcă pe scenă nu aşa cum ar trebui. Şi iată-l, deci, intrînd în scenă aidoma vechilor eroi clasici din piesele de odinioară: face un pas mare şi, mai înainte de a-şi trage celălalt picior, se opreşte un pic, îşi saltă capul pe spate, aruncă o privire mîndră în jur şi iar mai face un pas. Dacă acest soi de umblet pare caraghios la eroii antici, cu atît mai ridicol apare el într-o scenă comică, jucată de un furier oarecare. Dar publicul nostru crezu pesemne că aşa se cuvine, căci acceptă umbletul ţeapăn al lunganului, fără să-l ia în răspăr. Nici n-apucă furierul să ajungă în mijlocul scenei că se şi auzi o nouă bătaie în uşă; morăriţa îşi pierde capul. Unde să-l ascundă şi pe acesta? În cufărul mare, care din fericire e deschis. Furierul se ascunde în ladă: muieruşca lasă să cadă capacul. De data aceasta apare un musafir cu totul neobişnuit: e un îndrăgostit ca toţi ceilalţi, dar ciudat la înfăţişare. E un brahman în toată puterea cuvîntului. Intrarea lui în scenă stîrneşte hohote de rîs. Brahmanul nu e altul

decît ocnașul Koșkin, care își joacă rolul admirabil. La chip seamănă într-adevăr cu un brahman. Își arată prin gesturi dragostea înfocată pentru morăriță : ridică brațele spre cer, apoi și le duce la piept și la inimă. Dar, în toiul acestor efuziuni focoase, se aude o bătaie puternică în ușă. După lovituri nu mai încape îndoială că e stăpînul casei. Morărița îngrozită se zăpăcește cu totul, brahmanul aleargă înnebunit prin odaie, implorînd-o să-l ascundă. Ea îl împinge după dulap și, uitînd să deschidă ușa, buimacă de tot, se așază la tors ; toarce și toarce, fără să ia firul în mînă, fără să ridice fusul de jos și fără să audă bătăile din ușă din ce în ce mai insistente. Sirotkin redă foarte bine spaima și zăpăceala ei. În cele din urmă, morarul, cu o lovitură de picior, scoate ușa din țîțîni și se duce întins la nevastă, cu biciul în mînă. A stat la pîndă și a văzut tot ; îi arată femeii prin semne că are trei ibovnici ascunși în casă. Apoi începe să-i caute. Îl găsește întîi pe vecin, pe care îl dă în brînci afară. Furierul, îngrozit, ar vrea să fugă, ridică cu capul capacul cufărului și se dă singur de gol. Morarul îi arde cîteva bice și de data aceasta furierul îndrăgostit nu mai calcă atît de țanțoș. Mai rămîne brahmanul, pe care bărbatul îl caută multă vreme ; în sfîrșit, îl găsește în colțul de după dulap, îi face o plecăciune și apoi îl tîrăște de barbă pînă în mijlocul scenei. Brahmanul încearcă să se apere și strigă : „Blestematule ! Blestematule !" (singurele cuvinte din toată pantomima), dar bărbatul se face niznai și-i trage și lui o bătaie zdravănă. Văzînd că-i vine rîndul, femeia leapădă fusul, aruncă furca deoparte și fuge din odaie ; scăunașul se răstoarnă... Ocnașii se prăpădesc de rîs.

Alei, fără să-și întoarcă capul, mă zgîlțîie și strigă :

— Uite, uite la brahman ! Și nu mai poate de rîs.

Cortina cade. Începe o altă scenetă...

Dar nu e cazul să le descriu pe toate. Au mai fost încă două sau trei ; toate foarte hazlii și pline de voioșie. Nu le-or fi compus ocnașii înșiși, dar fiecare adăugase negreșit cîte ceva de la el. Aproape fiecare

actor improviza pe loc, mai adăugind ceva nou, original, încît de fiecare dată același actor își juca rolul puțin altfel decît în ajun. Ultima pantomimă de un gen cu totul fantastic se încheia cu un dans tot atît de fantastic. Îngropăciunea unui mort. Brahmanul înconjurat de slugi numeroase execută tot felul de gesturi cabalistice și de descîntece deasupra mortului, dar fără nici un folos. Cînd deodată se aude un strigăt : „Soarele în amurg !" Mortul se scoală și toți încep de bucurie să joace. Brahmanul se prinde și el la joc cu mortul și joacă nu ca toți ceilalți, ci într-un fel aparte, ca un brahman. Cu aceasta se încheie spectacolul, pînă a doua zi. Ai noștri pleacă veseli, încîntați, lăudînd pe actori și mulțumind subofițerului. Nu se mai aude nici un cuvînt de ocară ; nu se iscă nici o gîlceavă. Toată lumea e neobișnuit de mulțumită, s-ar putea spune chiar fericită, și, spre deosebire de alte dăți, toți adorm cu sufletele aproape senine : liniștiți, împăcați. Și cînd te gîndești, de unde asta ? Ce se întîmplase ? Ce pricinuise această schimbare bruscă ? Și să nu credeți că-i vorba de o închipuire a minții mele visătoare. E adevărul cel mai adevărat. Doar o clipă din noianul timpului ce se scurge atît de greu în ocnă li se îngăduise bieților oameni să trăiască mai omenește, mai în voie, să petreacă și să se bucure ca toată lumea, cum îi e dat omului, să se smulgă pentru un ceas măcar din viața aceea de mizerie — și iată-i schimbați, renăscuți sufletește, fie chiar și pentru această clipă... E noapte tîrziu. Tresar și mă trezesc brusc : bătrînul e tot la rugăciune, sus pe cuptor, și se va ruga așa pînă în zori. Lîngă mine, Alei doarme somn lin. Mi-aduc aminte că și în vreme ce se pregătea de culcare rîdea cu hohote, vorbind cu frații lui de tot ce văzuse, și fără să vreau mă uit încîntat la fața lui liniștită ca de copil. Încet-încet îmi aduc aminte de toate : această ultimă zi, sărbătorile, luna ce s-a scurs... Ridic speriat capul și privesc în lumina pîlpîitoare a lumînării groase de seu șirurile camarazilor mei adormiți. Văd chipurile lor palide

și supte, așternuturile de zdrențe, toată sărăcia și mizeria din jur. Mă uit cu stăruitoare luare-aminte, vrînd parcă să mă încredințez că toate acestea nu sînt continuarea unui vis cumplit, ci însăși realitatea. Dar cine a spus că-i vis? E realitatea cea mai adevărată: iată, se aude un geamăt; cineva se răsucește în așternut cu un zăngănit de lanțuri. Altul tresare și începe să bolborosească vorbe fără șir, în vreme ce bătrînul se roagă pe cuptor. Se roagă pentru toți „creștinii drept-credincioși" și în tăcerea nopții aud șoapta lui deslușită, rostită cu glas smerit și blînd, învăluit într-un oftat prelung: „Doamne Isuse Christoase, miluiește-ne pre noi!..."

„Doar n-am să stau aici o veșnicie, ci numai cîțiva ani!" îmi zic în gînd și iarăși las să-mi cadă capul pe pernă.

Sfîrșitul părții întîi

PARTEA A DOUA

I
SPITALUL

Nu mult după sărbători m-am îmbolnăvit și a trebuit să fiu internat în spitalul nostru militar, care se afla în altă parte, într-un corp separat, cam la o jumătate de verstă de temniță. Era o clădire lungă, cu un singur cat, spoită în galben. În fiecare vară, cînd sosea vremea reparațiilor anuale, zidurile ei înghițeau cantități uriașe de ocru, doar-doar aveau să se înnoiască. În curtea cea mare a spitalului se aflau alte clădiri mai mici, pentru locuințele personalului medical, pentru birourile administrației și pentru dependințele spitalului. Clădirea principală era însă destinată numai și numai bolnavilor. Saloanele erau multe, dar pentru deținuți fuseseră rezervate numai două, totdeauna pline, mai ales vara, cînd din pricina numărului prea mare de bolnavi se mai adăugau paturi, reducîndu-se pe cît posibil intervalele dintre ele. Aceste saloane erau ticsite cu tot felul de „năpăstuiți". În afară de ocnașii din temnița noastră, erau trimiși aici tot soiul de infractori militari, ținuți în prevenție, în curs de judecată sau definitiv condamnați, ori în transferare la diferite închisori ; erau aduși aici și bolnavii de prin unitățile disciplinare — o instituție ciudată, unde soldații nesupuși sau cei vinovați de felurite abateri de la disciplină erau trimiși spre a fi îndreptați, și de unde, după un an sau doi, ieșeau de obicei definitiv

stricați, niște hoți și niște pungași în toată puterea cuvîntului.

Ocnașii care se simțeau bolnavi se anunțau la apelul de dimineață. Subofițerul îi nota într-o condică și-i trimitea sub escortă la infirmerie. Aici medicul temniței îi examina pe toți bolnavii trimiși de la unități și pe care îl găsea cu adevărat bolnav îl înscria pentru spital. Am fost reținut și eu printre cei bolnavi și pe la unu după-amiază, cînd toți ai noștri porniră la lucru, mă îndreptai spre spital. De obicei deținutul bolnav lua cu el, după cum îi da mîna, bani și pîine (fiindcă în ziua aceea la spital nu căpăta hrană), o pipă mică, un săculeț de tutun, amnar și iască. Pe acestea din urmă avea grijă să le ascundă în tureatca cizmei. Pășii în curtea spitalului plin de curiozitate și de interes pentru acest nou aspect, încă necunoscut mie, al vieții de ocnaș.

Ziua era caldă, mohorîtă, apăsătoare, o zi din acelea în care mai ales unele instituții, ca de pildă spitalul, capătă un aspect deosebit de prozaic, de trist și respingător. Intrai, escortat de soldat, în sala de primire, în care se aflau două băi de aramă și unde mai așteptau și alți doi deținuți bolnavi, însoțiți de paznici. Felcerul, care nu întîrzie să apară, ne cîntări alene din ochi cu o privire protectoare și se duse, parcă și mai alene, să-și dea raportul medicului de serviciu. Acesta se ivi numaidecît; ne examină atent și grav, purtîndu-se cu multă bunăvoință, și ne eliberă cîte o „foaie de suferință", în care trecu numele fiecăruia. Diagnosticul definitiv, evoluția bolii, tratamentul etc., cădeau mai departe în sarcina medicului-șef al celor două saloane speciale cu deținuți bolnavi. Auzisem de la deținuți că medicii se poartă foarte bine cu ei, „ca niște adevărați părinți". Așa-mi spuseseră cînd îi întrebasem înainte de a pleca la spital. Hainele și rufele cu care veniserăm ne-au fost luate și ni se dădu îmbrăcăminte de spital, la care se adăugară și niște ciorapi lungi, papuci, tichie, și cîte un halat gros de postav cenușiu, căptușit cu un fel de pînză sau mușama, neînchipuit de murdar. Ne conduseră apoi în salonul

deținuților, care se afla la capătul unui coridor lung. Curățenia exterioară nu lăsa nimic de dorit, totul părea că sclipește ; cel puțin așa mi se înfățișau mie lucrurile, după mizeria din temnița noastră. Ceilalți doi deținuți în prevenție intrară în salonul din partea stîngă a coridorului, iar eu am fost condus spre cel din dreapta. În fața ușii, închisă cu zăvor, vegheau o santinelă cu pușca la picior și un planton. Sergentul (din garda spitalului) porunci să fiu lăsat să trec și deodată mă găsii în mijlocul unei săli lungi și înguste ; de o parte și de cealaltă, de-a lungul celor doi pereți, se înșirau paturile, douăzeci și două cu totul. Trei sau patru din ele erau goale. Paturile erau de lemn, vopsite în verde, adică din acelea prea bine cunoscute oricui la noi în Rusia, cărora le-a fost pesemne sortit să fie totdeauna înțesate cu ploșnițe. Alesei un pat liber în colț, pe partea luminată de ferestre.

După cum am mai spus, erau aici și ocnași din temnița noastră. Cu unii dintre ei mai stătusem de vorbă, iar alții mă cunoșteau în orice caz din vedere. Cei mai mulți erau însă dintre cei aflați încă în curs de judecată sau veniți din unitatea disciplinară.

Bolnavi mai grav, care să zacă fără a se putea da jos din pat, nu prea erau ; cei mai mulți, înzdrăveniți sau ușor bolnavi, ori ședeau pe pat, ori se plimbau prin salon, printre cele două rînduri de paturi, între care era destul loc. Întrucît focul ardea în sobă toată ziua, aerul din salon era înăbușitor, încărcat de mirosul specific care domnește în orice spital, de emanații dezgustătoare, amestecate cu mirosul pătrunzător al doctoriilor. Patul meu era acoperit cu o învelitoare vărgată. O dădui la o parte ; sub ea se afla o pătură căptușită cu un fel de pînză, iar salteaua era acoperită cu un cearșaf de pînză groasă, de o culoare cam îndoielnică. Pe măsuța de lîngă pat se aflau o cană și o strachină de metal, ascunse pentru mai multă curățenie sub un șervet îngust, ce-mi fu dat în păstrare. Măsuța mai avea un raft, în care bolnavii care beau ceai își puneau ceainicele, ulcioarele pentru cvas și altele, dar acești fericiți nu prea

erau mulţi la număr. Pipele şi chiselele de tutun, căci aproape toţi fumau, chiar şi cei care sufereau de piept, erau pitite sub saltea. Nici doctorul, nici supraveghetorii sau îngrijitorii nu căutau niciodată printre lucrurile ocnaşilor, iar de se-ntîmpla să surprindă pe careva cu pipa în gură, se făceau că nu văd. De altfel, şi bolnavii erau foarte prevăzători şi fumau totdeauna la gura sobei. În paturi îşi îngăduiau să fumeze numai noaptea, cînd nimeni nu venea să-i tulbure, în afară de ofiţerul comandant al corpului de gardă, care, făcîndu-şi rondul, trecea uneori şi prin saloane.

Nu mai zăcusem pînă atunci niciodată în vreun spital, şi tot ce mă înconjura îmi păru nou. Băgai de seamă că ivirea mea stîrni curiozitatea cîtorva deţinuţi. Auziseră vorbindu-se de mine şi mă priveau cu acea stăruinţă iscoditoare, ba chiar şi cu aerul de superioritate cu care e întîmpinat la şcoală un elev nou sau un petiţionar în sălile de primire ale autorităţilor. Patul vecin, la dreapta mea, era ocupat de un deţinut în prevenţie, fost pisar, fiu nelegitim al unui căpitan în retragere. Fusese amestecat într-o afacere cu bani falşi ; reuşise să intre în spital şi zăcea acolo de aproape un an, deşi după înfăţişare părea pe deplin sănătos ; izbutise totuşi să-i facă pe doctori să creadă că suferă de anevrism şi într-adevăr, pe cît se pare, îşi ajunsese scopul, căci scăpă şi de bătaie şi de muncă silnică, iar în cele din urmă, cam după un an de zăcere, fu trimis la un spital din T-K, unde-i era asigurată îngrijirea şi supravegherea permanentă.

Era un tînăr voinic, de vreo douăzeci şi opt de ani, mare escroc şi chiţibuşar hîrşit în tălmăcirea legilor ; nu era nici lipsit de inteligenţă şi isteţime, dar se deosebea mai ales prin încrederea în sine, prin obrăznicie şi ambiţie şi izbutise să se convingă pe el însuşi că e omul cel mai cinstit şi cel mai drept din lume, neprihănit ca un mieluşel ; şi aşa a rămas, cu această convingere, pentru totdeauna. El intră cel dintîi în vorbă cu mine, mă descusu cu multă curiozitate şi îmi dezvălui imediat unele amănunte

privitoare la moravurile și rînduielile spitalului Bineînțeles, întîi și întîi îmi aduse la cunoștință că era fiu de căpitan. Ținea mult să mă facă să cred că era de neam nobil sau cel puțin că aparținea unei familii de „domni". După el veni lîngă mine un bolnav din unitatea disciplinară și începu să-mi spună că el cunoștea pe foarte mulți din dvorenii deportați prin Siberia, și, ca să mă încredințez de spusele lui, îmi înșiră o mulțime de nume. Era de ajuns să te uiți însă mai cu luare-aminte la chipul acestui soldat cărunt, ca să-ți dai imediat seama că mințea cu nerușinare. Îl chema Cekunov. Căuta să se dea bine pe lîngă mine, bănuind pesemne că am bani. Zărind pachetul cu ceai și zahăr pe care-l adusesem, se grăbi să-mi ofere serviciile lui : să-mi găsească un ceainic, și să-mi pună de ceai. M-ki îmi făgăduise să mi-l trimită pe al său a doua zi, printr-un deținut care lucra la spital. Dar Cekunov avu grijă să-mi procure îndată tot ce-mi trebuia. Găsi un ceaunaș, în care puse apă la fiert și pregăti ceaiul, făcu rost și de o căniță, într-un cuvînt, se arătă atît de îndatoritor și dovedi atîta rîvnă, încît unul din bolnavii din apropiere lăsă să-i scape cîteva observații batjocoritoare pe seama lui. Bolnavul acesta se numea Ustianțev. Avea patul față în față cu al meu și suferea de oftică. Era soldatul osîndit la bătaia cu vergile, despre care am mai amintit, și care de teama loviturilor băuse o sticlă de rachiu amestecat cu praf de tutun, provocîndu-și singur o boală atît de gravă. Tăcuse pînă atunci, întins în pat și respirînd greu, privindu-mă însă cu luare-aminte și urmărindu-l din ochi pe Cekunov, a cărui slugărnicie îl scotea din fire. Seriozitatea prea gravă și indignarea lui plină de venin păreau puțin cam comice în raport cu ceea ce le provocase. În cele din urmă, nu se mai putu stăpîni :

— Ia te uită, slugoiul ! E fericit că și-a găsit un stăpîn ! zise el cu glas înăbușit și întretăiat de slăbiciune. După toate semnele, nu mai avea mult de trăit.

Cekunov, îndîrjit, întoarse capul :

— Adică cine-i slugoi ? se oţărî el, privindu-l pe Ustianţev cu dispreţ.

— Tu eşti slugoi ! răspunse celălalt cu atîta siguranţă, de parcă ar fi avut tot dreptul să-l muştruluiască pe Cekunov, sau era de datoria lui s-o facă.

— Eu slugoi ?

— Da, chiar aşa ! Auzitără-ţi, oameni buni, nu-i vine să-şi creadă urechilor ! Se miră, pezevenghiul !

— Şi ce-ţi pasă ? Nu vezi că dumnealui nu ştie să se descurce singur ? Nu-i deprins fără slugă, fireşte. De ce nu i-aş da o mînă de ajutor, botosule !

— Cine-i botos ?

— Tu eşti botos.

— Eu ? Botos ?

— Tu !...

— Rîde ciob de oală spartă ! Chipeşul ! Păi dacă eu mi-s botos, tu eşti frumos ca un cioroi...

— Zi-i botos şi pace ! Nu vezi că te-a pedepsit dumnezeu ? Stai colea cuminte şi aşteaptă-ţi ceasul... Ce ţi-e şi cu omul ăsta ! Nu şi-ar vedea de treaba lui ! Tot se bagă unde nu-i fierbe oala.

— Ba eu mai bine aş muri decît să mă ploconesc. Nici taică-meu nu s-a ploconit niciodată, şi pe mine m-a învăţat la fel. Eu... eu...

N-ar fi contenit, dar un acces puternic de tuse îl chinui cîteva clipe, după care scuipă sînge. O sudoare rece, sleită, îi broboni fruntea îngustă. Dacă tusea nu l-ar fi împiedicat să vorbească, ar mai fi avut încă multe de spus : se vedea după ochi că era pus rău pe ceartă ; dar aşa, dădea numai din mîini a neputinţă. Pînă la urmă, Cekunov uită cu totul de el.

Am simţit că ofticosul era mai pornit împotriva mea decît împotriva lui Cekunov. Nimănui nu i-ar fi trecut prin minte să-l acuze şi să-l dispreţuiască pe cel ce ar fi venit să mă ajute pentru cîţiva gologani. Toţi ştiau că Cekunov îmi face aceste servicii pentru bani. Oamenii din popor nu sînt niciodată susceptibili la asemenea lucruri şi le iau ca atare, intuind fără greş adevăratul mobil al acţiunilor. Lui

Ustianțev nu-i plăcuse persoana mea, după cum nu-i plăcea nici faptul că aveam ceaiul meu și că, deși în lanțuri, nu mă lăsasem de boierie și nu mă putusem lipsi de servitor ; de fapt, nu-mi trebuiau serviciile nimănui și Cekunov mi se băgase în suflet cu de-a sila. Adevărul era că întotdeauna căutam să-mi fac totul singur, tocmai ca să nu par boieros, un rîzgîiat crescut în puf. Ba îmi făcusem din asta și un fel de ambiție a mea personală, dacă e să spunem lucrurilor pe nume. Și totuși, nu știu cum se face că mereu mă trezeam cu fel de fel de binevoitori gata să mă servească, de a căror stăruință nu eram în stare să mă feresc niciodată, căci nu știam cum să-i refuz ; pînă la urmă mi se impuneau și-mi porunceau, astfel încît din stăpîn deveneam slugă, deși pentru cei din jur apăream ca un boier get-beget ce nu se poate lipsi de slugi. Toate acestea mă necăjeau nespus. Dar Ustianțev era ofticos, de unde și irascibilitatea lui. Ceilalți bolnavi păstrau însă o atitudine rezervată, cu o vădită nuanță de superioritate. De altfel, ei toți erau preocupați de un eveniment cu totul excepțional, după cum înțelesei din convorbirile lor : în seara aceea un deținut urma să fie adus la spital direct de la executarea pedepsei corporale cu vergile. Îl așteptau cu multă curiozitate, deși pe cît se spunea pedeapsa nu era grea : numai cinci sute de lovituri.

Treptat, începui să mă familiarizez cu noul meu mediu. După cît putui să observ aici, bolnavi cu adevărat erau cei cîțiva care sufereau de scorbut și de boală de ochi, boli foarte răspîndite prin părțile locului, de friguri, de oftică și de tot felul de răni și buboaie. Spre deosebire de celelalte saloane, unde bolnavii erau împărțiți după felul bolii, aici, în salonul deținuților, toți bolnavii erau îngrămădiți la un loc, chiar și venericii. Am spus bolnavi *cu adevărat,* fiindcă mai erau aici și ocnași veniți *numai așa,* „ca să se odihnească". Doctorii nu-i dădeau afară, ba dimpotrivă, îi primeau cu multă bunăvoință, de milă, și mai ales cînd aveau paturi goale. Viața în temniță, în aresturile de pe lîngă corpurile

de gardă, era atît de aspră în comparaţie cu aceea de la spital, încît cu tot aerul înăbuşitor şi imposibilitatea de a ieşi din pavilionul păzit cu stricteţe de santinele, mulţi deţinuţi preferau să stea mereu culcaţi. Ba unora le făcea chiar plăcere să zacă la spital ; amatorii acestui fel de viaţă se găseau mai ales prin unităţile disciplinare. Am cercetat cu luare-aminte pe fiecare nou camarad în parte şi îmi aduc aminte că încă atunci mi-a atras în mod deosebit atenţia un deţinut din temniţa noastră, bolnav şi el de oftică, ajuns în ultimul stadiu de epuizare, pe moarte, şi al cărui pat se afla aproape de cel al lui Ustianţev, şi deci tot faţă în faţă cu al meu. Îl chema Mihailov ; cu două săptămîni înainte îl mai zărisem în temniţă ; şi atunci era rău bolnav şi avea nevoie de îngrijiri serioase, dar dintr-o încăpăţînare absurdă răbdă şi se ţinu tare pînă în preajma sărbătorilor, cînd se hotărî să se ducă la spital ; în mai puţin de o lună de zile muri de ftizie, topindu-se ca lumînarea. M-a surprins acum chipul lui extrem de schimbat : îl văzusem printre primii la intrarea mea în temniţă şi nu ştiu de ce încă atunci îmi atrăsese atenţia. Lîngă el zăcea un soldat de la unitatea disciplinară, un bătrîn prăpădit şi de-o murdărie dezgustătoare... Dar n-am să mă apuc aici să-i înşir pe toţi bolnavii din salon...

Aparent, în afară de aerul greu şi înăbuşitor, salonul arăta destul de curat, dar cercetîndu-l mai în amănunt, prin locurile ferite de priviri, curăţenia lăsa mult de dorit. Bolnavii se obişnuiseră, ba socoteau ei înşişi că aşa e firesc să fie ; de altfel, nici rînduielile pavilionului nu te prea îndemnau la curăţenie. Dar despre rînduieli voi vorbi mai încolo...

În momentul cînd Cekunov îmi aduse ceaiul (îl fiersese din apa ce se aducea în salon pentru o zi întreagă şi care, nu ştiu cum, din cauza aerului stricat, probabil, se altera foarte repede) uşa se deschise cu zgomot şi soldatul care îndurase pedeapsa cu vergile fu adus sub pază puternică. Vedeam pentru întîia oară un om pedepsit cu bătaia. În zilele ce se scurseră au mai fost aduşi şi alţii, dintre

care unii nu se mai ţineau pe picioare (atît de crunt fuseseră bătuţi) şi de fiecare dată evenimentul constituia prilej de mare înviorare pentru bolnavii din salon. Nenorociţii erau întîmpinaţi de obicei cu o seriozitate gravă ; privirile tuturor, expresia feţei erau încordate. De altfel, importanţa pe care o dădeau noului sosit depindea în mare măsură şi de gravitatea infracţiunii săvîrşite şi, deci, de numărul loviturilor primite. Osîndiţii cei mai crunt bătuţi şi care se făcuseră vestiţi ca mari tîlhari se bucurau de mai multă atenţie şi de un respect mai mare decît un biet dezertor, cum era, de pildă, tînărul recrut pe care îl aduseră în acel moment. Oricum însă, indiferent de caz, nimeni nu lăsa să-i scape nici prea multe semne sau vorbe de compătimire, şi nici vreo observaţie prea răutăcioasă. Îl îngrijeau în tăcere pe bietul nenorocit şi-l ajutau, mai cu seamă dacă nu se putea descurca singur, fără ajutorul cuiva. Felcerii ştiau că-şi lasă bolnavii pe mîini pricepute. Leacul cel mai obişnuit era să se întindă pe spatele celui bătut o cămaşă sau un cearşaf muiat în apă rece ; trebuiau de asemenea scoase din răni, cu mare băgare de seamă, ţepele rămase din beţele frînte pe spinarea osînditului. Această din urmă operaţie era foarte dureroasă pentru cel în cauză. Şi totuşi, o suporta cu o răbdare care mă uimea. Am văzut nenumăraţi ocnaşi bătuţi, adesea stîlciţi în modul cel mai înfiorător ; ei bine, nu-mi aduc aminte să-l fi auzit pe vreunul scoţînd un geamăt. Suferinţa le e atît de mare, încît li se schimbă parcă toată înfăţişarea : se acoperă cu o paloare înspăimîntătoare, se trag la faţă, ochii le ard ca în friguri, privirea e rătăcită, buzele tremură atît de tare, încît de multe ori sărmanul încearcă să-şi stăpînească tremurul muşcîndu-şi-le cu dinţii pînă la sînge. Soldatul care fusese adus avea douăzeci şi trei de ani ; era un om voinic, frumos la chip, bine făcut, înalt, cu pielea bronzată. Spinarea îi fusese crunt biciuită. Era dezbrăcat pînă la brîu, iar umerii înveliţi într-un cerşaf ud, care-l făcea să tremure din toate încheieturile, ca de friguri ; aproape un

ceas și jumătate nu făcu altceva decît să se plimbe de la un capăt la celălalt de-a lungul salonului. Mă uitai la fața lui : părea că nu se gîndește la nimic în momentul acela ; ochii îi licăreau de o lucire ciudată, sălbatică, și cu greu se opreau asupra vreunui lucru. Mi se păru că privește țintă ceainicul meu încă fierbinte ; aburi calzi urcau din ceașca plină ; bietul om tremura, clănțănind din dinți. I-am oferit să bea. Se opri brusc ; se întoarse cu fața spre mine, fără să spună o vorbă, luă ceașca de ceai și bău fără zahăr, în picioare, cu înghițituri grăbite, aproape pe nerăsuflate, silindu-se parcă să nu se uite la mine. După ce bău, puse ceașca la loc și fără ca cel puțin să-mi facă vreun semn din cap, își reluă iarăși plimbarea de-a lungul salonului. Nu-i ardea lui acum de vorbe sau de politețuri ! Cît privește pe ceilalți deținuți, se înțeleseseră parcă să nu intre la început în vorbă cu recrutul pedepsit ; dimpotrivă, după ce-i dădură primele ajutoare, se făcură că nu-l mai bagă în seamă, gîndindu-se poate că e mai bine să-l lase în pace și să nu-l plictisească cu întrebările și „compătimirea lor", ceea ce-i convenea, se pare, de minune.

Se lăsa întunericul, așa că se aprinse lampa. Cîțiva bolnavi aveau sfeșnicele lor cu luminări. După vizita de seară a doctorului veni ofițerul de gardă, numără bolnavii și închise cu zăvorul ușa salonului, după ce pusese să se aducă hîrdăul de noapte... Aflai cu mare mirare că acest hîrdău rămînea în salon pînă a doua zi, deși privata era la doi pași de ușă. Așa era obiceiul. Ziua, deținuții bolnavi mai puteau ieși pentru o clipă pînă acolo, dar noaptea sub nici un motiv. Salonul pentru ocnași nu seamănă întru nimic cu un salon obișnuit și osînditul bolnav trebuia să-și poarte povara pedepsei chiar și în timpul bolii. De la cine pornise întîi această rînduială — nu știu ; știu numai că nicăieri și niciodată n-a ieșit mai vădit la iveală esența formalismului, demonstrîndu-i pe deplin inutilitatea. Nu de la doctori venea, firește. Repet : deținuții aveau numai cuvinte de laudă pentru doctorii lor, îi iubeau și-i stimau și-i socoteau

ca pe niște adevărați părinți. Doctorii găseau pentru fiecare cîte un cuvînt bun de mîngîiere, și deținutul izgonit de toți știa să prețuiască acest lucru și le rămînea recunoscător, pentru că vedea că o fac dintr-o pornire sinceră și caldă. Ar fi putut să se poarte și altfel; nimeni nu s-ar fi gîndit să-i tragă pe doctori la răspundere pentru că se poartă aspru, brutal și fără omenie cu bolnavii. Erau deci buni și înțelegători din pură omenie, din îndemnul cald al inimii. Cine altul putea ști mai bine decît ei ce nevoie are un bolnav, oricine ar fi el, ocnaș sau om liber, să respire, bunăoară, un aer cel puțin tot atît de curat ca și oricare alt suferind, fie el și un personaj sus-pus, de pe cea mai înaltă treaptă socială. Bolnavii din celelalte saloane sau convalescenții erau liberi să se plimbe prin coridoare, să facă mișcare, să respire un aer mai puțin stătut și înecăcios ca duhoarea din salonul nostru, totdeauna otrăvit de miasme.

Numai să-ți închipui cît de infect ajungea aerul și așa împuțit și grețos, în salonul nostru, noaptea, cînd se introducea acest vas, și te-ar și cuprinde oroarea și dezgustul; pe măsură ce creștea căldura și datorită necesității repetate a unor bolnavi de a alerga la hîrdău, duhoarea ajungea de-a dreptul de nesuferit. Dacă am spus adineauri că deținutul bolnav își purta mai departe povara pedepsei și în timpul bolii, nu mi-a trecut o clipă prin gînd și nici acum nu cred că și măsura aceasta a fost rînduită tot ca o pedeapsă. Ar fi din parte-mi o calomnie stupidă. Pedepsirea unui bolnav nu și-ar avea nici o justificare. Or, dacă așa stau lucrurile, e de presupus că administrația a fost împinsă pe motive foarte grave să recurgă la această măsură, cu urmări atît de dăunătoare. Care să fie motivele? Dar curios e că tocmai necesitatea acestei măsuri nu-și găsea nici o explicație, după cum cu totul de neînțeles păreau și numeroase alte măsuri, a căror explicație scapă oricărei presupuneri. Atunci de ce cruzimea aceasta cu totul inutilă? Deținutul ar putea să se prefacă bolnav și, ajungînd la spital, să înșele buna-credință a

doctorilor, iar noaptea să iasă la privată şi de acolo să se facă nevăzut, la adăpostul întunericului ? Să fim serioşi. E o presupunere atît de absurdă, că nici n-ai cum s-o demonstrezi. Unde să fugă ? Cum să fugă ? Îmbrăcat cu ce ? Ziua bolnavii sînt lăsaţi să iasă cîte unul ; de ce nu s-ar proceda la fel şi noaptea ? În faţa uşii stă permanent de strajă o santinelă cu puşca încărcată. Privata e la doi paşi de el ; şi totuşi, bolnavul e însoţit pînă acolo de planton, care nu-l pierde din ochi nici o clipă. Privata n-are decît o fereastră dublă şi gratii de fier. Afară, sub fereastră, patrulează noaptea o altă santinelă. Ca să sară pe fereastră, ar trebui să spargă rama şi să forţeze gratiile. Dar cine îl lasă s-o facă ? Să zicem că l-ar ucide mai întîi pe planton, înainte ca acesta să strige după ajutor. Admiţînd chiar şi inepţia asta, nu-i rămîne totuşi să forţeze fereastra şi gratiile ? Notaţi că în imediata apropiere a santinelei dorm supraveghetorii salonului, iar la vreo zece paşi, în faţa salonului vecin, stă de strajă o altă santinelă, cu un alt planton lîngă el şi cu supraveghetorii respectivi în apropiere. Şi unde ar putea să fugă deţinutul numai în ciorapi, halat şi tichie de spital, pe vremea aceasta de iarnă ? Iar dacă e aşa, dacă primejdia e atît de neînsemnată (eu personal susţin că-i inexistentă), atunci pentru ce sînt atît de obijduiţi bolnavii, cînd unii dintre ei îşi trăiesc, poate, ultimele zile, ultimele ceasuri, cînd aerul curat le este şi mai nenecesar decît celor sănătoşi ? Pentru ce ? N-am putut înţelege niciodată...

Şi totuşi, de vreme ce a răsunat odată întrebarea aceasta „Pentru ce ?" şi fiindcă veni vorba, nu mă rabdă inima să nu dau în vileag şi o altă nedumerire, care îmi revine mereu în amitire şi care ani de-a rîndul nu mi-a dat pace, ca o problemă de nedezlegat ; oricît mi-am bătut capul, n-am putut găsi un răspuns cît de cît satisfăcător. Nu pot să nu mă opresc asupra acestui lucru, înainte de a-mi urma povestirea. Vreau să vorbesc de lanţurile de care ocnaşul nu se poate niciodată despărţi, oricît ar fi de bolnav. Oamenii sleiţi de puteri, cu plămînii

aproape mîncați de oftică, pînă și aceste epave omenești din care nu mai trăiau decît ochii, erau ținuți în lanțuri; i-am văzut stingîndu-se cu picioarele încătușate. Și totuși, lumea părea că se obișnuise și vedea în asta ceva statornicit de vreme, ceva de neînlăturat. Cred că nimeni nu și-a pus această problemă, dacă nici chiar doctorii nu s-au gîndit măcar o dată în toți acești ani să intervină la comandament pentru descătușarea picioarelor ocnașilor bolnavi în stare gravă sau cel puțin ale ofticoșilor pe moarte. Să zicem că lanțurile nu sînt tocmai grele, nu cîntăresc mai mult de opt pînă la douăsprezece livre. Pentru un om sănătos nu e cine știe ce povară de nesuportat. Deși mi se spunea că după cîțiva ani picioarele ocnașilor încătușați încep să se usuce: slăbesc și se vlăguiesc. Nu știu dacă e adevărat, dar tare îmi vine s-o cred ! O greutate, oricît de mică ar fi, chiar numai de zece livre, dacă e prinsă de picior pentru totdeauna, sporește greutatea piciorului în chip anormal și, după un timp mai îndelungat, poate să aibă consecințe vătămătoare... Să zicem, totuși, că pentru un ocnaș sănătos asta nu înseamnă nimic. Dar pentru un ocnaș bolnav e oare același lucru ? Să zicem că și pentru un bolnav obișnuit n-ar fi prea greu. Pentru ocnașii grav bolnavi însă, pentru ofticoși, ale căror mîini și picioare oricum se usucă, încît și un fir de pai devine o povară, repet, e oare același lucru ? Dacă administrația spitalului ar cere ușurarea, cel puțin a ofticoșilor și încă ar fi un mare bine, vă încredințez... Mi se va obiecta, poate, că ocnașii sînt răufăcători, nevrednici de orice fel de binefacere ; mă întreb însă ce rost mai are să îngreunezi pedeapsa aceluia care și așa a fost însemnat de mîna domnului ? Totuși, nu-mi vine să cred că această povară avea drept scop numai pedepsirea vinovatului. Tuberculoșii sînt scutiți de pedeapsă corporală chiar prin lege. Prin urmare, aici nu poate fi vorba decît de o măsură importantă, tainică, dictată de considerațiuni superioare, preventive. Dar care ? N-am putut înțelege niciodată. Doar n-o să-și închipuie cineva în mod serios că un ofticos

ar fi în stare să fugă. Cui i-ar trece prin gînd una ca asta, mai ales cînd boala a ajuns într-un stadiu avansat ? Iar ca să zici că cineva ar putea să se prefacă bolnav de tuberculoză, ca să-i înşele pe doctori şi apoi să fugă, ar fi o naivitate. Oftica e o boală ce-ţi sare în ochi şi care nu se poate simula. Dar chestiunea se poate pune şi altfel : singurul rost al lanţurilor este acela de a-l împiedica pe ocnaş să fugă ? Nicidecum. Lanţurile sînt, pe cît se pare, un semn de înfierare, o ocară, o povară fizică şi morală. Lanţurile nu pot împiedica pe nimeni şi nicicînd să evadeze. Ocnaşul cel mai neîndemînatic, cel mai prost, ştie cum să le frîngă, cum să le zdrobească cu o piatră, fără prea multă greutate. Prin urmare, ca măsură preventivă lanţurile la picioare n-au nici un rost ; iar dacă-i aşa, dacă se pun pe picioarele ocnaşilor numai ca pedeapsă pentru nelegiuirile lor, întreb încă o dată : ce rost mai are să pedepseşti un muribund ?

Şi uite, acum, cînd scriu aceste rînduri, îmi apare aievea înaintea ochilor chipul unui bolnav pe moarte, al unui ofticos, al acelui Mihailov care avea patul faţă-n faţă cu al meu, nu departe de Ustianţev, şi care s-a stins, îmi aduc aminte, a patra zi după intrarea mea în spital. Şi dacă am adus acum vorba de ofticoşi, n-am făcut-o poate decît reluînd fără voie firul gîndurilor ce mă frămîntaseră atunci, sub impresia acestei morţi. Îl cunoşteam prea puţin pe Mihailov. Era un tînăr de cel mult douăzeci şi cinci de ani, înalt, subţire, plăcut la chip. Era osîndit la muncă silnică fără termen şi ţinut la secţia specială ; îl vedeai veşnic tăcut şi trist ; era o tăcere ciudată, cuminte, potolită, o tristeţe blîndă, liniştită. Ai fi zis că „se usucă" în ocnă, cum obişnuiau să spună ocnaşii care vorbeau totdeauna cu mult drag de el. Îmi aduc aminte numai că avea ochi foarte frumoşi şi nu ştiu, zău, de ce amintirea lui mi s-a păstrat atît de vie şi-mi revine în memorie cu atîta limpezime. S-a stins pe la ora trei după amiază, într-o zi geroasă, senină. Soarele străpungea cu raze piezişe, scînteietoare, geamurile verzui, îngheţate ;

un potop de lumină scălda obrajii nenorocitului, care nu-şi mai dădea seama de nimic, căci de cîteva ceasuri intrase în liniştea din apropierea morţii. Încă de dimineaţă i se tulburaseră ochii şi nu mai cunoştea pe nici unul din camarazii ce se apropiau de el. Cei din jur ar fi vrut să-i uşureze cumva suferinţa; vedeau că se simte rău de tot: respira greu, din adînc, cu horcăieli; coşul pieptului îi sălta sus, parcă n-ar fi avut destul aer. La început zvîrli plapuma şi cearşaful deoparte, apoi încercă să-şi smulgă şi cămaşa, şi ea o povară chinuitoare. Îl ajutară să şi-o lepede de tot. Era groaznic să-i vezi trupul lung, deşirat, cu mîinile şi picioarele descărnate, cu burta suptă, cu pieptul bombat, pe care coastele se conturau desluşit, ca la un schelet. Pe tot corpul lui nu mai rămăseseră decît o cruciuliţă legată de un talisman, cusută în pînză, şi lanţurile, din care ar fi putut acum să-şi tragă uşor picioarele. Cu un sfert de ceas înainte de a muri, orice zgomot amuţi, toţi vorbeau în şoaptă. Cei ce erau nevoiţi să se deplaseze păşeau în vîrful picioarelor. Se vorbea puţin, despre lucruri neînsemnate, de interes cotidian, şi cel ce rostea vreo vorbă se uita pe furiş spre muribund, care horcăia din ce în ce mai tare şi mai greu. Deodată ridică o mînă şi cu mişcări nesigure îşi pipăi talismanul de la piept şi încercă să şi-l smulgă, ca şi cum şi asta îl apăsa ca o grea povară.

Îi scoaseră de pe gît şi crucea cu talismanul. După vreo zece minute se linişti pentru totdeauna. Bătură în uşă şi dădură de veste paznicilor. Intră un supraveghetor, aruncă spre mort o privire tîmpă şi plecă să-l caute pe felcer. Acesta, om încă tînăr şi foarte de treabă, poate prea mult preocupat de înfăţişarea lui, de altfel destul de chipeşă, veni în grabă: se apropie de cadavru cu paşi mari, stîrnind ecouri surde în liniştea sălii, cu un aer voit degajat, studiat parcă dinainte şi anume pentru acest caz, apucă braţul mortului şi-i pipăi pulsul, apoi dădu din mînă a neputinţă şi plecă. Se duseră să dea de ştire comandantului de gardă: deţinutul era un infractor grav de la secţia specială, încît şi constatarea decesului

trebuia făcută cu un ceremonial deosebit. În vreme ce aşteptam să apară cei de la postul de pază al spitalului, un ocnaş spuse în şoaptă că n-ar fi rău să închidem ochii mortului. Un altul îl ascultă grav, se apropie tăcut de Mihailov şi-i închise ochii. Zărind pe pernă crucea pe care i-o scoseseră de la gît, o luă în mînă, o examină şi o atîrnă la loc pe gîtul mortului, făcîndu-şi semnul crucii. Chipul mortului căpăta treptat rigiditatea cadaverică ; gura era întredeschisă şi lăsa să se vadă printre buzele subţiri, lipite de gingii, două şiruri de dinţi albi, sănătoşi, sclipind în soare. Intră subofiţerul de gardă, încins cu sabie şi cu casca pe cap, însoţit de doi soldaţi. Se apropie, încetinind din ce în ce pasul, uitîndu-se nedumerit cu coada ochiului spre deţinuţii ce rămăseseră muţi la locurile lor şi-l sfredeleau cu ochii întunecaţi. La un pas de mort se opri scurt, ţintuit parcă în loc de o teamă neobişnuită. Trupul gol, uscat, în lanţuri, îl impresionase ; desprinse cureluşa de sub bărbie, îşi scoase coiful, lucru pe care nu era obligat să-l facă, şi, cu un gest larg, îşi făcu semnul crucii. Era un om aspru la chip, un soldat încărunţit, slugă supusă a disciplinei şi datoriei. Mi-aduc aminte că lîngă el se afla în acel moment Cekunov, şi el bătrîn cu părul alb. Tot timpul acesta nu-l slăbi din ochi pe subofiţer şi-i urmărea mişcările cu o ciudată luare-aminte. Privirile lor se încrucişară şi atunci băgai de seamă că buza de jos a lui Cekunov începe să tremure. O stranie crispare îi schimonosi gura şi printre dinţii rînjiţi scăpă ca din întîmplare, cu un semn din cap, arătînd spre mort :

— A avut şi el o mamă !

Şi apoi se depărtă.

Mi-aduc aminte că vorbele acestea m-au cutremurat... De ce le rostise şi cum îi trecuse prin minte s-o facă ? Dar iată că veniră să scoată cadavrul ; îl ridicară cu saltea cu tot ; se auzi foşnetul paielor şi zgomotul strident al lanţurilor ce se loveau de duşumea. Cineva le ridică de jos. Trupul fu scos afară şi deodată toţi începură să vorbească cu glas

tare. În coridor subofițerul striga la cineva să-l caute pe fierar. După regulament, mortului trebuia să i se scoată cătușele.

Dar văd că m-am depărtat de subiect...

II

URMARE

Doctorii vizitau salonul dimineața, pe la orele unsprezece, se iveau toți deodată, însoțindu-l pe medicul-șef ; cu un ceas și jumătate mai înainte își făcea vizita medicul salonului. La salonul nostru era pe atunci un doctor tînăr, foarte priceput, totdeauna vesel și binevoitor ; deținuții țineau foarte mult la el și nu-i găseau decît un singur cusur : „prea e sfios și blînd". Într-adevăr, nu prea era vorbăreț ; dimpotrivă, părea intimidat și numai că nu se roșea cînd vorbea cu noi ; schimba dieta cum i-o cereau bolnavii și ai fi zis că e gata să le prescrie și doctoriile pe care i le-ar fi cerut. Nu mai încape îndoială, era bun ca pîinea caldă. Trebuie să recunoaștem că mulți doctori în Rusia se bucură de dragostea și respectul poporului și aceasta pe bună dreptate, după cît am putut să-mi dau seama. Știu că vorbele mele ar putea să pară paradoxale, mai ales dacă ne gîndim la neîncrederea pe care o arată oamenii din popor față de medicină și față de leacurile străine. Chiar și atunci cînd suferă de o boală grea, omul simplu preferă să se caute ani de-a rîndul la vreo doftoroaie ori să ia acasă leacuri băbești (care nici ele nu sînt de lepădat), decît să-l vadă un doctor ori să intre în spital. În afară de fenomenul extrem de important, care nu are nimic comun cu medicina, și care constă în neîncrederea generală a omului simplu față de tot ce poartă amprenta oficialității, a uniformei cazone și a formalismului oficial, propriu administrației de stat, poporul e îngrozit și prevenit împotriva spita-

lelor de unele zvonuri prostești, de cele mai multe ori absurde, deși uneori nu tocmai lipsite de temei. Dar ceea ce-l îngrozește mai mult este rînduiala nemțească din spitale, oamenii străini care stau în preajmă în timpul bolii, asprimea regimului alimentar, zvonurile despre severitatea neînduplecată a felcerilor și a doctorilor, despre autopsia și disecarea cadavrelor și așa mai departe. Și apoi, se gîndește cum să se lase lecuit de domni, căci pentru poporul de jos medicii tot domni sînt. Dar o dată ce ajunge să-i cunoască (afară de unele foarte rare excepții), neîncrederea și toate temerile dispar încetul cu încetul, spre cinstea medicilor noștri, mai ales a celor tineri, care, după părerea mea, știu în marea lor majoritate să-și atragă respectul, ba chiar și dragostea poporului. Afirm acest lucru pe baza experienței mele personale, după cele văzute și constatate în atîtea rînduri și în diferite locuri, și n-am nici un motiv să cred că în restul țării lucrurile se petrec altminteri. Se întîmplă, nimic de zis, ca undeva într-un fund de țară doctorii să se lase mituiți, să ia șperțuri, să tragă foloase personale din administrarea spitalelor lor, neglijîndu-și aproape cu totul bolnavii, ba uneori să-și uite cu desăvîrșire meseria. Tot ce se poate ; dar aici vorbesc de cei ce alcătuiesc marea majoritate, sau mai bine zis de acel suflu nou, de acel curent înnoitor din zilele noastre, care se afirmă cu tot mai multă tărie pe tărîmul medicinei. Cît despre renegații, trădătorii cauzei mărețe, lupii strecurați în stînă, în ciuda încercării lor de a se dezvinovăți și justifica, acuzînd, cu comoditate, *mediul* corupt și dizolvant, ale cărui victime ar fi și ei la rîndul lor, vor rămîne de-a pururi vinovați, mai cu seamă atunci cînd au ajuns să-și piardă și simțul omeniei. Căci omenia, blîndețea, înțelegerea și dragostea frățească față de bolnav sînt adesea mai eficace decît doctoriile cele mai bune. Ar fi timpul să punem capăt scîncetelor resemnate, să ne scuturăm de apatie, să încetăm a mai arunca vina numai și numai pe mediu și pe influența lui nefastă. E drept că mediul în care ne complacem să vegetăm exercită

adesea o influență demoralizatoare în unele privințe, dar de aici mai e mult pînă la demobilizarea totală; totuși, se întîmplă, și nu arareori, să vezi o pramatie, un șmecher fără pereche, speculînd acest argument pentru a-și acoperi sau justifica nimicnicia sau slăbiciunea, ba uneori chiar și cîte o ticăloșie, mai ales cînd e meșter să dea din gură sau s-o aducă bine din condei. Dar văd că iarăși m-am depărtat de la subiect: am vrut numai să spun că poporul de jos se arată ostil și neîncrezător mai mult față de administrația spitalelor, decît față de medici. Cînd ajunge să-i cunoască, își schimbă de îndată atitudinea față de ei și renunță treptat la cele mai multe din ideile sale preconcepute în ceea ce-i privește.

În multe privințe, atmosfera care domnește în spitalele noastre nu corespunde aproape de loc mentalității poporului și rînduielile statornicite, departe de a-i putea cîștiga încrederea și stima, continuă să rămînă străine și oarecum dușmănoase felului de a fi al omului nostru de rînd. Cel puțin aceasta este impresia cu care am rămas după cele cîte mi-a fost dat să constat prin propriile mele observații.

Medicul salonului nostru zăbovea de obicei la patul fiecărui bolnav, îl întreba ce are, îl asculta foarte atent, îl examina, apoi îi prescria doctorii și rația alimentară. Uneori constata că pretinsul bolnav n-avea nimic, dar deținutul venise să se odihnească, să mai scape de muncă și să doarmă pe-o saltea într-o odaie caldă, în loc să se chinuiască pe scîndura goală într-o sală umedă a corpului de gardă, în care sînt înghesuiți pînă la refuz o mulțime de deținuți palizi și trași la față. (Totdeauna și pretutindeni în Rusia, cei ținuți în prevenție au fețele palide și supte, ceea ce înseamnă că întreținerea lor și starea sufletească sînt mai de plîns decît ale celor judecați și osîndiți). În asemenea cazuri doctorul nostru, fără să-și piardă cumpătul, nota în fișa pretinsului bolnav că suferă de o *febris catarhalis* [1] oarecare și-l lăsa să stea în spital uneori și cîte-o săptămînă.

[1] Febră catarală (lat) (n. t).

Toată lumea făcea mare haz de această *febris catarhalis*, fiindcă se ştia că e o denumire convenţională, stabilită printr-un fel de înţelegere tacită între doctor şi bolnav pentru o boală simulată ; „junghiuri de ocazie", cum obişnuiau să-i spună ocnaşii, traducînd pe limba lor termenul *febris catarhalis*. Uneori, bolnavul închipuit abuza de bunătatea şi bunăvoinţa doctorului şi zăcea în spital pînă cînd îl alungau cu forţa. Să-l fi văzut atunci pe doctorul nostru de salon : încurcat de încăpăţînarea ocnaşului, era nespus de stînjenit şi nu se îndura să-i spună făţiş că e timpul să se facă sănătos şi să ceară bilet de ieşire, deşi ar fi fost în drept să-l gonească pe dată şi fără nici un fel de cruţare, scriind pe foaia de observaţie de la capătul patului : *Sanat est*[1]. El încerca însă la început să-l facă să înţeleagă prin aluzii, pe urmă numai că nu se ruga de el : „N-ar fi timpul să pleci, ce zici ? Acum eşti pe deplin sănătos ; nu prea avem nici locuri..." şi aşa mai departe, pînă cînd închipuitul bolnav se simţea şi el ruşinat şi îşi cerea ieşirea din spital. Medicul-şef, deşi şi el un om foarte bun, un suflet cinstit şi înţelegător, era totuşi mult mai sever şi mai hotărît decît medicul de salon şi la nevoie, după împrejurări, ştia să fie de o severitate neînduplecată, care impunea în mod deosebit şi cu care îşi cîştigase un mare respect în ochii bolnavilor. Venea întotdeauna însoţit de toţi medicii spitalului, imediat după vizita medicului de salon, şi se oprea în dreptul fiecărui bolnav, mai ales cînd era vorba de o boală grea. Pentru fiecare găsea cîte un cuvînt de îmbărbătare, pornit din inimă, lăsînd totdeauna în urma lui o impresie excelentă. Pe cei veniţi cu „junghiuri de ocazie" nu-i respingea niciodată şi nu-i trimitea înapoi ; dacă vreunul se încăpăţîna să rămînă prea mult, nota numaidecît pe foaie : „Bun pentru ieşire", zicîndu-i blînd, dar hotărît : „De, frăţioare, te-ai odihnit destul, acum du-te, toate au o măsură, ai şi tu obraz". Leneşii care voiau să se sustragă de la lucru, mai ales în zi-

[1] Vindecat (lat.). (n. t.)

lele de vară, sau acei care urmau să îndure pedeapsa cu bătaia se încăpăţînau de obicei să mai rămînă la spital. Mi-aduc aminte că o dată a fost necesar să se recurgă la mijloace aspre, chiar drastice, ca să-l silească pe unul din aceştia să plece. Venise cu o boală de ochi ; pleoapele îi erau roşii şi se plîngea de înţepături insuportabile. L-au îngrijit în chip şi fel, i-au pus cataplasme, lipitori, picături tari ; totul era, însă, în zadar : boala nu se vindeca şi ochii rămîneau roşii. Cazul păru suspect ; inflamaţia nici nu creştea, dar nici nu da înapoi. În cele din urmă, doctorii şi-au dat seama că au de-a face cu o simulaţie şi că ocnaşul îşi provoca înadins boala. Deţinuţii ştiau toţi încă dinainte că nu era la mijloc decît o înşelăciune, dar el nu voia să mărturisească nimic. Bolnavul era un flăcău voinic şi destul de chipeş şi cu toate astea, din capul locului produsese asupra tuturor o impresie neplăcută ; se ţinea veşnic încruntat şi mohorît, era ursuz şi încuiat, nu vorbea cu nimeni, nu se apropia de nimeni şi se uita chiorîş şi bănuitor, de parcă toată lumea l-ar fi duşmănit.

Mi-aduc aminte că unii nu se dădeau îndărăt să creadă că ar fi fost în stare să facă cine ştie ce năzbîtie. Era soldat, săvîrşise o serie de furturi, fusese prins, arestat şi osîndit la o mie de lovituri şi acum trebuia să-şi ispăşească pedeapsa, ca apoi să fie trimis într-o unitate disciplinară. Ca să scape de pedeapsă, osînditul recurge uneori, cum am mai spus, la cele mai uluitoare soluţii : în ajun de execuţie, cînd nu-i mai rămîne nici o speranţă să scape de cele o mie de lovituri, numai ce-l vezi că sare şi împlîntă un cuţit în pîntecele şefului ori înjunghie un ocnaş, ca să fie trimis iar în judecată, izbutind astfel să-şi amîne pedeapsa cu o lună sau două şi, deci, să-şi ajungă ţelul de moment. Puţin îi pasă că după trecerea acestui răgaz de o lună sau două va avea de suportat o pedeapsă de două sau de trei ori mai grea; acum el nu se gîndeşte decît la un singur lucru : să întîrzie clipa cea groaznică măcar cu cîteva zile, orice s-ar întîmpla mai apoi — într-atît se pierd cu firea aceşti nenorociţi. Mulţi din salonul nostru se temeau

ca noul venit să nu devină primejdios şi în deznădejdea lui să nu omoare peste noapte pe vreunul dintre bolnavi. Dar totul s-a mărginit la bănuieli şi şoapte, fără să se ia vreo măsură de precauţie ; nu s-au ferit nici cei care aveau paturile lîngă el. Unii observaseră însă că noaptea el se freacă la ochi cu var cojit din tencuială şi cu încă ceva, ca dimineaţa, la ora vizitei doctorului, să fie roşii. Văzînd că n-are încotro, medicul-şef îl ameninţă că o să încerce să-l vindece cu „urzici". Cînd o boală de ochi se încăpăţînează să nu dea înapoi la nici un tratament, doctorii, după ce au folosit toate mijloacele ştiinţifice, se hotărăsc să recurgă la un tratatment drastic şi extrem de dureros : ca să-i salveze bolnavului vederea, îi aplică „urzici", ca la cai. Dar, bietul de el, nici această ameninţare nu i-a adus vindecarea. Ori era prea îndărătnic, ori prea laş, căci de fapt suferinţa pricinuită de „urzici" nu era cu mult mai mică decît cea provocată de bătaia cu vergile.

Şi atunci, îi aplicară „tratamentul", care constă în următoarea operaţie : unul îl apucă pe bolnav cu amîndouă mîinile de pielea de la ceafă, pe care o trage cît mai tare ; în piele se face o tăietură lungă şi largă, prin care se trece o fîşie de tifon lată de un deget ; în fiecare zi la un ceas anumit, fîşia este trasă înainte şi-napoi, ca să sfîşie din nou pieliţa prinsă, astfel ca rana să fie mereu deschisă şi să supureze. Nenorocitul îndură cu încăpăţînare cîteva zile în şir şi acest chin, care-i pricinuia dureri cumplite, şi abia atunci se învoi să-şi ceară ieşirea din spital. Într-o singură zi ochii i se vindecară pe deplin şi, de îndată ce se vindecă şi rana de la ceafă, fu trimis la corpul de gardă, de unde a doua zi urma să fie scos spre a fi trecut prin „uliţa verde", ca să-şi încaseze pedeapsa de o mie de lovituri de vergi.

E grea, desigur, clipa dinaintea ispăşirii pedepsei ; e atît de grea, încît poate păcătuiesc spunînd că teama pe care o încearcă cel condamnat e o dovadă de slăbiciune sau de laşitate. Trebuie să fie teribil de grea, de vreme ce, numai ca s-o amîne, oamenii se expun la o pedeapsă de două şi de trei ori mai

mare. Am amintit aici și de unii care se grăbeau să-și ceară ei singuri ieșirea din spital, mai înainte chiar ca rănile pricinuite de prima serie de lovituri să fi fost vindecate, numai ca să-și împlinească o dată osînda și să scape o dată pentru totdeauna de această situație, căci viața la corpul de gardă e mult mai grea decît viața de ocnă. Pe lîngă deosebirile de caracter, hotărîrea și curajul unora își găsește explicația și în deprinderea cu bătaia și cu pedepsele în general.

Cei care au fost bătuți în repetate rînduri sînt întrucîtva căliți și sufletește și trupește : au mai multă putere de voință, spatele le este mai rezistent și, la urma urmei, primesc loviturile cu mai mult scepticism : socotesc bătaia ca pe un neajuns trecător, de care nu se tem. În general, așa stau lucrurile. Un ocnaș, dintre cei osîndiți fără termen și deținuți la secția specială, un calmuc botezat, poreclit de ceilalți deținuți Alexandru sau Alexandra, un omuleț ciudat, mare pișicher, îndrăzneț nevoie mare, dar și bun la suflet, îmi povesti cum îndurase patru mii de lovituri de bici. Vorbea întotdeauna de această pedeapsă în glumă, rîzînd, dar îmi mărturisi că de n-ar fi fost crescut încă de copil în bătăi — spatele îi era veșnic brăzdat de urme de lovituri noi — n-ar fi fost în stare să-și îndure pedeapsa. Pe cînd îmi povestea, el binecuvînta parcă creșterea primită în șuierături de bici.

— Mă băteau pentru cel mai mic lucru, Alexandr Petrovici, îmi mărturisi el într-o seară, pe cînd stăteam de vorbă în patul meu, lîngă foc ; m-au bătut fără nici o pricină cincisprezece ani la rînd, cel puțin de cînd mi-aduc aminte, de mai multe ori pe zi, numai cine nu voia nu mă bătea ; astfel că pînă la urmă m-am obișnuit cu bătaia.

Cum ajunsese în armată, n-aș ști să spun ; poate că mi-a povestit și asta, dar în orice caz, fusese veșnic fugar și vagabond. Mi-aduc aminte numai ce mi-a spus de spaima pe care a simțit-o cînd a aflat că e osîndit la patru mii de lovituri, pentru că își omorîse comandantul.

— Știam că o să fiu aspru pedepsit și îmi ziceam că oricît de obișnuit aș fi cu bătaia, de data asta nu mai scap — patru mii de lovituri nu-i glumă ! Unde mai pui că toți șefii în păr mă luaseră la ochi și erau porniți rău pe mine, să mă mănînce de viu, nu alta ! Știam eu, cum să nu știu, că or să mă bată fără milă și că nu scap cu viață. Pe unde să scot cămașa ? Am încercat mai întîi să mă botez, cu gîndul că poate mă vor ierta ; e drept că ai noștri mi-au spus că n-o să-mi fie de nici un folos și că n-au să mă ierte, eu însă mi-am zis să încerc totuși, cine știe, poate că de un botezat au să aibă mai multă milă. Da' de unde : de botezat m-au botezat și la sfîntul botez mi-au dat numele de Alexandru, dar de vergi tot n-am scăpat ; măcar de una să mă fi iertat — nici pomeneală ! Crede-mă, m-am simțit de-a dreptul jignit. Așa, vra să zică, îmi zic eu ; ei bine, stați că vă arăt eu. Dacă-i pe păcăleală, să vă arăt eu ce-i aia păcăleală. Și ce crezi, Alexandr Petrovici, le-am făcut-o, tot eu i-am dus de nas ! Mă pricepeam de minune să-l fac pe mortul ; adică nu să mă fac c-am murit, ci numai că trag să mor și-s cît pe ce să-mi dau sufletul. Am fost dus în fața batalionului ; m-au trecut ei o dată — am primit o mie de lovituri ; spatele îmi ardea că urlam ca din gură de șarpe ; m-au trecut și a doua oară — încă o mie de lovituri. Și ce-mi zic : „Mă curăț, mi se apropie sfîrșitul" ; îmi ieșisem din minți, picioarele mi se muiaseră de nu mă mai țineau ; mă și prăvălesc la pămînt, dau ochii peste cap ca la mort, obrazul mi se învinețește, fac spumă la gură și rămîn fără suflare. Doctorul mă cercetează : „S-a zis cu el, spune, acuși moare". M-au dus repede la spital și acolo, cît ai zice pește, mi-am și venit în fire. După aceea m-au mai scos de două ori. Mamă, ce furioși erau ; dar tot i-am păcălit de fiecare dată ; la capătul celei de a treia mii de lovituri mă prăbușesc iar mort ; în schimb la a patra, fiecare lovitură era ca un cuțit înfipt drept în inimă, una făcea cît trei, așa de tare mă croiau ! Se îndîrjiseră rău de tot. Ce să spun, groaznică și afurisită a fost această mie din urmă (naiba s-o ia !) : era cît toate celelalte

trei la un loc şi dacă n-aş fi făcut-o pe mortul înainte de a fi luat sfîrşit — mai rămăseseră încă vreo două sute de lovituri, cred că m-ar fi dat gata de-a binelea. Dar nu m-am lăsat şi iar m-am prăbuşit, prefăcîndu-mă mort şi i-am păcălit şi de astă dată : m-au crezut, ce să facă dacă şi doctorul era convins ; iar cele două sute care au mai rămas puteau să mi le tragă cît puteau, şi chiar au lovit, nu glumă, cu sete, cu înverşunare ; dar degeaba, n-au mai putut să-mi vină de hac. Şi de unde mi se trage ? Din copilărie, fiindcă am crescut numai în bice şi lovituri. De-aia am scăpat cu zile şi trăiesc şi astăzi.

Multă bătaie am înghiţit eu la viaţa mea ! îşi încheie el povestea, căzînd pe gînduri, de parcă ar fi încercat să-şi aducă aminte şi să numere în gînd de cîte ori a fost bătut. Ce mai, n-ai cum să le numeri pe toate, adăugă el după un răstimp, întrerupînd tăcerea ce se aşternuse, prea au fost multe, nici nu există numere pe măsura lor !

Mă privi drept în ochi şi începu să rîdă atît de sincer şi de naiv, încît n-am putut să nu-i zîmbesc şi eu.

— Ştii, Alexandr Petrovici, eu şi acuma noaptea, cînd visez, nu văd în vis decît bătaie, alte vise nu mi se arată.

Într-adevăr vorbea des în somn şi urla, iar ceilalţi îl scuturau de umeri ca să-l trezească : „Ce naiba zbieri aşa !“ Era un omuleţ de vreo patruzeci şi cinci de ani, scund şi îndesat la trup, sprinten şi vioi, care trăia în bună înţelegere cu toată lumea, deşi îi plăcea să pună mîna pe tot ce nu era al lui, fapt pentru care mînca des bătaie. Dar care dintre ocnaşi nu fusese prins cu furtişaguri şi nu mîncase bătaie pentru asemenea isprăvi ?

Un lucru aş vrea să mai adaug : m-a mirat întotdeauna lipsa de orice resentiment, îngăduinţa, ba aş zice chiar bunătatea extraordinară cu care toţi aceşti oameni de nenumărate ori stîlciţi în bătaie vorbeau de felul cum au fost bătuţi şi de cei ce i-au bătut. În povestirile lor, care de multe ori îmi pricinuiau bătăi de inimă, nu se simţea nici umbră de ură sau de necaz. Rîdeau din toată inima, ca nişte copii. Afir-

mînd acest lucru, caut să mă verific printr-o comparaţie şi mă gîndesc la M-ki, bunăoară, care mi-a povestit şi el păţaniile lui ; dat fiind că nu era nobil, primise şi el cinci sute de lovituri. Aflasem aceasta de la alţii şi l-am întrebat dacă era adevărat şi cum s-au petrecut lucrurile. Mi-a răspuns scurt, fără să mă privească, roşind, pradă unei dureri lăuntrice ; după cîteva clipe, îşi ridică privirea şi i-am văzut ochii scînteind de mînie şi ură, iar buzele tremurîndu-i de indignare. Îmi dădui seama că n-avea să uite niciodată această pagină din trecutul vieţii lui. Ai noştri însă, aproape toţi (se poate să fi existat şi excepţii), priveau lucrurile cu totul altfel. E cu neputinţă, mă gîndeam uneori, ca ei să se socotească într-atît de vinovaţi încît să recunoască justificată pedeapsa şi să o accepte ca fiind binemeritată, mai ales că nu greşiseră faţă de ai lor, ci numai faţă de autorităţi. Cea mai mare parte din ei nu se considerau întru nimic vinovaţi. Am mai spus că n-am observat să fi dat semne de căinţă sau remuşcare nici cînd săvîrşiseră o crimă faţă de oameni de-o seamă cu ei, darămite cînd era vorba de crime săvîrşite împotriva reprezentanţilor autorităţii. Uneori aveam impresia că în aceste din urmă cazuri ei priveau lucrurile în felul lor, printr-o prismă cu totul aparte, sub aspectul lor practic sau faptic, dacă se poate spune aşa. Totul era pus pe seama destinului, pe ceea ce îi este dat omului să i se întîmple, pe inevitabilitatea faptului în sine, şi aceasta fără să se gîndească, fără să judece, instinctiv, inconştient, în virtutea unei credinţe oarecare. Deţinutul se crede totdeauna îndreptăţit cînd e vorba de o infracţiune săvîrşită împotriva autorităţilor, încît din acest punct de vedere nu-şi pune nici o problemă ; pe de altă parte însă, el e conştient că autorităţile privesc cu alţi ochi crima lui, găsindu-l astfel vinovat ; îl pedepsesc, el îndură pedeapsa şi, prin urmare, sînt chit. Între ei se dă o luptă. Delincventul ştie prea bine că în această luptă judecata obştei, a oamenilor simpli din mediul lui îi ţine partea, căci poporul de jos nu-l va condamna niciodată definitiv — şi aceasta

o știe — ci, dimpotrivă, de cele mai multe ori îl va scoate basma curată, în afară de cazul cînd nelegiuirea a fost săvîrșită împotriva alor săi, împotriva celor din mediul lui, împotriva oamenilor din popor. Conștiința îi e liniștită, de aci și tăria lui : împăcat cu sine însuși, n-are chinuri sufletești, și aceasta e principalul. Simte că pămîntul îi stă neclintit sub picioare și de aceea nu urăște, ci acceptă cu resemnare ceea ce i se întîmplă, ca un fapt inevitabil, mîngîindu-se cu gîndul că nu e nici cel dintîi și nici cel de pe urmă care suferă și că așa va fi încă multă vreme, în lupta surdă, pasivă, dar cu atît mai îndărătnică, ce s-a iscat în curgerea vremii. Care soldat îl urăște pe turcul cu care se războiește ? Și cu toate acestea, turcul trage în el, îl lovește cu sabia, îl taie cu iataganul.

De altfel, nu toți își povesteau amarul cu nepăsare și sînge rece. Cînd venea, bunăoară, vorba de locotenentul Jerebiatnikov, se simțea cum glasurile se umpleau deodată de o mînie surdă, dar stăpînită. Despre acest locotenent Jerebiatnikov am auzit încă în primele zile, cînd am intrat în spital, bineînțeles din povestirile deținuților. L-am văzut mai tîrziu o singură dată, pe cînd lua comanda gărzii în temniță. Era un om de vreo treizeci de ani, înalt, voinic și gras, cu obrajii roșii și plini, cu dinții albi și-un rîs tunător, vrednic de Nozdriev [1]. De la prima vedere, ghiceai cît de gol era pe dinăuntru. Se desfăta dînd pedepse și privind bătaia cu vergile atunci cînd îi venea rîndul să supravegheze executarea pedepsei. Mă grăbesc să adaug că pe locotenentul Jerebiatnikov l-am considerat încă de atunci ca pe un monstru între monștri ; de altfel, tot așa îl socoteau și deținuții. În vremurile de odinioară, într-un trecut nu tocmai îndepărtat, „vremuri a căror amintire e încă vie, dar de care nu-ți vine să crezi că au existat aievea“, se mai găseau, nu-i vorbă, și alți executori îndrăciți, oameni meticuloși cărora le plăcea să-și facă trista lor datorie cu zel și cu sîrguință. În ma-

[1] Personaj din poemul lui N. V. Gogol *Suflete moarte*, prototipul ușurătății și al lăudăroșeniei (n. ed.).

joritatea cazurilor însă toate acestea se desfăşurau simplu, fără patimă. Locotenentul nostru era însă un maestru, un virtuos rafinat în materie de pedeapsă corporală. Era un pasionat al artei executorii, pe care o exercita numai de dragul ei, ca pe o artă pentru artă. Savura orice moment palpitant al execuţiei şi, aidoma unui patrician îmbuibat, depravat şi pervers, din timpurile Imperiului Roman, se deda la născocirile cele mai subtile şi mai rafinate, pentru a-şi dezmorţi cît de cît sufletul înecat în grăsime şi a-l face să tresară la gîdilitura plăcerii. Un ocnaş e dus să-şi primească pedeapsa, la a cărei executare asistă Jerebiatnikov ; o singură privire aruncată spre cele două şiruri de soldaţi cu beţele în mînă îi e suficientă ca să se simtă cuprins de un elan înviorător. Trece satisfăcut prin faţa rîndurilor şi atrage atenţia soldaţilor să-şi facă fiecare conştiincios datoria, cu tot zelul, că altminteri... Şi bieţii soldaţi ştiu ce vrea să însemne acest *altminteri*. Dar iată că e adus şi infractorul ; dacă nu avusese pînă atunci prilejul să-l cunoască pe Jerebiatnikov şi nici nu auzise bine ce fel de om este, acesta îi joacă, bunăoară, următoarea festă. (Bineînţeles, nu-i decît una din nenumăratele lui născociri, căci în privinţa asta este de o inventivitate inepuizabilă.) Orice deţinut, în clipa cînd e dezbrăcat pînă la brîu şi subofiţerii îi leagă mîinile de patul puştii, ca să-l tragă apoi după ei prin toată uliţa verde — orice deţinut, zic, conform unui obicei statornicit, începe să se roage cu glas tînguitor şi jalnic de ofiţerul însărcinat cu aducerea la îndeplinire a pedepsei corporale să fie mai îndurător şi să nu pună să-l bată prea tare.

— Blagorodnicia voastră, strigă nenorocitul, aveţi milă, fiţi îndurător şi nu mă lăsaţi pierzaniei ; cîte zile oi avea am să mă rog lui dumnezeu pentru sănătatea dumneavoastră. Fie-vă milă...

Jerebiatnikov atîta aşteaptă ; suspendă pe dată execuţia şi, arătîndu-se mişcat, începe cu deţinutul următoarea conversaţie emoţionantă :

— Dragul meu, zice el, ce vrei să-ţi fac ? Nu eu, legea te pedepseşte !

— Blagorodnicia voastră, totul vă stă în putință, fie-vă milă !

— Crezi poate că nu mi-este ? Crezi poate că-mi face plăcere să te văd stîlcit în bătaie ? Doar sînt şi eu om. Spune, sînt om sau nu ?

— Fireşte că sînteţi, blagorodnicia voastră ! Cine nu ştie că dumneavoastră sînteţi părintele nostru, şi noi copiii dumneavoastră ! Fiţi pentru mine ca un adevărat părinte ! strigă ocnaşul, în sufletul căruia nădejdea începe să mijească.

— Dar, dragă prietene, judecă tu singur, că doar ai destulă minte ca să-ţi dai seama : ştiu prea bine că omenia-mi dictează să-ţi arăt milă şi îndurare, ţie, păcătosul...

— Întocmai aşa precum spuneţi, blagorodnicia voastră !

— Da, trebuie să fiu îndurător cu tine, oricît ai fi de păcătos. Dar aci nu hotărăsc eu, ci legea ! Legea te pedepseşte. Ia gîndeşte-te : îmi slujesc ţara şi pe dumnezeu. Înseamnă să-mi iau pe suflet un mare păcat, neîndeplinind întocmai porunca legii. Gîndeşte-te şi la asta !

— Blagorodnicia voastră !...

— Ei, dar fie ce-o fi ! Am s-o fac de mila ta ! Ştiu că săvîrşesc un păcat, dar înseamnă că aşa a fost să fie... De data asta te pedepsesc mai uşor... Da' nu cumva îţi fac astfel vreun rău ? Mi-ai muiat inima, te pedepsesc mai uşor, iar tu, cu nădejdea că şi altă dată ai să scapi uşor, mai faci un pas greşit... Şi atunci cum rămîne ? Îmi încarc eu sufletul ?...

— Blagorodnicia voastră ! Neam de neamul meu... am să las cu limbă de moarte... Jur ca în faţa lui dumnezeu...

— Bine, bine ! Da' juri că de azi înainte ai să te porţi cum trebuie ?

— Să mă trăsnească dumnezeu, să n-am parte pe lumea ailaltă...

— Nu jura, că-i păcat ! Te cred şi pe cuvînt. Îţi dai cuvîntul ?

— Blagorodnicia voastră ! ! !

— Bine, ascultă, dar să ştii că te iert numai pentru că m-ai înduioşat cu lacrimile tale de orfan ; eşti orfan ; nu-i aşa ?

— Orfan de tată şi de mamă, blagorodnicia voastră, mi-s singur pe lume...

— Ei bine, numai de dragul lacrimilor tale de orfan mi s-a muiat inima ; dar ia seama : să fie pentru ultima oară... Luaţi-l, adăugă el cu glas atît de blînd încît bietul ocnaş nu ştie cum să-i mulţumească lui dumnezeu că a dat peste un om atît de milos.

Dar iată că groaznica procesiune porneşte, toboşarul bate toba de zor, cele dintîi beţe se ridică în aer, abătîndu-se asupra nenorocitului.

— Dă-i, zbiară Jerebiatnikov. Arde-l ! Dă-i ! Dă-i ! Mai tare, şi mai tare ! Croieşte-l, arde-l ! Aşa, aşa ; încă, încă, mai tare ! Trăsni-l-ar de orfan şi ticălos !

Şi soldaţii izbesc din răsputeri, aşa încît nenorocitul începe să vadă stele verzi şi să strige ca din gură de şarpe. Iar Jerebiatnikov aleargă după el de-a lungul frontului şi rîde în hohote, proptindu-şi mîinile în şale, rîde de se prăpădeşte, rîde ţinîndu-se de burtă, că nici să se îndrepte nu mai poate de atîta rîs, şi pînă la urmă ţi-e mai mare mila de el. Şi se bucură, bietul, şi se veseleşte, şi atîta doar că din cînd în cînd se mai întrerupe din rîs şi strigă :

— Dă-i, dă-i ! Croieşte-l pe ticălos, arde-l pe orfan !

Mai născocea şi altele ; vine rîndul unui deţinut să fie scos la pedeapsă ; acesta încearcă să-l înduplece şi, ca de obicei, îl roagă pe locotenent să aibă milă de el. De astă dată Jerebiatnikov nu se mai preface, nu face pe milosul, şi-i vorbeşte deschis.

— Să ştii, iubitule, că am să te pedepsesc cum scrie la carte, pentru că eşti vrednic de pedeapsă aspră. O singură uşurare aş putea să-ţi fac : n-am să te leg de patul puştii. Ai să mergi singur, dar după o rînduială nouă : o rupi la fugă pînă la capătul frontului ! Ce-i drept, loviturile o să cadă ca grindina, dar cel puţin scapi mai repede. Ce zici ? Încerci ?

Deţinutul îl ascultă nedumerit şi cu neîncredere, şi se gîndeşte : „Cine ştie, poate că-i mai bine aşa,

o iau la goană și-mi scurtez chinul cel puțin de cinci ori ; și-apoi, mai știi, poate că n-or să mă nimerească toate bețele !"

— Bine, blagorodnicia voastră, mă-ncumet.

— Ne-am înțeles, hai, dă-i drumul ! Atenție, nu căscați gura ! strigă el către soldați, știind, de altfel, foarte bine că nici o lovitură nu va cruța spinarea năpăstuitului ; soldatul știe foarte bine ce îl așteaptă dacă nimerește pe-alături. Cel pedepsit pornește în goană prin „ulița verde", dar nu face nici cincisprezece pași, căci loviturile se abat fulgerător și cu toată puterea, ca un ropot de bătăi de tobă pe biata-i spinare și nenorocitul se prăbușește urlînd de groază, de parcă i s-ar fi tăiat picioarele.

— Nu, blagorodnicia voastră, mai bine să meargă așa cum e scris la carte, zice el, ridicîndu-se de jos, galben la față și speriat, în timp ce Jerebiatnikov, care știe dinainte ce o să se întîmple și că lucrurile au să ajungă aici, face un haz teribil și se prăpădește de rîs.

Dar cine ar putea să zugrăvească întreaga urgie a născocirilor lui, tot arsenalul de mijloace perfide la care recurgea ca să se distreze și tot ce se povestea la noi despre el ? !

Cu totul altfel, cu alt ton și cu alte accente se vorbea de locotenentul Smekalov, care ținuse locul de comandant al garnizoanei înainte de a fi fost numit actualul nostru maior. De Jerebiatnikov se vorbea cu nepăsare, fără ură, dar și fără nici o admirație, nu-l lăuda nimeni, ci dimpotrivă, toți își arătau disprețul față de el, ba și cu un amestec de scîrbă chiar. În vreme ce de Smekalov își aduceau aminte cu plăcere și cu multă însuflețire. Nu era un pasionat al pedepselor corporale și nici măcar un amator de asemenea spectacole : n-avea nimic din firea lui Jerebiatnikov. Și totuși nu se dădea în lături, nu șovăia cîtuși de puțin să aplice pedeapsa cu bătaia ; dar tocmai aici e partea curioasă : pînă și de bătaia venită din partea lui își aduceau aminte cu un fel de duioșie, într-atîta știuse el să-și atragă simpatia deținuților. Dar cum ? Cărui fapt i se datorește popu-

laritatea lui ? E drept că oamenii noştri, ca şi întreg poporul rus, poate, sînt gata pentru o vorbă bună să uite toate mizeriile şi chinurile îndurate pînă atunci ; relev acest lucru ca pe un simplu fapt, fără a căuta să-i adîncesc de data aceasta înţelesul. Prin urmare, nu era greu să-ţi cîştigi dragostea acestor oameni şi să te bucuri de o oarecare popularitate printre ei. Dar locotenentul Smekalov îşi cîştigase o popularitate cu totul neobişnuită, încît ocnaşii vorbeau aproape cu duioşie pînă şi despre felul cum îi pedepsea. „Era bun ca un părinte", îi auzeai uneori spunînd cu un oftat plin de regret, comparînd pe fostul lor ajutor de comandant provizoriu cu actualul maior. „Ce om de suflet !"

Era un om simplu, poate chiar bun în felul lui. Se întîmplă totuşi ca unii şefi să fie şi buni şi miloşi, generoşi chiar, şi cu toate astea nu se bucură de prea mare simpatie, ba cîte unul din ei ajunge ţinta glumelor şi a zeflemelelor. Adevărul este că Smekalov ştiuse să se poarte în aşa fel, încît toţi ocnaşii îl socoteau ca pe unul de-ai lor ; e mare lucru să ştii să te porţi astfel sau, mai bine zis, să ai acest dar înnăscut, de care cei ce-l posedă nu-şi dau seama niciodată. Ciudat lucru : există printre aceşti oameni unii de o răutate vădită, şi totuşi, se bucură de o mare popularitate. N-am găsit decît o singură explicaţie a acestui fapt curios : nu resimt un fel de repulsie, scîrbă sau dezgust faţă de mulţimea ce o au în mînă ! Nu-şi iau aere de domnişori crescuţi în saloane, nu fac caz de superioritatea lor boierească, ci dimpotrivă, au în ei ceva din firea poporului, un iz popular, cu care s-au născut şi care nu-i scapă omului din popor. Ce nu-i în stare să facă el de dragul acestui iz atît de scump lui ! E gata să se lipsească de omul cel mai blînd, cel mai cumsecade, să-l schimbe pe unul hain şi aspru, numai pentru că acesta din urmă miroase a talpa ţării. Iar dacă se întîmplă să fie şi un om cu adevărat bun, în felul lui, bineînţeles, vă închipuiţi, desigur, cît de nepreţuit devine ! Locotenentul Smekalov, cum am spus, pedepsea uneori cu destulă asprime, dar o făcea în aşa fel, încît ocnaşii

nu numai că nu-i păstrau nici un pic de ură, ci dimpotrivă, își aminteau cu mult haz și nespusă veselie acum, în vremea mea, cînd totul aparținea trecutului, de șotiile sale din timpul ispășirii pedepselor corporale. De fapt, nici nu era vorbă de cine știe ce șotii, căci nu prea dădea dovadă de fantezie. Totul se reducea la o singură glumă, pe care a repetat-o întocmai un an întreg și al cărei farmec consta poate tocmai în faptul că era una și aceeași. Și de cîtă simplitate naivă dădeau dovadă toate acestea! Lucrurile se petreceau cam în felul următor: După ce era adus deținutul vinovat de vreo abatere gravă, Smekalov venea și el la locul de adunare din curte, unde se executau de obicei pedepsele, ca să asiste personal la ceremonie. Cuprindea zîmbind într-o privire toată adunarea, făcea cîteva glume, îl întreba pe deținut cîte ceva cu totul în afară de preocuparea acelei clipe, despre viața lui de acasă, ori de cea din temniță, și nu cu vreun gînd anume sau pentru motive de circumstanță, ca să se arate un șef grijuliu, ci numai așa — *pentru că voia cu tot dinadinsul să afle aceste lucruri.* I se aduceau un scaun și vergile cu care urma să fie bătut vinovatul; Smekalov se așeza pe scaun și-și aprindea pipa. Avea o pipă lungă-lungă. Deținutul începea să-l roage... „Ce mai... să nu pierdem vremea degeaba, întinde-te colo, frățioare, și să începem..." Ocnașul ofta și se culca la pămînt. „Ian ascultă, scumpule, știi să spui versetul cutare pe de rost?" — „Cum să nu știu, blagorodnicia voastră, sîntem doar creștini, l-am învățat încă din copilărie." — „Ia spune-l." Și deținutul știa ce verset trebuia să spună și mai știa ce va urma cînd îl va spune, căci gluma asta se repetase cel puțin de vreo treizeci de ori pînă atunci și cu alți deținuți pedepsiți. De altfel, Smekalov știa și el că ocnașul e la curent cu ceea ce va urma, după cum știa că pînă și soldații ce stăteau cu vergile ridicate deasupra nenorocitului sînt și ei la curent cu acest lucru, cel puțin din auzite, și totuși, repeta gluma mereu și mereu, atît de mult îi plăcea, poate fiindcă el o născocise, poate din orgoliu de autor. Ocnașul începea

să spună versetul, soldații stăteau nemișcați, iar Smekalov își lăsa și el pipa deoparte, se apleca încordat înainte și cu mîna ridicată aștepta să audă un anumit cuvînt.

Cel supus la pedeapsă spunea mai departe, ajungea la versetul „facă-se voia ta, precum în cer așa și pe pămînt“ și rostea în sfîrșit cuvîntul : „pămînt“. Locotenentul atît aștepta. „Stai !“ striga el, înroșindu-se deodată și în aceeași clipă, cu un gest marțial, îi poruncea omului cu varga ridicată : „Croiește-l cu o nuia !“ Apoi către ceilalți : „Și voi, rînd pe rînd !“ Și se strîmba de rîs. Soldații din juru-i zîmbeau : zîmbea și cel ce primea porunca, osînditul schița și el un zîmbet, deși la cuvîntul „croiește-l“ varga șuiera în aer, pentru ca în clipa următoare să cresteze ca un brici spinarea vinovatului. Și ce haz și bucurie pe Smekalov : se bucura de faptul că el este acela care a născocit toate acestea, că el, cu mintea lui, a găsit și a ticluit rime atît de potrivite ca „voia ta — nuia“ și „pămînt — pe rînd“. Și Smekalov pleca mulțumit, ca și osînditul, care era mulțumit de el însuși și de purtarea locotenentului, încît îl vedeai peste o jumătate de ceas povestind tuturor celor din temniță cum și de data aceasta, pentru a treizeci și una oară, s-a repetat aceeași glumă a lui Smekalov. „Ce mai vorbă, e strașnic ! Mare mucalit !“

Ba, uneori deosebeai în amintirile lor despre acest locotenent de treabă oarecare accente de manilovism [1]. Numai ce îl auzeai pe cîte unul :

— De multe ori, cînd porneam la lucru — și chipul povestitorului se lumina de un zîmbet fericit, îl zăream la fereastră în halat, cu samovarul în față, cu pipa în gură. Îmi scoteam căciula, să-i dau bună ziua : „Încotro, Axenov ?“, „La lucru, Mihail Vasilici, dar mai întîi să dau o raită pe la atelier.“ Clătina din

[1] *Manilovism* : de la Manilov, personaj din *Suflete moarte* de Gogol, tipul visătorului romanțios și sentimental, lipsit de putere de acțiune (n. ed.).

cap şi-ţi zîmbea. Ce suflet, ce om ! Pîinea lui dumnezeu !

— Om ca el mai rar ! mai adăuga unul dintre ascultători.

III

URMARE [1]

Am pomenit aci de pedepse, precum şi de feluriţii executori ai acestor curioase ceremonii, pentru că de fapt, abia în spital mi-am putut forma o idee mai mult sau mai puţin clară despre toate aceste lucruri. Pînă atunci le cunoşteam numai din auzite. În cele două saloane ale noastre erau internaţi deţinuţii pedepsiţi cu bătaia din toate batalioanele disciplinare, aresturile şi celelalte unităţi speciale cu caracter disciplinar din oraşul nostru şi din întreaga regiune. În perioada aceasta de început, cînd nu lăsam să-mi scape nimic din tot ce se petrecea în jurul meu şi observam ciudatele rînduieli cu o nepotolită curiozitate şi cu multă luare-aminte, toţi oamenii aceştia aduşi de sub vergi sau pregătindu-se să le îndure îmi produceau, fireşte, o impresie deosebit de puternică. Eram tulburat, zăpăcit, speriat. Ţin minte cu cîtă nerăbdare căutam să pătrund sensul tuturor celor ce se întîmplă, să prind cît mai multe amănunte în legătură cu ele ; ascultam avid cele ce se povesteau şi se discutau în această privinţă, puneam fel de fel de întrebări, căutam răspunsuri şi soluţii. Între altele, voiam să cunosc neapărat toate gradele de osîndă şi felurile de pedepse, toate modurile de aplicare a acestora şi variatele nuanţe şi procedee de executare, precum şi ce spuneau deţinuţii înşişi

[1] Tot ce scriu aici despre pedepse corporale şi cazane se referă la vremea mea. Azi aud că lucrurile s-au schimbat şi continuă să se mai schimbe (n. aut.) Aici, ca şi în alte pasaje, autorul încearcă să atenueze grozăvia celor descrise, plasîndu-le într-un timp care nu era însă de loc trecut, aşa cum afirmă el (n. ed.).

despre toate astea ; încercam să-mi închipui starea sufletească a celor duşi la aplicarea pedepsei corporale. Am spus că se întîmplă rareori ca un deţinut să rămînă calm înainte de pedeapsă, chiar dacă a mai fost bătut şi în alte rînduri. O spaimă teribilă, de ordin pur fizic, năprasnică şi de neînvins, pune stăpînire pe osîndit, copleşindu-i întreaga fiinţă morală.

Dar şi mai tîrziu, în tot lungul anilor de ocnă, am urmărit fără voia mea, cu o ciudată luare-aminte, comportarea acelor deţinuţi care, după ce li se vindecau rănile pricinuite de prima serie de lovituri, urmau să iasă din spital, pentru a suporta şi restul pedepsei. Întreruperile de felul acesta sau împărţirea pedepsei în două sau mai multe reprize sînt de obicei făcute la intervenţia medicului, care ia parte la executarea ei. Dacă numărul loviturilor fixate prin sentinţă e prea mare şi se crede că condamnatul n-o să-l poată îndura, se împarte în două sau trei, după aprecierea doctorului ; în timpul execuţiei, acesta din urmă trebuie să spună dacă deţinutul e în stare să-şi suporte întreaga pedeapsă ori, dimpotrivă, continuarea execuţiei i-ar primejdui viaţa. Cinci sute, o mie, şi chiar o mie cinci sute de lovituri se dau de obicei dintr-o dată ; dar, dacă e vorba de două sau trei mii, atunci pedeapsa se împarte în două sau în trei. Cei cu spinarea vindecată şi care urmau să mai suporte un rest de pedeapsă, în ziua cînd ieşeau din spital şi în ajun, erau tăcuţi, posomorîţi. Erau loviţi de un fel de opacitate mintală şi deveneau extrem de distraţi. Nu intrau cu nimeni în vorbă, stăteau retraşi, îngînduraţi ; ceea ce era mai curios însă, că nici ceilalţi deţinuţi nu-i întrebau niciodată nimic pe cei aflaţi într-o asemenea situaţie şi evitau la rîndul lor să aducă vorba despre acest subiect. Nici un cuvînt de compătimire sau de mîngîiere nu era pronunţat, lucru considerat de ei absolut de prisos. Toţi ceilalţi caută să nu-i bage în seamă şi purtarea aceasta cred că-i singura nimerită.

Erau şi excepţii, ca de pildă, deţinutul Orlov, de care am mai vorbit. După prima serie de lovituri, se

necăjea numai pentru că nu i se vindecă mai repede spinarea, ca să poată cere ieşirea din spital şi apoi, după ce îşi va fi îndeplinit şi cealaltă jumătate a pedepsei, să fie trimis cu primul convoi spre locul de deportare, iar în drum să evadeze. Dar acesta era un pătimaş, încîntat şi ispitit de gîndul aventurii, şi de, mai ştiu eu ce-i trecea prin minte ? Avea o fire înflăcărată şi o vitalitate extraordinară. Era fericit, surescitat, deşi se străduia să n-o arate. Înainte de-a fi primit prima jumătate din lovituri, îi intrase în cap că vor să-l dea gata şi că nu va scăpa viu din bătaie. Pe vremea cînd era încă sub anchetă, auzise vorbindu-se de unele măsuri ale autorităţilor împotriva lui şi se împăcase cu gîndul morţii. Dar după ce primi jumătate din pedeapsă, prinse curaj. Intră în spital stîlcit groaznic, mai mult mort decît viu ; n-am mai văzut răni atît de înspăimîntătoare ; cu toate acestea, îşi reveni repede, căci inima-i era plină de o bucurie nesperată, pe care i-o dăduse nădejdea că va rămîne în viaţă, că zvonurile erau neîntemeiate, de vreme ce rămăsese încă viu, ba chiar şi pedeapsa fusese anume întreruptă ca să nu moară ; şi iată că, după atîta deţinere în prevenţie şi sub anchetă, începea să încolţească în mintea lui gîndul la un drum care avea să-i înlesnească evadarea ; iar după aceea veneau libertatea, cîmpiile, pădurile... După două zile dela ieşirea din spital, veni să-şi dea sufletul pe aceeaşi saltea care îl găzduise la început ; cealaltă jumătate a pedepsei îl dăduse gata. Dar despre acest Orlov am mai vorbit la începutul povestirii mele.

Totuşi, absolut toţi aceşti deţinuţi, care treceau prin momente de grea frămîntare şi nelinişte în ultimele zile şi nopţi înainte de ispăşirea pedepsei, o dată scoşi la caznă o îndurau cu multă bărbăţie. Rareori mi s-a întîmplat să-i aud gemînd chiar în prima noapte după ce erau aduşi, adesea într-o stare extrem de gravă ; da, în general, oamenii din popor ştiu să rabde şi să îndure cu multă tărie durerea. Am întrebat pe foarte mulţi ce simt. Aş fi vrut să ştiu

mai exact cît de mare le este durerea și cu ce altă suferință s-ar putea asemui ? N-aș putea spune pentru ce anume voiam neapărat să aflu acest lucru. Știu numai că nu întrebam din simplă curiozitate. Repet, eram tulburat, zguduit. Dar, pe oricine aș fi întrebat, nimeni nu-mi putea da un răspuns care să mă mulțumească. „Arde ca focul", iată tot ce-am izbutit să obțin drept răspuns și toate răspunsurile sunau la fel. Arde, frige și atît. Încercai să-l întreb și pe M., cu care devenisem între timp mai apropiat. „E foarte dureros, îmi răspunse el, ai senzația că îți arde tot spatele, de parcă ți-l pîrjolește la un foc puternic." Deci, același răspuns din partea tuturor. Cu acest prilej, țin bine minte, am făcut o foarte curioasă constatare, în a cărei temeinicie nu stărui, dar în sprijinul căreia pledează părerea unanimă a tuturor ocnașilor, și anume că bătaia cu nuiaua este cea mai grea pedeapsă din cîte se aplică la noi. Ar putea să pară absurd, de necrezut, și totuși, cinci sute de lovituri de nuia, patru sute chiar, sînt de ajuns ca să omoare un om ; iar cînd numărul trece de cinci sute, moartea e aproape sigură. Omul cel mai voinic nu e în stare să îndure o mie de lovituri dintr-o dată. Pe cînd cinci sute lovituri de băț se pot suporta fără nici o primejdie pentru viață. La o mie de bețe rezistă chiar și un om cu constituția obișnuită. Iar un om mai voinic și vînjos rezistă și la două mii de lovituri de băț. Nu mai vorbim de cei cu constituția robustă, care pot suporta și mai mult. Toți deținuții erau de acord că bătaia cu nuiaua era mult mai groaznică decît aceea cu bățul. „Nuiaua ustură și te arde, ziceau ei, suferi mai mult." Loviturile de nuia sînt mult mai chinuitoare, firește, decît cele de băț. Ele irită mai tare nervii, îi ascut la maximum, răvășesc și zdruncină întreg sistemul nervos. Nu știu cum e acum, dar odinioară, într-un trecut nu tocmai îndepărtat, se găseau gentlemeni cărora posibilitatea de a-și biciui victima le procura o senzație care aducea

mult cu practicile marchizului de Sade[1] şi ale Madeleinei Brinvilliers[2]. Cred că această senzaţie conţine ceva ce le dă acestor gentlemeni un fior de plăcere şi de durere totodată. Unii oameni sînt setoşi de sînge ca şi tigrii. Cel ce s-a înfruptat o dată din puterea de a pune stăpînire nemărginită asupra cărnii, a sîngelui şi a spiritului unui semen al său, al fratelui său întru legea lui Christos, cel ce a încercat o dată, zic, această putere şi posibilitatea deplină de a umili, prin cea mai josnică umilinţă, o altă făptură croită după chipul şi asemănarea lui dumnezeu, acela niciodată nu va mai putea fi stăpîn pe pornirile lui.

Tirania e o deprindere ; ea manifestă tendinţe constante de a se dezvolta tot mai mult şi în cele din urmă devine o boală. Afirm că cel mai bun om din lume se poate înrăi şi abrutiza astfel, graţie unei deprinderi, încît să nu-l mai poţi deosebi de o fiară. Sîngele şi puterea îmbată ; duc la cruzime şi desfrîu ; mintea şi simţirea omului ajung să accepte şi la urmă să guste lucruri din cele mai nefireşti. Omul şi cetăţeanul pier pentru totdeauna din fiinţa tiranului şi atunci revenirea la demnitatea omenească, la pocăinţă, la învierea morală îi este aproape cu neputinţă. Afară de aceasta, puterea samavolniciei şi a arbitrariului constituie o ispită, e molipsitoare pentru lumea din jur. Societatea care acceptă nepăsătoare fenomenul este ea însăşi atinsă în temeliile ei. Într-un cuvînt, dreptul îngăduit unui om de a folosi pedepse corporale faţă de semenii săi constituie una din plăgile societăţii zilelor noastre, e unul din mijloacele cele mai sigure pentru a nimici în sînul ei germenii oricărei încercări de manifestare a spiritului civic şi o cauză determinantă, care duce inevitabil spre descompunerea ei totală.

---

[1] Sade (Donatien-Alphonse-François, conte de), scriitor francez de la sfîrşitul sec. al XVIII-lea, cunoscut sub numele de Marchizul de Sade, care a descris într-una din lucrările sale fenomenul psihopatologic al cruzimii şi al plăcerii de a chinui. De aici, denumirea de *sadism* dată acestor manifestări morbide (n. ed).

[2] Brinvilliers Marie-Madeleine — celebră otrăvitoare, executată în 1676 (n. ed.).

Societatea dispreţuieşte pe călăul de meserie, dar nu şi pe călăul gentleman. E drept că în ultimul timp a început să circule şi o părere contrarie, însă numai în cărţi şi în mod cu totul abstract. Dar şi cei ce au emis-o n-au reuşit încă cu toţii să-şi înăbuşe în ei această nevoie de a domina. Pînă şi oricare fabricant, oricare antreprenor trebuie să simtă negreşit o satisfacţie ce ajunge pînă la exaltare la gîndul că lucrătorul lui depinde uneori numai de el, cu totul, cu întreaga-i familie. Sînt încredinţat că-i aşa ; nu e chiar atît de uşor pentru o generaţie să se desprindă de tot ce zace sădit în ea din moşi-strămoşi ; nu-i prea vine omului să renunţe la ceea ce i-a intrat în sînge, la ceea ce i-a fost transmis, ca să zicem aşa, o dată cu laptele supt de la sînul mamei. Nu prea există transformări miraculoase : schimbările se fac cu încetul. Nu e de ajuns să-ţi recunoşti vina şi păcatul, nu e nici pe departe de ajuns ; trebuie să te dezvolţi, să te dezbari de el cu desăvîrşire. Or, asta nu se poate face cît ai bate din palme.

Am adus vorba despre călău. Porniri de călău găseşti în germene aproape în fiecare om din zilele noastre. Dar pornirile animalice nu se dezvoltă uniform în fiecare om. Cînd se întîmplă, totuşi, la vreunul, ca în dezvoltarea lor aceste porniri să covîrşească şi să înăbuşe toate celelalte însuşiri, omul acesta se transformă într-un monstru înspăimîntător. Există două feluri de călăi : călăi benevoli şi călăi din datorie sau de meserie. Călăul benevol e în toate privinţele inferior călăului plătit, mult mai josnic decît acesta, şi numai la auzul numelui său, poporul simte scîrbă amestecată cu groază, e cuprins de o spaimă de neînţeles, aproape mistică. Cum se explică această spaimă aproape mistică faţă de unul şi o totală nepăsare, sau chiar îngăduinţă faţă de celălalt ? Cunosc cazuri ciudate de oameni onorabili, cinstiţi şi buni, bine văzuţi în societate, care nu puteau suferi ca cel bătut să nu urle, să nu se roage să fie cruţat. Acesta e obiceiul ; se consideră necesar şi cuviincios totodată ca cel pedepsit să urle şi să ceară iertare şi cînd s-a întîmplat o dată că victima

n-a vrut să țipe, executorul, pe care-l cunoșteam și care în alte privințe și împrejurări mi s-a părut bun și cumsecade, a considerat aceasta drept o jignire personală. Intenționase să aplice o bătaie ușoară, dar neauzind implorarea obișnuită : „Blagorodnicia voastră, fie-vă milă ! Nu mă omorîți ! Toată viața mea am să mă rog lui dumnezeu pentru sănătatea dumneavoastră" și altele, s-a înfuriat și a mai adăogat de la dînsul încă vreo cincizeci de lovituri, numai ca să-l facă pe bietul nenorocit să țipe și să se roage de el și, într-adevăr, și-a ajuns scopul. „Nu se poate altfel, e semn de obrăznicie", îmi explică el foarte serios și grav.

Cît despre călăul de meserie, care lucrează de nevoie, din poruncă, supus fiind, se știe că e un condamnat la ocnă și deportare, îngăduit să fie călău, în care scop își face ucenicia pe lîngă alt călău mai bătrîn și, după ce învață cele de trebuință, rămîne în această calitate pentru totdeauna pe lîngă temniță, unde își are odaia lui aparte și chiar o mică gospodărioară personală, atît numai că e și el ținut mereu sub pază.

Omul nu e o mașină, și cu toate că lovește la poruncă, din obligație, călăul se aprinde și el uneori și se înverșunează ; dar și atunci cînd dă cu o vădită plăcere, el nu-și urăște victima. Străduința lui e stimulată de nevoia de a-și dovedi dibăcia, știința și arta de a lovi ; e ațîțată de ambiție și orgoliu. Zelul lui e al omului care vrea să-și arate măiestria. Afară de asta, el știe foarte bine că e un repudiat, că pretutindeni e privit cu scîrbă și groază, lucru ce nu se poate să nu aibă înrîurire asupră-i, să nu-i ațîțe pornirile de fiară. Pînă și copiii știu că un astfel de om „s-a lepădat și de maică-sa, și de taică-său". Lucru ciudat : toți călăii pe care i-am cunoscut erau oameni destul de deștepți și capabili, pricepuți și descurcăreți, foarte ambițioși și de o mîndrie extraordinară. Să fi fost mîndria aceasta o reacție firească la oprobriul general care-i înconjura, sau era alimentată de conștiința spaimei pe care o inspirau victimei lor și a puterii pe care o aveau asupra ei, n-aș

putea-o spune. Poate că însuşi cadrul solemn şi oarecum pompos în care se înfăţişează ei publicului, la locul caznei, le sporeşte orgoliul.

Am avut la un moment dat prilejul să întîlnesc şi să observ mai de aproape pe un călău. Era un om de vreo patruzeci de ani, potrivit la stat, uscăţiv şi vînjos, cu faţa destul de plăcută şi inteligentă, cu părul numai inele. Se arăta întotdeauna foarte calm şi plin de demnitate ; se ţinea ca un domn — aşezat la vorbă, răspundea la întrebări scurt, chibzuit şi chiar amabil, dar cu un aer de bunăvoinţă trufaşă, de parcă ar fi vrut să-şi arate superioritatea. Ofiţerii de gardă intrau adesea cu el în vorbă şi, după cîte am putut observa, cred că n-aş greşi spunînd că o făceau cu un oarecare respect. El îşi dădea seama de aceasta şi în faţa şefilor devenea şi mai politicos, şi mai rezervat şi mai plin de simţul propriei sale demnităţi. Cu cît cei mai mari se arătau mai binevoitori, cu atît părea el mai puţin docil, şi cu toate că nu ieşea din cadrul unei politeţi reverenţioase, sînt încredinţat că în clipa aceea se socotea mult superior celui cu care stătea de vorbă. Aşa cel puţin i se citea pe faţă. Se întîmpla uneori să fie trimis sub pază, vara, cînd era prea cald, înarmat cu o prăjină lungă şi subţire, ca să omoare cîinii din oraş. În orăşelul acesta erau foarte mulţi cîini de pripas, rătăciţi pe uliţi, care se înmulţeau uimitor şi deveneau de-a dreptul primejdioşi în lunile de căldură caniculară. În urma hotărîrii autorităţilor, călăul era însărcinat să-i nimicească. Dar nici această îndeletnicire înjositoare nu părea să-l zdruncine cîtuşi de puţin. Trebuia să-l vezi cu cîtă demnitate străbătea străzile în tovărăşia soldatului de pază, istovit de atîta umblet, îngrozind femeile şi copiii cu căutătura lui aspră, şi cu cîtă superioritate calmă privea trecătorii ce-i ieşeau în cale.

În general, călăii o duc bine : au bani, mănîncă şi beau bine. Bani capătă sub formă de mită. Condamnatul civil supus la pedeapsă corporală face tot posibilul ca să-i strecoare în mînă o sumă de bani. Cînd au de-a face însă cu osîndiţi mai înstăriţi, ei fixează

singuri plata după punga clientului ; uneori ajung să pretindă şi treizeci de ruble sau chiar mai mult. Iar de la cei foarte bogaţi se tîrguiesc să scoată cît mai mult. Călăul n-are dreptul să cruţe victima, căci atunci înseamnă să-şi puie în joc spinarea ; dar, cînd e vorba de bani, îşi ia obligaţia să nu lovească prea tare. Toţi acceptă condiţiile pe care le pune el, căci altminteri îi bate fără milă, în mod barbar, fiindcă totul stă în puterea lui. Se întîmplă uneori ca el să ceară o sumă prea mare chiar şi unui osîndit sărac ; atunci toate rudele nenorocitului se pun în mişcare ; se tocmesc, se milogesc, imploră şi vai şi amar dacă nu-l mulţumesc pe călău. În astfel de împrejurări, teama pe care o inspiră îi este de mare ajutor.

Cîte grozăvii nu circulă pe seama călăilor ! Ocnaşii mă asigurau cu o convingere nestrămutată că un călău îşi poate omorî victima dintr-o singură lovitură. Mai întîi unde şi cînd s-a putut verifica acest lucru ? Dar, mai ştii, o fi şi aşa. Prea îmi vorbeau cu aprindere ca să nu fi fost nimic adevărat în spusele lor. Însuşi călăul mă încredinţă că poate să facă asta. Se spunea de asemenea că putea lovi din toate puterile, fără ca cel pedepsit să simtă durerea şi fără ca loviturile să-i lase urme. De altfel, despre toate aceste subtilităţi şi tertipuri există destule relatări. Însă chiar atunci cînd primeşte bani ca să nu lovească prea tare, călăul dă cea dintîi lovitură din toate puterile. Aşa e obiceiul. Celelalte lovituri le dă mai slab, mai ales cînd e bine plătit. Prima lovitură însă — indiferent de faptul că a fost plătit sau nu — e a lui. Nu ştiu de ce procedează astfel. Poate ca să-l obişnuiască pe osîndit cu loviturile următoare, care vor părea mai puţin dureroase, tocmai fiindcă cea dintîi a fost mai grea, ori ca să-l îngrozească şi să-i arate cu cine are de-a face, mă rog, ca să-şi arate măiestria şi priceperea ? ! Oricum, înainte de execuţie călăul se află într-o stare de surescitare vădită, e conştient de puterea lui, se simte stăpîn cu drepturi nemărginite ; în clipa aceea devine un actor, care inspiră mulţimii admiraţie şi groază, aşa că, atunci cînd îi strigă victimei : „Ţin'te bine, că te ard !“ el

rosteşte cu o deosebită plăcere aceste cuvinte înfiorătoare, devenite acum sacramentale : un avertisment al primei lovituri. E greu să-şi închipuie cineva pînă la ce grad poate fi schilodită natura omenească.

Şi multe lucruri de acest fel mi-a fost dat să aud de la deţinuţii bolnavi în perioada de început a internării mele în spital. Toate povestirile acestea, spuse ba de unul, ba de altul, ne mai smulgeau pentru o vreme din plictiseala zilelor lungi de şedere în pat, atît de triste şi asemănătoare una cu alta. Un prilej de însufleţire mai aveam noi dimineaţa, cînd doctorii făceau vizita bolnavilor şi, în scurt timp după aceea, cînd se aducea masa de prînz. Cum îşi poate oricine închipui, mîncarea era mare lucru în plictiseala şi monotonia vieţii de spital. Porţiile şi felurile de mîncare variau după felul bolii ; unora li se dădea numai supă cu nişte crupe ; altora coleaşă de făină de secară sau alt fel de terci ; altora, în sfîrşit, griş cu lapte, mîncare de altminteri foarte căutată. De atîta zăcere şi inactivitate, ocnaşii se moleşeau şi căpătau poftă de mîncare. Convalescenţii şi cei aproape înzdrăveniţi primeau cîte o bucată de rasol de vacă sau „de bou", după cum se spunea acolo. Cel mai bine hrăniţi erau bolnavii de scorbut : primeau rasol de vacă cu ceapă şi hrean şi uneori o gură de rachiu. Pîinea, de asemenea, varia după boala fiecăruia, neagră sau albă, bine prăjită. Modul acesta oficial, plin de subtilitate şi savantlîc, de a fixa doza şi de a împărţi porţiile îi înveselea totdeauna pe bolnavi. Fireşte, unii bolnavi nu puteau lua nimic. În schimb cei ce aveau poftă de mîncare mîncau ce voiau. Unii schimbau felurile între ei, încît o mîncare potrivită pentru o anumită boală era consumată de unul bolnav de cu totul altă boală. Cei ce erau supuşi la o dietă strictă cumpărau porţiile bolnavilor de scorbut, beau cvas, bere de spital, cumpărîndu-le de la cei cărora le erau prescrise. Unii consumau şi cîte două porţii. Porţiile se vindeau şi se revindeau pe bani. O porţie de rasol costa destul de scump : o bancnotă de cinci copeici. Dacă în salonul nostru n-avea nimeni de vînzare porţii de carne, paz-

nicii plecau să caute în celelalte saloane, şi dacă nici acolo nu găseau, erau rugaţi să încerce în saloanele „libere", cum li se spunea celor ale militarilor. Totdeauna se găseau amatori să-şi vîndă porţia de mîncare. Lipsa de bani era, fireşte, generală, dar cei ce dispuneau de ceva parale trimiteau să li se cumpere pîine albă, gustări şi chiar delicatesuri din tîrg. Paznicii făceau aceste servicii cu totul dezinteresat.

Orele cele mai nesuferite erau cele de după-amiază ; unii, neavînd ce face, dormeau, alţii, de plictiseală, se aşezau la taifas, se certau, ori începeau să-şi povestească diferite întîmplări din viaţă. Dacă nu erau aduşi între timp noi bolnavi, plictiseala devenea şi mai chinuitoare. Sosirea unui bolnav nou aducea în salon o oarecare înviorare, mai ales cînd nu-l cunoştea nimeni. Îl cercetau cu luare-aminte, îl întrebau de unde vine şi ce faptă a săvîrşit. Un interes deosebit stîrneau în astfel de cazuri cei aflaţi în transferare ; ei aveau totdeauna ceva de povestit ; bineînţeles, nu despre chestiunile lor personale, intime, despre care nici nu încerca nimeni să-i descoasă, afară de cazul cînd omul îşi descărca singur sufletul ; vorbeau despre lucruri legate direct de lumea din afară : de unde vin ? cu cine au mers ? cum e drumul ? unde-i duce ? şi aşa mai departe. Îmboldiţi parcă de spusele noului venit, cîte unul dintre ai noştri începea şi el să-şi aducă aminte de păţaniile sale şi ţin'te vorbă : despre peripeţiile drumului, despre punctele de transfer, despre călăi şi şefi de eşaloane. Tot către seară apăreau şi cei pedepsiţi cu bătaia. Sosirea acestora producea totdeauna, după cum am mai spus, o impresie puternică. Cum însă nu în orice zi se iveau asemenea cazuri, plictiseala se întrona atotstăpînitoare în întreg salonul şi aveai impresia că toţi oamenii aceştia s-au scîrbit de mult unii de alţii şi nu se mai pot vedea în ochi ; ba ici colo se iscau şi certuri serioase.

De aceea, aducerea vreunui nebun care trebuia văzut de doctori trezea mare interes. De multe ori osîndiţii ce urmau să-şi primească pedeapsa se prefăceau nebuni numai ca să scape. În scurt timp se

dădeau însă ei singuri de gol, sau mai bine zis, se hotărau s-o întoarcă, şi după ce îşi făceau de cap două-trei zile, se cuminţeau brusc şi cu faţa întunecată îşi cereau ieşirea din spital. Nici ocnaşii, nici doctorii nu-i mustrau pentru vicleniile lor şi nici nu căutau să le amintească de năzbîtiile şi maimuţărelile făcute ; omul îşi lua în tăcere hîrtia, ceilalţi îl conduceau în tăcere pînă la uşă şi peste două-trei zile se întorcea cu spinarea însîngerată. În schimb, ivirea unui adevărat nebun era o nenorocire pentru întregul salon. E drept că cei ce rîdeau, ţipau, jucau şi cîntau erau primiţi la început cu multă veselie. „Ăsta o să aibă haz !" ziceau ei, privindu-l pe bietul nenorocit cum se strîmbă şi se schimonoseşte. Dar mie mi-a fost întotdeauna nespus de greu să-i privesc pe aceşti nenorociţi. În general, n-am putut niciodată să mă uit fără emoţie la un nebun.

De altfel, nu trecea mult şi strîmbăturile şi agitaţia necontenită a nebunului începeau să plictisească pe toată lumea şi în cîteva zile reuşea să-i scoată pe toţi din sărite. Pe unul l-au ţinut aşa trei săptămîni în salonul nostru şi în cele din urmă ne venea pur şi simplu să ne luăm lumea-n cap. Întîmplarea a făcut ca tot pe vremea aceea să mai fie adus încă unul, care m-a îndurerat peste măsură. Toate acestea s-au petrecut în cel de-al treilea an al deţinerii mele la ocnă.

În primul an, sau mai precis în cele dintîi luni, m-au dus la lucru cu un grup de sobari, care lucrau la o fabrică de cărămidă, la o depărtare de două verste de temniţă ; reparau cuptoarele în care urma să fie arsă cărămida în timpul verii ; eu îi ajutam la căratul materialelor. În dimineaţa aceea, M-ki şi B. îmi făcură cunoştinţă cu subofiţerul Ostrojski, supraveghetorul cărămidăriei. Era un polonez în vîrstă — avea şaizeci de ani cel puţin — înalt, slab, plăcut la chip şi foarte impunător. Venise de mult în Siberia şi cu toate că se trăgea din rîndul oamenilor de jos — era unul din soldaţii răzvrătiţi la 1830 — M-ki şi B. ţineau mult la el. Citea şi răscitea o biblie catolică. Am început să discutăm : avea o vorbă blîndă,

înțeleaptă și plină de simțire și un fel de a povesti foarte plăcut ; privirea-i era deschisă și caldă. De la o vreme nu l-am mai văzut ; se spunea că se află sub anchetă, dar pentru ce anume — nu știu. Și iată că după doi ani mi-a fost dat să-l revăd : l-au adus în salonul nostru, căci își pierduse mințile. Intră țipînd, schimonosindu-se și rîzînd în hohote și imediat începu să țopăie prin salon cu cele mai indecente gesturi și strîmbături. Deținuții erau bucuroși de această distracție neașteptată, pe mine însă priveliștea m-a întristat profund... După trei zile nu știam ce să mai facem : se certa, se bătea, țipa, începea să cînte în toiul nopții ; în fiecare clipă ne pomeneam cu vreo năzbîtie atît de dezgustătoare, încît ni se făcea greață. Nu se temea de nimeni. Au încercat să-l pună în cămașa de forță, dar așa aveam și mai mult de furcă cu el, deși cînd era liber se certa și încerca să se bată aproape cu toți. În cursul celor trei săptămîni, tot salonul l-a rugat de mai multe ori pe medicul-șef să-l mute în alt salon. Dar nu treceau nici două zile și bolnavii de acolo obțineau mutarea lui îndărăt la noi. Și fiindcă pe vremea aceea aveam doi nebuni printre noi, amîndoi certăreți și gălăgioși, cele două saloane se distrau tot schimbîndu-și nebunii. De fiecare dată, cel nou venit se dovedea mai rău decît predecesorul său. În sfîrșit, toată lumea respiră ușurată cînd amîndoi fură ridicați și transportați nu se știe unde...

Mi-aduc aminte, de asemenea, de un nebun foarte ciudat. Tot atunci, vara, a fost adus într-o zi un deținut în prevenție, un vlăjgan de aproape patruzeci și cinci de ani, cu fața ciupită de vărsat, cu ochii roșii, mici și umflați, mohorît la înfățișare. I se dădu un pat lîngă mine. Se dovedi a fi foarte liniștit, nu vorbea cu nimeni și părea mereu adîncit în gînduri. Cînd se înnoptă, începu să-mi vorbească și-mi povesti așa, într-o doară, cu aerul unui om care dezvăluie o mare taină, că ar fi trebuit să primească două mii de lovituri de băț, dar că acest lucru nu se va întîmpla, deoarece fata colonelului G. a intervenit pentru el. Mă uitai la el cu surprindere și-mi exprimai gîndul

că, în astfel de împrejurări, fiica unui colonel nu-i putea fi de nici un ajutor. Încă nu bănuiam cu cine am de-a face, fiindcă fusese adus la spital ca un bolnav oarecare şi nu ca unul care şi-a pierdut minţile. Îl întrebai atunci de ce boală suferă ; îmi răspunse că nu ştie de ce l-au trimis la spital, dar că e pe deplin sănătos şi că fata colonelului s-a îndrăgostit de el ; cu două săptămîni mai înainte trecuse în trăsură prin faţa corpului de gardă şi, văzîndu-l la fereastra cu gratii, se îndrăgostise de la cea dintîi privire şi de atunci găsise prilejul, sub diferite motive, să vină de trei ori la corpul de gardă : o dată cu tatăl ei, sub cuvînt că vrea să-şi vadă fratele, care era ofiţer de serviciu ; a doua oară cu mama ei, ca să dea de pomană arestaţilor, şi, trecînd prin faţa lui, îi şoptise la ureche că-l iubeşte şi că îl va scoate din temniţă. Părea ciudat să-l vezi cu ce lux de amănunte subtile îmi înşira el toată povestea aceasta absurdă, născocită, desigur, de sărmana lui minte tulburată. Credea cu sfinţenie că va scăpa de pedeapsă. Vorbea calm şi cu multă siguranţă despre dragostea pătimaşă a domnişoarei pentru el şi, pe lîngă faptul că povestea în sine era atît de ciudată, părea cu totul absurd să auzi din gura unui om în vîrstă de aproape cincizeci de ani, cu o faţă atît de ştearsă, de amărîtă şi chiar slută, o istorie romanţioasă despre o tînără domnişoară îndrăgostită de el. Ciudat ! În ce hal de decădere l-a adus pe acest om sfios teama de pedeapsă ! Poate că zărise într-adevăr pe cineva printre gratiile ferestruicii şi nebunia iscată din teama care mocnea în creieru-i tulbure îşi găsise deodată o cale de ieşire, o formă. Nenorocitul soldat care, fără îndoială, nu se gîndise de cînd era la vreo domnişoară, născocise deodată un roman întreg, agăţîndu-se instinctiv de acest pai, ca unul care se îneacă. L-am ascultat în linişte şi le-am împărtăşit şi celorlalţi deţinuţi cele auzite, precum şi părerea mea. Cînd ceilalţi au încercat însă să-l descoasă, el s-a ferecat în tăcere. A doua zi, doctorul l-a examinat îndelung şi, fiindcă n-a găsit la el nimic, iar nenorocitul mărturisea că nu e bolnav, i s-a dat bilet de ieşire din spital. Cînd

am aflat noi că doctorul i-a scris pe fişă „Sanat est", medicii ieşiseră din salon, şi era prea tîrziu să-i mai aducem la cunoştinţă boala de care suferea ocnaşul. Nici noi, la urma urmei, nu ştiam ce are. Vina era a administraţiei, care îl trimisese fără să arate pricina pentru care găsise de cuviinţă să fie dus la spital. Cert este că intervenise aici o neglijenţă. Sau poate chiar şi cei ce l-au trimis nu erau siguri că au de-a face cu un nebun şi au făcut-o pentru un control mai riguros. Fapt e că după două zile bietul nenorocit fu trimis să-şi ispăşească pedeapsa. Această întorsătură se pare că îl uimi nespus : nu-i venea să creadă pînă în clipa din urmă şi tot nădăjduia că are să fie iertat ; cînd se văzu tîrît în faţa batalionului, începu să strige „ajutor !". De data aceasta, îl duseră în alt salon, fiindcă în sala noastră nu mai era nici un pat. M-am interesat de soarta lui şi am aflat că în cele opt zile cît a rămas la spital n-a mai scos nici o vorbă, a fost trist şi abătut... Pe urmă, după ce i s-au vindecat rănile de pe spinare, a fost dus nu se ştie unde. Eu, unul, n-am mai auzit nimic de el.

Cît priveşte tratamentul şi leacurile în general, pe cît am putut observa, cei ce nu sufereau de vreo boală grea nu ţineau seama de sfaturile medicilor şi nu luau nici un fel de doctorie, pe cînd toţi acei care erau cu adevărat bolnavi, şi mai cu seamă toţi bolnavii grav, urmau cu stricteţe prescripţiile doctorilor, înghiţeau conştiincios poţiunile şi hapurile ce li se dădeau şi în general le plăcea să se doftoricească, dar leacurile lor preferate erau tot soiul de remedii externe. Ventuzele, lipitorile, cataplasmele, sîngerările, în care poporul are o încredere oarbă, se bucurau de mare trecere la bolnavii spitalului nostru, fiind acceptate imediat şi, aş spune, chiar nu fără oarecare plăcere.

Mi s-a părut curios să observ cu acest prilej cum aceiaşi oameni care îndurau fără să crîcnească dureri nemaipomenite pricinuite de vergi şi de nuiele se văitau, scrîşneau şi gemeau cînd li se puneau nişte biete ventuze. Să fi fost alintare de oameni greu încercaţi de viaţă şi care voiau să se răsfeţe puţin

ca nişte copii, sau glumă pe seama micilor zgîrieturi ce li se făceau pe spinările sfîrtecate de nenumărate bătăi grele? Nu ştiu ce să cred. E drept însă că ventuzele noastre nu erau ca cele obişnuite. Aparatul cu care se făceau fulgerător tăieturile îl stricase sau îl pierduse felcerul de mult, aşa încît nu-i rămăsese decît să se folosească de bisturiu. Pentru o ventuză trebuiau făcute vreo douăsprezece tăieturi ; de obicei nu sînt dureroase, căci aparatul, printr-o apăsare rapidă, lasă douăsprezece crestături deodată. Cu bisturiul însă e altceva ; cu el se taie mai încet şi carnea se înfioară, resimţind viu durerea ; întrucît pentru zece ventuze, de pildă, trebuiau făcute vreo sută douăzeci de tăieturi, întreaga operaţie apărea, desigur. destul de dureroasă. Am fost nevoit la un moment dat s-o încerc şi eu ; într-adevăr, mi s-a părut dureroasă şi foarte plicticoasă, şi totuşi, n-am suferit atît încît să nu-mi pot stăpîni gemetele. Ba îţi venea să şi rîzi cîteodată, văzînd pe cîte unul, o namilă de om, cum se strîmbă, se tînguie şi se zvîrcoleşte. E ca şi cînd — de-ar fi să încercăm o comparaţie — ai vedea cum un om hotărît, stăpîn şi calm în faţa unui lucru important şi grav, venind acasă, devine mofturos şi se supără pentru toate fleacurile, pentru că s-a întîrziat cu masa, face nazuri la mîncare, strigă şi se leagă de toţi şi de toate ; nimic nu-l mulţumeşte, toate îl supără, toate îi stau împotrivă, toţi îl necăjesc şi-l chinuie, într-un cuvînt, nu mai poate de bine, cum se spune despre asemenea domnişori, care se întîlnesc şi printre oamenii simpli ; cu atît mai mult în promiscuitatea tovărăşiei silite din temniţa noastră. De multe ori, ocnaşii glumeau şi îşi băteau joc de un asemenea rîzgîiat, ba auzeai pe cîte unul că începe să-l şi înjure ; şi curios, acesta tăcea numaidecît, de-ai fi zis că n-aştepta decît atîta ca să-şi contenească văicărelile. Ustianţev, în special, nu putea suferi mofturile acestea şi niciodată nu lăsa să-i scape prilejul de a-i face de două parale pe zevzeci. De altfel, îi plăcea grozav să se gîlcevească şi mereu se lua la harţă cu cîte cineva. Era pentru el o adevărată desfătare, un fel de necesitate iscată de

boală şi, de altfel, şi de mintea lui obtuză. La început îţi arunca o privire severă, fixă, apoi începea să te mustre cu glas liniştit, convins că e neapărat de datoria lui să te probozească. Îşi vîra nasul în toate, ca şi cum ar fi fost anume pus să vegheze asupra ordinei şi moralei obşteşti.

— Se bagă unde nu-i fierbe oala, ziceau deţinuţii rîzînd. Se fereau de cearta cu el, ca să-l cruţe, şi doar cîteodată mai făceau cîte o glumă pe socoteala lui.

— Foc şi pară scoate pe nări ! Nici cu trei tulumbe nu-l stingi.

— Şi ce-ai vrea, mă rog, să fac ? Să-i cînt nărodului în strună ? Nu vezi ce se mai izmeneşte, de parcă l-ar căsăpi careva. Ai intrat în horă trebuie să joci.

— Da' tu ce nevoie ai să te amesteci ?

— Auziţi, fraţilor ? îi întrerupse un ocnaş. Ventuzele-s floare la ureche ; am gustat din ele, da' tot urecheala îndelungată e cea mai păcătoasă durere.

Toţi izbucniră în rîs.

— Ai păţit-o ?

— Ba bine că nu ! Şi încă cum am păţit-o !

— De aia ţi-s urechile aşa clăpăuge.

Deţinutul care vorbea, Şapkin, avea într-adevăr nişte urechi ca verzele, mari şi răşchirate. Vagabondul ăsta, tînăr încă, potolit şi cuminte, vorbea totdeauna cu o seriozitate sub care se ascundea umorul, şi mare era veselia tuturor cînd se apuca să povestească ceva.

— De un' să ştiu eu că te-au tras de urechi, găgăuţă ? Şi ce-mi pasă mie că te-au tras de urechi ? se porni din nou Ustianţev, întorcîndu-se către Şapkin, deşi acesta nu i se adresase lui anume.

Însă Şapkin nu-i dădu nici o atenţie.

— Şi cine te-a tras de urechi ? întrebă unul.

— Ispravnicul, naiba să-l ia ! Era pe cînd umblam hoinar prin ţară. Tocmai ajunsesem la K., eu şi cu încă unul, Efim — alt nume n-avea, hoinar şi el ca mine. Pe drum, dădusem o lovitură la un ţăran din Tolmina, un cătun căruia-i zice aşa. Intrăm noi în

oraş şi ne uităm în dreapta şi în stînga, să vedem, doar-doar o fi rost de ceva învîrteală, şi apoi s-o ştergem. La cîmp, se ştie, eşti liber ca pasărea, pe cîtă vreme în oraş nu prea era de noi. Pentru început, intrarăm într-o crîşmă, ca să mai prindem puteri. Ne aşezăm la o măsuţă şi ne uităm împrejur. Deodată văd că se apropie de noi un coate-goale, îmbrăcat în haine nemţeşti zdrenţuite. Vorbim de una, de alta. „Aş vrea să vă întreb, dacă nu vă e cu bănat, zice el la urmă, aveţi cu voi acte de identitate în regulă ?“ — „Nu, n-avem acte“, zicem noi. „Aşa, va să zică. Uite că nici noi n-avem. Mai am cu mine doi fîrtaţi, zice, care stau şi ei cu gazda la generalul Cucu[1]. Şi dacă nu vă e cu supărare, zice, ne-am păpat toate capitalurile şi nu mai avem nici o para chioară — pot îndrăzni să vă cer să faceţi cinste cu o juma' de rachiu ?“ — „Cu dragă inimă, zicem noi. Şi cinstim împreună.“

Din vorbă în vorbă, ne-au vîndut şi nouă pontul pentru o lovitură pe care se pregăteau s-o dea ei la casa unui bogătaş din marginea oraşului ; cică avea casa plină doldora cu lucruri de preţ. Ne hotărîrăm să-l călcăm chiar în noaptea ceea. Dar, în clipa cînd să dăm lovitura, ne prinde poliţia pe cîteşicinci şi ne duce la secţie şi pe urmă la ispravnic. „Lăsaţi că văd eu cum stau lucrurile“, zice şeful. Trage din pipă, bea dintr-o ceaşcă de ceai ; era un om voinic, cu favoriţi. Mai erau acolo încă trei vagabonzi aduşi tot atunci. Caraghioşi mai sînt, măi fraţilor, toţi vagabonzii ăştia : nimic nu ţin minte, poţi să-i dai cu bîta în cap, el tot îţi răspunde că nu ştie nimic, că a uitat tot. Şeful poliţiei se întoarce spre mine şi mă întreabă răstit :

„Cine eşti ?“ Răspund şi eu ca toţi ceilalţi :

„Nu-mi aduc aminte de nimic, înălţimea voastră, am uitat tot.“ — „Aşteaptă, zice el, aflăm noi numaidecît cine eşti ; parcă te-am mai văzut undeva“,

[1] Adică la pădure, unde cîntă cucul. Vrea să spună că şi el sînt vagabonzi (n aut).

și tot se uita la mine cu niște ochi de uliu. Eu, săracul de mine, nu dădusem ochi cu el de cînd mi-s
Îl întreabă pe celălalt :

„Tu cine ești ?“ — „Spală-putină, înălțimea voastră !“ — „Așa te cheamă : Spală-putină ?“ — „Chiar așa, Spală-putină, înălțimea voastră.“ — „Va să zică, Spală-putină. Da' tu ?“ făcu el către cel de-al treilea. „Și eu cu el, înălțimea voastră.“ — „Dar cum te cheamă ?“ — „Păi, așa mă cheamă, înălțimea voastră. Și eu cu el.“ — „Cine ți-a zis așa, nătărăule ?“ — „Niște oameni cumsecade, înălțimea voastră, că doar mai sînt și oameni cumsecade pe lumea asta, înălțimea voastră.“ — „Și cine-s oamenii ăștia cumsecade ?“ — „I-am cam uitat, înălțime, iertați-mă“. — „I-ai uitat pe toți, chiar pe toți ?“ — „Chiar pe toți, înălțimea voastră.“ — „Dar părinți n-ai avut : tată, mamă ? De ei îți mai aduci aminte ?“ — „Trebuie să fi avut și eu părinți, înălțime, dar și pe ei i-am cam uitat ; se poate să fi avut, nu zic ba, înălțimea voastră.“ — „Și unde ai stat pînă acum ?“ — „În pădure, înălțimea voastră.“ — „Numai în pădure ?“ — „Numai în pădure.“ — „Și iarna ?“ — „Nu știu cum o fi iarna, înălțime.“ — „Și tu ? Pe tine cum te cheamă ?“ — „Secure, înălțimea voastră.“ — „Dar pe tine ?“ — „Ascute — nu căsca, înălțime.“ — „Dar pe tine ?“ — „Ascut-fără-frică, înălțimea voastră.“ — „Și nici unul nu-și mai aduce aminte de nimic ?“ Începe el să rîdă ; ceilalți se strîmbă și ei a rîs tot privindu-l. Dar asta nu se întîmplă totdeauna ; cîteodată te izbește cu pumnul în falcă de-ți aduni măselele de pe jos ; sînt oameni bine hrăniți și voinici.

„Duceți-i la temniță, porunci el, am să văd eu ce-i cu ei mai tîrziu. Tu mai stai“, se întoarse el iar către mine. „Treci colo, la masa aceea !“ Mă uit, văd o masă, hîrtie, condei, cerneală. Mă întreb : „Ce-o fi vrînd cu mine ?“ — „Stai jos, strigă el ; ia condeiul și scrie !“ Și numaidecît începe să mă tragă de ureche. Mă uit la el ca dracul la popă : „Nu știu să scriu, înălțimea voastră.“ — „Scrie !“ „Fie-vă milă de mine, înălțimea voastră !“ — „Scrie cum știi !“

zice şi tot mă trage de ureche, apoi deodată mi-o răsuceşte de văd stele verzi. Ce să vă mai spun. fraţilor, mai bine mi-ar fi tras trei sute de vergi la spinare decît cazna asta.

„Scrie, îţi spun..."

Şi aşa o ţinea într-una.

— Era nebun ? Că altminteri ce voia ?

— Ba era zdravăn de-a binelea. Dar să vedeţi ce se întîmplase. Cu cîteva săptămîni înainte, un funcţionăraş din T. pusese mîna pe nişte bani ai statului şi se făcuse nevăzut ; avea şi el o podoabă de urechi ca ale mele — mari şi clăpăuge. S-a dat de veste la toate posturile de poliţie. Se vede că potriveala asta de semne cu urechile îl făcu să mă bănuiască şi de aceea m-a pus la încercare, ca să vadă dacă ştiu să scriu şi cum scriu.

— Ceasul ăl rău, flăcăule ! Şi te-a durut ?

— Dacă-ţi spun ! Mă durea cumplit.

Toată lumea izbucni în rîs.

— Ei bine, şi-ai scris ?...

— Da' de unde ! Cum era să scriu ? Am început să plimb condeiul pe hîrtie, de la un cap la altul şi l-am plimbat aşa pînă s-a plictisit şi dumnealui. E drept că mi-a tras el şi cîteva palme zdravene, dar la urmă m-a lăsat să plec, la temniţă, bineînţeles.

— Da' tu ştii, sau nu ştii să scrii ?

— Am ştiut cîndva, dar de cînd a început lumea să scrie cu condeie, am uitat de tot.

Şi aşa, cu poveşti sau, mai bine zis, cu trăncăneli de acest fel ne treceam vremea. Doamne, ce plictiseală ! Zilele erau lungi, înăbuşitoare, mereu aceleaşi, atît de mult semănau una cu alta. Dacă aş fi avut cel puţin o carte ! Şi, cu toate astea, mă duceam ades la infirmerie, mai ales la început, fie că eram bolnav, fie pentru a mă odihni, numai ca să mai scap de temniţă. Acolo era o atmosferă de neîndurat, mult mai apăsătoare ca în spital, mai ales din punct de vedere moral. Mereu aceeaşi ură şi invidie, aceleaşi certuri şi încăierări, aceeaşi pornire duşmănoasă împotriva noastră, a celor ce eram socotiţi nobili, aceleaşi chipuri răutăcioase, ameninţătoare !

Pe cînd aici, la spital, nu se făcea deosebire între oameni, toți se socoteau egali și se simțeau între prieteni. Orele cele mai triste și mai apăsătoare erau pe înserate, la lumina palidă a lumînărilor, și pe la începutul nopții. Toți se culcă devreme. O lumină slabă veghează singuratică la un capăt al salonului, lîngă ușă, iar în fund, în colțul nostru — domnește întunericul. Aerul se îmbîcsește repede, devine înăbușitor. Uneori, vezi pe cîte unul dintre bolnavi, pe care nu l-a furat somnul, sculîndu-se și rămînînd nemișcat pe marginea patului ceasuri întregi, dus pe gînduri, cu capul, acoperit cu boneta, lăsat în piept. Te uiți la el poate chiar o noapte întreagă și încerci să ghicești : la ce se gîndește oare ? Și aceasta, tot ca să-ți omori cumva timpul. Sau începi să visezi, să-ți aduci aminte de ce a fost. Închipuirea îți reînvie trecutul în tablouri fără sfîrșit ; ici-colo răsar în aceste amintiri amănunte la care în alte împrejurări poate nu te-ai fi gîndit niciodată, sau nu le-ai fi retrăit cu aceeași intensitate ca acum. Sau îți întorci privirile în viitor și încerci să te vezi ieșind din temniță. Încotro îți vei îndrepta pașii ? Și cînd se va întîmpla aceasta ? Te vei întoarce oare vreodată pe meleagurile de unde ai plecat ? Și tot gîndindu-te așa, nădejdea ți se înfiripă din nou în suflet... Alteori te apuci pur și simplu să numeri : unu, doi, trei și tot așa înainte, ca să poți adormi mai curînd. Ajungeam uneori pînă la trei mii, fără să-mi vină somnul. Auzi pe careva răsucindu-se neliniștit în așternut. Dincolo, Ustianțev se luptă gîfîind cu un acces de tuse putredă de ofticos pe moarte, urmată de un geamăt slab și o vorbă chinuită, mereu aceeași de fiecare dată : „Doamne, mult am păcătuit !" Și ciudat mai răsună glasul lui istovit, tînguitor, în liniștea netulburată a nopții. Sau, deodată, de undeva, dintr-un colț învăluit în întuneric, prinzi o șoaptă : se vede că nici cei de acolo n-au somn și stau de vorbă pe șoptite, întinși în paturi. Uite așa, unul începe să spună vreo întîmplare din viața lui, apoi își povestește toată viața ; își aduce aminte de trecut, de anii de pribegie, de tot ce a

fost, de nevastă, de copii, de rînduielile de altădată. Şi chiar din şoapta lui îndepărtată ghiceşti că nimic din tot ce povesteşte el nu se va mai întoarce, toate sînt de-a pururi pierdute pentru el, iar povestitorul însuşi e ca un codru de pîine care, o dată tăiat, la loc nu se mai lipeşte. Celălalt ascultă. Nu se aude decît o şoaptă stăpînită, monotonă, neîntreruptă, ca susurul unui pîrăiaş ce abia răzbeşte din depărtare... Mi-aduc aminte că o dată, într-o noapte nesfîrşită de iarnă, am auzit o poveste care la început mi-a părut un vis tulbure, chinuitor, de parcă aş fi zăcut cuprins de fierbinţeala unui acces violent de friguri şi toate cele auzite nu fuseseră decît rodul aiurelii unui creier răvăşit de febră.

IV

BĂRBATUL AKULINEI

(Povestirea unui ocnaş)

Era aproape de miezul nopţii, trecuse de unsprezece. Furat de somn pe nesimţite, adormisem de-a binelea, cînd deodată mă pomenii trezindu-mă brusc... Lumina slabă şi opacă a lămpii de noapte de la uşă abia reuşea să destrame întunericul. Toată lumea dormea. Adormise şi Ustianţev şi în liniştea nopţii se auzea cît de greu îi vine să respire şi cum îi horcăie în gîtlej flegma la fiecare răsuflare chinuită. De pe coridor răsună deodată zgomotul surd al unor paşi grei care se apropiau. Era schimbul de noapte al santinelelor. Aproape de tot se auzi o izbitură de pat de puşcă în podea. Uşa se deschise şi caporalul începu să numere bolnavii, călcînd uşor printre paturi. După cîteva clipe ieşi, închise iarăşi uşa, schimbă santinela şi cu aceiaşi paşi grei se îndepărtă. Liniştea învălui iarăşi totul.

De-abia atunci băgai de seamă că doi deţinuţi din imediata mea apropiere, în stînga patului meu, nu dormeau, ci vorbeau în şoaptă. Se întîmplă uneori

ca doi bolnavi care zac alături și care n-au schimbat un cuvînt zile de-a rîndul, săptămîni și chiar luni întregi, să intre deodată în vorbă în puterea nopții și unul din ei, mînat de un imbold lăuntric, să înceapă a-i povesti celuilalt tot trecutul lui.

Vorbeau probabil de multă vreme. Nu apucasem să aud începutul și nici acum nu prindeam toate cuvintele ; treptat însă mă obișnuii cu șoaptele lor și prinsei firul povestirii. Somnul îmi trecuse : ce puteam face altceva decît să ascult ? Unul povestea cu însuflețire, culcat într-o rînă, cu capul săltat de pe pernă, cu gîtul întins spre vecinul lui de pat. Îl simțeai agitat, chinuit de nevoia de a se destăinui.

Celălalt îl asculta ridicat în capul oaselor, cu picioarele vîrîte sub plapomă, mohorît și nepăsător, și mormăia din cînd în cînd cîte un cuvînt de încuviințare, în semn de înțelegere sau mai mult așa de formă, și trăgea mereu tabac pe nas dintr-o tabacheră de corn. Era soldatul Cerevin, dintr-o unitate disciplinară, un om de vreo cincizeci de ani, ursuz și pedant, un prost încrezut cu pretenții de înțelept. Povestitorul, Șișkov, în vîrstă de aproape treizeci de ani, era un ocnaș de-al nostru, civil, care lucra la atelierul de croitorie. Pînă în clipa aceea nu-mi atrăsese cu nimic atenția ; de altfel, nici după aceea și nici în tot restul detențiunii mele la ocnă n-am simțit niciodată îndemnul de a-l cunoaște mai îndeaproape. Era un om de nimic și cam zărghit. Stătea uneori săptămîni întregi tăcut, posomorît, retras, și deodată, nitam-nisam, se amesteca în cine știe ce afacere care nu-l privea, bîrfea și ducea vorbe, se aprindea și se încăpățîna pentru fleacuri, umbla din cazarmă în cazarmă, clevetind și băgînd intrigi, se frămînta și își ieșea din fire. Totul sfîrșea cu o bătaie zdravănă, după care se potolea brusc și redevenea tăcut și ursuz. Era și netrebnic, și fricos, de aceea toată lumea îl lua cam de sus și îl disprețuia. Scund la stat, uscățiv, avea ochi neastîmpărați, care se potoleau uneori într-o îngîndurare tîmpă. De se întîmpla însă să povestească ceva, se însuflețea numaidecît, începea să dea din mîini și, cu totul pe

neașteptate, se întrerupea, ca să treacă la altceva, se pierdea în amănunte și în cele din urmă uita despre ce vorbise. Se lua la harță deseori și de obicei scornea tot felul de pricini, găsindu-l pe om vinovat de te miri ce ; punea atîta patimă în aceste certuri, încît uneori izbucnea în lacrimi. Cînta destul de bine din balalaică și se vedea că-i place să cînte, iar în zilele de sărbătoare se avînta și la joc, dînd dovadă de multă pricepere, mai ales cînd era îndemnat de ceilalți... Se lăsa convins ușor să facă un lucru... și nu pentru că era un om supus, ci fiindcă era dornic de a cîștiga prietenia celorlalți și, de dragul acestei prietenii, zadarnic jinduite, era gata să facă orice, numai să fie pe placul camarazilor.

Un timp nu pricepui nimic din ceea ce voia să spună Șișkov. Mi se păru întîi că se abate mereu de la firul povestirii în amănunte lăturalnice. sărind de la una la alta, fără nici o legătură. Poate băgase de seamă că lui Cerevin puțin îi pasă de ceea ce îl frămîntă și nu-l asculta cu destulă luare-aminte ; totuși, căuta parcă să se convingă pe el însuși de contrariul și ar fi fost, pesemne, tare mîhnit, dacă i s-ar fi dovedit că nu-i cum crede el.

— ...Cînd ieșea în piață, istorisea el, toată lumea îl cinstea și-i da bună ziua... Bogătan, de !

— Făcea negoț, zici ?

— Negoț. Tîrgușorul nostru era el cam prăpădit ; lume nevoiașă și, mai ales prin mahalale — sărăcie lucie. Muierile cărau apă de la rîu, spetindu-se pînă sus pe malul înalt, ca să-și ude grădinile, se istoveau trudind din greu o vară întreagă și cînd venea toamna de-abia n-aveau cu ce să fiarbă o ciorbă de zarzavat. Lume de izbeliște, ce mai ! El însă avea o sfoară de pămînt frumușică, pe care o lucra cu argați tocmiți ; ținea trei ; avea și o prisacă de la care vindea miere ; mai făcea și negoț cu vite ; ce mai, pentru locurile noastre era cineva, om cu vază. Numai că era tare bătrîn — șaptezeci de ani bătuți, avea și părul cărunt și i se îngreuiaseră oasele, de nu-l mai țineau balamalele. Cînd ieșea în piață în șuba lui de vulpi, toată lumea se înghesuia cu respect, om

cu greutate, ce mai ! — „Bună ziua, Ankudim Trofimîci !“ — „Bună să-ţi fie inima.“ Stătea de vorbă cu oricine. „Să trăieşti ani mulţi, Ankudim Trofimîci !“ „Ce mai faci ?“ întreabă el. „Apoi ce să fac, nu mai pot de bine. Dar dumneata, tăicuţule ?“ „Deh, trăim şi noi pentru păcatele noastre, ca să facem umbră pămîntului !“ „Ba să trăieşti mulţi ani, Ankudim Trofimîci !“ Nu se codea să stea de vorbă cu oricine îi ieşea în cale, iar cînd spunea ceva — fiecare vorbă ce-o rostea atîrna cît un galben. Om cu ştiinţă de carte, priceput, tot din cărţi sfinte citea. O punea pe baba să se aşeze în faţa lui : „Şezi aici, bătrîno, şi ia aminte la ce ţi-oi citi !“ şi începea să-i tălmăcească. Bătrîna, Maria Stepanovna, nu era chiar atît de bătrînă ; era nevasta lui de-a doua ; se însurase cu ea ca să aibă copii, căci de la nevasta dintîi nu-i rămăsese nici unul ; acum avea doi flăcăi, nevîrstnici încă ; pe cel mai mic, Vasia, l-a făcut la şaizeci de ani, şi o fată, Akulka, cea mai mare, de optsprezece ani.

— Nevastă-ta, adică ?

— Stai să-ţi spun. Întîi şi întîi Filka Morozov a făcut-o boacănă de tot. Îi spune lui Ankudim : „Ies din tovărăşie, zice, dă-mi cele patru sute de ruble ale mele, nu-ţi sînt slugă, nu vreau să mai fac negoţ cu tine şi nici pe Akulka ta, zice, nu vreau s-o iau de nevastă. Îmi arde să petrec. Acum, după ce mi-au murit părinţii, vreau să-mi beau, zice, toţi banii, apoi mă năimesc pentru altul să mă duc ostaş, iar după zece ani mă întorc felmareşal !“ Ankudim îi dă toţi banii, socoteală cinstită pînă la o para ; împărţeală, adică, pentru că negoţul îl făcuse în tovărăşie cu tatăl lui Filka. „Eşti un om pierdut“, îi zice el. „Încă nu se ştie dacă sînt ori nu un om pierdut, dar cu tine, boşorogule, ştiu că n-am să ajung departe. Eşti un zgîrie-brînză, tremuri şi pentru doi bănuţi. Ai fi în stare să-ţi mănînci şi de sub unghie. Eu scuip pe toate astea. Ştiu că degeaba aduni şi îngrămădeşti, că tot praful se alege. Eu am ambîţ, zice. Iar pe Akulka ta să ştii că n-o iau de nevastă : şi aşa, zice, m-am culcat cu ea...“ — „Cum îndrăz-

nești, zice bătrînul, să faci de ocară pe un părinte cinstit, pe o fată cinstită ? Cînd te-ai culcat cu ea, slănină de șarpe, sînge de știucă ce ești ?" îi strigă Ankudim, tremurînd de mînie... Chiar Filka mi-a povestit mai tîrziu toate astea. „Nu numai că nu-ți iau fata de nevastă, dar am să fac în așa fel, încît să n-o ia nimeni, nici chiar Nikita Grigorici, fiindcă nu e fată cinstită. Trăiesc cu ea din toamna trecută. N-aș mai lua-o de nevastă acum pentru nimic în lume. Uite, încearcă să-mi dai acum orice ai vrea, tot nu mă învoiesc s-o iau..."

Și se puse flăcăul nostru pe chef, de se crucea lumea în tîrg. Și-a găsit niște tovarăși de băutură și a ridicat un tărăboi, de tot tîrgul era numai vuiet și larmă și chiote. A ținut-o așa, într-o beție neîntreruptă, trei luni în șir, pînă a risipit tot ce avea. „Cînd oi sfîrși banii, zicea, vînd casa, vînd tot, beau tot și pe urmă, ori mă năimesc în oaste pentru altul, ori pornesc hoinar prin lume !" Umbla beat de dimineața pînă seara, se plimba într-o trăsură cu doi cai cu zurgălăi, și ce-l mai iubeau fetele ! Grozav ! Era bun de gură.

— Fusese cu ea în dragoste, vra să zică ?

— Stai să-ți spun. Tocmai îngropasem pe tata ; mama cocea turtă dulce pentru dugheana lui Ankudim ; eu tot pentru el munceam și așa ne țineam zilele, dar o duceam ca vai de lume. Aveam un petic de pămînt dincolo de pădure, mai semănam ceva grîne, dar după moartea tatii l-am lăsat în paragină, pentru că pe acea vreme mă cam dedasem la băutură. Storceam bani de la maică-mea cu bătaia...

— Rău ai făcut că ai bătut-o. Mare păcat !

— Cîteodată nu mă trezeam din beție de dimineața pînă seara. Casa mai era cum era, mă rog, veche și dărăpănată, dar era a noastră. Da' înăuntru — pustiu, sufla vîntul — n-aveam nici de unele. Crăpam de foame ; cîteodată zile de-a rîndul n-aveam ce pune în gură. Maică-mea bodogănea într-una, bocea și se văicărea ; mie însă puțin îmi păsa. Mă țineam scai de Filka Morozov ; umblam cu el de dimineață și pînă tîrziu noaptea. „Cîntă-mi din ghi-

tară, îmi zicea el, şi joacă în faţa mea, iar eu, aşa culcat, o să arunc în tine cu bani, că doar îs omul cel mai bogat." Nu ştia ce să mai scornească. Dar de lucru furat nu se atingea: „Nu sînt hoţ, zicea, eu mi-s om cinstit..."

„Hai, băieţi, să ungem cu dohot poarta Akulkăi, fiindcă nu vreau s-o ia de nevastă Nikita Grigorici. Am boală să i-o fac şi pe-asta", zice. Bătrînul ar fi vrut de mult s-o dea pe Akulka după Nikita Grigorici; era un om cam bătrîior, cu ochelari pe nas. Făcea şi el negoţ. Cînd auzi Nikita Grigorici că se vorbeşte de rău pe socoteala fetei, spuse bătrînului: „Prea mare ruşine pe capul meu, Ankudim Trofimîci; şi-apoi, nu mai vreau să mă însor; mi-a trecut vremea".

Şi ne-am dus de-am mînjit cu păcură poarta Akulkăi. Ce-au mai bătut-o atunci cei de acasă... Maria Stepanovna ţipa: „Îţi mănînc zilele!" Iar bătrînul: „Altădată, pe vremea cinstiţilor patriarhi, zice, i-aş fi dat foc pe rug, azi, însă, toate în lume sînt stricăciune şi putregai!" Nu era zi ca vecinii să n-o audă pe Akulka ţipînd ca din gură de şarpe, aşa o băteau; în fiecare zi o snopeau, din zori şi pînă-n noapte. Iar Filka striga în piaţă, ca să-l audă toată lumea: „Faină fată e Akulka, bună de petrecere. Mîndră-mi eşti, dalbă eşti, spune-mi dar pe cine iubeşti!..." Apoi se întorcea către mine: „Le-am făcut una bună, de-au să mă pomenească toată viaţa".

Într-o zi mă întîlnesc cu Akulka; se ducea cu căldările la apă. Îi strig: „Bună ziua, Akulina Kudimovna! Dacă nu ţi-e cu supărare, faină eşti, gătită eşti, spune-mi drept cu cine trăieşti!" I-am zis-o! Numai ce s-a uitat la mine cu ochii ei mari; era trasă la faţă şi slabă ca o scîndură. S-a uitat la mine cu ochi mari, iar maică-sa crezu că stă de vorbă cu mine şi-i strigă din prag: „De ce stai de vorbă cu el, neruşinato!" Şi iar a bătut-o; o ţinea uneori cîte un ceas în bătaie. „Te omor, striga, că nu te mai recunosc de fiică".

— Era o stricată, care vra să zică.

— Stai să auzi, bădie. Ţinîndu-ne mereu aşa de chefuri cu banii lui Filka, într-o zi, după ce mă culcasem, văd pe mama că vine şi-mi spune : „De dormit îţi arde, ticălosule, trîntorule ?“ Şi dă-i cu gura. Apoi îmi spune : „Ia-o de nevastă pe Akulka. Sînt bucuroşi s-o dea acum şi după unul ca tine. Dau trei sute de ruble bani gheaţă şi ce-o mai fi şi zestre.“ Iar eu zic : „Cum s-o iau aşa, cînd toată lumea ştie că nu-i cinstită ?“ — „Prostule, cununia ascunde tot ; e chiar mai bine dacă o să se simtă toată viaţa vinovată faţă de tine. Banii ăştia ne-ar pica tocmai bine ; am şi vorbit cu Maria Stepanovna ; nu zice ba, am putea cădea la înţelegere.“ „Să-mi lepede, zic, aici pe masă, numaidecît douăzeci de carboave şi atunci o iau de nevastă !“ Mă crezi ori ba, dar pînă în ziua căsătoriei am umblat tot timpul beat. Iar Filka Morozov nu-mi da pace : „Am să-ţi rup oasele, zice, logodnic ticălos al Akulinei ce eşti, numai să vreau, că mă culc noapte de noapte cu ea !“ — „Minţi, porc de cîine ce eşti !“ Mă făcu de rîs în faţa lumii în plină stradă. Alerg turbat acasă. „Nu mă însor, zic, dacă nu-mi pune în palmă numaidecît încă cincizeci de carboave !“

— Şi se învoiau s-o dea după tine ?

— După mine ? De ce nu ! Nu eram nişte tercheaberchea ; am fost casă de gospodari cinstiţi. Tatăl meu sărăcise abia către sfîrşitul vieţii, cînd un foc năprasnic i-a mistuit tot avutul ; fusese mult mai bogat decît Ankudim. „Sînteţi nişte coate-goale“, zice Ankudim. „Nu ţi-a fost de ajuns, se vede, că ţi-au feştelit poarta cu dohot“, îi răspund eu. Iar el de colo : „Ce, ai venit aici să-ţi baţi joc de noi ? Ia nu mai face pe grozavul ! Dovedeşte că e necinstită... Gura lumii-i slobodă. Nu vrei — n-ai decît, pe-aici ţi-e drumul ! Dar să-mi dai banii înapoi...“ Atunci eu şi cu Filka ne hotărîrăm să-i trimitem bătrînului pe Mitri Bîkov, să-i spună că am să-l fac de rîsul lumii. Pînă în ziua căsătoriei am umblat beat mort. M-am trezit abia cînd veni vremea să mă duc la cununie. Ne-am întors de la biserică, ne-am aşezat la masă ; unchiul Mitrofan Stepanîci zise :

„Afacerea, chiar dacă nu e tocmai cinstită, dar e trainică şi cu bine sfîrşită". Bătrînul Ankudim se îmbătase şi plîngea ; lacrimile îi curgeau în barbă. Eu însă, frate dragă, uite ce-am făcut ; mai înainte de a pleca la biserică, am ascuns un harapnic în buzunar şi mi-am pus în gînd să-i trag din prima zi o bătaie de pomină Akulkăi, ca să ştie ce înseamnă măritiş cu fetia pierdută, să afle şi toată lumea că eu, chiar dacă am luat-o aşa, nu sînt un prost...

— Bine-ai făcut ! Să înveţe minte, vra să zică, şi să se simtă...

— Stai să vezi că nu-i chiar aşa. Prin părţile noastre e un obicei că, îndată după slujba de la biserică, tinerii să intre în odaia lor, în vreme ce nuntaşii beau şi petrec la masa întinsă. Rămăsei singur cu Akulka ; şedea albă ca varul, n-avea nici pic de sînge în obraji, tăcea şi tremura ca varga. Avea un păr moale şi bălai ca inul. Ochii mari, limpezi. Tăcea aproape întotdeauna ; n-o auzeai niciodată, ai fi zis că-i mută. Ciudată ființă... Şi ce crezi, bădie dragă : mi-am pregătit şi harapnicul, l-am pus alături lîngă pat, şi cînd colo a ieşit în faţa mea cu nimic vinovată, era fată mare.

— Ce spui !

— Crede-mă, o fată cinstită dintr-o casă de oameni cinstiţi. Şi pentru ce, frate, pentru ce îndurase ea atîta amar de suferinţă ? De ce o umpluse de noroi şi o făcuse de batjocura lumii ticălosul ăla de Filka Morozov ?

— Asta aşa e.

— Atunci m-am dat jos din pat şi-am îngenunchiat în faţa ei, împreunîndu-mi mîinile ca pentru rugăciune : „Iartă-mă, Akulina Kudimovna, zic, iartă-mă că am fost atît de prost ca să cred toate bîrfelile lumii. Iartă-mă că m-am purtat ca un nemernic." Se ridicase în genunchi în pat şi mă privea ; îmi puse amîndouă mîinile pe umeri şi începu să rîdă, şi cu toate astea lacrimile îi curgeau de-a lungul obrajilor ; plîngea şi rîdea în acelaşi timp... Ieşii din odaie şi strigai ca să mă audă toţi nuntaşii : „Mare mincinos şi ticălos e Filka Morozov ; dacă-l

întîlnesc, nu scapă viu din mîna mea !“ Bătrînii nu mai ştiau ce să spună de bucurie ; mama Akulinei era gata să cadă la picioarele fetei, să-i ceară iertare, iar bătrînul zise : „Numai să fi ştiut şi să fi cunoscut toate astea, scumpă copilă, şi nu te-am fi dat după un bărbat ca ăsta...“

Să ne fi văzut cum eram îmbrăcaţi în cea dintîi duminică după căsătorie, cînd am ieşit de la biserică ; eu în caftan de postav bun, cu căciulă de blană şi nădragi de catifea ; ea într-o scurteică de blană de iepure, nouă-nouţă, cu basma de mătase pe cap, eram cum nu se poate mai potriviţi şi ne şedea grozav de bine unul lîngă altul ! Toată lumea se uita la noi. Eu eram un flăcău destul de chipeş şi nici Akulinuşka mea nu era de lepădat ; chiar dacă nu pica de frumoasă, dar nici cusur nu-i găseai ; era o fată frumuşică tare...

— S-au întors lucrurile în bine, vra să zică.

— Ascultă mai departe. A doua zi după căsătorie, mă fac nevăzut dintre oaspeţi şi, cam afumat de băutură, o iau la goană pe uliţă, strigînd : „Unde-i nemernicul ăla de Filka Morozov ; să pun numai mîna pe el, nenorocitul !“ Ţipam ca un nebun prin tîrg. Mi se urcase la cap şi toată mahmureala de dinainte de nuntă, căci trei oameni cu greu au putut să mă aducă înapoi acasă, după ce m-au prins lîngă casa lui Vlasov. Toată lumea vorbea în oraş numai despre asta. Fetele îşi şopteau, cînd se întîlneau în tîrg : „Ce ziceţi, fetelor, ce ziceţi, deşteptelor ? Akulka a fost fată cinstită !“ După cîteva zile mă întîlnesc cu Filka Morozov, care îmi strigă în plină stradă : „Vinde-mi-o, zise, pe nevastă-ta, ca să ai cu ce bea. Uite, la noi soldatul Iaşka pentru asta s-a însurat : nu s-a culcat niciodată cu femeia lui, dar are cu ce să se îmbete trei ani în şir !“ Îi răspund : „Eşti un ticălos !“ „Iar tu un prost, îmi zice. Te-ai cununat beat. Parcă puteai tu să-ţi dai seama ce şi cum este ?“ Ajung acasă şi încep să strig : „M-aţi însurat pe cînd eram beat“. Mama sare cu gura la mine. „Nu, măicuţo, zic, matale ai urechile astupate cu aur. Cheam-o-ncoa pe Akulka !“ Şi unde mi ţi-am

luat-o, măi frate, la refec. Vreo două ceasuri am tot bătut-o, pînă ce-am căzut și eu frînt de oboseală. Trei săptămîni nu s-a mai dat jos din pat.

— Deh, ce să-i faci, rosti Cerevin, cînd nu le bați, femeile... da' ce, ai prins-o cu ibovnicul ?

— Nu, n-am prins-o. Să vezi ceva... Eu, ca să spun cinstit, nici n-aveam de ce s-o învinuiesc, zise Șișkov după un răstimp, de parcă i-a trebuit să facă o sforțare ca să rostească aceste vorbe. Dar tare m-a durut văzînd cum toată lumea își bate joc de mine. Și asta numai din pricina lui Filka. „Nevastă-ta e făcută ca s-o privească alții." Într-o zi, ne cheamă la el cu mai mulți musafiri și ce crezi că găsește să spună : „Dumnealui, zice, are o soțioară bună, drăguță, cuminte, respectuoasă, fără nici un cusur ; să vedeți ce gospodar e dumnealui acum ! Dar ai uitat, prietene, cum i-ai mînjit poarta cu dohot ?" Cum ședeam beat, îmi pune mîna în păr și mă trage spre podea : „Haide, joacă, bărbat al Akulinei ; eu am să te trag de păr, și tu să joci, ca să-mi faci cheful !" — „Ești un ticălos !" strig eu. Iar el de colo : „Am să vin în casa ta cu toată ceata și în fața ta îi trag Akulkăi o mamă de bătaie prin părțile moi cît mi-o plăcea". Ai să mă crezi ? O lună întreagă n-am mai îndrăznit să ies din casă, atît îmi era de frică să nu vină cumva la mine să-mi batjocorească nevasta. Și, uite, de atunci am început s-o bat...

— Ce rost avea s-o bați ? Poți să legi mîinile cuiva, dar limba n-ai cum să i-o ții. Nici prea multă bătaie nu e bună. Pedepsește-o, învaț-o, dar la urmă spune-i și o vorbă bună. Pentru asta-i făcută femeia.

Șișkov rămase cîteva clipe pe gînduri.

— ...La început, de necaz și supărare, reluă el, iar pe urmă m-am deprins și am luat-o ca un obicei ; erau zile cînd o băteam de dimineață pînă seara pentru nimic : ba că nu s-a sculat cînd vream eu, ba că n-a călcat cum trebuia. Dacă n-o băteam, începeam să mă plictisesc. De multe ori o vedeam cum rămîne nemișcată pe scaunul ei de lîngă fereastră, cu ochii ațintiți în geam, mereu tăcută, și pe obraji îi curgeau lacrimi... Mă cuprindea o milă cînd o ve-

deam așa plîngînd, dar tot o băteam. Biata mama răbda cît răbda și iar încerca să mă cuminţească : „Ești un nemernic, zice, nu mai știi ce faci ; ocna o să te mănînce !" — „Să taci, strig, și nimeni să nu mai spună o vorbă, că fac moarte de om ; m-aţi însurat legat la ochi, m-aţi îmbrobodit !" La început, bătrînul Ankudim a încercat și el să mă domolească și a venit de cîteva ori la mine : „Bagă-ţi minţile în cap, flăcăule ! Să nu crezi că nu se găsește ac și de cojocul tău ; și pentru asta este o lege !" Dar la urmă s-a lăsat păgubaș. Cît despre Maria Stepanovna, se făcuse blîndă de tot. Într-o zi veni la noi și-mi spuse plîngînd : „Să nu-ţi fie cu bănat, Ivan Semionîci ; e-un fleac, dar rugămintea-i mare. Îndură-te și las-o să se bucure de lumina soarelui. Și-mi trîntește o plecăciune pînă la pămînt. Îmblînzește-ţi inima, zice, și iart-o ! Oamenii răi i-au scos vorbe de ocară, dar tu știi că ai luat-o cinstită..." Și iar mi se ploconește pînă la pămînt. Eu mă ţin tare și-l fac pe grozavul : „Să n-aud vorbă ! Ce vreau aia fac și puţin îmi pasă de voi toţi, pentru că nu mai știu ce e cu mine ; cît despre Filka Morozov, e cel mai bun și mai drag prieten al meu !"

— Te înhăitaseși, vra să zică, iar cu el ?

— Da' de unde ! Cine se mai putea apropia de el ? Se beţivise rău de tot. După ce își risipise toţi banii și tot avutul în chefuri, se năimise să meargă la oaste în locul fiului unui bogătan din tîrg. La noi, cînd un flăcău se hotărăște să se ducă în locul altuia, se face un fel de stăpîn în casa acestuia și trebuie să fie ţinut ca pe palme pînă în clipa în care e chemat. Capătă la plecare întreaga sumă cu care s-a învoit, dar pînă atunci trăiește în casa gospodarului, cîteodată șase luni în șir ; și cum își mai bate joc el de familia acestuia, cîte trăsnăi nu-i vin în cap, să scoţi icoanele afară, nu alta ! Că ce zice el : Am primit, care vra să zică, să fiu cătană în locul feciorului dumitale, cu alte cuvinte, sînt binefăcătorul vostru și trebuie să-mi daţi respectul cuvenit și ascultare, altminteri îmi iau vorba înapoi. Și uite așa, făcîndu-și de cap, Filka a întors pe dos casa gospodaru-

lui ; se culca cu fata lui, îl trăgea pe bătrîn de barbă în fiecare zi după masă ; în sfîrşit, făcea tot ce-i trecea prin minte. Trebuia să i se fiarbă apă pentru baie în fiecare zi şi aburul să fie amestecat cu abur de rachiu, iar femeile aveau datoria să-l ducă mai mult pe braţe pînă la baie, ţinîndu-l de subţiori. Cînd se întorcea acasă după chef, se oprea în mijlocul străzii şi începea să ţipe : „Nu vreau să intru pe poartă, daţi gardul jos !“ Astfel că bieţii oameni trebuiau să strice gardul, numai ca să-i facă loc să intre. În sfîrşit, veni şi ziua plecării ; îl dezmeticiră, îl pregătiră de drum şi porniră cu alai spre cazarmă. Lumea se înghesuia pe stradă ca la urs : „Îl duc la cătănie pe Filka Morozov !“ El dă bineţe tuturor, în dreapta şi-n stînga. Deodată se iveşte Akulka, dinspre grădină. Cum o zăreşte Filka, numai ce strigă : „Opreşte !“ Sări jos din căruţă şi se închină în faţa ei pînă la pămînt : „Suflet blînd şi drag, garofiţa mea, te-am iubit doi ani, acum sînt dus cu lăutari la cătănie. Iartă-mi, zice, fată cinstită din oameni cinstiţi, fiindcă sînt un mare ticălos, eu sînt vinovat de toate nenorocirile tale !“ Şi făcu din nou o plecăciune adîncă înaintea ei. La început, Akulka păru speriată, dar pe urmă se închină şi ea înaintea lui cu o plecăciune adîncă şi-i spuse : „Iartă-mă şi tu, flăcăule, dar eu nu-ţi port nici o supărare“. Mă întorc acasă numaidecît. Intru în casă îndată după ea : „Ce-ai spus, neam de căţea ce eşti ?“ Iar ea, uite, n-ai să mă crezi poate, îmi răspunde privindu-mă drept în ochi : „Îl iubesc acuma, zice, mai mult decît lumina ochilor !“

— I-auzi !

— În ziua aceea n-am mai scos o vorbă... Doar spre seară i-am spus : „Akulka, să ştii că te omor !“ N-am închis ochii toată noaptea ; nu mai puteam de sete şi am ieşit în tindă să beau cvas ; se crăpa de ziuă... Mă întorc în casă şi zic : „Akulka, scoală să mergem la cîmp“. De mult mă tot pregăteam să mă duc să-mi văd ogorul şi mama ştia de asta. „Bine faci, zise ea, e vremea secerişului, iar omul nostru am auzit că zace bolnav de două zile.“ Înhămai caii

la căruță fără să spun o vorbă. Cînd ieși din tîrgușorul nostru, dai într-o pădure de vreo cincisprezece verste și cum se termină pădurea, vine și ogorul nostru. După vreo trei verste de drum prin pădure, opresc caii. „Dă-te jos, Akulina, zic, ți s-a apropiat sfîrșitul !" Ea mă privește îngrozită, se dă jos încet și se oprește drept în fața mea. „Mi s-a făcut lehamite de tine, fă-ți rugăciunea !" Și o înșfac de păr — avea niște cozi groase și lungi ; mi le încolăcesc pe braț, o răsucesc cu spatele spre mine, o cuprind ținînd-o strîns între genunchi, scot cuțitul, îi dau capul pe spate și, hîrșt, îi tai gîtul. Ea țipă, sîngele țîșnește șuvoi ; arunc cuțitul, o iau în brațe, o întind la pămînt și încep să urlu și să plîng cît mă ține gura. Eu urlu, ea țipă, se zbate ; sîngele curge din ce în ce mai tare, mă stropește pe obraz, îmi scaldă mîinile, sîngele ei. Mă apucă groaza ; o las jos, las și cal și căruță și o iau la fugă, gonind ca un nebun pînă acasă ; mă strecor prin fundul curților și mă ascund într-un bordei de lut vechi și părăsit, pe care îl foloseam altădată ca baie ; pînă noaptea tîrziu am stat acolo pitit sub laviță.

— Dar Akulka ?

— S-a sculat, se vede, de jos, și a pornit spre casă. Au găsit-o mai tîrziu la vreo sută de pași de locul unde o înjunghiasem.

— N-ai înjunghiat-o cum trebuie, vra să zică.

— Păi... Șișkov se opri o clipă.

— Da, făcu Cerevin, e acolo o vînă, dacă n-o tai dintr-o dată, omul se zbate și, oricît sînge ar curge, nu moare.

— Păi, a murit. Au găsit-o către seară, moartă. Au dat de știre cui trebuie ; au început să mă caute și m-au găsit peste noapte în baia cea veche... Intru în al patrulea an de cînd sînt aici, adăugă el după un răstimp.

— De... Treaba asta, firește, e așa, că dacă nu le bați, n-ai făcut nimic, rosti calm și povățuitor Cerevin, scoțîndu-și din nou tabachera ; și începu să tragă tabac, încet, cu mișcări chibzuite, fără grabă. Pe de altă parte, mă uit la tine, flăcăule, și, după

cele ce mi-ai spus și cîte ai făcut, eu așa chitesc, că ești om fără minte. Și eu, uite, mi-am prins într-o zi nevasta cu ibovnicul. Mi ți-am dus-o frumușel în șură ; am dezlegat cureaua de la frîu și am pus-o în două : „Cui i-ai jurat credință, spune, cui i-ai jurat credință în sfînta biserică, ai ?" Măi, și cînd mi ți-am luat-o la bătaie, și am bătut-o, pînă cînd am auzit-o că strigă : „Picioarele am să ți le spăl și apa din lighean am s-o beau". O chema Avdotia.

V

VARA

Dar iată că a sosit și luna aprilie ; se apropie și săptămîna mare. Încetul cu încetul se pornesc muncile de vară. Din zi în zi soarele e tot mai cald și mai scînteietor ; un suflu primăvăratic adie în văzduh, ațîțînd organismul. Zilele frumoase și însorite îl tulbură pînă și pe ocnașul ferecat în lanțuri, trezesc în el dorinți vagi și nădejdi, un alean nelămurit. Într-o zi cu soare strălucitor dorul de libertate îl chinuie mai mult ca în zilele ploioase și triste de toamnă sau de iarnă. Și acest lucru se observă la toți deținuții. Ei par a se bucura că a sosit primăvara, dar totodată se lasă parcă pradă nerăbdării, agitației.

Am observat că în temniță certurile sînt mai frecvente și mai pătimașe primăvara. Gălăgia și ocările sporesc, neînțelegerile se iscă mai des ; și totuși, în ceasurile de muncă, surprinzi adesea cîte o privire îngîndurată, pierdută în largul depărtărilor albastre, undeva departe, dincolo de Irtîș, unde începe stepa nesfîrșită, pe întinderi de sute de verste, libera stepă kirghiză ; ori auzi un oftat profund din adîncul pieptului, de parcă aerul liber și îndepărtat l-ar ispiti pe om să-l soarbă din plin, pentru a-și ușura sufle-

tul obijduit, încătuşat. „Eh !" exclamă în cele din urmă deţinutul şi, deodată, smulgîndu-se parcă din legănarea unui vis şi a îngîndurării, pune mîna pe lopată ori înşfacă stivuşoara de cărămizi pe care trebuie s-o care dintr-un loc într-altul. După o clipă, uită de această senzaţie fugară şi începe să rîdă ori să înjure, după cum îi e firea ; ori se aşterne pe muncă cu o înverşunare neobişnuită, străduindu-se din răsputeri şi fără nici un rost să-şi împlinească lucrul fixat pentru acea zi, de parcă ar vrea ca prin greutatea muncii şi prin oboseala fizică să înăbuşe ceva ce-l roade pe dinăuntru, îl apasă şi îl mistuie. Sînt cu toţii oameni voinici, în floarea vîrstei, plini de forţă şi vigoare... Şi ce grele sînt lanţurile pe o vreme ca asta ! Nici nu mă gîndesc să fac aici poezie, şi totuşi, nu mă îndoiesc de adevărul celor spuse. În anotimpul cald, sub soarele strălucitor, cînd simţi în tot sufletul, în toată fiinţa, cum renaşte în juru-ţi, cu o putere de negrăit, întreaga fire, temniţa zăvorîtă, asprimea paznicilor şi tirania unei voinţe străine devin parcă şi mai apăsătoare. Şi pe urmă, primăvara, o dată cu cele dintîi ciripeli de ciocîrlii, în Siberia şi în întreaga Rusie, hoinarii apucă drumul pribegiei ; fug creştinii din închisori şi se ascund prin păduri. Scăpaţi de apăsarea ucigătoare a hrubei, după ce au îndurat judecăţi şi canoane, trudă, lanţuri şi bătaie, ei pornesc să colinde drumurile, la întîmplare, încotro li se pare viaţa mai atrăgătoare şi mai lesnicioasă ; beau şi mănîncă ce găsesc, ce dă dumnezeu, fără cine ştie ce griji, fără mohoreala temniţei şi dorul chinuitor de libertate, şi noaptea dorm liniştiţi în pădure ori pe cîmp, ca păsările cerului, şoptind noapte bună numai stelelor ce scînteiază sub ochiul celui de sus. Să fim bine înţeleşi : viaţa de vagabond are şi părţi neplăcute. Uneori, slujba aceasta la „generalul Cucu" e foarte grea, căci e legată de lipsuri, de foame şi oboseală. Adesea vagabondul nu găseşte zile de-a rîndul o coajă de pîine să-şi astîmpere foamea, este nevoit să se ferească şi să se ascundă de toată lumea, ba chiar să fure, să

jefuiască și să ucidă. „Colonistul e ca un copil, tot ce vede îl îmbie“, se spune de obicei în Siberia. Același lucru e valabil pentru vagabonzi, ba chiar într-o măsură mai mare și mai îndreptățită. Rar se întîmplă ca vagabondul să nu fie tîlhar, dar hoț e aproape totdeauna, bineînțeles, mai mult de nevoie decît din vocație. Există și vagabonzi înveterați, incorigibili. Sînt unii care fug chiar și după ce și-au ispășit pedeapsa și au fost trecuți în situația de coloniști. S-ar părea că omul ar trebui să se bucure de starea lui cea nouă și să fie mulțumit că-și cîștigă pîinea de toate zilele în liniște. Dar ți-ai găsit ! O putere nevăzută îl cheamă mereu și îl îmbie s-o ia din loc. Unde ? Nici el nu știe, dar lasă totul și pe-aci ți-e drumul. Viața prin păduri, groaznică și mizerabilă, dar liberă și aventuroasă, are pentru cei care au gustat o dată din ea un farmec misterios ; o putere tainică îi ispitește mereu și-i atrage ca o vrajă irezistibilă ; vezi cu surprindere pe cîte unul, om liniștit, așezat, care prin firea și purtarea lui de pînă atunci făgăduia să devină un bun și priceput gospodar, cum o ia din loc pe drumul pribegiei. Altul se și însoară, are copii, trăiește ani de-a rîndul în același loc, și, într-o bună zi, pe nepusă masă, se face nevăzut ; își părăsește nevasta și copiii, spre marea nedumerire a familiei și a tuturor oamenilor din volostia în care fusese înscris.

Am văzut în temniță un astfel de fugar. Nu săvîrșise cine știe ce crime grave, în orice caz mie nu mi-a ajuns nimic la ureche, dar toată viața hoinărise, bătuse toate drumurile. Fusese și la granița de miazăzi a imperiului, și dincolo de Dunăre, și prin stepa kirghiză, și în Siberia orientală, și prin Caucaz — într-un cuvînt cutreierase întreaga țară. Cine știe, în alte împrejurări, omul acesta, cu marea lui patimă pentru călătorii, ar fi devenit, poate, un Robinson Crusoe.

Am aflat aceste amănunte de la alți ocnași, fiindcă aici, la ocnă, nu-i plăcea să stea de vorbă cu nimeni și nu rostea un cuvînt decît atunci cînd vedea că n-are încotro. Era un țăran bondoc, de vreo cincizeci

de ani, foarte cuminte şi potolit, cu faţa liniştită, lipsită de orice expresie, aproape tîmpă. Îi plăcea să se încălzească la soare, îngînînd de obicei un cîntec fără cuvinte, atît de încet, că nici de la cinci paşi nu-l auzeai. Trăsăturile feţei păreau că-i înlemniseră o dată pentru totdeauna ; mînca puţin şi numai pîine ; nu cumpăra niciodată colaci ori rachiu ; dar poate că nici n-a avut vreodată bani la el şi, chiar să-i fi avut, nici n-ar fi ştiut să-i numere. Nimic nu-l tulbura ; orice s-ar fi întîmplat, el nu-şi ieşea din fire. Cîteodată îl vedeam hrănind cu mîna lui cîinii din curtea temniţei, lucru pe care nimeni altul nu-l făcea. De altfel, rusului în general nu-i place să hrănească cîini. Se spunea că fusese însurat de două ori şi că avea şi copii, nu se ştie pe unde... Pentru ce fusese osîndit la temniţă, n-am aflat niciodată. Ai noştri credeau că într-o zi va evada, dar fie că nu-i venise ceasul, fie că-i trecuse vremea — cine ştie ? — continua însă să-şi ducă zilele cuminte, potolit, contemplînd parcă mediul ciudat în mijlocul căruia trăia. Şi totuşi, nu se putea şti nimic sigur, deşi era limpede că o încercare de evadare n-avea pentru el nici un sens, căci ce-ar fi putut cîştiga fugind de acolo de unde se afla ?

Dar, văzută în ansamblu, viaţa în pădure, viaţa de hoinar e un adevărat rai pe lîngă aceea din temniţă. E şi firesc să fie aşa, încît lucrurile se înţeleg de la sine şi nu suferă nici o comparaţie. O fi grea soarta vagabondului, dar cel puţin el şi-a ales-o. Iată de ce oricare deţinut, din orice închisoare şi în orice parte a Rusiei s-ar afla, se simte neliniştit o dată cu cel dintîi zîmbet al soarelui de primăvară şi-l cuprinde un dor de ducă de neînfrînat. Desigur, nu oricine îşi pune în gînd să fugă negreşit ; dimpotrivă, s-ar putea afirma cu certitudine că de teama piedicilor, a greutăţilor şi a osîndei mult mai aspre, abia unul dintr-o sută dacă se hotărăşte la aceasta ; ceilalţi nouăzeci şi nouă se mulţumesc doar să viseze la posibilitatea unei evadări, gîndindu-se cum ar putea s-o facă şi unde ar fi mai bine să se ducă ; numai gîndul că ar exista totuşi o posibilitate de a scăpa de ocnă, însăşi

dorința aceasta, aparent realizabilă și plină de o speranță luminoasă, constituie o portiță de scăpare, un reazim dătător de tărie și rezistență. Unii se consolau doar cu amintirea evadărilor încercate altădată... Vorbesc aici de ocnașii condamnați prin sentințe definitive. Cele mai frecvente cazuri de evadări se observă la cei aflați încă în stadiul deținerii preventive, asupra cărora nu s-a dat încă o hotărîre definitivă. Cei condamnați definitiv pe termen mărginit nu se hotărăsc să fugă decît poate numai la început. După ce a ispășit doi-trei ani din pedeapsa la care a fost condamnat, ocnașul începe să prețuiască timpul executat și își face socoteală că e mult mai bine pentru el să-și termine după lege pedeapsa la muncă silnică și să fie trimis pe urmă în libertate ca orice colonist, decît să ia asupră-și riscurile unei evadări, care, în caz că nu izbutește, îl va duce la pieire. Doar în aceste cazuri nereușita e foarte posibilă. Abia dacă unul din zece izbutește să-și *schimbe soarta*. Dintre cei cu condamnări definitive pe timp mărginit, se mai încumetă poate să riște o evadare numai cei condamnați pe termene prea lungi. Cincisprezece, douăzeci de ani par o veșnicie și osînditul, în aceste cazuri, e dispus oricînd să rîvnească la o schimbare a soartei sale, chiar dacă a executat și zece ani din pedeapsă. Pe de altă parte, și stigmatele cu care sînt înfierați ocnașii îi opresc pe mulți să riște o evadare. A-ți *schimba soarta* e un termen tehnic. Dacă e prins în clipa cînd încearcă să fugă, ocnașul răspunde la interogatoriu că a vrut „să-și schimbe soarta". Această expresie, oarecum livrescă, se potrivește întocmai în cazul de față, căci oglindește perfect motivul determinant al acțiunilor făptașului. Nici un fugar, la urma urmei, nu-și închipuie că, evadînd, va deveni cu totul liber, fiindcă știe că acest lucru e aproape cu neputință ; tot ce nădăjduiește el e să fie trimis undeva, în altă parte, sau, în cazul cel mai bun, în colonie, ori să fie judecat din nou pentru altă infracțiune săvîrșită în timpul vagabondării — într-un cuvînt, să fie trimis oriunde, dar să scape de temnița în care a fost închis și care

pentru ei a devenit un iad de nesuferit. Dacă aceşti fugari nu-şi găsesc în timpul verii un adăpost mai sigur în care să-şi petreacă iarna, dacă, de pildă, nu au norocul să dea peste un tăinuitor, care pentru ceva bani găzduieşte oameni certaţi cu legea ; dacă, în sfîrşit, nu-şi fac rost, fie şi prin asasinat, de un act de identitate care să le îngăduie să se stabilească oriunde legal — tot ei, o dată cu venirea toamnei, dacă n-au fost identificaţi şi prinşi între timp, se prezintă de bunăvoie în oraşe şi tîrguri, grupuri-grupuri, ca să fie băgaţi ca vagabonzi prin aresturi şi închisori, pentru vremea grea de iarnă, sperînd că la vară vor izbuti s-o ia razna din nou.

Suflul răscolitor al primăverii m-a atins cu aripa lui şi pe mine. Priveam cu nesaţ, prin crăpăturile gardului înalt de pari, cum încolţea şi creştea iarba pe povîrnişul valului, cum albastrul cerului îndepărtat devenea tot mai intens, mai profund ; mi-aduc aminte că rămîneam aşa uneori vreme îndelungată, cu capul lipit de gard, într-o contemplare nesfîrşită, neobosită. Dorul şi neliniştea sporeau din zi în zi, temniţa îmi devenea tot mai nesuferită. Ura pe care mi-o arătau necontenit, în toţi anii aceştia de început, ceilalţi ocnaşi, pentru că eram nobil, ajunsese insuportabilă, îmi otrăvea întreaga viaţă. Din pricina ei, numai ca să scap de această ură generală, nesfîrşită, chinuitoare şi parcă de nimic potolită, ceream de multe ori, în primii ani de ocnă, să fiu trimis la spital, chiar şi fără să fiu bolnav cu adevărat. „Păsări de pradă — iată ce sînteţi voi, boierii ; din pricina voastră n-avem un loc sub soare !" ne spuneau ocnaşii, şi cum îi mai invidiam pe cei din popor, nou veniţi în temniţa noastră, văzînd că în scurt timp după ce au păşit pragul cazărmii se împrieteneau cu toată lumea. De aceea, chiar şi mirajul primăverii, mirajul libertăţii, bucuria întregii firi, trezeau în mine o stare de indispoziţie şi surescitare sîcîitoare. Spre sfîrşitul postului paştilor, în săptămîna a şasea mi se pare, mi-a venit rîndul, împreună cu alţii, să mă împărtăşesc. Toţi întemniţaţii fuseseră împărţiţi în şapte grupuri, după numărul săptămînilor din

post, în vederea împărtăşaniei. Fiecare grup era alcătuit din cel puţin treizeci de oameni. Săptămîna de post a fost pentru mine un moment de mare destindere. Eram scutiţi de munci. De două sau cîteodată de trei ori pe zi ne duceam la biserică, la o oarecare depărtare de temniţă. De multă vreme nu mai fusesem la biserică. Slujba bisericească din postul mare, cu care eram deprins încă din copilărie şi o cunoşteam din casa părintească, rugăciunile grave şi solemne, îngenuncherile şi mătăniile trezeau în mine un trecut îndepărtat, foarte îndepărtat, reînviind amintiri uitate din anii de copilărie, şi ţin minte, mă simţeam foarte fericit cînd porneam dimineaţa spre lăcaşul domnului, călcînd pe drumul îngheţat peste noapte, sub paza unei escorte de soldaţi cu puştile încărcate. Soldaţii, e drept, nu intrau în biserică. Înlăuntru, noi ne îngrămădeam imediat lîngă uşă, pe locul cel din urmă, astfel că n-auzeam decît glasul adînc al diaconului şi din cînd în cînd zăream din spatele mulţimii patrafirul negru ori capul chel al preotului. Îmi aminteam cum în copilărie priveam spre mulţimea norodului îngrămădit la uşă, care făcea loc cu umilă smerenie cînd zărea un epolet cu fire de aur, pe vreun boier burduhănos sau vreo cuconiţă împopoţonată, dar cucernică nevoie mare, grăbindu-se să-şi apuce loc în faţă şi gata să se certe cu oricine pentru asta. Şi îmi părea că acolo, în pronaosul bisericii, oamenii se roagă într-altfel decît cei din faţă, mai cu smerenie şi ardoare, închinîndu-se pînă la pămînt, mai plini de supunere şi de umilinţă.

Acum stăteam şi eu acolo, în mijlocul acelei mulţimi, ba nu, nu în mijlocul ei, căci noi eram în lanţuri şi stigmatizaţi ; lumea se ferea de noi, ne privea cu teamă parcă, unul şi altul ne mai da de pomană, şi-mi aduc aminte că aceasta îmi provoca o senzaţie ciudată : o nebănuit de stranie plăcere şi o satisfacţie şi mai stranie, de o ascuţime cu totul deosebită. „Dacă-i aşa, n-au decît !" îmi ziceam. Ocnaşii se rugau cu multă cucernicie şi fiecare din ei ţinea să-şi dea negreşit obolul sărăcăcios, dăruindu-şi copeica

trudnică și mizeră pentru o lumînare sau cutia milelor. „Și eu sînt om, își zicea, poate, fiecare, întinzînd banul, în fața lui dumnezeu toți sînt deopotrivă..." Ne împărtășirăm după slujba ceasului al șaselea. Cînd preotul, cu potirul în mînă, rosti cuvintele : „Precum pe tîlharul, care a venit la tine, l-ai primit, așa mă primește și pe mine"..., aproape toți se prăbușiră în genunchi în zăngănit de lanțuri, socotind poate că aceste cuvinte sînt rostite anume pentru ei.

În sfîrșit, veni și săptămîna luminată. Administrația pregăti pentru noi cîte un ou și cîte o felie de cozonac. Din oraș veniră iarăși pomeni multe. Ca și la crăciun, urmară vizita preotului cu crucea, vizita șefilor, ciorba grasă cu carne, beția și trîndăveala, cu singura deosebire că acum ne puteam plimba prin curte, încălzindu-ne la soare. Totul părea mai luminos și ne mișcam mai în voie decît iarna și, totuși, ne simțeam mult mai triști. Ziua lungă de vară, care și așa pare nesfîrșită, devenea insuportabilă de sărbători. În zilele de lucru, ne luam cu treaba și timpul trecea mai repede.

Muncile de vară erau într-adevăr cu mult mai grele decît cele din timpul iernii. Se lucra îndeosebi la șantiere de construcții. Ocnașii săpau pămîntul, așezau cărămizi ori făceau reparații de lăcătușerie, tîmplărie și zugrăveală la clădirile statului. Alții lucrau la cărămidărie, unde se pare că era munca cea mai grea. Cărămidăria se afla la o depărtare de patru verste de temniță. Zilnic, în tot cursul verii, la ora șase dimineața, pleca acolo cîte un convoi de cincizeci de oameni. Se alegeau de obicei ocnașii care, neștiind nici o meserie, nu erau folosiți prin ateliere. Își luau cu ei pîinea pentru amiază, ca să nu mai facă încă un drum de peste opt verste, dus și întors, iar de mîncat mîncau abia seara, cînd se întorceau la temniță. Partea de muncă ce o avea de îndeplinit zilnic fiecare era atît de mare, încît numai lucrînd toată ziua și aproape fără întrerupere izbutea, cu chiu cu vai, să și-o termine. Mai întîi, fiecare trebuia să sape și să-și scoată cantitatea necesară de

argilă de sub mal, să care apă ca s-o ude, s-o amestece și s-o frămînte cu picioarele în groapă și, în sfîrșit, să facă un număr neînchipuit de mare de cărămizi — două sute, sau chiar două sute cincizeci de bucăți. Eu n-am fost decît de două ori la cărămidărie. Cei ce lucrau acolo se întorceau seara tîrziu, frînți de oboseală și tot bodogăneau, mustrîndu-i pe ceilalți că au lăsat munca cea mai grea numai pe seama lor. Poate că în aceste mustrări găseau un fel de consolare. Și totuși, unora le plăcea această muncă, mai întîi fiindcă puteau ieși din oraș, într-un loc deschis, plăcut, pe malul Irtîșului. Aveai cel puțin o priveliște cu care să-ți bucuri ochiul, nu ca între zidurile cetății. Apoi, puteai să fumezi în voie și să te întinzi pe iarbă o jumătate de ceas în tihnă deplină.

Pe mine mă trimiteau, ca și înainte, să lucrez la atelier ori să pisez alabastru, ori cel mult să car cărămizi la vreo construcție. În această din urmă îndeletnicire a trebuit să car odată, timp de două luni, cărămizi de pe malul Irtîșului la o depărtare de aproape o sută patruzeci de metri pînă la cazarma cea nouă în construcție și să străbat șanțul și valul fortăreței, mai înainte de a ajunge la locul de depozitare. Contrar așteptărilor mele, ocupația aceasta mi-a plăcut, cu toate că de fiecare dată frînghia îmi rodea umerii. Dar îmi plăcea, fiindcă simțeam că munca asta îmi întărește mușchii și devin tot mai rezistent. La început nu puteam să duc mai mult de opt cărămizi dintr-o dată — fiecare avea o greutate de aproape cinci kilograme. Treptat am ajuns să duc douăsprezece pînă la cincisprezece cărămizi, lucru care mă bucura foarte mult. Ca să poți suporta toate mizeriile acestei vieți blestemate de ocnă e nevoie nu numai de tărie sufletească, ci și de o mare rezistență fizică.

Iar eu eram hotărît să mai trăiesc și după ocnă...

Îmi plăcea să car la cărămizi, nu numai fiindcă această muncă mă întărea trupește, ci fiindcă aveam astfel prilejul să mai stau pe malul Irtîșului. Aduc mereu vorba de acest mal, pentru că era singurul loc de unde puteai vedea în voie un colț din lumea

de necuprins, de unde puteai scurta depărtarea limpede şi curată, stepa liberă şi neumblată, a cărei pustietate îmi producea întotdeauna o ciudată impresie. Numai aici, pe mal, puteai să întorci spatele fortăreţei şi să n-o mai vezi. Toate celelalte locuri de muncă ale noastre se aflau ori în incinta fortăreţei, ori în imediata ei vecinătate. Fortăreaţa aceasta şi mai ales unele clădiri din incinta ei îmi deveniră nesuferite chiar din prima zi. Casa maiorului nostru îmi părea un loc blestemat, odios, şi o priveam cu ură de fiecare dată cînd treceam prin faţa ei. Pe cînd acolo, la malul rîului, puteai să uiţi de toate şi să te laşi nestingherit în voia gîndurilor. Priveai adîncul zărilor largi şi depărtările de necuprins, pustii, cu aceeaşi uitare de sine cu care întemniţatul priveşte lumea liberă de afară prin ferestruica zăbrelită a închisorii sale. Toate îmi erau plăcute şi dragi în acest colţ de lume : şi soarele strălucitor în nesfîrşitul cerului albastru, şi cîntecul îndepărtat al kirghizului ce răsuna dincolo, pe celălalt ţărm. Îţi aţinteai privirea şi numai într-un tîrziu abia de izbuteai să descoperi şi biata iurtă afumată a vreunui baiguş oarecare ; vezi un firicel de fum albastru ce se destramă în văzduh şi fata kirghiză ce-şi mînă la păşune cei doi berbeci. O lume primitivă, săracă, dar liberă. Surprinzi şi urmăreşti zborul unei păsări ce spintecă aerul limpede ; o urmăreşti mult timp fără s-o scapi din ochi ; o vezi cum se lasă brusc în jos, atingînd o clipă apa, pentru ca apoi să se înalţe şi să se piardă în zări şi iarăşi să se ivească aidoma unui punct abia vizibil. Pînă şi o biată floricică palidă pe care am găsit-o într-o văgăună a ţărmului stîncos, o dată cu ivirea primăverii, îmi atrase atenţia bolnăvicioasă. Amărăciunea şi jalea acestui prim an de ocnă au fost de nedescris, înfiorător de chinuitoare. Din pricina acestei stări, în primul an de ocnă mi-au scăpat multe din cele ce se petreceau în juru-mi. Închideam ochii, căci nu mai voiam să văd nimic. Printre tovarăşii mei de ocnă, în general oameni răi şi insuportabili, în mijlocul cărora trăiam, nu reuşeam să observ şi pe cei buni, în stare să simtă

și să gîndească, cu toată crusta respingătoare ce-i acoperea pe din afară. Printre cuvintele pline de venin de care aveam parte, lăsam să-mi scape neluată în seamă și cîte o vorbă blîndă și bună, cu atît mai scumpă, cu cît era rostită fără gînd ascuns și pornea adesea de-a dreptul din inima unui om care suferise și îndurase, poate, mai mult decît mine. Dar la ce să mai vorbesc despre toate acestea ? Eram bucuros de oboseala muncii, căci așa puteam nădăjdui cel puțin să am un somn odihnitor. Vara, la noi, somnul era un chin, mult mai nesuferit decît putoarea din timpul iernii. Serile, ce-i drept, erau uneori foarte plăcute. Soarele, care dogorîse toată ziua curtea temniței, cobora în sfîrșit spre asfințit. Aerul se răcorea și apoi se lăsa noaptea, rece ca toate nopțile de stepă. Înainte de a fi închiși în cazarmă, ocnașii se plimbau pîlcuri-pîlcuri prin curte. Grosul însă era adunat ca de obicei la bucătărie. Acolo se discutau probleme arzătoare ale vieții de ocnă, fel de fel de fapte și întîmplări, sau vreun zvon care ajunsese să pătrundă pînă aici, adesea cu totul absurd, dar care trezea totdeauna un interes extraordinar la acești oameni izolați de restul lumii ; așa, de pildă, se răspîndea deodată zvonul că maiorul va fi dat afară. Ocnașii sînt creduli ca niște copii ; își dădeau seama că zvonul acesta nu poate fi adevărat, că cel ce l-a stîrnit e Kvasov, un mincinos fără pereche, căruia toată lumea hotărîse de mult să nu-i mai dea crezare, și cu toate acestea se agățau cu foc de această știre, o întorceau pe față și pe dos, făcînd tot felul de presupuneri și înșelîndu-se pe ei înșiși, pentru ca în cele din urmă să se rușineze, să nu mai poată de necaz și să se înfurie că au fost atît de naivi încît să se lase amăgiți de Kvasov.

— Dar cine o să îndrăznească să-l dea afară ? strigă un ocnaș. N-aibi grijă, e tare, nu se dă el bătut.

— S-or mai găsi și alții, mai ceva ca el, se aprinde deodată un flăcău bătăios și deștept, care trecuse, se vede, prin multe și care se dădea în vînt după

discuții de tot felul, fiind veșnic de altă părere decît cei cu care vorbea.

— Corb la corb nu scoate ochii ! strecoară mohorît, ca pentru sine, un al treilea, om în vîrstă, cu părul încărunțit, care își soarbe într-un colț ciorba de varză murată.

— Nu cumva crezi că cei mari o să te întrebe pe tine ce să facă : să-l dea afară pe maior, ori ba ? adaugă sceptic un al patrulea, ciupind ușor strunele balalaicei.

— Și de ce nu, mă rog ? se înfurie al doilea, dacă toată lumea asta necăjită se plînge ; și ar trebui s-o spunem cu toții, dacă vom fi întrebați. Numai că la noi nu-i tocmai așa : de țipat, țipă toți în păr, dar cînd e să se facă treabă, toți dau îndărăt, nu mai suflă unul.

— Dar tu cum credeai ? îl lămurește ocnașul cu balalaică. Unde te trezești aici ? Nu sîntem la pușcărie, în fundul ocnei ?

— Mai deunăzi, urmează vorbărețul cel bătăios, fără să ia seama la ce i se răspunde, rămăsese un pic de făină pe fundul lăzii ; o răzuie, o scutură, o mătură și-o adună ; ei, cît să fi fost ? ia, acolo, o nimica toată ; băieții, hai că s-o vîndă. Ți-ai găsit ! i-a și ajuns la urechi ; a pălăvrăgit zevzecul de magazioner ; și unde mi ți-o ia frumușel, făina, și ți-o trece, neică, la economii — pricepi ? Păi, dreptate-i asta ?

— Și cui vrei să te plîngi ?

— Cui ? Levizorului ăl de-o să vie curînd.

— Ce levizor ? Care levizor ?

— Asta așa e, fraților, curînd vine aici un revizor, întărește un ocnaș tînăr, dezghețat, cu știință de carte, fost furier, probabil, care citise cîndva „Ducesa de la Vallière“, ori așa ceva. E glumeț și vesel, dar fiindcă e om umblat și cunoaște multe lucruri, ocnașii îl respectă. Făcîndu-se că nu observă impresia pe care o produc vorbele lui despre revizor și fără a ține seama de curiozitatea generală, ațîțată prin această veste, o luă din loc și se duse la bucătar să-i ceară un ficățel. Bucătarii noștri vindeau cîte-

odată asemenea lucruri ; cumpărau, de pildă, un ficat întreg cu banii lor, pe care-l tăiau apoi în bucățele și îl vindeau așa ocnașilor.

— De cîte copeici : de două, de patru ? întrebă bucătarul.

— Taie-mi de patru, să crape pizmașii de ciudă ! răspunde ocnașul. Un general, fraților, un general care vine anume din Petersburg ca să cerceteze întreaga Siberie. Așa, să știți. Am auzit-o din gura ordonanțelor comandantului.

Vestea stîrnește o emoție extraordinară. Timp de un sfert de oră nu se discută decît cine poate să fie generalul, ce fel de general e și dacă e mai mare în grad decît toți generalii din orașul nostru. Ocnașilor le place grozav să discute despre cinuri, funcții, grade, șefi, despre cine e mai mare, care pe care poate să-l pună cu botul pe labe, care din ei poate să-i facă pe toți ceilalți să stea sluj în fața lui și în fața cui, la rîndu-i, stă smirna ; și se ceartă, și se înjură din pricina acestor generali, ba uneori ajung și la bătaie. Unii se vor întreba poate : ce-i îndemna să pună atîta patimă într-o chestiune ca asta ? Dacă ne gîndim însă că aici gradul de pricepere, de cunoaștere a lumii, importanța pe care a avut-o omul în societate înainte de a fi adus în temniță se măsoară după capacitatea de a deține cît mai multe informații despre șefi și generali, răspunsul se impune de la sine. În general, discuțiile despre șefi, superiori și personajele sus-puse din ierarhia administrativă erau considerate la noi în temniță ca fiind cele mai importante și mai „subțiri".

— Va să zică, e adevărat că-l scoate pe maior, zise Kvasov, un omuleț roșcovan, repezit și cam nătîng. El stîrnise zvonul despre maior.

— Nici o grijă ; știe el cum să-i ungă ! rostește cu glas apăsat bătrînul cel ursuz, isprăvindu-și ciorba de varză acră.

— Să știți că așa o să se-ntîmple, zice un altul, îi unge. Are de unde, că doar a furat destul ! A fost comandant de batalion încă înainte de a veni aici.

Mai acum vreo cîtăva vreme voia să se însoare cu fata protopopului.

— Da' uite că nu s-a însurat : i-au dat paşaportul ; e prea sărac pentru ei. Halal ginere ! N-are decît hainele de pe el. Anul trecut, de paşti, a pierdut la cărţi tot ce-a avut. Mi-a spus Fedka.

— De, lupu-şi schimbă părul, dar năravul ba.

— Ce să spun, mă fraţilor, nu-i bine să te însori cînd eşti sărac : noaptea-i scurtă, iar necazurile... Am fost şi eu însurat ! se amestecă în vorbă Skuratov.

— Păi sigur ! Chiar de tine era vorba, îl ia peste picior fostul furier. Iar tu, Kvasov, eşti prost dacă crezi că un general ca ăsta o să se lase uns de un maior şi că un coşcogea general o să fie trimis tocmai din Petersburg anume ca să-l controleze pe maiorul nostru !

— Şi ce, dacă-i general crezi că n-o să ia bani ? spune sceptic cineva din mulţime.

— N-o să ia, fireşte, iar dacă ia, trebuie să i se dea din gros, nu glumă. Altfel nu primeşte.

— Asta-i ! Mă rog, după grad !

— Ciupeşte el şi generalul de unde poate, declară categoric Kvasov.

— I-ai dat tu vreodată, de eşti atît de sigur ? îl întrebă cu dispreţ Bakluşin, care tocmai intră. Ai văzut cel puţin un general la viaţa ta ?

— Şi dacă am văzut ?

— Minţi !

— Minte tu, dacă-ţi dă mîna !

— Băieţi, dacă a văzut el în viaţa lui un general, să spună pe care ! Hai, dă-i drumul, că eu îi cunosc pe toţi.

— L-am văzut pe generalul Zibert, răspunse Kvasov cam şovăielnic.

— Zibert ? Nu există general cu numele ăsta. Se vede că ţi-a gîdilat puţin spatele cu nuiaua cînd era încă locotenent-colonel, iar ţie, de frică, ţi s-a părut că-i general.

— Ascultaţi-mă pe mine, fraţilor, strigă Skuratov, că sînt om însurat. Era cu adevăratelea la Moscova un general pe care-l chema Zibert, neamţ după

nume, dar era rus de-al nostru pravoslavnic. Se spovedea la preotul rusesc în fiecare an în postul Sîntămăriei şi tot bea, mă fraţilor, la apă ca o raţă, cîte patruzeci de pahare cu apă de rîu în fieştece zi. Cică, asta îl lecuia de nu ştiu ce boală : mi-a spus-o camardinerul lui.

— Şi n-a făcut broaşte în burtă ? întreabă mucalit ocnaşul cu balalaica.

— Ia mai lăsaţi gluma ! Aici e vorba de lucruri serioase şi ei se ţin de... Adică, ce fel de levizor vine, măi fîrtaţi ? găsi momentul să se amestece şi bătrînul ocnaş Martînov, care pe vremuri făcuse armată la husari şi care, în ciuda vîrstei înaintate, era veşnic plin de neastîmpăr.

— Vedeţi-vă de treabă ! Nişte minciuni gogonate ! îşi dă cu părerea un neîncrezător. Şi cum le mai scornesc, şi le mai potrivesc ! Prostii.

— Nu, nu sînt prostii ! intervine sentenţios Kulikov, care pînă atunci urmărise tăcut şi grav toată conversaţia. E un om de vreo cincizeci de ani, cumpănit la vorbă şi arătos la chip. E conştient de acest lucru şi asta îi dă un aer de trufaşă superioritate. Are în vinele lui ceva sînge ţigănesc, e de meserie veterinar, cîştigă în oraş parale bune lecuind caii şi în temniţă face negoţ cu rachiu. E om deştept, umblat, trecut prin ciur şi dîrmon. Îşi drămuieşte cu atîta grijă cuvintele, de parcă ar lăsa să-i scape din gură nestemate.

— E adevărul adevărat, fraţilor, urmează el, tacticos, am auzit vorbindu-se încă săptămîna trecută că un general cu funcţie de seamă vine în inspecţie prin Siberia. O să-i ungă şi lui careva osia, fireşte, dar nu maiorul nostru : n-are obraz şi n-o să îndrăznească nici să i se arate în ochi. Şi-apoi, nici generalii nu-s toţi pe un calapod. Unul e într-un fel, altul e într-altfel. S-o ştiţi însă de la mine : maiorul n-o să se clintească de la locul lui. Pe noi nu ne întreabă nimeni, iar ăi mari n-o să se ducă să pîrască pe unul dintre ai lor. Revizorul se va abate şi pe la temniţă, va arunca o privire ici-colo şi pe-aci ţi-e drumul, iar din raport se va vedea că toate sînt în bună rînduială.

— Aşa e. Da' maiorul tot a sfeclit-o : prea o ia de dimineaţă cu băutura ; cînd îl cauţi, e beat turtă.

— Cică la noapte îi mai aduce o butie. Îl auzii pe Fedka vorbind.

— Reaua nărăvire n-are lecuire. Parcă-i întîiaşi dată cînd l-aţi văzut beat ?

— Oricum, ar fi prea din cale-afară ca nici generalul să nu-l ia la rost ! Pînă cînd o să i se rabde toate potlogăriile ?! bodogăneau ocnaşii între ei.

Vestea că în curînd trebuie să sosească un revizor se răspîndeşte ca fulgerul în întreaga temniţă. Ocnaşii forfotesc prin curte, transmiţîndu-şi-o nerăbdători unul altuia. Unii îşi păstrează cumpătul, afundîndu-se într-o tăcere gravă, ca să-şi dea astfel importanţă. Alţii rămîn indiferenţi. În pragul uşilor s-au aşezat cei cu balalaicile, în vreme ce alţii stau de vorbă grupuri-grupuri. Unii încearcă să cînte, dar pretutindeni se simte tulburarea şi însufleţirea.

La ora nouă se făcea numărătoarea, intram în cazărmi şi se trăgeau zăvoarele la uşi. Nopţile erau scurte. Deşteptarea suna la cinci dimineaţa, şi totuşi, înainte de unsprezece nimeni nu putea să adoarmă, fiindcă pînă la acea oră forfota, discuţiile şi taifasurile în cazarmă nu mai conteneau, ba uneori se înjghebau şi maidanuri, ca în timpul iernii. Căldura era înăbuşitoare. Cu toate că prin fereastra deschisă pătrundea răcoarea nopţii, ocnaşii se foiau prin paturi, neputîndu-şi găsi liniştea necesară pentru odihna aşteptată după truda zilei. Puricii nu ne dădeau pace ; nici iarna nu le ducem lipsa, dar cînd se desprimăvărează, se înmulţesc în număr atît de mare, încît toată noaptea nu mai poţi închide ochii din pricina lor. Şi cu cît vara era mai înaintată, cu cît se încălzea vremea, cu atît le sporea numărul şi înverşunarea. E drept că pînă şi cu puricii te poţi obişnui, m-am convins din proprie experienţă, dar cu preţul unor încercări indescriptibile. Cîteodată te aduceau într-un asemenea hal, încît cădeai într-o stare de prostraţie şi de epuizare ca după o criză de febră, şi simţeai că nu dormi, ci zaci într-un fel de toropeală. În sfîrşit, spre ziuă, cînd se mai potoleau

și puricii, obosiți și ei, pesemne, de atîta zel, și izbuteai și tu să adormi în răcoarea dimineții somnul cel mai dulce, iată că se auzea duruitul neînduplecat al tobei și suna deșteptarea. Ascultai, îți trăgeai cojocul pe cap și începeai să blestemi fiecare lovitură de ciocănel, numărîndu-le parcă, iar prin somn ți se furișa în creier gîndul de neîndurat că așa va fi și mîine, și poimîine, și încă ani de-a rîndul, pînă în clipa liberării. Și atunci te străfulgera și un alt gînd, prea puțin mîngîietor: dar cînd va veni în sfîrșit această libertate și unde-i ea? Trebuia însă să te scoli; începea forfota obișnuită a zilei... Ocnașii se îmbrăcau, se grăbeau să pornească la lucru. E drept că mai era rost de o oră de somn și la amiază.

Zvonurile despre revizor începură să se adeverească. Pe zi ce trecea, ele deveneau tot mai precise și, în sfîrșit, toată lumea află absolut sigur că un general, un mare slujbaș al statului, venea din Petersburg ca să facă o inspecție prin întreaga Siberie și că se și află la Tobolsk. Fiecare zi aducea o veste nouă; știrile veneau din oraș; se spunea că toată lumea e speriată, că se iau măsuri urgente ca totul să pară în bună rînduială. Mai-marii orașului pregăteau o primire frumoasă, baluri și tot felul de serbări. Convoiuri de ocnași erau scoși să curețe și să niveleze străzile fortăreței, să vopsească stîlpii și gardurile, să spoiască și să repare tot ce se putea zări, tot ce sărea în ochi. Ai noștri înțelegeau foarte bine rostul acestor străduinți și comentariile lor deveneau din ce în ce mai aprinse și mai îndrăznețe. Închipuirea lor, cel puțin, nu mai cunoștea margini. Se pregăteau chiar să-și arate nemulțumirile cînd generalul va întreba de hrană și de întreținere, lucru care nu-i împiedica să se certe și să se ocărască între ei mai departe. Maiorul se perpelea ca pe jăratic. Tot mai des apărea acum prin temniță, tot mai furios răsuna glasul lui prin cazărmi, tot mai năprasnic se năpustea asupra deținuților pentru orice fleac, tot mai mulți oameni trimitea la corpul de gardă ca să fie pedepsiți și veghea cu străşnicie ca în întreaga temniță să fie curățenie și bună rînduială.

Ca un făcut, tocmai în această perioadă se petrecu un fapt, care, contrar aşteptărilor, nu numai că nu-l scoase din sărite, cum s-ar fi întîmplat altă dată, ci, dimpotrivă, îi prilejui o mare satisfacţie. Unul din ocnaşi îl izbi pe un altul cu o sulă în piept, chiar în dreptul inimii.

Vinovatul se numea Lomov ; cel lovit era cunoscut la noi cu numele de Gavrilka, un vagabond învete-rat. Nu ştiu dacă mai avea şi alt nume ; noi l-am cunoscut numai cu acesta.

Lomov se trăgea dintr-o familie de ţărani înstăriţi din gubernia T., judeţul K. Toţi membrii familiei, un frate cu cei trei feciori ai săi şi un alt frate fără copii, trăiau împreună în aceeaşi gospodărie. Era o familie de chiaburi despre care se vorbea în toată gubernia că au un capital de trei sute de mii de ruble numerar pus deoparte. Lucrau pămîntul, tăbăceau piei, făceau negoţ, dar îndeletnicirea lor cea mai bănoasă era cămătăria, tăinuirea de răufăcători şi de lucruri de furat şi multe alte matrapazlîcuri. Jumătate din ţăranii judeţului le datorau bani şi se aflau la cheremul lor. Treceau drept oameni pricepuţi şi deştepţi, dar de la o vreme începu să li se urce la cap şi să-i mănînce trufia şi îngîmfarea, mai cu seamă după ce un mare slujbaş din acea regiune, poposind o dată la ei şi cunoscîndu-l pe bătrîn, îl îndrăgise atît de mult pentru priceperea şi iscusinţa lui în afaceri, încît trăgea la ei de cîte ori se abătea prin partea locului. Închipuindu-şi că acum puteau să-şi facă de cap, începură să se încurce din ce în ce în fel de fel de afaceri necurate şi necinstite. Toată lumea cîrtea împotriva lor, toţi ar fi vrut să-i vadă pierind la sute de stînjeni sub pămînt, dar îndrăzneala şi îngîmfarea lor n-aveau margini. De ispravnicii şi dregătorii judeţeni nu mai ţineau socoteală nici cît de slujbaşii cei mai mărunţi, înainte vreme. Dar în cele din urmă tot şi-au frînt gîtul. Ciudat era însă că pierzania li s-a tras nu dintr-o faptă nelegiuită sau pentru crimele lor tăinuite, ci pentru un lucru de care, de fapt, nu erau de loc vinovaţi.

La vreo zece verste de sat avéau o bucată de pămînt, cu o tîrlă mare, unde locuiau toamna şase lucrători kirghizi pe care îi robiseră de multă vreme. Într-o zi, toţi kirghizii fură găsiţi morţi, căsăpiţi cu jungherul. Se începură cercetările, care ţinură mult timp şi în cursul cărora se descoperiră o mulţime de lucruri necurate. Lomovii fură învinuiţi că-şi omorîseră slugile. După cum spuneau ei şi o ştia şi toată temniţa, fuseseră bănuiţi că le datorau o grămadă de parale kirghizilor şi, cum erau foarte zgîrciţi şi răi platnici, deşi bogaţi, toată lumea îi bănuia că îi omorîseră pe cei şase lucrători ca să scape de ei şi astfel să nu le mai dea nici un ban. Cu prilejul cercetărilor şi cu apărarea cheltuiră bani, nu glumă, aşa încît averea lor se topi ca şi cum nici n-ar fi fost. Bătrînul muri. Doi dintre feciori fură trimişi prin diferite închisori. Unul din fii şi cu unchiul fură osîndiţi la cîte doisprezece ani de muncă silnică şi nimeriseră în temniţa noastră. Şi totuşi, erau cu desăvîrşire nevinovaţi de moartea celor şase kirghizi.

Între timp fu adus la noi Gavrilka, cunoscut de toată lumea ca un vagabond şi un pungaş de meserie, altminteri băiat vioi şi foarte vesel, şi care susţinea că el făptuise nelegiuirea. Nu ştiu dacă el mărturisise sau nu acest lucru, dar toţi ocnaşii erau convinşi că îi ucisese pe kirghizi. Pe alde Lomov, Gavrilka îl cunoscuse încă de cînd umbla prin lume hoinar şi fără căpătîi. Fusese osîndit la temniţă pentru puţină vreme, ca soldat dezertor şi vagabond. Pe kirghizi îi înjunghiase împreună cu alţi trei vagabonzi, în credinţa că vor avea ce jefui din tîrlă.

Nu ştiu de ce, dar ocnaşii nu prea îi sufereau pe cei doi Lomovi. Unul din ei, nepotul, era un flăcău voinic, deştept şi prietenos, dar unchiul lui, cel care-l împunsese pe Gavrilka cu sula, era un ţărănoi mărginit, urîcios şi cam într-o ureche. Se certase cu mulţi dintre ocnaşi şi încasase destulă bătaie de la ei. Pe Gavrilka, în schimb, întreaga temniţă îl iubea din pricina firii lui deschise, vesele şi prietenoase. Lomovii ştiau că el era făptaşul crimei pentru care

fuseseră osîndiți, dar n-au deschis niciodată vorba despre lucrul acesta; se fereau chiar să dea ochi cu el, iar Gavrilka nici nu-i băga în seamă. Și deodată se isca cearta între Lomov-unchiul și Gavrilka, din pricina unei slute de muieri. Gavrilka se tot lăuda cu succesele lui pe lîngă ea; țăranul fu cuprins de gelozie și într-o bună zi îi înfipse sula în piept.

Cu toate că își pierduseră averea cu judecățile, Lomovii duceau în temniță o viață mai lesnicioasă. Aveau pesemne bani, căci își cumpăraseră un samovar și beau totdeauna ceai. Maiorul știa, se vede, de toate acestea, îi ura pe cei doi Lomovi și nu pierdea nici un prilej ca să le facă tot felul de mizerii. Era limpede că le purta sîmbetele și nu aștepta decît momentul să le vie de hac. Lomovii ziceau că maiorul vrea să stoarcă astfel ceva parale de la ei. Dar ei nici gînd n-aveau să-i dea ceva.

E drept că dacă lui Lomov-unchiul i-ar fi scăpat mîna și ar fi împuns cu sula puțin mai adînc în pieptul lui Gavrilka, l-ar fi omorît. Din fericire, totul s-a mărginit la o mică zgîrietură. Cazul fu adus la cunoștința maiorului. Țin minte cu cîtă grabă a sosit și a intrat gîfîind, dar vădit mulțumit, în cazarma noastră. A vorbit surprinzător de blînd și de frumos cu Gavrilka, parcă ar fi vorbit cu propriul lui fiu.

— Ce zici, flăcăule, ai să poți să te duci singur la spital, ori e nevoie să te ducă cineva? Ba, e mai bine, cred, să te trimitem cu brișca. Înhămați calul la brișcă! porunci el, aferat, unui subofițer.

— Da' n-am nimic, înălțimea voastră. Abia de m-a zgîriat, înălțimea voastră.

— Habar n-ai, dragul meu, habar n-ai ce primejdie te paște. Te-a lovit unde-i mai rău, ai să vezi... E locul cel mai primejdios, chiar sub inimă te-a atins, banditul! Și tu, așteaptă numai să vezi ce-ai să pățești! urlă el către Lomov. Te învăț eu minte!... Marș, la corpul de gardă!

Și se ținu de făgăduială. Lomov fu dat în judecată; deși rana era ușoară, premeditarea era vădită și i se spori pedeapsa cu încă cîțiva ani, la care se

adăugară şi o mie de lovituri cu varga. Maiorul nu-şi mai încăpea în piele de încîntare...

În sfîrşit, veni şi revizorul.

A doua zi după sosirea lui în oraş, veni să facă inspecţie în temniţă. Se nimerise să fie sărbătoare. De cîteva zile, toate erau în bună rînduială, curate şi ţinute cu îngrijire. Ocnaşii erau proaspăt raşi Hainele le aveau albe şi curate. Conform regulamentului, vara purtam bluză şi pantaloni albi de pînză. Fiecare avea cusut în spate un cerc negru de opt centimetri diametru. Vreme de un ceas li se făcuse instrucţia cum trebuiau să răspundă, dacă înaltul demnitar ar fi binevoit să le spună bună ziua. Se făcuseră şi repetiţii. Maiorul părea că-şi pierduse capul. Cu un ceas înainte de sosirea revizorului, toţi ocnaşii stăteau drepţi la locurile lor, nemişcaţi ca nişte statui, cu mîna la vipuşcă. În sfîrşit, pe la ora unu după-amiază, revizorul îşi făcu intrarea. Era un general cu înfăţişarea foarte impunătoare, atît de impunătoare, încît inima oricărui şef de administraţie din Siberia de apus trebuia să tresară de spaimă numai văzîndu-l. Intră cu un aer măreţ, aspru, urmat de o suită de generali, colonei cu diferite însărcinări în oraş, şi de şefii de autorităţi din localitate. Mai era cu ei şi un civil înalt şi chipeş, în frac şi în pantofi, sosit, probabil, tot din Petersburg şi care se ţinea foarte degajat şi independent. Din cînd în cînd, generalul i se adresa plin de consideraţie. Acest fapt atrase atenţia ocnaşilor, trezindu-le la maximum curiozitatea: un civil care se bucură de atîta cinste din partea unui general sus pus! După aceea s-a aflat şi numele şi funcţia civilului, dar faptul în sine prilejui multe şi felurite comentarii.

Maiorul, gătit ca de paradă, cu guler portocaliu, încins strîns, cu ochii injectaţi, cu faţa stacojie, se pare că nu prea făcu bună impresie generalului. Din respect pentru înaltul oaspe, îşi scosese ochelarii şi rămînînd la distanţă respectuoasă, drept ca o lumînare, aştepta încordat prilejul să poată fi de folos, gata să alerge la primul semn al excelenţei sale.

Dar zelul lui arzător se pierdu în zadar: nimeni n-avu nevoie de serviciile lui. Generalul străbătu în linişte cazărmile, aruncă în treacăt o privire prin bucătărie şi gustă, se pare, şi din ciorba de varză. I s-a spus că printre ocnaşi se află şi un nobil, arătîndu-i-se spre mine şi explicîndu-i-se că făcusem cutare şi cutare lucru.

— A-a! răspunse generalul. Şi acum ce fel de purtări are?

— Pînă în prezent, satisfăcătoare, excelenţă, satisfăcătoare.

Generalul făcu un semn din cap şi peste vreo două minute părăsi temniţa. Ocnaşii fură surprinşi, orbiţi, uluiţi şi totuşi rămaseră cu o mare îndoială şi nedumerire în suflet. Era limpede că de o plîngere împotriva maiorului nici nu putea fi vorba. De altfel, maiorul era sigur în această privinţă.

VI

DOBITOACELE DIN TEMNIŢĂ

Cumpărarea Murgului prilejui în curînd deţinuţilor o preocupare şi o distracţie mult mai plăcută ca înalta vizită a importantului personaj. Pentru nevoile gospodăriei, la cărat apă, gunoaie şi altele, temniţa avea un cal. Calul era dat în seama unui ocnaş care-l îngrijea şi umbla cu el la lucru, bineînţeles sub pază, cînd trebuia să iasă afară din curtea temniţei. Avea de lucru berechet şi dimineaţa, şi seara. Murgul îşi ducea serviciul în temniţă de multă vreme. Era un cal foarte bun, dar îmbătrînise şi se cam jigărise de la o vreme. Într-o bună zi, chiar în preajma lui Sînpetru, Murgul, după ce trase în faţa bucătăriei sacaua de seară cu apă de băut, se prăbuşi şi muri după cîteva minute. Moartea lui întristă pe toată lumea. Ocnaşii se adunară în juru-i, dădură din cap cu părere de rău, pomeniră ce cal

bun era, judecară şi chibzuiră cam din ce pricină a murit. Cei ce-şi făcuseră oştirea la cavalerie, veterinarii, apoi ţiganii şi alţii dovediră cu acest prilej multă pricepere şi cunoştinţe extraordinare despre cai, ba se luară şi la ceartă din pricina asta; dar toate acestea nu-l înviară pe bietul Murg. Zăcea nemişcat cu burta umflată şi care cum venea se credea pasămite dator s-o împungă cu degetul. Raportară maiorului cele ce se întîmplaseră din voia domnului şi el hotărî să se cumpere numaidecît alt cal.

În ziua de Sînpetru, după ce ieşi lumea din biserici, cînd toţi ai noştri erau adunaţi în curtea temniţei, începură să vină gospodarii, ţiganii, geambaşii, misiţii cu cai de vînzare. Cum era şi firesc, grija de a se alege un cal bun a fost dată în seama ocnaşilor, fiindcă se găseau printre ei adevăraţi cunoscători şi i-ar fi venit greu, chiar şi celui mai iscusit geambaş, să tragă pe sfoară două sute cincizeci de oameni care s-au frecat toată viaţa lor tocmai de astfel de treburi.

Ocnaşii aşteptau cu nerăbdare ivirea fiecărui cal şi erau veseli ca nişte copii. Îi bucura mai ales gîndul că puteau cumpăra un cal ca toţi oamenii liberi, ca şi cum l-ar fi tocmit *pentru ei*, şi l-ar fi plătit din buzunarul *lor*, fiind în drept s-o facă, şi lucrul acesta îi măgulea grozav. Trei cai trecură prin proba severă a ocnaşilor fără să corespundă şi să placă şi abia la al patrulea tocmeala fu încheiată. Geambaşii introduşi în curte se uitau cu mirare şi cu un fel de sfială în jurul lor şi din cînd în cînd mai trăgeau cu coada ochiului spre soldaţii de pază ce-i întovărăşeau. O gloată de două sute de oameni raşi pe cap, înfieraţi pe frunte, cu lanţuri la picioare, adunaţi în casa lor, în cuibul lor de ocnaşi, unde nu pătrundea nimeni, impunea un anumit respect. Ai noştri se întreceau care mai de care, folosind tot felul de tertipuri şi metode de încercare, ca să afle însuşirile şi năravurile dobitocului. Îl cercetau cu luare-aminte, îl căutau la dinţi, în ochi, în nări etc., îl pipăiau la picioare, la chişiţe, sub burtă, la piept, la omoplaţi, la urechi

şi în cîte alte locuri, cu o meticulozitate şi grijă de parcă bunăstarea întregii temniţe atîrna de cumpărarea animalului. Cît despre cerchezi, aceia chiar săreau pe cal; cu ochii scînteind, turuiau ceva foarte aprins pre limba lor neînţeleasă, arătîndu-şi dinţii albi şi subliniindu-şi expresiv, cu mimica vioaie a feţei lor oacheşe, cu nasul coroiat, aprecierile făcute pe seama calului. În acest timp vedeai pe cîte unul din ruşi că nu-şi ia ochii de pe feţele lor, urmărind cu atenţie încordată orice mişcare a buzelor, cu toate că nu pricepea nici o boabă în limba lor, orice gest, orice grimasă, expresia ochilor fiecăruia, silindu-se să ghicească din discuţia lor ce părere au despre cal: era bun sau nu? Pentru un ochi străin, din afară, s-ar fi părut poate ciudată această atenţie crispată, pătimaşă din partea unui ocnaş, şi încă a unui ocnaş foarte şters, prăpădit chiar, care în mod obişnuit nu îndrăzneşte să scoată o vorbă chiar în faţa camarazilor săi cei mai apropiaţi. Ce-i pasă lui, ce importanţă are pentru el dacă se cumpără un cal ori altul; parcă şi-l cumpăra pentru el, parcă într-adevăr nu-i era de loc totuna care din aceşti cai va fi cumpărat pentru sacaua temniţei?

În afară de cerchezi, cei care aveau cuvînt greu şi puteau să-şi dea cu părerea erau ţiganii şi foştii geambaşi. Aici avu loc chiar şi un fel de luptă, un fel de întrecere cavalerească între doi ocnaşi — ţiganul Kulikov, vechi geambaş şi hoţ de cai, şi un veterinar de meserie, un ţăran siberian fără carte, foarte isteţ, de curînd venit în temniţă, dar care în acest scurt timp izbutise să-şi atragă toţi muşteriii lui Kulikov din oraş.

Trebuie să spunem că veterinarii practicieni, fără nici o şcoală, din temniţa noastră, erau foarte preţuiţi şi că nu numai sărăcimea de prin mahalale sau negustorii, dar şi slujbaşi de vază ai oraşului apelau la priceperea lor cînd li se îmbolnăveau caii, cu toate că în oraş existau cîţiva veterinari cu şcoală. Pînă la venirea lui Iolkin, ţăranul siberian, Kulikov avea foarte mulţi muşterii de la care primea, bineînţeles, recompense în bani. Îl făcea pe grozavul, ducea lu-

mea de nas, mințea și înșela cu nerușinare, știind mult mai puțin decît ar fi vrut să pară. Datorită acestor venituri, trecea drept un aristocrat printre ceilalți ocnași din temniță. Era om deștept, îndrăzneț și hotărît, cu mare experiență de viață, căci umblase mult și trecuse, cum s-ar zice, prin ciur și dîrmon. Scump la vorbă, nu-și dădea cu părerea decît în cazuri grave, importante. Toate acestea impuneau celorlalți ocnași, care, fără să-și dea seama, îi purtau respect, îl ascultau cu atenție și nu-l contraziceau. Superficial și ușuratic din fire, dispunea totuși de o nemăsurată energie, fiind foarte activ în tot ce întreprindea. Nu mai era de mult tînăr, dar chipeș tot rămăsese. Față de noi, nobilii, se purta politicos, păstrînd o atitudine plină de demnitate. Sînt convins că dacă l-ai fi îmbrăcat bine și l-ai fi dus într-un club din capitală, prezentîndu-l drept conte, ar fi știut să se descurce foarte bine ; ar fi susținut o partidă de *whist*, s-ar fi priceput să întrețină o conversație fără multă vorbărie, dar plasînd la locul cuvenit o vorbă și tăcînd cînd se cuvine, încît nimeni nu și-ar fi dat seama o seară întreagă că acest conte nu e decît un biet vagabond. O spun cu toată seriozitatea și fără să exagerez : era descurcăreț, deștept și ager la minte ; unde mai pui că omul avea și niște maniere pline de distincție și eleganță. Văzuse pesemne multe la viața lui. De altfel, trecutul lui rămăsese o taină pentru toată lumea. Venirea la ocnă a lui Iolkin, un țăran în vîrstă de vreo cincizeci de ani, dintre cei de credință veche, simplu de tot, dar foarte isteț, a însemnat începutul declinului faimei de veterinar neîntrecut a lui Kulikov. În mai puțin de două luni îi suflă acestuia toți mușteriii din oraș. Siberianul izbutise să lecuiască, și încă foarte repede, pînă și dobitoacele cu care Kulikov renunțase să-și mai bată capul. Vindeca și pe acelea de care veterinarii orașului nici nu mai voiau să se ocupe, socotindu-le pierdute. Țăranul acesta ajunsese la ocnă pentru că încercase împreună cu alții să falsifice bani. Ce-i trebuise să se bage într-o afacere ca asta, cred că nici el n-ar fi fost în stare să spună.

De cîte ori venea vorba, Iolkin își bătea joc cu plăcere de el însuși, povestind cum le-a trebuit să strice trei piese bune de aur ca să poată scoate una falsă. Kulikov se simți jignit de succesele profesionale ale concurentului său ; pînă și faima lui de pînă atunci printre deținuți începuse parcă să pălească. El, care avea o întreținută în mahalaua orașului, purta podiovcă de catifea, inel de argint, cercel la ureche și cizme cu carîmbii răsfrînți, se văzu deodată silit, din lipsă de fonduri, să se facă negustor de rachiu. De aceea, cînd cu cumpărarea calului, toată lumea se aștepta la o ceartă teribilă sau poate și la o bătaie în toată regula. Toți erau curioși să vadă ce se va întîmpla și se împărțiseră în două tabere. Cei mai înflăcărați, anticipînd desfășurarea ciocnirii, începură chiar ostilitățile, schimbînd între ei invective și ocări. Chipul șiret al lui Iolkin se încreți într-un zîmbet batjocoritor. Dar lucrurile se petrecură altfel de cum era de așteptat : Kulikov evită cearta și recurse la o stratagemă inteligentă, care-i permise să iasă basma curată din această dispută. Se arătă de la început foarte îngăduitor și concesiv, ascultă calm părerea și observațiile critice ale rivalului său, pînă în clipa cînd, prinzîndu-l cu o observație riscată, îi veni apa la moară și îi arătă cu modestie, dar cu multă siguranță, că greșește și, înainte ca Iolkin să fi avut timpul să se dezmeticească și să-și repare greșeala, îi arătă unde și în ce anume punct greșise. Intr-un cuvînt, Iolkin se pomeni pus în încurcătură într-un chip neașteptat și cu multă îndemînare și, în ciuda superiorității lui evidente, partida lui Kulikov a rămas și ea mulțumită.

— Ați văzut, măi fraților, că nu-i chiar atît de ușor să-l prinzi cu mîța-n sac, că doar își cunoaște meseria ! ziceau unii.

— Ba Iolkin e mai priceput ! adăugau alții, dar o spuneau fără nici o pornire de ceartă. Și cele două partide continuară pe un ton împăciuitor.

— O fi și priceput, nu zic, dar mai cu seamă are mînă ușoară ! Încolo, nici Kulikov nu-i mai prejos, se pricepe la dobitoace.

— Se pricepe !

— Ce mai vorbă !

În sfîrșit, noul Murguț fu ales și cumpărat. Era un căluț minunat, tînăr, voinic, foarte arătos chiar și, mai ales, sprinten și vioi. Asta ca înfățișare, căci în toate celelalte privințe era fără nici un cusur. Începu tocmeala : geambașul cerea treizeci de ruble, ai noștri nu voiau să dea decît douăzeci și cinci. Se tocmiră îndelung și cu patimă, cu înverșunare ; mai lăsa unul, mai puneau ceilalți. La urmă îi podidi și pe ei rîsul.

— Dar ce atîta tocmeală, parcă am da din buzunarul nostru ? strigară unii.

— Oricum, fraților, sînt banii noștri ai tuturor...

— Ai tuturor ! Mare-i grădina lui dumnezeu...

În cele din urmă, tîrgul se încheie la douăzeci și opt de ruble. Raportară maiorului și calul fu cumpărat. Se aduse numaidecît pîine și sare și după această gustare noul Murg fu introdus cu mare alai în curtea temniței. Nu cred să fi fost ocnaș care să nu-l fi mîngîiat pe coamă ori pe bot. În aceeași zi, Murgul fu înhămat și trimis cu sacaua să aducă apă ; toți ocnașii îl priveau cu luare-aminte cum trage la saca.

Sacagiul nostru, ocnașul Roman, își privea căluțul cu vădită satisfacție. Era un țăran în vîrstă de aproape cincizeci de ani, tăcut și grav, ca mai toți vizitiii ruși pe care tovărășia cailor îi face într-adevăr mai gravi și mai tăcuți. Roman era un om blajin, liniștit, scump la vorbă, dar binevoitor cu toată lumea ; trăgea mereu tabac dintr-o tabacheră de o formă neobișnuită și nici nu se mai ținea minte de cînd i se dăduseră în grijă caii închisorii. Acesta era al treilea cal pe care îl îngrijea de cînd se afla în temniță. Se statornicise la noi credința că temniței noastre i se potrivesc numai caii murgi, culoare care ar aduce, chipurile, noroc casei. De altfel, aceasta era și părerea lui Roman. Nimeni n-ar fi cumpărat în ruptul capului un cal șarg, bunăoară. Funcția de sacagiu îi era încredințată tot atît de statornic și de către toți lui Roman și nimănui nu i-ar fi trecut prin

minte să-i conteste vreodată acest drept dinainte stabilit. Cînd a murit Murgul, nimeni nu s-a gîndit să-l învinovăţească pe Roman că nu-l îngrijise cum trebuie, nici chiar maiorul; aşa a vrut dumnezeu şi pace bună; cît despre Roman, era un vizitiu foarte priceput. Calul cel murg deveni în curînd favoritul tuturor. Oricît de aspri şi de nepăsători erau ocnaşii din fire, tot veneau din cînd în cînd să-l mîngîie.

Uneori, cînd Roman, de-abia întors cu sacaua de la rîu, închidea poarta cea mare pe care i-o deschisese subofiţerul şi Murgul rămînea locului să-şi aştepte stăpînul, tot răsucindu-şi capul după el, se întîmpla ca acesta să-i strige: „Hai, pleacă singur!" şi Murgul pornea domol şi se oprea în faţa bucătăriei, aşteptînd ca bucătarii şi rîndaşii să vină să ia apă cu căldările.

— Deştept cal, Murguţul nostru! ziceau ocnaşii. A tras sacaua singur taman unde trebuie! Ascultă de om.

— Aşa-i; dobitoc, dar tot înţelege şi ascultă.

— Tare cuminte cal. Halal de el!

Murgul scutura din cap şi scotea un fornăit scurt şi puternic, de parcă ar fi înţeles şi i-ar fi plăcut vorbele ce se rosteau pe seama lui. Şi totdeauna se găsea cineva care să-i aducă o bucăţică de pîine cu sare. După ce mînca, Murgul scutura iarăşi din cap, voind parcă a spune: „Te cunosc! Te cunosc! Şi eu sînt un cal bun, şi tu eşti un om de treabă!"

Îmi plăcea şi mie să-i dau Murgului pîine. Îmi era drag botul lui frumos şi mă bucuram cînd îi simţeam în podul palmei buzele moi şi calde ce apucau darul cu lăcomie.

În general, ocnaşilor noştri le erau dragi dobitoacele şi dacă li s-ar fi îngăduit, ar fi umplut probabil curtea temniţei cu păsări şi animale de casă. Şi cînd te gîndeşti, ce altă îndeletnicire, dacă nu tocmai aceasta, ar putea cel mai mult să îmblînzească şi să înnobileze firea lor aspră şi sălbatică? Dar nu le era îngăduit. Nu permitea nici regulamentul, şi nici loc nu prea era.

Şi totuşi, pe vremea mea, se aciuaseră întîmplător şi cîteva dobitoace. În afară de Murgu, temniţa mai avea cîini, gîşte, un ţap cu numele de Vaska, ba într-o vreme şi un vultur.

Un pensionar permanent al temniţei, după cum am spus mai înainte, era Bursucu, un cîine blînd şi cuminte, cu care legasem prietenie la cataramă. Cum însă oamenii din popor socot cîinele un dobitoc spurcat, care nu merită atenţie, nimeni nu-l băga în seamă. Oploşit nu se ştie cînd şi în ce împrejurări, cîinele vieţuia singuratic în temniţă, dormea prin curte, mînca resturile ce i se aruncau de la bucătărie, fără a stîrni din partea cuiva un interes deosebit, dar îi cunoştea pe toţi din temniţă şi-i socotea pe toţi stăpîni. Cînd se întorceau ocnaşii de la muncă şi se auzea strigătul: „Caporal!" — da fuga la poartă şi primea bucuros fiecare grup, dînd din coadă, privindu-l drept în ochi pe fiecare cum intra, aşteptînd parcă o mîngîiere; dar vreme de cîţiva ani, toate încercările lui de a-şi atrage bunăvoinţa ocnaşilor rămaseră zadarnice; nimeni, afară de mine, nu-l mîngîia. De aceea mă iubea mai mult ca pe ceilalţi. Apoi apăru într-o zi, nu se ştie cum, şi un alt cîine, Bălanu. Pe cel de-al treilea, Bondocu, l-am adus eu într-o zi, la întoarcerea de la lucru; încă nici nu făcuse ochi.

Bălanu era un cîine foarte ciudat. Îl călcase, se vede, o căruţă şi avea şira spinării îndoită în jos de la mijloc, încît dacă îl vedeai de departe fugind, părea că aleargă două vietăţi albe lipite una de alta. În afară de asta, era jigărit, cu ochii urduroşi, cu coada pleşuvă mereu vîrîtă între picioare. Nedreptăţit de soartă, se resemnase, pesemne, să-şi îndure cuminte şartul. Nu lătra şi nu mîrîia la nimeni, de parcă ar fi fost din parte-i o îndrăzneală prea mare. Se hrănea din resturile aruncate prin dosul cazărmilor şi dacă cineva se apropia de el, se culca numaidecît pe spate, ca şi cum ar fi zis: „Fă din mine orice vrei, n-am de gînd să mă împotrivesc". Şi orice ocnaş în astfel de cazuri se simţea parcă obligat să-l izbească cu botul cizmei. „Javră ticăloasă!" ziceau

ei cu dispreţ. Dar bietul Bălan nu îndrăznea nici măcar să schelălăiască, iar dacă lovitura era prea tare, scotea un urlet jalnic, înăbuşit. Întocmai aşa se răsturna cu labele în sus şi în faţa lui Bursucu ori a celorlalţi cîini, cînd ieşea să mai hoinărească afară pe cîmp. Cînd vedea că vreun dulău e gata să se repeadă la el, se rostogolea pe spate şi aştepta supus cu labele în aer. Cîinilor le place umilinţa şi supunerea ce le-o arată semenii lor. Fiorosul dulău se potolea numaidecît, se oprea îngîndurat în faţa semenului său doborît la pămînt ce-i dădea semne de supunere atît de categorice, apoi începea tacticos să-l miroasă pe toate părţile. Oare ce putea să gîndească Bălanu în clipa aceea? „Dar dacă mă înşfacă tîlharul?" îşi spunea poate tremurînd de spaimă. După ce-l mirosea pretutindeni, dulăul îl lăsa în pace, negăsind probabil la el nimic care să-l atragă. Bălanu sărea numaidecît pe labe şi pornea şontîc-şontîc pe urma haitei de cîini risipiţi în goană după vreo căţea. Şi cu toate că ştia foarte bine că n-are nici o şansă să facă cunoştinţă mai îndeaproape cu această fîşneaţă, nu putea renunţa la plăcerea de a goni puţin în urma celorlalţi adoratori — oricum, era o consolare în nesfîrşitul noian de nenorociri ce-l copleşeau.

Problema demnităţii şi onoarei nu şi-o mai pusese probabil de mult. Cu nădejdea în viitor pierdută, se lupta doar să aibă totdeauna burta plină şi pentru asta era gata să înfrunte orice risc. Odată am încercat să-l mîngîi; a fost pentru el ceva atît de nou şi de neaşteptat, încît se trînti numaidecît la pămînt pe cele patru labe şi începu să scheaune de bucurie. Îmi era milă de el şi îl mîngîiam deseori. Drept recunoştinţă, de cîte ori mă vedea, începea încă de departe să schelălăiască plîngător şi jalnic şi să se gudure. Trist i-a fost, de altfel, şi sfîrşitul: într-o zi fu sfîşiat de zăvozi în şanţul din spatele temniţei.

Bondocu avea cu totul altă fire. Nu ştiu de ce-l adusesem în temniţă, dintr-un şantier unde se născuse; îmi plăcea să-i dau de mîncare şi să-l văd

crescînd. Bursucu îl luă îndată sub ocrotirea lui și dormeau împreună. Cînd cățelul mai crescu, îl lăsa să-l muște de urechi, să-l tragă de păr ; se hîrjonea cu el, așa cum se hîrjonesc toți cîinii mari cu țîncii. Lucru ciudat, însă, Bondocu nu creștea aproape de loc în înălțime, ci mai mult în lungime și grosime. Avea un păr lățos de culoare cenușie, ca a șobolanilor, o ureche îi sta dreaptă, cealaltă atîrna într-o parte. Fire aprinsă și neastîmpărată, ca mai toți cîinii tineri, lătra de bucurie cînd își vedea stăpînul și-mi sărea în piept să mă lingă pe obraz, fără a căuta să-și ascundă nici toate celelalte manifestări ale emoției nestăpînite : „important e să se vadă bucuria, cît despre cerințele bunei-cuviințe — mai dă-le-ncolo !" Oriunde m-aș fi găsit, la strigătul „Bondocu !" venea numaidecît ; răsărea ca din pămînt și alerga spre mine cu o însuflețire gălăgioasă, rostogolindu-se pe drum ca o minge. Îl iubeam foarte mult. Părea că soarta îi hărăzise numai bucurii și mulțumire pe pămînt ; dar într-o zi ocnașul Neustroiev, care lucra pantofărie de damă și tăbăcea piei, îi acordă o atenție neobișnuită. Păru străfulgerat de un gînd tainic, căci îl strigă numaidecît pe Bondocu, îi pipăi cu interes pielea și îl tăvăli binevoitor pe pămînt. Cîinele, care nu bănuia nimic, scheuna de bucurie, dar a doua zi nu-l mai văzui. Îl căutai multă vreme ; în zadar însă, intrase parcă în pămînt. Abia după două săptămîni aflai ce se petrecuse. Pielea lui Bondocu îi plăcuse lui Neustroiev, care-l jupuise ca să îmblănească niște cizmulițe de catifea comandate de nevasta unui judecător. Mi le arătă cînd au fost gata ; într-adevăr, blana dinăuntru era minunată. Bietul Bondocu !

Mulți ocnași se îndeletniceau la noi cu tăbăcitul pieilor și uneori aduceau în temniță cîini vagabonzi cu blana frumoasă, care îndată după aceea se făceau nevăzuți. Pe unii pur și simplu îi furau, ba cîteodată îi și cumpărau. Mi-aduc aminte că într-o zi zării în dosul bucătăriei doi ocnași foarte preocupați, sfătuindu-se și punînd ceva la cale. Unul din ei ținea de zgardă un cîine mare, frumos, de rasă foarte bună. Un ticălos de lacheu îl furase pesemne de la stăpînul

său şi-l vînduse ocnaşilor pentru treizeci de copeici. Aceştia se pregăteau să-l spînzure. Pe urmă, operaţia era simplă : îl jupuiau şi-i aruncau hoitul în groapa de gunoaie din fundul curţii, care în zilele călduroase de vară răspîndea o duhoare nesuferită, fiindcă era rareori curăţată. Bietul animal părea că înţelege ce-l aşteaptă. Ne privea cu ochi neliniştiţi, întrebători, pe fiecare la rînd, şi numai din cînd în cînd îndrăznea să dea din coada-i stufoasă, vîrîtă între picioare, voind parcă să ne îmblînzească prin acest semn de încredere ce ni-l arăta. Mă grăbii să plec, iar cei doi îşi făcură bineînţeles în voie isprava.

Gîştele se pripăşiseră şi ele întîmplător în temniţă. Cine le crescuse şi ale cui erau, nu ştiu, dar un timp dăduseră ocnaşilor nenumărate prilejuri de mare haz şi îşi cîştigaseră o faimă chiar şi în oraş. Crescuseră în temniţă, la bucătărie. Cînd bobocii se făcură mari, prinseră obiceiul să-i însoţească pe ocnaşi la lucru. Cum auzeau duruitul tobei, în vreme ce întreaga ocnă se îndrepta spre poartă, gîştele se repezeau în goana mare, bătînd din aripi şi gîgîind strident, săreau una după alta pragul înalt al porţii şi tot cîrdul se aduna fără greş pe flancul drept, aşteptînd formarea coloanelor. Se alăturau de obicei coloanei mai mari şi, în timp ce ocnaşii lucrau, ele păşteau undeva prin apropiere. Cînd coloana pornea înapoi spre temniţă, se întorceau şi ele. Prin cetate se răspîndi zvonul că un cîrd de gîşte îi însoţeşte întotdeauna pe deţinuţi la lucru. „Uite, trec ocnaşii cu gîştele lor !“ ziceau trecătorii. „Cum naiba le-aţi învăţat ?“ ne întrebau unii. „Ţineţi pentru gîşte !“ făcea altul băgînd mîna în buzunar ca să le dea de pomană. Dar cu tot devotamentul lor neîndoielnic, gîştele fură sacrificate fără milă în cinstea nu ştiu cărui sfîrşit de post.

În schimb, nimeni nu s-ar fi gîndit să-l taie pe ţapul Vaska, dacă n-ar fi intervenit o împrejurare cu totul nefericită. Nici despre el n-aş putea să spun de unde şi cum se pripăşise în temniţă ; fapt e că într-o bună zi ne pomenirăm în curte cu un ied drăguţ, alb, foarte vioi. Curînd îl îndrăgiră toţi şi

deveni pentru ocnași un izvor de mîngîiere și distracție. Pentru a justifica ținerea lui în temniță, ocnașii argumentaseră că e bine să-i țină tovărășie calului în grajd. În realitate însă, el se învîrtea tot timpul prin bucătărie, iar mai tîrziu prin toată temnița. Era plin de grație, zburdalnic și neastîmpărat. Venea cînd îl chemai, sărea pe bănci și pe mese, se lupta cu ocnașii și era totdeauna voios și hazliu. Într-o seară, după ce-i mai crescuseră coarnele, lezghinul Babai, care stătea pe treptele cerdacului cazărmii, în mijlocul altor ocnași, se prinse la luptă cu el. Își ciocniră un timp frunțile, distracția favorită a deținuților, cînd deodată Vaska sări pe treapta cea mai de sus a scării și, în clipa cînd Babai se întoarse cu spatele, se ridică deodată pe picioarele dinapoi, își lipi picioarele dinainte de piept, apoi și le răsfrînse fulgerător și-l izbi pe lezghin cu copitele în ceafă, din toate puterile, încît acesta se rostogoli jos, spre marea bucurie a tuturor și mai ales a lui însuși. Într-adevăr, îl iubeam foarte mult pe Vaska al nostru. Cînd ajunse la vîrsta bărbăției, după lungi și judicioase dezbateri ale întregii ocne, se hotărî să i se facă lui Vaska o anumită operație, în care veterinarii noștri erau meșteri neîntrecuți. „Altfel pute prea tare a țap", ziceau deținuții. De atunci, Vaska începu să se îngrașe într-un chip uluitor. Ce-i drept, era și hrănit fără socoteală. Se făcu un țap frumos, cu coarne minunate, mare și gras de-i atîrna burta ca la un porc. Luase și el obiceiul să ne întovărășească totdeauna la lucru, spre marele haz al ocnașilor și trecătorilor, căci toată lumea îl cunoștea pe Vaska. Uneori, dacă lucrau pe malul rîului, ocnașii tăiau crenguțe de salcie și culegeau flori de prin poieni ca să-l gătească pe Vaska; îi împleteau flori și frunze între coarne și-i împodobeau spatele cu jerbe. La întoarcere, Vaska pornea ca de obicei, în fruntea convoiului, gătit și țanțoș, iar ai noștri veneau în urma lui, mulțumiți și mîndri că-i atît de frumos. Atît de drag le era țapul, încît unii se întrebau ca niște copii dacă n-ar fi și mai frumos cu coarnele poleite, plan care trezi de asemenea discuții

lungi și aprinse, fără a fi vreodată înfăptuit. Mi-aduc aminte că îl întrebai cu acest prilej pe Akim Akimîci, care era cel mai bun argintar din temniță după Isai Fomici, dacă într-adevăr se puteau polei coarnele țapului. El privi cu luare-aminte coarnele lui Vaska, chibzui o clipă și-mi spuse că „se poate face, dar nu ține mult și nu-i de nici un folos". Și cu aceasta, discuția se încheie. Și poate că Vaska ar fi trăit încă mulți ani în temniță și ar fi murit de năduf dacă, într-o zi, întorcîndu-se de la lucru în fruntea ocnașilor, împodobit cu crengi și jerbe de flori, n-ar fi dat ochi cu el maiorul, care tocmai trecea în trăsură.

— Oprește ! urlă acesta. Al cui e țapul ?

I se răspunse.

— Cum, un țap în temniță, și asta fără voia mea ? Subofițer !...

Se înfățișă subofițerul, care primi poruncă aspră să-l taie numaidecît, să-l jupoaie și să-i vîndă pielea în tîrg ; banii cîștigați să-i verse în casieria temniței, iar carnea s-o predea la bucătărie pentru ciorba ocnașilor. Oamenii se necăjiră, se sfătuiră cum să dreagă lucrurile, le părea rău de țap, dar nimeni nu îndrăzni să iasă din porunca maiorului. Îl tăiară pe Vaska lîngă groapa de lături. Un ocnaș cumpără toată carnea cu o rublă și jumătate și o vîndu apoi la cîntar celorlalți pentru friptură, care a fost foarte gustoasă. Cu banii se cumpără pîine albă pentru toată lumea.

Am avut un timp în temniță și un vultur de stepă, de neam pitic. Îl adusese unul din ocnași, care îl găsise rănit și sleit de puteri. Toată ocna se strînsese în juru-i ; nu putea să zboare, aripa dreaptă îi atîrna într-o parte, frîntă, și un picior era scrîntit. Privea cu ochii sălbatici mulțimea curioasă și căsca amenințător ciocul încovoiat, hotărît să-și apere viața pînă la ultima picătură de sînge. Cînd lumea se împrăștie, după ce-l privise îndeajuns, pasărea schiloadă porni, sărind în piciorul cel zdravăn și bătînd dintr-o aripă, să se ascundă în colțul cel mai dosnic din temniță, se ghemui sub gard și rămase acolo nemișcată. În cele

trei luni cît sălăşlui în temniţă, n-a ieşit niciodată din ascunzătoare. La început, oamenii se duceau să-l privească şi asmuţeau pe Bursucu împotriva lui. Cîinele se arunca înainte-i cu furie, dar se temea să se apropie prea mult, spre marea veselie a ocnaşilor. „Sălbăticiune, de ! ziceau ei. Nu se lasă batjocorită !" Pe urmă Bursucu îi dibui partea slabă şi începu să-l muşte de aripa bolnavă ; nu-i mai era teamă şi o necăjea mult pe biata pasăre. Vulturul se apăra din răsputeri cu ciocul şi cu ghearele, ghemuindu-se şi mai mult în colţul lui, şi, cu o înfăţişare mîndră şi sălbatică, asemeni unui rege rănit, privea ţintă mulţimea curioasă ce venea să-l vadă. Cu timpul, lumea începu să se plictisească şi nu se mai interesă de el ; şi cu toate acestea, în fiecare zi se putea vedea lîngă el o strachină cu apă şi bucăţi de carne proaspătă. Se vede că cineva îi purta totuşi de grijă. La început, vreme de cîteva zile, vulturul nu vru să mănînce nimic ; dar în cele din urmă se hotărî să primească hrana ce i se dădea, dar niciodată n-o lua din mîna cuiva şi nici nu mînca de faţă cu oamenii. Avui prilejul de cîteva ori să-l observ de departe. Cînd nu zărea pe nimeni şi se credea singur, îndrăznea să iasă din ascunzătoare şi începea să şchiopăteze pe lîngă zid vreo doisprezece paşi, apoi se întorcea şi pornea din nou pe acelaşi drum, ca şi cum ar fi făcut un antrenament necesar. De îndată ce mă vedea, căuta să se ascundă numaidecît în colţul lui, sărind şi şchiopătînd : cu capul dat pe spate, cu ciocul desfăcut şi penele zburlite, se pregătea de luptă. Nimic nu putea să-l îmblînzească, nici nu se lăsa mîngîiat, se zbătea lovind cu ciocul şi aripa ; n-a vrut niciodată să-mi ia din mînă bucata de carne şi tot timpul cît stăteam lîngă el nu-şi lua din ochii mei privirea-i sălbatică, ţintuitoare. Singuratic, rău şi neînduplecat, îşi aştepta moartea neîncrezîndu-se în nimeni şi neîngăduind apropierea nimănui. În cele din urmă, ocnaşii îşi aduseră aminte de vultur şi, cu toate că timp de două luni nu se mai ocupaseră de el de loc, dintr-o dată îi cuprinse mila şi o neobişnuită înţelegere. Se auziră glasuri că vulturului trebuie să i se dea dru-

mul, să fie scos afară, în cîmp. „Chiar dacă se prăpădește acolo, cel puțin să moară liber", ziceau unii.

— Sfînt lucru, o pasăre liberă, aspră și neatîrnată ; nu se împacă ea cu temnița, adăugau alții.

— Nu-i ca noi, zise unul.

— Asta-i bună ! Vulturul e pasăre zburătoare, pe cînd noi, care va să zică, sîntem oameni.

— Vulturul, prieteni, e regele pădurilor... începu Skuratov, dar de data aceasta nimeni nu-l mai ascultă. Într-o după-amiază, cînd toba vesti plecarea la lucru, cineva luă vulturul, îi strînse cu mîna ciocul, fiindcă încerca să se apere cu înverșunare, și-l scoase din temniță. Ajunseră la val. Cei doisprezece ocnași care alcătuiau convoiul erau curioși să vadă ce va face și încotro are să pornească vulturul. Lucru ciudat : fețele lor exprimau o mare mulțumire și așteptau momentul acesta cu atîta nerăbdare, de parcă ei înșiși erau pe cale să-și recapete libertatea.

— Bre, ce pasăre pidosnică : vrei să-i faci bine și ea îți sfîșie mîna ! zicea ocnașul care o ducea, uitîndu-se cu un fel de admirație la neîmblînzita sălbăticiune.

— Hai, dă-i drumul, Mikitka !

— Care va să zică, dumnealui nu-i arde de glumă. Vrea să fie liber și pace, liber de-adevăratelea.

Vulturul fu aruncat de pe val în stepă. Era o zi de toamnă tîrzie, mohorîtă și rece. Vîntul sufla peste stepa pustie și se tînguia prin tufele de iarbă gălbuie și uscată. Pasărea o porni drept înainte, bătînd din aripa frîntă, grăbindu-se parcă să scape de noi și de privirile noastre. Ocnașii îi urmăreau atenți și curioși capul ce răsărea din cînd în cînd printre buruieni, depărtîndu-se cu repeziciune.

— Ia te uită ! zise gînditor unul.

— Nici n-a întors capul, adăugă altul. O singură dată nu l-a întors, îi dă înainte !

— Dar tu ce-ai crezut : că o să se întoarcă să-ți mulțumească ? îl ironiză al treilea.

— Ehei, ce ți-e și cu libertatea asta !... Acu s-a simțit liber !

— Mare lucru e să te știi liber.

— Nici nu se mai vede, fraţilor...

— Ei, hai ! ce mai zăboviţi ? Înainte marş ! se auzi comanda escortei şi toţi porniră la muncă, tăcuţi, cu paşi tîrşiţi.

VII

PLÎNGEREA

Înainte de a începe acest capitol, editorul amintirilor decedatului Alexandr Petrovici Goriancikov se simte dator să dea cititorilor următoarea lămurire :

În primul capitol al „Amintirilor din Casa morţilor", se menţionează în cîteva cuvinte cazul unui paricid, nobil de origină. Între altele, el era citat ca o ilustrare a nesimţirii cu care ocnaşii vorbesc uneori de nelegiuirile pe care le-au săvîrşit. Se mai spune, de asemeni, că, în faţa judecăţii, ucigaşul nu voise să mărturisească nimic, dar că, după relatările tuturor celor ce cunoşteau faptele în amănunt, vinovăţia lui nu mai putea fi pusă la îndoială.

Aceiaşi oameni i-au povestit autorului „Amintirilor" că ucigaşul era un desfrînat şi un risipitor, care se înglodase în datorii pînă în gît şi-şi omorîse tatăl ca să pună cît mai degrabă mîna pe avere. De altfel, tot oraşul în care îşi avea slujba ucigaşul relata în acelaşi fel întreaga întîmplare ; asupra acestui din urmă fapt, editorul „Amintirilor" dispune de informaţii destul de precise şi temeinice. În sfîrşit, se mai spunea acolo că ucigaşul, chiar în temniţă fiind, se arătase totdeauna foarte vesel şi bine dispus ; că era cel mai neastîmpărat, zăpăcit şi neserios dintre osîndiţi, deşi nu părea de loc prost şi că niciodată autorul „Amintirilor" nu băgase de seamă la el vreo înclinaţie deosebită spre cruzime. Şi imediat după aceea observă că el, bineînţeles, nu l-a crezut niciodată vinovat de această crimă.

Acum cîteva zile, editorul „Amintirilor din Casa morţilor" a primit din Siberia ştirea că osînditul s-a

dovedit a fi nevinovat şi că îndurase cei zece ani de muncă silnică în zadar, nevinovăţia lui fiind acum constatată şi recunoscută oficial, pe cale judiciară. Adevăraţii ucigaşi fuseseră prinşi şi mărturisiseră totul, iar nenorocitul osîndit pe nedrept fusese pus în libertate. Adevărul celor cuprinse în această ştire este în afară de orice îndoială pentru editor...

Fără comentarii. E şi de prisos, credem, a se mai adăuga ceva. La ce bun să mai stăruim asupra grozăviei pe care o ascunde faptul în sine, şi anume că viaţa unui tînăr a fost zdrobită în urma unei învinuiri atît de cumplite. Faptele sînt prea grăitoare.

Ne gîndim totuşi că, dacă a fost cu putinţă să se întîmple un asemenea fapt, însăşi posibilitatea aceasta adaugă povestirii noastre ceva nou şi neaşteptat, care vine să întregească imaginea Casei morţilor cu o trăsătură deosebit de vie şi plină de tîlc.

Şi acum, să ne urmăm istorisirea.

Am spus că, în cele din urmă, mă obişnuisem cu viaţa de temniţă; dar acest „în cele din urmă" se împlinise cu greu, în suferinţi chinuitoare şi prea cu încetul. Într-adevăr, îmi trebui un an întreg pînă să mă obişnuiesc şi acest an îl voi socoti totdeauna cel mai groaznic din viaţa mea. De aceea mi s-a întipărit atît de viu în minte, pînă în cele mai mici amănunte. Cred că aş putea oricînd să reconstitui în memorie, pas cu pas, fiecare clipă din acest an al vieţii mele.

Am mai spus, iarăşi, că nici ceilalţi ocnaşi nu se puteau deprinde cu această viaţă. Mi-aduc aminte cum mă întrebam atunci, în primul an, dacă într-adevăr erau atît de potoliţi pe cît păreau. Mă preocupase mult chestiunea aceasta. Am arătat, se pare, că aici toţi ocnaşii nu se simţeau nici pe departe cum s-ar simţi omul într-o aşezare a lui, oricare ar fi ea; trăiau de pe o zi pe alta, de parcă se aflau într-un han, într-un cantonament sau la un popas. Chiar şi oamenii trimişi aici pentru toată viaţa tînjeau fără încetare, ori, chinuiţi de neastîmpăr, se frămîntau necontenit fără rost, şi fiecare din ei visa la ceva ce

nu avea să se îndeplinească niciodată. Această veşnică nelinişte, acoperită de un val de tăcere, dar nespus de grăitoare, această nădejde plină de patimă şi de nerăbdare, care se trăda uneori fără voie, şi era atît de departe de realitate, încît ţinea mai mult de delir, toate acestea te uimeau, şi pe bună dreptate, căci erau prezente pînă şi în minţile unor oameni cu înclinaţii şi preocupări pur practice. Asemenea trăsături dădeau o notă de ciudăţenie într-atît de neobişnuită locului acestuia, încît constituiau trăsătura lui specifică dominantă. Păşind pragul temniţei simţeai de la primii paşi că dincolo de zidurile ei nu mai putea exista ceva asemănător. Aici toată lumea visa ; faptul îţi sărea în ochi de la început, şi se făcea resimţit dureros, pentru că tocmai această visare neîntreruptă îi făcea pe cei mai mulţi ocnaşi să pară ursuzi, posomorîţi, cu faţa întunecată, bolnăvicioasă chiar. Aproape toţi erau tăcuţi şi mohorîţi ; nu le plăcea să-şi dezvăluie gîndurile tainice. De aceea dispreţuiau sinceritatea şi efuziunile sentimentale. Cu cît nădejdile erau mai greu de împlinit şi cu cît ocnaşul visător ajungea să-şi mărturisească lui însuşi neputinţa de a le împlini vreodată, cu atît mai multă încăpăţînare se agăţa de ele, cu atît mai vîrtos şi le închidea în adîncul sufletului, fără să poată renunţa vreodată la ele. În sinea lor, unii se simţeau poate ruşinaţi. Rusului îi stă în fire să judece temeinic lucrurile, să se judece şi pe el însuşi fără cruţare, bătîndu-şi joc în gînd el cel dintîi de nesăbuinţa lui... Poate că tocmai veşnica şi tainica nemulţumire de sine era pricina că oamenii aceştia se arătau atît de neîngăduitori în relaţiile lor zilnice, atît de neînduplecaţi şi batjocoritori unii faţă de alţii. Şi dacă unul mai naiv ori mai nerăbdător rostea cu glas tare ceea ce gîndeau cu toţii în ascuns şi păstrau ca pe o taină de nemărturisit şi se apuca să viseze şi să-şi facă planuri de viitor, era numaidecît luat la rost, repezit, batjocorit ; şi-mi vine să cred că cei mai zeloşi prigonitori erau tocmai cei ce în visările şi în nădejdile lor merseseră poate cu mult mai departe. Cei naivi şi blajini, după cum am spus,

erau socotiți proști și priviți cu dispreț. În general, ocnașii erau atît de ursuzi și de ambițioși, încît ajungeau să-l disprețuiască pe omul blajin și lipsit de ambiție. În afară de acești cîțiva flecari, naivi și prostănaci, toți ceilalți ocnași, adică cei tăcuți, se împărțeau în buni și în răi, în senini și posomorîți. Aceștia din urmă erau cei mai numeroși ; dacă din întîmplare se aflau și printre ei flecari din fire, apoi erau de obicei niște bîrfitori și invidioși nesuferiți, niște urîcioși, care se amestecau mereu în treburile altora, cu toate că, în ceea ce-i privea, se fereau să-și dezvăluie cuiva sufletul ori gîndurile ascunse. Lucrul acesta nu se obișnuia și nimeni nu se cuvenea s-o facă. Cît despre cei buni, de altfel prea puțini la număr, erau oameni potoliți, care își ascundeau visările, tocmai fiindcă aveau mai multă încredere în realizarea lor, fiindcă nutreau mai multe speranțe decît ocnașii posomorîți. Dar mai era, cred, aici în temniță și un alt soi de oameni : deznădăjduiți, de felul bătrînului din Starodub, bunăoară ; aceștia erau însă cei mai puțini.

În ciuda înfățișării liniștite a bătrînului (am mai vorbit despre el), unele semne mă îndreptățeau să cred că se afla într-o stare sufletească înfiorătoare. Avea însă o scăpare, o mîngîiere : rugăciunea și conștiința martiriului său. Ocnașul smintit care se scrîntise citind mereu la texte din biblie și de care spuneam că a sărit la maior să-l doboare cu o cărămidă era și el pesemne un deznădăjduit ce-și pierduse și ultima speranță ; cum însă omul nu poate trăi fără speranță, el își aflase scăparea în martiriul la care se expunea de bunăvoie și pe care-l provocase în chip cu totul artificial. La interogatoriu, mărturisi că se năpustise asupra maiorului fără nici un pic de ură, numai ca să poată primi cununa muceniciei. Cine ar putea spune ce complicat proces psihologic se petrecuse în sufletul lui ? Nici un om nu poate trăi fără un țel oarecare și toți rîvnesc să-și ajungă țelul. Omul neînsuflețit de nici un țel, de nici o speranță, se preschimbă adesea într-un monstru... Țelul ce-i

însufleţea pe toţi deţinuţii noştri era să iasă din temniţă şi să-şi recapete libertatea.

Văd că m-am apucat să-i împart pe deţinuţii din temniţa noastră în diferite categorii, după felul lor de a fi ; dar e oare cu putinţă ? În raport cu toate concluziile gîndirii abstracte, fie şi cele mai subtile, realitatea ni se înfăţişează într-o infinită diversitate şi nu îngăduie clasificări nete şi hotărîte. Realitatea tinde mereu spre îmbucătăţire, spre o nesfîrşită varietate. Fiecare dintre noi îşi avea o viaţă a lui personală, oarecum deosebită de a celorlalţi, şi nu numai sub aspectul ei oficial, ci pe lîngă şi în afară de viaţa oficială a temniţei, o viaţă personală interioară, intimă.

Dar, cum am mai spus, la începutul osîndei n-am putut şi nici n-aş fi ştiut să pătrund în adîncurile acestei vieţi lăuntrice, şi de aceea toate manifestările ei exterioare îmi răneau sufletul şi-l umpleau de o tristeţe nespusă. Aveam uneori momente cînd începeam să-i urăsc pe aceşti nenorociţi ce sufereau ca şi mine. Mai mult, îi invidiam şi îmi blestemam soarta. Îi invidiam, fiindcă se aflau între ai lor, fiindcă se puteau înţelege, cu toate că de fapt această comunitate născută în lovituri de bici şi în bătăi, această viaţă laolaltă, silită, le era şi lor tot atît de nesuferită şi fiecare se străduia să rămînă cît mai retras şi să se închidă în găoacea lui. Repet, această invidie, pe care o simţeam în clipele de înverşunare, îşi avea oarecum temeiurile ei. Într-adevăr, n-au de loc dreptate toţi cei care susţin că unui nobil, unui om cult etc. îi vine tot atît de greu la munca silnică şi în temniţă ca şi oricărui mujic închis acolo şi că nu îndură mai mult decît acesta. O asemenea părere există, am avut prilejul s-o aud de repetate ori în ultima vreme şi chiar am citit ceva în acest sens. În fond, ideea e justă şi umană. Şi unul şi celălalt, şi nobilul şi mujicul, sînt oameni ; toţi sîntem oameni. Dar ideea aceasta e prea abstractă. Cei ce o preconizează pierd din vedere o mulţime de condiţii concrete, care nu pot fi înţelese decît în contact direct cu realitatea. Nu vreau să zic prin aceasta că nobilul

şi omul cult ar avea simţirea mai fină, că ar fi mai sensibili, mai evoluaţi. Nu. Departe de mine acest gînd. Sufletul omului, gradul lui de sensibilitate şi receptivitate n-ai cum să le măsori, n-ai cum să le aduci la un numitor comun. Aici nu pot exista nici tipare, nici calapoade. Nici chiar învăţătura şi gradul de cultură nu pot servi drept criterii de apreciere. Sînt gata cel dintîi să adeveresc că printre aceşti martiri, veniţi din mediul cel mai înapoiat, cel mai oropsit, am întîlnit trăsături sufleteşti de cea mai mare subtilitate. Realităţile vieţii sînt pline de neprevăzut în această privinţă. Astfel, în temniţa noastră erau oameni pe care îi cunoşteam de ani de zile, dar pe care îi socoteam fiare şi-i dispreţuiam ca atare. Deodată însă, cu totul pe neaşteptate, se întîmpla nu ştiu cum ca, printr-o izbucnire spontană de o clipă, sufletele lor să se dezvăluie şi, fără să-şi dea ei înşişi seama, să reverse atîta bogăţie de simţire şi de umanitate, o atît de adîncă înţelegere a suferinţelor altora, pe lîngă conştiinţa propriei lor suferinţe, încît aveai senzaţia că ţi s-a smuls o pînză de pe ochi şi la început nici nu-ţi venea să crezi tot ce ai văzut şi ai auzit. După cum se poate întîmpla ca lucrurile să se petreacă tocmai pe dos : erudiţia cea mai bogată se complace uneori într-o convieţuire surprinzătoare cu atîta barbarie şi cu atîta cinism, încît îţi provoacă dezgustul ; şi oricît de bun şi îngăduitor ai fi, oricît de robit ai fi unor anumite prejudecăţi, tot nu găseşti în inima ta cuvînt de scuză sau de justificare.

Nu mă refer nici la schimbarea obiceiurilor şi deprinderilor, nici la felul de viaţă radical răsturnat al fiecăruia, nici la hrană şi la atîtea alte lucruri cu totul neobişnuite, care sînt mult mai chinuitoare pentru unul din păturile de sus, decît pentru omul din popor, care de multe ori crapă de foame în libertate, în vreme ce la temniţă are cel puţin posibilitatea să se sature cumva. Nu despre asta este vorba. Să admitem că un om dotat cu oarecare putere de voinţă şi tărie de caracter ar putea învinge uşor toate aceste dificultăţi şi nimicuri, deşi schimbarea

deprinderilor, ca să vorbim drept, nu-i de loc un lucru atît de uşor şi nici de prea mică însemnătate. Există însă în starea ocnaşului neajunsuri atît de grozave, încît în faţa lor pălesc toate celelalte mizerii şi omul nu mai ia seama nici la murdărie, nici la înghesuiala promiscuităţii, nici la hrana insuficientă şi greţoasă. Pînă şi cel mai răzgîiat cuconaş, „băiatul mamei crescut în puf", după o zi de muncă în sudoarea frunţii, aşa cum n-a lucrat în viaţa lui cînd era în libertate, va înfuleca şi pîine neagră şi ciorbă cu gîndaci. Cu asta te mai poţi obişnui, după cum spune un cîntec hazliu despre un fost cuconaş care a nimerit la ocnă :

Din strachina cu zeamă lungă
Mănînc de-mi pîrîie-n urechi...

Nu. Nu de asta e vorba. Lucrul cel mai de seamă e că două ceasuri după intrarea în temniţă oricare nou-venit devine la fel cu toţi ceilalţi, se simte *la el acasă,* egal în drepturi cu toţi ceilalţi fraţi ai lui de temniţă. E înţeles de fiecare şi la rîndul lui îi înţelege pe toţi, toţi îl recunosc şi-l socotesc *de-al lor.* Cu totul altfel stau lucrurile cînd e vorba de un *domn,* de un nobil. Oricît de drept, de bun şi înţelept ar fi, toţi la un loc îl vor urî şi-l vor dispreţui ani de-a rîndul, nu-l vor putea înţelege şi, mai ales, nu-l vor crede. Nu va fi nici prietenul, nici camaradul lor şi, dacă în cele din urmă va ajunge cu timpul să scape de ocări şi persecuţii, pentru ei va rămîne însă tot un străin şi va îndura totdeauna, cu amărăciune, o tristă singurătate şi o viaţă izolată de a lor. Această înstrăinare, acest gol din juru-i se cască uneori şi fără vreun gînd rău din partea ocnaşilor şi fără ca ei să-şi dea seama de asta. Nu e dintr-ai lor şi atît. Nimic nu e mai îngrozitor decît să trăieşti într-o lume străină de tine. Mujicul din Taganrog, surghiunit în fortăreaţa Sf. Petru şi Pavel, va găsi îndată şi acolo alţi ţărani ruşi asemenea lui, cu care se va înţelege şi va putea trăi în tovărăşie ; în mai puţin de două ceasuri se vor lega şi vor duce traiul liniştiţi, laolaltă,

în aceeași izbă ori în același bordei. Nu la fel se întîmplă și cu domnii. O prăpastie adîncă îi desparte de popor ; aceasta apare *limpede* mai cu seamă atunci cînd vreunul dintre *domni,* prin forța unor împrejurări din afară, își pierde pe neașteptate poziția și drepturile și devine și el un om simplu din popor. Altminteri, poți sta și o viață întreagă în preajma oamenilor din popor, poți avea zilnic legături de serviciu, de pildă, în cadrul unor relații convenționale de ordin administrativ, sau chiar să întreții legături simple de prietenie, ori să manifești față de ei o grijă paternă și să apari mereu ca un binefăcător, și asta ani de-a rîndul, chiar și patruzeci în șir, și tot n-ai să ajungi să pătrunzi esența adevărată a relațiilor lor. Tot ce va părea că știi nu va fi decît o iluzie optică, o amăgire și nimic mai mult. Sînt sigur că toți cei ce vor citi aceste rînduri, dar absolut toți, vor spune că exagerez. Sînt însă încredințat că nu greșesc, că observația mea e îndreptățită. Știu lucrul acesta nu din cărți, nu din teorie pe baza unor speculațiuni abstracte, ci din propriile mele observații asupra realității, din contactul direct cu viața, din cunoașterea nemijlocită a faptelor, trăite și gîndite de mine, observații și concluzii pe care le-am putut verifica temeinic timp îndelungat. Poate cîndva, mai tîrziu, toată lumea se va convinge de adevărul spuselor mele și de dreptatea mea.

Chiar de la început întîmplările veniră să-mi confirme pas cu pas observațiile, exercitînd asupra mea o înrîurire bolnăvicioasă ; deosebit de dureros mi se resimțeau mai ales nervii, și așa destul de zdruncinați. În acea vară, cea dintîi de la intrarea mea la ocnă, îmi trecui timpul rătăcind tăcut și singuratic prin temniță. Am mai spus că mă aflam într-o stare sufletească ce nu-mi îngăduia să-i văd și să-i deosebesc pe ocnașii care m-ar fi putut iubi și care, mai tîrziu, s-au apropiat într-adevăr de mine și m-au iubit, cu toate că raporturile noastre n-au fost niciodată de adevărată prietenie, ca între oameni care nu se simt cu nimic deosebiți și îngrădiți unii față de alții. Erau acolo oameni proveniți din nobilime, deci

cei mai indicați să-mi fie prieteni, dar această prietenie nu era în stare să-mi ia de pe suflet toată povara. Aş fi vrut să nu mai văd pe nimeni. Dar unde puteam să mă ascund ?

Iată, de pildă, o întîmplare, din atîtea altele, care mă făcu să-mi dau mai bine seama încă de la început de ciudata izolare, singurătate şi înstrăinare în care mă aflam în temniță. Chiar în vara aceea, într-o zi cu soare dogoritor de sfîrşit de iulie, pe la unu după amiază, vreme în care de obicei toată lumea se odihnea înainte de reînceperea lucrului, ocnaşii se ridicară deodată ca un singur om şi se înşirară în front în curtea temniței. Nu ştiam nimic încă de ceea ce urma să se întîmple. În perioada aceea de început eram uneori atît de adîncit în gîndurile mele, încît aproape că nici nu observam ce se petrece în juru-mi şi îmi scăpase cu totul că de trei zile ocnaşii erau într-o fierbere înăbuşită. Poate că frămîntarea începuse şi mai demult, cum am înțeles abia mai tîrziu, cînd mi-am adus aminte de anumite crîmpeie din convorbirile lor şi mai ales de izbucnirile lor de nemulțumire din ce în ce mai dese şi mai nestăpînite, de încruntarea şi de privirile întunecate tot mai bătătoare la ochi şi mai cu seamă de starea de înrăire generală care se observa printre ei în ultima vreme. Căutam să-mi explic toate acestea prin faptul că în timpul verii munca era obositoare şi zilele păreau lungi şi plictisitoare, ispita nostalgică a visărilor îi îndemna şi mai stăruitor spre libertate, spre liniştea pădurilor, iar nopțile erau atît de scurte, încît oamenii nu se puteau odihni îndeajuns. Poate că toate acestea se adunaseră laolaltă pentru a duce la o explozie, dar pretextul care a prilejuit izbucnirea exploziei a fost hrana.

De cîteva zile ocnaşii îşi manifestau cu glas tare nemulțumirea, discutau aprinşi prin cazărmi şi făceau gălăgie, mai ales cînd se adunau la masă, la bucătărie, la amiază şi seara ; încercară să schimbe pe unul dintre bucătari, dar tot aşa de repede îl alungară pe cel nou şi îl aduseră înapoi pe cel vechi.

Intr-un cuvînt, starea de spirit era destul de încordată.

— Ne spetim aici, şi ei ne umflă cu ciorbă de burtă, numai apă chioară, începea să mormăie careva la bucătărie.

— Comandă-ţi şi tu nişte şniţele pane, dacă nu-ţi place ciorba de burtă, îl zădărî un altul.

— Ba eu, fraţilor, să spun drept, mă dau în vînt după ciorba de burtă, zicea un al treilea. E faină !

— O fi ea cum spui, dar cînd te îndoapă numai cu burtă de vacă îţi mai vine să zici că-i faină ?

— Aşa e, ar trebui să ne dea ceva carne, zise un al patrulea — ne istovim acolo la cărămidărie ; şi, cînd ai mîntuit în sfîrşit lucrul, te apucă o foame, de parcă îţi sfîşie măruntaiele. Cu ciorbă de burtă nu te poţi sătura, nu ţine de saţ.

— Şi dacă nu-i de burtă, e de bojoci.

— Chiar aşa, zău, numai burtă şi bojoci. Asta-i mîncare ! ? Unde-i dreptatea ?

— Ce mai vorbă, mîncarea-i proastă de tot.

— Altfel cum şi-ar umple buzunarele ?

— Asta nu-i treaba ta.

— Cum adică nu-i treaba mea, cînd de burta mea e vorba ? Ar trebui să facem cu toţii o plîngere şi o să vedeţi cum se vor schimba lucrurile.

— O plîngere, zici ?

— Da. Să ieşim cu toţii şi să spunem ce avem pe suflet.

— Văleu, nenorocitule, se vede că nu ţi-a fost destul cîtă bătaie ai mîncat pentru plîngerile astea.

— Aşa-i, adăugă morocănos un altul care nu scosese o vorbă pînă atunci. Uşor de zis, dar greu de făcut. Ce ai să spui, mă rog, cînd ieşi cu plîngerea înainte ? Ei, hai zi, căposule !

— Am să am eu ce spune. Dacă ies toţi, spun şi eu o dată cu toată lumea. Că adicătelea, crăpăm de foame. Unii mănîncă dintr-al lor, dar cei săraci se ţin numai cu mîncarea de la cazan.

— Nu mai poţi de ciudă, invidiosule ! Ţi se aprind ochii după bunul altuia.

— Nu te zgîi la îmbucătura altuia, ci fă-ţi mai bine rost de a ta.

— Am să-mi fac !... În privinţa asta nu mă las nici pînă mi-or ieşi peri albi. Care va să zică, eşti bogat, de vrei să stai cu mîinile încrucişate !

— Bogat nevoie mare : n-am nici de-un drob de sare.

— Ba nu zău, fraţilor, pînă cînd o să îndurăm batjocura asta ! Ne jupoaie de vii. Ce mai stăm ?

— Dar tu ce-ai crezut, că aici o să-ţi pice totul mură în gură ? Ai uitat că eşti la ocnă ?

— Vra să zică, tot e adevărat că pe spinarea poporului huzureşte boierimea : poporenii cu ponoasele, iar boierii cu foloasele.

— Asta e. Aţi văzut cum s-a îngrăşat al nostru ? Şi-a cumpărat şi o pereche de cai suri.

— Nici să bea nu-i place, ai ? zise în batjocură un ocnaş.

— S-a luat la bătaie acum cîteva zile cu veterinarul, de la un joc de cărţi.

— Au jucat toată noaptea. Pe al nostru, cică, două ceasuri l-a ţinut în pumni.

— De-aia trebuie să mîncăm ciorbă de varză acră cu burtă de vacă.

— Bă, da' mare vi-e prostia ! Aţi uitat cine sîntem şi în ce loc ne aflăm ? Cum să ieşim şi cui să ne plîngem ?

— Uite aşa, să ieşim cu toţii să vedem ce-o să zică şi nu ne lăsăm în ruptul capului !

— Ce să zică ? Crezi că stă de vorbă cu noi ? Îţi repede un pumn în gură, de n-ai să ştii de unde să-ţi aduni măselele, şi cu asta basta.

— Ne mai trimite şi în judecată...

Într-un cuvînt, ocna era în mare fierbere. Hrana, ce-i drept, era din cale-afară de proastă în perioada aceea, şi apoi, toate cîte mocneau de mult se adunaseră la un loc. Cauza principală era însă exasperarea generală, durerea ascunsă, chinuitoare.

Ocnaşii cîrtesc şi sînt răzvrătiţi din fire, dar se întîmplă rareori să se revolte în masă, ori în grup mai compact, fiindcă nu se pot înţelege niciodată între

ei. Fiecare îşi dădea seama de asta : iată de ce totul sfîrşea, în asemenea cazuri, mai mult cu vorbă, ceartă şi gîlceavă, decît cu treabă adevărată. Şi totuşi, de astă dată frămîntarea nu trecu fără să lase nici o urmare. Grupuri de oameni se adunau prin curte şi în cazărmi, discutau şi înjurau, amintindu-şi cu ură de toată administrarea cîinească a maiorului, scormonind toate ascunzişurile vieţii lui. Unii se necăjeau şi se frămîntau mai mult decît toţi. În astfel de treburi se ivesc întotdeauna organizatori şi capi. Capii unor asemenena acţiuni, cum era formularea unei plîngeri ca în cazul de faţă, sînt în general nişte oameni foarte interesanţi, şi nu numai în temniţă, ci în orice comunitate sau grup etc. Aici aveai de-a face cu un tip de om cu totul aparte, dar pretutindeni acelaşi. Toţi sînt înflăcăraţi, însetaţi de dreptate şi pătrunşi de o credinţă sinceră, naivă că dreptatea e posibilă, că înfăptuirea ei este neîndoielnică şi, mai ales, că poate fi obţinută neîntîrziat. Nu sînt mai proşti decît alţii, ba unii din ei se dovedesc a fi chiar foarte deştepţi, dar sînt prea înflăcăraţi şi nestăpîniţi ca să poată fi şireţi, chibzuiţi şi prevăzători. În astfel de cazuri, chiar dacă întîlneşti oameni care se pricep să călăuzească mulţimea şi să obţină cîştig de cauză, aceştia fac parte dintr-un alt tip de căpetenii, de conducători fireşti ai poporului, oameni, de altfel, foarte rari la noi. Capii şi instigatorii de proteste, despre care vorbesc acum, pierd însă aproape totdeauna partida şi îngroaşă apoi rîndurile celor osîndiţi la temniţă şi la ocnă. O pierd din pricina prea marii lor înflăcărări, dar datorită aceleiaşi înflăcărări exercită o influenţă extraordinară asupra mulţimii, în fruntea căreia se pun şi care îi urmează cu avînt. Înflăcărarea lor pătimaşă şi clocotul de nobilă indignare îi atrage pe toţi şi la urmă se iau după ei pînă şi cei mai nehotărîţi. Încrederea lor oarbă în izbîndă cucereşte chiar şi spiritele cele mai sceptice, cu toate că, de multe ori, această încredere e clădită pe temeiuri atît de şubrede, atît de copilăreşti, încît stai şi te întrebi nedumerit cum a putut cineva să-i urmeze. E hotărîtor aici, cred, mai ales

faptul că ei pornesc cei dintîi la luptă și merg fără nici o teamă. Se aruncă înainte orbește, ca niște tauri cu coarnele ațintite în jos, de multe ori fără a avea o viziune clară a situației și a împrejurărilor, fără acea fărîmă de prudență pe care o impun obligatoriu asemenea acțiuni, fără acel iezuitism practic, datorită căruia chiar și un om josnic și murdar izbutește deseori să-și ajungă scopul și să iasă alb din butoiul cu negreală. Aceștia își frîng însă întotdeauna gîtul. În viața de toate zilele sînt oameni morocănoși, acri, supărăcioși și intoleranți. Dar, de cele mai multe ori, sînt și foarte mărginiți, ceea ce constituie de fapt, într-o măsură oarecare, izvorul tăriei lor. E mai supărător însă faptul că în loc să meargă drept la țintă, ei se năpustesc de multe ori pieziș ; în loc s-o urmărească de aproape, se agață de amănunte. De aici li se trage și pierzania. Dar ei sînt înțeleși și apropiați de mase și în asta stă marea lor forță... Aș mai vrea să spun în cîteva cuvinte ce înseamnă în limbajul ocnei o *plîngere*.

. . . .

Aveam printre noi în temniță și cîțiva oameni condamnați tocmai pentru plîngeri. Și ei erau cei ce se agitau cel mai mult, și în special unul, Martînov, fost husar, iute, neastîmpărat și bănuitor, foarte cinstit și drept, de altfel. Mai era unul, Vasili Antonov, care se înfierbînta la rece cu o ușurință extraordinară, sfidîndu-i pe cei din jur cu o privire provocatoare și cu un zîmbet sarcastic plin de trufie, altminteri om ager la minte și foarte cinstit și drept și el. N-are nici un rost să-i înșir pe toți. Petrov era numai ochi și urechi și tot timpul trecea de la un grup la altul, fără să spună o vorbă, dar se vedea că e tare tulburat și sări primul din cazarmă, cînd începu să se formeze frontul în curte.

Speriat, plutonierul care la noi îndeplinea funcția de plutonier-major apăru numaidecît. Înșirați în front, ocnașii îi cerură politicos să spună maiorului că osîndiții voiau să-i vorbească și să-l roage anumite lucruri. În urma subofițerului veniră și toți

invalizii-paznici, care se înşirară în faţa ocnaşilor. Solia încredinţată subofiţerului era atît de neaşteptată, încît îl îngrozi pe acesta peste măsură. În acelaşi timp, nici nu îndrăznea să nu raporteze maiorului cele întîmplate. În primul rînd, pentru motivul că, dacă s-a ridicat ocna cu nemulţumiri, de aici puteau să iasă cine ştie ce lucruri grave. În general, autorităţile noastre intrau în mare panică ori de cîte ori era vorba de vreo tulburare la ocnă. În al doilea rînd, pentru că şi în cazul cînd ocnaşii s-ar fi răzgîndit şi s-ar fi împrăştiat în linişte, el, subofiţerul, era oricum dator să raporteze.

Palid şi tremurînd de frică, se duse grăbit la maior, fără să încerce să-i potolească pe ocnaşi. Îşi dădea bine seama că acum nici n-ar fi stat de vorbă cu el.

Fără să ştiu ce se petrece, intrai şi eu în rînd. Toate amănuntele acestea le aflai abia mai tîrziu. Crezusem că era vorba de un apel, dar cînd observai că lipsesc soldaţii care făceau de obicei numărătoarea, rămăsei mirat şi mă uitai în juru-mi nedumerit. Chipurile ocnaşilor erau tulburate şi iritate. Unii chiar păliseră. În general, toţi erau preocupaţi şi tăcuţi, gîndindu-se probabil la ceea ce aveau de spus maiorului şi la ce-o să iasă din asta. Băgai de seamă că mulţi mă priviră cu mirare, dar întoarseră capul fără a spune o vorbă. Li se păruse probabil ciudat că intrasem în rînd cu ei într-o chestiune ca asta. Nu le venea să creadă că aş putea şi eu să mă alătur plîngerii lor. Curînd însă, aproape toţi cei din jurul meu întoarseră ochii din nou spre mine ca un aer întrebător.

— Ce cauţi aici ? mă întrebă răstit şi aspru Vasili Antonov, care se afla ceva mai departe de mine şi care pînă atunci nu mi se adresase decît *cu dumneavoastră*, totdeauna foarte politicos.

Îl privii nedumerit, căutînd să-mi dau seama ce însemnau toate acestea şi începînd să bănui că în temniţă se petrece ceva neobişnuit.

— Ei da, ce rost are să stai aici ? Du-te-n cazarmă, îmi zise un tînăr ocnaş militar, pe care nu-l cunoş-

team şi care îmi părea un om foarte potolit. Treaba asta nu te priveşte.

— Am văzut că se formează frontul, răspunsei eu, şi am crezut că se face numărătoarea.

— Se bagă şi el unde nu-i fierbe oala, strigă un osîndit.

— Păsări de pradă, spuse altul.

— Prinde-muşte ! adăugă al treilea cu un dispreţ nemărginit. Această nouă poreclă stîrni hazul tuturor.

— Se are bine cu cei de la bucătărie, mai adăugă şi un altul.

— Ăştia o duc bine oriunde ar fi. Stă la temniţă, dar mănîncă colaci şi îşi cumpără purcei de lapte. Dacă mănînci din banii tăi, ce te bagi ?

— Aici nu-i de dumneata, îmi zise Kulikov, apropiindu-se hotărît de mine ; mă luă de mînă şi mă scoase din rînd.

Şi el era palid la faţă ; ochii negri îi scînteiau ; îşi muşcase buza de jos între dinţi. Nu era dintre acei care aşteptau calmi ivirea maiorului. Îmi plăcea mult să-l privesc pe Kulikov în astfel de împrejurări, vreau să zic în clipa cînd avea prilejul să arate ce poate. Poza mult, dar făcea şi treabă. Îmi vine să cred că şi la moarte s-ar fi dus cu o oarecare eleganţă şi bravură. Acum, cînd toată lumea mă tutuia şi mă ocăra, el se purta cu mine şi mai politicos, dar cuvintele lui erau deosebit de hotărîte, aş putea spune, chiar de o insistenţă trufaşă, care nu admitea nici o obiecţie.

— Ne-am adunat aci pentru ceea ce ne doare pe noi, Alexandr Petrovici, dumneata n-ai ce să te amesteci. Du-te undeva şi aşteaptă să se termine... Uite, ai dumitale sînt cu toţii la bucătărie, du-te acolo.

— ...Unde şi-a înţărcat dracul copiii ! a strigat careva.

Prin fereastra deschisă zării într-adevăr pe polonezii noştri la bucătărie ; de altfel, avui impresia că mai erau acolo şi alţii. Contrariat, mă îndreptai spre bucătărie. O explozie de rîsete, ocări şi huiduieli

(ce înlocuiau în temniță fluierăturile) mă însoți din urmă.

— Cu noi nu i-a fost pe plac !... Huo ! Du-te învîrtindu-te !

Pînă atunci nu fusesem jignit mai dureros în temniță și de aceea mi-a fost tare greu să îndur ocara. Nimerisem prost : spiritele erau prea agitate. În tinda bucătăriei mă întîlnii cu T-ki[1], un tînăr nobil, fără prea multă cultură, dar suflet mărinimos și hotărît și un mare admirator al lui B. Era singurul dintre nobili pe care ocnașii îl deosebeau de ceilalți și aproape că-l iubeau. Era curajos, hotărît și înzestrat cu o forță fizică impresionantă, și toate acestea le simțeai oarecum și în gesturile lui.

— Ce-i cu dumneata, Goriancikov, îmi strigă el : intră înăuntru !

— Dar ce se întîmplă acolo ?

— Vor să se plîngă, n-ai știut ? N-au nici o șansă de izbîndă, firește, cine să-i dea crezare ocnașului ? Au să caute să descopere capii și dacă ne amestecăm cu ei, ne vor învinui de instigare la răzvrătire. Adu-ți aminte pentru ce-am fost condamnați și trimiși aici ! Ei se vor alege numai cu o bătaie zdravănă și atît, dar pe noi au să ne trimită în judecată. Maiorul ne urăște și ar fi bucuros să găsească un motiv ca să ne ducă la pierzanie. În felul acesta s-ar justifica și pentru abuzurile și matrapazlîcurile lui și ar ieși basma curată.

— Și-apoi, ocnașii n-au să ne cruțe nici ei, or să dea toată vina pe noi, adăugă M-ki, pe cînd intram în bucătărie.

— Nici o grijă în privința asta, or să ne denunțe fără nici o milă, zise T-ki.

În afară de cei cîțiva nobili, se mai aflau în bucătărie și alții, cu totul vreo treizeci de ocnași. Toți aceștia se abținură de a lua parte la plîngerea celorlalți — unii de frică, alții încredințați că orice plîn-

[1] Tokarzewski Szymon (1823—1900) — autorul cărții *Șapte ani de ocnă*, membru al organizației poloneze țărănești care lupta pentru desființarea sistemului iobăgist și pentru independența Poloniei (n. red ruse).

gere este zadarnică, fiind sortită dinainte eșecului. Era aici și Akim Akimîci — vrăjmaș declarat și firesc al oricăror plîngeri, bune numai să tulbure disciplina și cursul normal al rînduielilor. Aștepta în tăcere și foarte liniștit sfîrșitul acestei afaceri, al cărei deznodămînt nu-l îngrijora cîtuși de puțin, fiind pe deplin încredințat de izbînda inevitabilă a ordinii și a voinței autorității constituite. Era aici și Isai Fomici, care, cuprins de o mare nedumerire, stătea cam plouat și asculta cu teamă și încordare tot ce vorbeam noi. Părea nespus de îngrijorat. Erau aici și toți polonezii, oameni din popor, care se alăturară și ei nobililor de neamul lor. Erau și cîțiva ruși, firi mai sfioase, oameni tăcuți și nevolnici, care nu îndrăzniseră să iasă împreună cu ceilalți și așteptau amăriți sfîrșitul acestei istorii.

Mai erau și cîțiva ocnași ursuzi și veșnic încruntați, oameni foarte hotărîți, de altfel, și neînfricați, dar care rămăseseră în bucătărie din încăpățînare, fiind convinși că toată afacerea asta cu plîngerea este prostie curată și nu va aduce nimic bun, ci doar noi necazuri. Avui impresia, totuși, că nu se simțeau tocmai la largul lor în acele clipe, căci nu mai aveau în priviri siguranța obișnuită. Deși n-aveau nici o îndoială despre urmările plîngerii — și desfășurarea evenimentelor avea să le confirme previziunile — se simțeau totuși ca niște înstrăinați care s-au desprins de comunitate, ca și cum și-ar fi trădat camarazii, lăsîndu-i pe mîna maiorului. Îl zării aici și pe Iolkin, șiretul țăran siberian, trimis la muncă silnică pentru falsificare de bani și care îi luase lui Kulikov toată clientela veterinară din oraș. Mai era și bătrînul cucernic din Starodub. Bucătarii rămăseseră toți pînă la unul la locurile lor, socotind, probabil, că, prin funcția ce o îndeplineau, făceau și ei parte din administrație și ca atare nu le-ar fi stat bine să se ridice împotriva ei.

— Bine, dar în afară de cei de aici, toată ocna s-a dus acolo, încercai eu să obiectez nehotărît, adresîndu-mă lui M-ki.

— Nu ne privește, mormăi B.

— Pentru noi ar fi fost mult mai rău dacă i-am fi urmat.

— Riscul nostru, dacă ieşeam, ar fi fost de o sută de ori mai mare în comparaţie cu al lor. *Je hais ces brigands.*[1] Îţi închipui cumva că plîngerea lor va avea vreun rezultat? Ce rost are să te bagi într-o tîmpenie evidentă!

— N-o să iasă nimic din toată afacerea asta, zise îndărătnic un bătrîn morocănos.

Almazov, care era şi el de faţă, se grăbi să-i ţină isonul.

— Ba o să iasă, că pe vreo cincizeci dintre ei o să-i treacă prin uliţa verde.

— A sosit maiorul! strigă cineva şi toată lumea se repezi lacomă spre ferestre.

Maiorul năvăli ca o furtună, furios, roşu la faţă, cu nişte ochi răi, care parcă împungeau de sub ochelari. Se opri hotărît, fără să rostească o vorbă, în faţa frontului. În asemenea împrejurări avea într-adevăr o îndrăzneală nemaipomenită şi nu se pierdea cu firea. Ce-i drept, aproape totdeauna era beat. Pînă şi chipiul lui slinos cu bandă portocalie şi epoleţii de argint înnegriţi aveau ceva sinistru în clipa aceea. Era însoţit de furierul Diatlov, un personaj foarte important, care era, de fapt, adevăratul administrator al temniţei fiindcă el le învîrtea pe toate, avînd o mare influenţă asupra maiorului; era un băiat deştept, şmecher, care-şi cunoştea interesul şi lungul nasului; nu era om rău şi de aceea ocnaşii erau mulţumiţi de el. În urma lor, întovărăşit numai de trei sau patru soldaţi, venea şi subofiţerul, care şi înghiţise, se vede, o săpuneală straşnică şi se aştepta, pesemne, la una şi mai cumplită. Deţinuţii, care rămăseseră cu capetele descoperite, se pare încă de cînd plecase subofiţerul să-l cheme pe maior, îşi îndreptară ţinuta, se cumpăniră de pe un picior pe altul şi rămaseră nemişcaţi, aşteptînd cu încordare cel dintîi cuvînt sau mai bine zis cel dintîi zbierăt al comandantului lor.

[1] Îi urăsc pe aceşti tîlhari (fr.) (n. t.).

Nu trebuiră să aştepte prea mult. La cel de-al doilea cuvînt, maiorul începu să strige cît îl ţinea gura ; aproape că turbase. Îl vedeam de la fereastră, alergînd prin faţa şirului de ocnaşi, repezindu-se în ei, interogîndu-i. Din cauza distanţei prea mari, nu puteam auzi nici întrebările lui, nici răspunsurile ocnaşilor. Îi auzeam doar ţipetele mai stridente :

— Răzvrătiţilor !... Vă mănîncă spinarea !... Instigatorii !... Tu eşti instigatorul ! Tu eşti !... sări el la unul.

N-auzirăm răspunsul. Dar după cîteva clipe îl văzurăm pe ocnaş ieşind din rînduri şi îndreptîndu-se spre corpul de gardă... După el porni altul, apoi altul...

— Vă trimit pe toţi în judecată ! Vă arăt eu... Dar acolo, la bucătărie, cine e ? răcni el, zărindu-ne prin ferestrele deschise. Toată lumea încoace ! Aduceţi-i pe toţi !

Furierul Diatlov se îndreptă spre bucătărie. Cînd auzi că noi n-avem de făcut nici o plîngere, se întoarse numaidecît şi raportă maiorului.

— Va să zică, n-au de făcut nici o plîngere ! rosti el, coborînd glasul cu două tonuri, cu vădită bucurie. Să vină, totuşi, aduceţi-i şi pe ei !

Ieşirăm cu toţii. Simţeam că ni se face ruşine ; toţi, de altfel, mergeam cu frunţile plecate.

— A, Prokofiev ! Şi Iolkin ; şi tu, Almazov... Haide, veniţi încoace şi înşiraţi-vă aici, ne zise maiorul, repezit dar cu glas ceva mai blînd, privindu-ne binevoitor. Şi tu eşti aici, M-ki... Scrie numele fiecăruia ! Diatlov, să-i treci pe toţi într-o listă : de o parte pe cei mulţumiţi şi de cealaltă pe cei nemulţumiţi ; pe toţi pînă la unul. Şi să-mi prezinţi mie lista... Vă trimit pe toţi în judecată ! Tîlharilor !

Ameninţarea cu lista îşi făcu efectul.

— Sîntem mulţumiţi ! se auzi, deşi cam nehotărît, un glas morocănos din rîndurile celor nemulţumiţi.

— Aha, mulţumiţi ! Cine e mulţumit ? Cei mulţumiţi să iasă înainte.

— Mulţumiţi, mulţumiţi ! se auziră şi alte cîteva glasuri.

— Sînteţi mulţumiţi, va să zică ! Inseamnă că aţi fost îndemnaţi ? Inseamnă că sînt printre voi instigatori, răzvrătiţi ? Cu atît mai rău pentru ei !...

— Dumnezeule, ce înseamnă asta ? se auzi un glas în mulţime.

— Care-i ăla ? Cine-a strigat ? zbieră maiorul, repezindu-se spre partea de unde răsunase glasul. Rastorguev, tu ai strigat ? La corpul de gardă !

Rastorguev, un băiat tînăr, înalt şi puhav la faţă, ieşi din rînd şi porni încet spre corpul de gardă. Nu strigase el, dar fiindcă maiorul îl indicase pe el, nu îndrăzni să-l contrazică.

— V-aţi îngrăşat şi vă vine să zburdaţi ! urlă în urma lui maiorul... Ia te uită ce fund a făcut, în trei zile nu-i dai ocol. Vă dibui eu pe toţi ! Să iasă înainte cei ce nu se plîng !

— Noi nu ne plîngem, înălţimea voastră ! răsunară în silă cîteva glasuri înăbuşite ; ceilalţi tăceau cu încăpăţînare. Maiorul atîta aştepta : găsise mijlocul să descurce lucrurile cît mai în grabă şi să termine pe cît se poate prin bună înţelegere.

— Aha, acum *nimeni* nu se mai plînge ! hotărî el grăbit. Am văzut eu cum stau lucrurile... Ştiam asta... Răzvrătiţii sînt de vină ! Vezi că printre ei trebuie să fie răzvrătiţi, urmă el către Diatlov ; caută să mi-i identifici. Ii aranjez eu... Şi-acum... Acum e timpul să porniţi la lucru. Toboşar, plecarea !

Asistă personal la formarea şi plecarea convoaielor. Ocnaşii porniră abătuţi şi muţi spre locurile de muncă, dar bucuroşi cel puţin că pot scăpa din ochii lui, depărtîndu-se cît mai repede. După plecarea convoaielor, maiorul se duse la corpul de gardă ca să-i „aranjeze“ pe „instigatori“, dar se pare că n-a fost prea crud cu ei. Ba se grăbi chiar să termine totul cît mai repede. Unul din cei pedepsiţi ar fi cerut, cică, iertare şi el l-a iertat numaidecît. Era limpede că maiorul se simţea alarmat, dacă nu chiar speriat de cele întîmplate. Oricum, în asemenea împreju-

rări o reclamaţie e un lucru spinos. Şi, cu toate că în cazul de faţă, plîngerea ocnaşilor nu putea fi socotită drept o reclamaţie, pentru că nu fusese făcută vreunui şef superior, ci maiorului însuşi, totuşi, faptul în sine era foarte neplăcut.

Ceea ce-l contraria mai cu seamă era faptul că protestul avusese un caracter general, că ocnaşii se răzvrătiseră în masă, cu orice preţ. „Instigatorii" fură imediat eliberaţi. De asemeni, şi hrana, începînd chiar de a doua zi, se îmbunătăţi considerabil. Dar această îmbunătăţire nu ţinu mult timp. Maiorul începu să vină acum mai des în temniţă şi de fiecare dată găsea prilej de a pedepsi cîte o neorînduială sau abatere. Subofiţerul nostru umbla îngrijorat şi zăpăcit şi parcă tot nu-şi putea veni în fire, atît de mult îl uluiseră cele întîmplate. Cît despre ocnaşi, mult timp după aceea nu se putură potoli; nu se mai frămîntau ca înainte, e drept, dar se vedea că rămăseseră adînc tulburaţi şi nemulţumiţi. Unii umblau tot timpul tăcuţi şi cu ochii în pămînt; alţii din cînd în cînd aduceau vorba bodogănind morocănos despre cele întîmplate. Mulţi îşi băteau joc de ei înşişi, voind parcă să se pedepsească pentru neghiobia de care dăduseră dovadă.

— Na-ţi-o frîntă că ţi-am dres-o ! zice unul.

— Culegi ce-ai semănat.

— Unde-i şoarecele care a vrut să lege clopoţelul de coada pisicii ?

— Ce mai, pe alde noi numai cu bătaia ne înveţi minte. Eu zic că am avut încă noroc că nu ne-a luat pe toţi la rînd.

— Iar eu zic că-i mai bine să te gîndeşti mai mult şi să trăncăneşti mai puţin, că-i mai sănătos ! se oţărăşte înciudat un altul.

— Dar tu ce eşti, dascăl, de mă-nveţi pe mine, mă ?

— Păi, dacă văd că nu ştii să-ţi ţii gura, te învăţ, ce să fac.

— Dar cine eşti tu, mă ?

— Pînă una alta, tot mai sînt om, da' tu...

— Porc de cîine, asta eşti...

— Ba tu ești...

— Ia lăsați gălăgia ! De ceartă vă arde acum ? se auziră glasuri din toate părțile.

În aceeași seară, adică în seara zilei cînd cu plîngerea, mă întîlnii cu Petrov în dosul cazărmilor, după ce ne întorsesem de la muncă. Mă căuta. Apropiindu-se, mormăi două-trei cuvinte de neînțeles, mai mult exclamații, dar tăcu numaidecît și porni îngîndurat alături de mine. Întîmplările din ziua aceea îmi apăsau greu pe suflet și crezui că Petrov avea să-mi dea vreo lămurire.

— Ia spune, Petrov, îl întrebai, ai voștri nu sînt supărați pe noi ?

— Cine să fie supărat ? îmi zise el, parcă trezindu-se din somn.

— Ocnașii, împotriva noastră... a nobililor.

— Dar pentru ce să se supere ?

— Pentru că n-am ieșit împreună cu ei să facem plîngere.

— Ce nevoie aveați să vă plîngeți ? îmi răspunse el, silindu-se parcă să înțeleagă ceea ce spuneam, doar nu mîncați de la cazan.

— Bine, frate, dar sînt și dintre ai voștri care nu mănîncă de la cazan, și cu toate astea au mers alături de voi. Tot așa trebuia să facem și noi... că doar sîntem de-o seamă.

— Ei asta-i, dumneavoastră de-o seamă cu noi ? întrebă el nedumerit.

Îl privii : nu mă înțelegea și nu-și dădea seama ce voiam să-i spun. Eu, în schimb, l-am înțeles foarte bine. Abia acum, pentru întîia oară, un gînd nedeslușit ce mi se cuibărise mai demult în minte, revenind tot mai insistent, iar în ultima vreme amenințînd să devină o obsesie, se lămuri pe deplin ; abia acum începui să-mi dau seama de ceea ce pînă atunci îmi părea că intuiesc cu greu în raporturile mele cu ocnașii. Am înțeles deodată că nicicînd ei nu mă vor primi în comunitatea lor, chiar dacă aș avea și zece condamnări, chiar dacă aș fi osîndit pe viață sau trimis la secția specială. Dar ceea ce n-am să uit niciodată este expresia feței lui Petrov

din clipa aceea. Întrebarea lui: „Ei asta-i, dumneavoastră de-o seamă cu noi?“ trăda atîta naivitate nedisimulată, o mirare atît de sinceră, încît mă întrebai dacă nu cumva ascunde o urmă de batjocură, un sîmbure de răutate, o ironie. Nici gînd, bineînțeles. Pur și simplu nu eram de-al lor și atîta tot. Tu mergi pe drumul tău, iar noi ni-l vom urma pe-al nostru; tu vezi-ți de treburile tale, iar noi de-ale noastre.

Aș fi jurat poate că după răzvrătire au să ne facă zile fripte și că viața pentru noi va deveni un iad. Și totuși, nimic din toate acestea nu s-a întîmplat; n-am auzit nici un cuvînt de dojană, nici o aluzie măcar, și nici vrăjmășia lor nu crescu din pricina aceasta. Continuau să ne sîcîie, cum ne sîcîiau și mai înainte, la orice prilej, și nimic mai mult. De altfel, nu se arătară supărați nici pe aceia care nu voiseră să-i susțină și rămăseseră ascunși în bucătărie, după cum nu le purtau pică nici celor ce strigaseră cei dintîi că n-au nici o nemulțumire. Nimeni, dar absolut nimeni nu pomeni o vorbă despre nimic, și mai ales acest din urmă lucru nu l-am putut înțelege niciodată.

VIII

PRIETENII

Mai apropiat mă simțeam, firește, de cei de seama mea, adică de „nobili“, și îndeosebi la început. Dar dintre cei trei foști nobili ruși care se aflau în temnița noastră — Akim Akimîci, iscoada A-v și cel condamnat pentru paricid — nu eram în relații și nu stăteam de vorbă decît cu Akim Akimîci. Drept să spun, și tovărășia lui o căutam numai la mare ananghie, ca să zic așa, cînd apăsarea singurătății amare și lîncezeala ucigătoare deveneau de neîndurat și nici nu întrezăream vreo posibilitate de a mă apropia de altcineva.

În capitolul precedent am încercat să-i împart pe ocnaşi pe categorii ; acum însă, după ce mi-am amintit de Akim Akimîci, cred că aş putea să mai adaug o categorie la cele arătate acolo. E adevărat că numai el făcea parte din această categorie — a ocnaşilor cu desăvîrşire impasibili, indiferenţi. Fireşte că n-am avut ocnaşi cu desăvîrşire indiferenţi, adică din aceia cărora să le fie totuna dacă trăiesc în libertate, ori în temniţă, şi nici nu cred să existe asemenea oameni. Şi totuşi, Akim Akimîci părea că face excepţie. De altfel, şi felul cum se instalase în cazarmă, pe-ndelete, părea să arate că e pregătit să rămînă acolo o viaţă întreagă ; tot ce avea în jurul lui, începînd cu salteaua, pernele şi bruma de gospodărie ce şi-o înjghebase — vesela şi ustensilele — erau aşezate într-o rînduială fără greş, menită să-l ajute a înfrunta mult timp curgerea vremii. Nici urmă de provizorat, de popas, de aşezare vremelnică. Urma să mai stea încă mulţi ani în temniţă, dar mă bate gîndul că nici nu i-a trecut vreodată prin minte să-şi închipuie clipa eliberării. Bănuiesc, de altfel, că şi împăcarea cu realitatea izvorîse nu din vrerea inimii lui, ci din acelaşi spirit de subordonare, propriu firii lui, ceea ce pentru el era totuna.

Omul acesta bun şi de treabă mi-a fost la început de mare ajutor cu sfaturile lui şi cu unele mici servicii ; şi totuşi, tovărăşia lui, trebuie s-o mărturisesc, îmi părea cîteodată atît de searbădă şi de monotonă, încît îmi agrava starea de adîncă deprimare în care mă cufundam. Şi cînd te gîndeşti că-i căutam tovărăşia tocmai pentru ca să mai alung puţin deznădejdea din suflet ! Simţeam nevoia să aud o vorbă vie, fie chiar plină de fiere şi de sarcasm, vorbe trăsnite, de om care şi-a pierdut orice răbdare, sau un scrîşnet, un cuvînt de ură, şi tot am fi putut poate să ne mai descărcăm puţin inima, revoltîndu-ne împreună împotriva soartei bicisnice ; dar el tăcea, şi-şi încheia în linişte lampioanele, ori povestea ce paradă straşnică avuseseră în anul cutare, şi cine era comandant de divizie, şi ce mulţumit rămăsese acesta, şi cum unele plutoane ieşiseră din

aliniere, și așa mai departe. Și toate acestea le spunea cu glas molcom și rar, cu glas monoton ca picurul apei în burlan. Nu se însuflețea nici cel puțin cînd îmi povestea că, pentru nu știu ce isprăvi în operațiunile din Caucaz, fusese decorat cu ordinul „Sf. Ana“ cu spade. Numai glasul îi devenea mai grav și mai impunător ; îl cobora cu un ton, iar cînd rostea cuvintele „sfînta Ana“ părea că le învăluie într-un nimb de taină, apoi timp de cîteva minute rămînea nemișcat, într-o tăcere solemnă... În acest prim an aveam clipe stupide cînd mă pomeneam (așa, din senin) că încep aproape să-l urăsc pe Akim Akimîci, fără să știu de ce, și îmi blestemam soarta că fusesem așezat pe priciuri cap la cap cu el. Dar nu trecea mult și în ceasul următor mă mustram în gînd pentru pornirea mea.

De altfel, toate acestea mi s-au întîmplat numai în primul an ; cu încetul ajunsei să mă împac cu firea lui Akim Akimîci și mi se făcu rușine de pornirile mele de pînă atunci. În orice caz, nu-mi aduc aminte să ne fi certat vreodată pe față.

În afară de acești trei nobili ruși, pe vremea mea mai erau acolo încă opt. Cu unii dintre ei legasem cunoștință mai strînsă și mă împrietenisem chiar, dar nu cu toți. Cei mai interesanți din ei erau însă cam nu știu cum, ciudați și din cale-afară de intoleranți. Cu doi din aceștia am fost nevoit în cele din urmă să evit a mai vorbi. Numai trei erau intelectuali în adevăratul înțeles al cuvîntului ; B-ki [1], M-ki și bătrînul J-ki [2] fost cîndva profesor de matematici, om de treabă și bun, dar cu multe ciudățenii și, cu toată învățătura lui, se pare, foarte mărginit la minte. Cu totul altfel erau M-ki și B-ki. Foarte bine m-am înțeles din capul locului cu M-ki : nu m-am certat niciodată cu el, îi purtam un mare respect, dar nu l-am putut iubi niciodată și nici

[1] Revoluționarul polonez Jozef Boguslawski — n ed. ruse).

[2] Józef Zochowski (1800—1881) — revoluționar polonez Pentru cuvîntarea sa revoluționară, ținută în 1848 la Varșovia, a fost condamnat la moarte, pedeapsa capitală fiindu-i apoi comutată în zece ani de ocnă (n ed. ruse).

n-am ajuns să mă ataşez de el cu adevărat. Era un om extrem de neîncrezător şi foarte îndîrjit, însă cu desăvîrşire stăpîn pe sine. Or, tocmai această prea iscusită stăpînire de sine avea darul să indispună pe oricine venea în contact cu el, căci simţea imediat că nu e omul care să-şi dezvăluie vreodată sufletul. Dar poate că greşesc judecîndu-l astfel. În orice caz, era o fire nobilă şi hotărîtă. Atitudinea lui de rezervă circumspectă şi abilitatea cam iezuitică pe care o manifesta în relaţiile cu oamenii lăsau să se întrevadă o tendinţă ascunsă de scepticism profund. Şi poate că marea lui dramă şi suferinţă era tocmai această dedublare sufletească, această luptă continuă între luciditatea necruţătoare a unui scepticism descumpănitor şi credinţa nestrămutată în temeinicia unor anumite convingeri personale şi nădejdi neîmplinite. De altfel, nici extraordinara lui putere de a se stăpîni şi nici îndemînarea cu care ştia să-şi echilibreze raporturile cu cei din preajmă nu-l putură opri să nutrească o ură neîmpăcată faţă de B-ki şi, prin forţa lucrurilor, şi faţă de prietenul său T-ki.

B-ki era un om bolnav, predispus la ftizie şi, din această cauză, irascibil şi nervos, dar, în fond, de o mare blîndeţe şi mărinimie. Nervozitatea lui bolnăvicioasă îl făcea neîngăduitor şi capricios. N-am putut suporta caracterul lui imposibil şi am căutat să-l evit, deşi n-am încetat să-l iubesc, în timp ce pe M-ki nu l-am iubit niciodată, cu toate că nu m-am certat niciodată cu el. Rupînd orice legături cu B-ki, a trebuit să le rup şi cu T-ki, acel tînăr de care am vorbit în capitolul precedent în legătură cu plîngerea ocnaşilor. Am făcut-o cu multă părere de rău, căci T-ki, deşi fără studii, era un om bun la inimă, plin de îndrăzneală şi curaj ; într-un cuvînt, era un tînăr foarte simpatic. Îl iubea şi-l respecta atît de mult pe B-ki şi avea pentru el atîta admiraţie, încît toţi cei care nu se arătau de acord, ori se certau cu prietenul lui, îi deveneau duşmani. Tot din cauza asta a rupt, se pare, şi prietenia cu M-ki, deşi a rezistat un timp destul de îndelungat. De altfel, toţi oamenii aceştia erau cu moralul serios

zdruncinat, înveninaţi la culme, nervoşi şi bănuitori. Era şi explicabil : pentru ei ocna era şi mai de neîndurat decît pentru noi, căci se aflau într-o situaţie cu mult mai grea decît a noastră. Fuseseră smulşi din sînul poporului lor şi aduşi departe de pămîntul ţării în care se născuseră. Unii erau condamnaţi pe termene lungi de zece, doisprezece ani, dar pentru ei nenorocirea pornea din faptul că îi judecau pe ocnaşi prin prisma unor idei preconcepute, nevrînd să vadă în cei din jurul lor decît nişte monştri, nişte fiare ; nu erau în stare, ba refuzau chiar să descopere în sufletul acestor oameni fie şi o singură trăsătură pozitivă, o fărîmă de bunătate, de omenie. Şi faptul acesta îşi avea explicaţia lui : prin forţa lucrurilor, printr-un concurs de împrejurări vitrege, ei au fost împinşi să adopte acest punct de vedere nefericit. Desigur că viaţa în temniţă însemna pentru ei un supliciu. Cu cerchezii, cu tătarii sau cu Isai Fomici se purtau blînd şi prevenitor, în schimb se fereau cu dezgust de orice apropiere cu ceilalţi ocnaşi. Numai bătrînul rascolnic le cîştigase stima.

Adusesem vorba de T-ki. Cînd au fost trimişi de la întîiul loc de recluziune spre a fi transferaţi în temniţa noastră, aproape că-l purtase tot timpul în braţe pe B-ki care, slab şi sleit de putere, nu era în stare să reziste la mers nici o jumătate de etapă. Fuseseră deportaţi mai întîi la U-gorsk, unde se simţeau mult mai bine ca în temniţa noastră. Dar se apucaseră acolo să întreţină corespondenţă, foarte inofensivă de altfel, cu deţinuţii dintr-un alt oraş şi pentru acest lucru s-a găsit cu cale ca toţi trei să fie transferaţi aici, mai sub ochii autorităţilor superioare. Cel de al treilea era J-ki. Pînă la sosirea lor, M-ki fusese singur. Cît trebuie să fi suferit în cel dintîi an de surghiun !

J-ki era bătrînul care tot timpul făcea rugăciuni şi de care am mai pomenit la începutul acestei istorisiri. Toţi condamnaţii noştri politici erau oameni tineri, prea tineri chiar ; numai J-ki trecuse de cincizeci de ani. Era, fireşte, un om cinstit, dar puţin cam ciudat. Ceilalţi doi, B-ki şi T-ki, nu-l puteau

suferi şi aproape că nu stăteau cu el de vorbă, socotindu-l încăpăţînat şi cam sucit. Nu ştiu dacă şi în ce măsură aveau dreptate. Cred însă că într-o temniţă — ca în orice alt loc unde oamenii sînt adunaţi grămadă cu de-a sila, şi nu de bunăvoie — ajungi mai lesne să te cerţi şi chiar să te urăşti decît în libertate. Cauzele sînt multiple. De altfel, şi J-ki era cam redus şi, poate, chiar nesuferit. Nu se înţelegea cu nici unul dintre fraţii lui de suferinţă. Eu personal, cu toate că n-am avut nimic de împărţit cu acest om, nu simţeam nici o dorinţă de a mă apropia de el. Se pare că îşi cunoştea bine domeniul de specialitate, matematica. Îmi aduc aminte că tot se căznea să-mi explice, într-o rusească stîlcită, un sistem de astronomie original, născocit de el. Mi s-a spus că scrisese chiar şi o carte cu acest subiect, de care însă cercul oamenilor de ştiinţă îşi bătuse joc. Eu cred că era puţin scrîntit la minte. Zile întregi se ruga în genunchi, ceea ce îi atrase stima întregii ocne, şi se bucură de această stimă a ocnaşilor pînă în clipa morţii. A murit sub ochii mei, în spitalul temniţei, răpus de o boală grea. Simpatia şi respectul ocnaşilor şi le cîştigase, de altfel, încă din prima zi, de cum păşise în temniţă, în urma unei ciocniri cu maiorul nostru. Străbătuseră uriaşa distanţă de la U-gorsk şi pînă la fortăreaţa noastră, fără să fi fost tunşi, sau raşi, încît părul şi barba le crescuseră ca la nişte sălbatici ; cînd se înfăţişară în halul acesta maiorului, acesta se înfurie de-a binelea pentru încălcarea regulamentului şi începu să urle ca un apucat, cu toate că ei nu aveau nici o vină.

— Uitaţi-vă la ei cum arată ! zbieră el. Ca nişte vagabonzi, ca nişte tîlhari !

J-ki. care nu prea înţelegea bine ruseşte, crezu că-i întreabă dacă nu cumva sînt tîlhari sau vagabonzi şi răspunse :

— Sîntem deţinuţi politici, nu vagabonzi.

— Cu-um ? Mai eşti şi obraznic ? urlă maiorul. La corpul de gardă ! O sută de beţe, imediat, chiar acum !

Bătrînul își primi pedeapsa ; se culcă cu fața la pămînt, fără să se împotrivească, și mușcîndu-și mîna cu dinții, îndură loviturile fără să geamă, nemișcat și îndărătnic. B-ki și T-ki fură introduși între timp în temniță. M-ki, care îi aștepta la poartă, se aruncă de gîtul lor, deși nu-i mai văzuse niciodată pînă atunci. Indignați de purtarea maiorului, îi povestiră scena crîncenă ce se petrecuse cu cîteva clipe mai înainte. M-ki îmi spuse mai tîrziu că nu-și putuse găsi locul la auzul celor întîmplate. „Nici nu mai știam ce-i cu mine ; eram indignat și tremuram ca într-un acces de febră. Îl așteptam pe J-ki la poartă, pe unde urma să intre, după ce avea să-și primească pedeapsa la corpul de gardă. Deodată portița se deschise : J-ki trecu pe lîngă mine cu fața palidă, cu buzele învinețite, crispate de un tremur abia stăpînit, străbătu fără să vadă pe nimeni mulțimea de ocnași adunați în curte la auzul că a fost pedepsit cu bătaia un nobil ; intră în cazarmă, se opri lîngă priciul ce-i fusese indicat și, fără să rostească o vorbă, îngenunchie și începu să se roage. Ocnașii rămaseră uluiți și totodată înduioșați peste măsură. „Cînd l-am văzut pe bătrînul acesta cu părul alb, care își lăsase în țară nevasta și copiii, spunea M-ki, cînd l-am văzut îngenunchind și rugîndu-se, după pedeapsa aceea rușinoasă și umilitoare, m-am repezit afară din cazarmă și două ceasuri am umblat năuc, de parcă eram beat..." De atunci ocnașii s-au pătruns de un respect extraordinar față de J-ki și-i arătau multă bunăvoință ; le plăcuse mai ales faptul că nu scosese nici un geamăt în timpul pedepsei corporale.

Respectul adevărului impune totuși o precizare importantă : atitudinea administrației în general față de nobilii deportați, oricine ar fi fost ei, ruși ori polonezi, nu poate fi judecată numai după acest singur exemplu. Din cazul relatat aici reiese că poți întîlni adesea un om crud și rău și că, dacă acesta se nimerește a fi comandantul unei temnițe și în această calitate prinde necaz pe un osîndit, soarta bietului om nu e de loc de invidiat. Trebuie să re-

cunoaştem însă că în Siberia, comandanţii temniţelor care dau tonul şi determină atitudinea celorlalţi şefi inferiori sînt foarte prudenţi faţă de condamnaţii nobili şi în unele cazuri manifestă chiar tendinţa de a fi mai îngăduitori decît faţă de ceilalţi ocnaşi din popor. Pricina e lesne de înţeles : mai întîi că toţi aceştia sînt şi ei nobili, şi apoi, s-au întîmplat cazuri cînd unii nobili nu acceptau să se lase bătuţi şi se năpusteau asupra călăilor, ceea ce ducea la urmări îngrozitoare ; în sfîrşit — şi cred că aici trebuie căutată cauza principală — e multă vreme de atunci, treizeci şi cinci de ani pe puţin, a fost trimis în Siberia un mare număr de nobili, care au ştiut să se impună prin purtarea şi ţinuta lor în întreaga Siberie, astfel încît autorităţile fură nevoite să adopte o atitudine corespunzătoare ; supunîndu-se acestei uzanţe, şefii ocnelor din timpul meu priveau şi ei pe nobilii-infractori dintr-o anumită categorie cu alţi ochi decît pe ceilalţi. Comandanţii mai mici se purtau după cum vedeau că se poartă şefii lor ierarhici, căutînd să se adapteze acestui fel de a privi lucrurile. De altfel, mulţi dintre ei, oameni mărginiţi la minte, criticau în sinea lor dispoziţiile celor mari şi ar fi fost tare fericiţi să li se îngăduie să se poarte după cum îi tăia capul, dar dorinţa nu le era împlinită. Aş avea motive temeinice să cred lucrul acesta şi iată de ce : gradul al doilea de muncă silnică, în care mă găseam şi eu şi care cuprindea ocnaşi iobagi, supuşi autorităţilor militare, era mult mai aspru decît gradul întîi (minele) ori cel de al treilea (munca în fabrică). Era mai aspru nu numai pentru nobili, dar şi pentru toţi ceilalţi ocnaşi, fiindcă administraţia şi organizaţia erau aici de tip militar, amintind foarte mult sistemul de organizare şi regimul unităţilor disciplinare militare din Rusia centrală. Comandanţii militari erau mai severi, regulamentul şi rînduielile mult mai aspre decît la celelalte categorii ; condamnaţii erau ţinuţi totdeauna cu lanţurile la picioare, veşnic închişi sau sub escortă — măsuri care nu se respectau cu atîta stricteţe şi în alte temniţe, cel puţin după spusele

ocnaşilor, şi fără îndoială că printre ei erau mulţi care cunoşteau foarte bine stările de acolo. Ar fi plecat toţi bucuroşi la munca în mine, pe care însăşi legea o considera ca fiind cea mai grea pedeapsă. Cît despre unităţile disciplinare, toţi acei ce trecuseră prin ele vorbeau cu groază şi ne încredinţau că în toată Rusia nu există loc de pedeapsă mai greu şi că Siberia e un rai faţă de chinurile şi mizeria din aceste fortăreţe ale unităţilor disciplinare.

Prin urmare, dacă şi în acest loc cu regim militar din cele mai stricte, sub ochii guvernatorului general, şi în ciuda primejdiei permanente (au existat cazuri) de a vedea unele persoane din afară, cu funcţii oficiale, informînd în orice moment, fie din răutate, fie din exces de zel funcţionăresc, pe cine trebuia cum că anumite categorii de infractori se bucură de îngăduinţa condamnabilă a cutăror comandanţi lipsiţi de simţul răspunderii, dacă şi în aceste condiţii, zic, deţinuţii de origină nobilă erau priviţi cu mai multă bunăvoinţă decît ceilalţi ocnaşi, înseamnă că ei se bucurau de un regim şi mai favorabil în cazul cînd făceau parte din categoriile întîi şi a treia. Prin urmare, ţinînd seama de locul în care mă aflam, eram în măsură să judec situaţia din întreaga Siberie. Cunoşteam tot ce se petrece în Siberia, iar povestirile auzite de la ocnaşii din categoria întîi şi a treia îmi confirmau concluziile. Într-adevăr, faţă de noi, nobilii, autorităţile locale arătau mai multă grijă şi prudenţă. Nu ne bucuram de nici o favoare în ce priveşte regimul de muncă şi întreţinere : aceeaşi muncă silnică, aceleaşi lanţuri şi lacăte. Într-un cuvînt, aceeaşi asprime ca şi pentru ceilalţi ocnaşi. De altfel, nici n-aveau cum să ne uşureze situaţia. Ştiu că în trecutul nu tocmai îndepărtat, dar apus o dată pentru totdeauna, au existat în acest tîrg atîţia denunţători şi intriganţi care se pîrau şi îşi săpau unii altora groapa, încît orice şef sau comandant se ferea să le dea apă la moară. Şi ce putea fi mai grav pe vremea aceea decît un denunţ cu învinuirea de îngăduinţă şi favoare faţă de o anumită categorie de infractori ? De aceea, fiecare

își păzea pielea și noi eram tratați la fel cu toți, excepție făcîndu-se într-o oarecare măsură în privința pedepselor corporale. Ce-i drept, cu mare plăcere ne-ar fi aplicat bătaia cu vergile, dacă am fi meritat-o, adică dacă ne-am fi făcut cu ceva vinovați. O cereau conștiincioasa împlinire a datoriei de slujbaș și egalitatea ocnașilor față de aplicarea pedepselor corporale. Dar așa, pe degeaba, cu ușurință, nu ne-ar fi bătut, lucru ce se întîmpla, bineînțeles, cu ocnașii din popor, mai cu seamă cînd aveau de-a face cu comandanți subalterni dornici cu orice prilej și cu orice preț să-și impună autoritatea. Am mai aflat că, auzind de întîmplarea cu J-ki, comandantul temniței noastre s-a făcut foc pe maior și i-a poruncit cu străşnicie să nu-și mai facă de cap. Așa spunea toată lumea. Se mai spunea la noi că pînă și guvernatorul general, care îndeobște se bizuia pe maior și chiar ținea întrucîtva la el ca la un conștiincios executor al ordinelor sale și om capabil, aflînd de povestea cu pricina, i-a făcut morală. Și maiorul nostru și-a băgat-o bine în cap. Mult ar fi dat el să poată pune mîna pe M-ki, pe care îl ura din pricina denunțurilor lui A-v, dar nu s-a încumetat să-l bată, deși căuta mereu prilejul și niciodată nu-l scăpa din ochi. Întîmplarea cu J-ki a ocolit tot orașul și opinia publică era împotriva maiorului ; mulți i-o reproșau în față, unii chiar cu vorbe mai puțin plăcute.

Mi-amintesc acum de prima mea întîlnire cu maiorul. Încă de la Tobolsk ne băgaseră în sperieți cu poveștile despre maior, pe mine și pe încă un nobil, cu care am pășit o dată pragul temniței. Despre caracterul urît al acestui om ne vorbiseră deportații nobili cu mare vechime în osîndă — douăzeci și cinci de ani — care se aflau pe atunci acolo și care ne-au întîmpinat cu multă simpatie, întreținînd legături cu noi în tot timpul șederii noastre la închisoarea de tranzit ; și, prevenindu-ne în ce privește viitorul nostru șef, ne-au făgăduit totodată să facă ce le va sta în putință prin intervențiile cunoștințelor lor, ca să fim cruțați de persecuții. Într-adevăr, cele trei

fiice ale guvernatorului general, care tocmai sosiseră din Rusia în vizită la tatăl lor, primiră din partea lor scrisori şi, se pare, reuşiră să-l convingă să facă ceva pentru noi. Dar ce putea face guvernatorul? Se mărgini să-i spună maiorului să se poarte mai cu luare-aminte cu cîţiva deţinuţi faţă de care duritatea nu-i de nici un folos. Pe la ceasurile trei după amiază ajunserăm la destinaţie, adică în acel oraş. Escorta care ne însoţea, pe mine şi pe un alt ocnaş din nobilime, ne conduse de-a dreptul în faţa tiranului şi stăpînului nostru. În aşteptarea lui, rămaserăm în antreu. Între timp, trimiseră să-l caute prin temniţă pe subofiţer. Nu sosi bine acesta, că se ivi în uşă şi maiorul. Faţa lui congestionată, buboasă şi rea făcu asupra noastră o impresie apăsătoare: parcă era un păianjen care se repede din colţul lui de pîndă asupra bietei muşte prinse în plasă.

— Cum te cheamă? se răsti el la celălalt ocnaş. Vorbea scurt, răspicat şi aspru, voind, pesemne, să ne bage în sperieţi chiar de la început.

— Cutare.

— Dar pe tine? continuă el, ţintuindu-mă cu privirea prin ochelari.

— Cutare, îmi spusei şi eu numele.

— Subofiţer! Bagă-i imediat în temniţă; să-i radă la corpul de gardă, după regulamentul civil... jumătate din cap, şi mîine să li se schimbe lanţurile! Ce fel de mantale sînt astea? De unde le aveţi? ne întrebă el deodată, observînd halatele noastre cenuşii cu cercuri galbene cusute în spate, pe care le primisem la Tobolsk şi în care ne înfăţişaserăm măriei sale. O fi vreo uniformă nouă! Negreşit, e o uniformă nouă... în proiect acolo... la Petersburg... mormăia el răsucindu-ne cînd pe unul, cînd pe celălalt. N-au nimic asupra lor? întrebă deodată pe jandarmul care ne escortase.

— Numai lucruri de îmbrăcăminte personală, înălţimea voastră, răspunse acesta, luînd poziţie şi tresărind. Toată lumea îl cunoştea şi se temea de el.

— Se reține totul. Li se lasă numai rufărie albă, cea colorată se reține. Lucrurile reținute se vînd la licitație, și banii realizați intră în casa temniței. Ocnașul n-are bunuri personale, urmă el privindu-ne cu asprime. Băgați de seamă, să vă purtați frumos ! Să n-aud plîngeri ! Altfel... pedeapsa vă așteaptă ! Pentru cea mai mică abatere — bătaia cu vergile !...

Mă simțeam doborît și toată seara am fost aproape bolnav din pricina acestei primiri, la care se mai adăogă și impresia pe care mi-o făcu dintru început viața de temniță, dar am mai vorbit de toate acestea.

Spuneam că nu se făceau nici un fel de înlesniri și excepții de la regimul general de muncă. Nimeni nu și-ar fi luat răspunderea unei asemenea abateri de la regulament, și totuși, la un moment dat, se încercă, ce-i drept o singură dată numai, să mi se facă o înlesnire, mie și lui B-ki, trimițîndu-ne timp de trei luni să lucrăm la cancelaria geniștilor. Toate astea se făcură neoficial, din inițiativa comandantului tehnic și oarecum în secret, adică toți acei ce trebuiau să știe știau cum stau lucrurile, dar închideau ochii. Aceasta s-a petrecut în scurtul interval de timp cînd l-am avut comandant la lucrări pe locotenent-colonelul G-kov. Omul acesta părea că ne-a fost trimis de providență ; n-a rămas la noi decît prea puțin, vreo șase luni, dacă nu mă înșel, sau poate și mai puțin, după care s-a întors în Rusia, lăsînd o amintire neștearsă în inimile tuturor ocnașilor. Nu că-l iubeau, dar pur și simplu îl adorau, dacă se poate folosi aici acest cuvînt. Cum a făcut-o, n-aș putea spune, dar știu că i-a cucerit din primul moment.

„E un adevărat părinte !" repetau într-una ocnașii, în tot timpul cît l-au avut ca șef de lucrări. Era, se pare, un chefliu și un petrecăreț fără pereche. Mic de statură, cu privirea îndrăzneață, sfidătoare ; față de ocnași era blînd și prietenos și-i iubea într-adevăr ca un părinte. De ce-i iubea atîta, n-aș ști să spun, dar de cîte ori întîlnea un deținut, nu putea să nu-i spună o vorbă bună, să nu facă o glumă, să

nu rîdă de el, şi, lucru foarte important, toate acestea cu o spontaneitate atît de firească, fără urmă de aer protector, de superioritate sau de îngăduinţă care să însemne cît de cît o bunăvoinţă de şef, de comandant. Era parcă unul de-al lor, un camarad, un prieten. Şi, cu tot democratismul său instinctiv, deţinuţii nu şi-au permis niciodată faţă de el vreo familiaritate sau lipsă de respect. Dimpotrivă. Deţinutul se lumina la faţă de îndată ce-l zărea pe comandant, îşi scotea căciula şi zîmbea numai ce-l vedea ca să se apropie. Iar dacă se întîmpla să-i spună şi o vorbă, fericirea lui nu mai cunoştea margini. Unii oameni au un dar extraordinar de a se face iubiţi şi populari.

Avea o înfăţişare falnică, călca apăsat, hotărît.

„Un vultur", ziceau ocnaşii, vorbind despre el. N-avea cum să le uşureze soarta, fiindcă nu era decît şeful lucrărilor de şantier, care, sub toţi comandanţii, se efectuau după un anumit tipic, conform rînduielilor stabilite o dată pentru totdeauna. Dar dacă se întîmpla să treacă pe la vreun şantier şi vedea că detaşamentul şi-a isprăvit lucrul, şi-a împlinit sarcina zilei, îi lăsa pe ocnaşi să se întoarcă la cazarmă mai înainte de a fi răsunat bătaia tobei. Deţinuţii îl iubeau pentru încrederea ce le-o arăta, pentru că nu avea susceptibilităţi meschine şi pretenţii absurde, nu se enerva la orice fleac de nimic, împroşcîndu-i cu vorbe jignitoare, ca ceilalţi şefi. Cred că dacă s-ar fi întîmplat să piardă o mie de ruble, cel ce le-ar fi găsit, chiar şi hoţul cel mai nărăvit din temniţa noastră, i le-ar fi dat înapoi. Sînt convins de aceasta. Cîtă dragoste şi simpatie arătară ocnaşii cînd aflară că se certase cu nesuferitul de maior ! Asta s-a întîmplat la o lună după sosirea lui. Maiorul îi fusese pe vremuri tovarăş de arme. Se întîlniră acum, după o lungă despărţire. Ca vechi prieteni, de bucurie, se puseră pe nişte chefuri fără sfîrşit. Dar prietenia lor se destrămă brusc. Se certară, şi G-kov deveni vrăjmaşul de moarte al maiorului. Se spunea că ar fi avut loc şi o bătaie, ceea ce n-ar fi fost de mirare, pentru că maiorului i se mai întîm-

plase să aibă scandaluri cu bătaie. Aflînd de asta, ocnașii nu mai puteau de bucurie : „Ce i se vîră-n suflet Ochilă-Scormonilă ? Ăla e un vultur, pe cînd al nostru..." și aci mai adăugau cîte o vorbă prea puțin măgulitoare pentru maior. Erau tare curioși să afle cine ieșise învingător din această încăierare și care din cei doi mîncase bătaie. Ba îmi vine să cred că dacă acest zvon s-ar fi dovedit neîntemeiat (și nu-i exclus să fi fost așa), ocnașii ar fi încercat o mare dezamăgire. „Ce mai vorbă, trebuie să-l fi scărmănat comandantul, ziceau ei, că de mic e mic, da-i voinic ; auziți, cică ălălalt s-a ascuns sub pat de frică." Curînd însă G-kov a plecat de la noi, spre marea tristețe a ocnașilor.

Comandanții ingineri erau toți oameni cumsecade ; se schimbară în trei sau patru rînduri pe vremea mea. „Dar n-o să mai avem unul ca ăsta, ziceau deținuții. Vultur, curat un vultur și un ocrotitor."

Și uite, acest G-kov ținea foarte mult la noi, nobilii, și spre sfîrșitul șederii sale, ne trimitea din cînd în cînd pe mine și pe B-ki la cancelarie, iar după ce plecă am început să lucrăm acolo destul de regulat. Printre ingineri erau oameni care ne simpatizau mult (dar mai ales unul). În cancelarie ne puneau să copiem diferite rapoarte, situații, conturi și dări de seamă, încît ni se îmbunătățise și scrisul, cînd veni deodată un ordin de sus să fim trimiși înapoi la munca reglementară de mai înainte ; avusese cineva grijă să ne denunțe ! De altfel, nu ne-a părut rău de loc, pentru că lucrul la cancelarie începuse să ne plictisească. După aceea, doi ani la rînd am umblat cu B-ki aproape nedespărțiți la aceleași munci, de obicei prin ateliere. Vorbeam adeseori de nădejdile și credințele noastre. B-ki era un om admirabil, dar avea niște idei și convingeri foarte ciudate, cu totul neobișnuite. Se întîmplă adesea la unii indivizi din categoria oamenilor foarte inteligenți să-și facă niște idei și concepții cu totul paradoxale. Dar din pricina suferințelor îndurate pentru ele, din pricina nenumăratelor sacrificii grele făcute în viață

pentru a le apăra şi a le păstra, orice încercare de-ai convinge să renunţe la ele este peste măsură de dureroasă şi chiar fără rost.

B-ki reacţiona dureros la orice obiecţie şi-mi răspundea totdeauna cu mult venin în glas. Cine ştie, poate că în unele privinţe avea mai multă dreptate decît mine, dar în cele din urmă ne văzurăm nevoiţi să ne despărţim, lucru pe care l-am făcut cu durere în suflet; se stabilise între noi o comuniune sufletească la care îi vine greu omului să renunţe, mai ales în asemenea împrejurări.

Cu anii, M-ki devenea din ce în ce mai trist şi mai posomorît. Îl rodea, se vede, deznădejdea. La venirea mea şi în primii mei ani de temniţă, era mai comunicativ, îşi deschidea mai des sufletul faţă de noi. Pe vremea cînd păşeam pragul temniţei, el intra în al treilea an de osîndă. La început se interesa mult de cele ce se întîmplaseră în lume între timp, căci, stînd închis, nu mai ştia nimic din ce se petrecuse afară; mă întreba, mă asculta, se frămînta. Dar la urmă, cu trecerea anilor, toate acestea pierdură pentru el orice interes, începu să-şi tăinuiască durerile în adîncul inimii, retrăgîndu-se tot mai mult în el însuşi, fără să lase putinţa să i se ghicească gîndurile. Cărbunii încinşi se acopereau cu cenuşă. Devenea din ce în ce mai îndîrjit şi mai răutăcios. *„Je hais ces brigands!"* îmi spunea el adesea, uitîndu-se cu ură la ocnaşi, pe care eu începusem acum să-i cunosc mai bine; dar nici un argument de-al meu în favoarea lor nu l-ar fi scos dintr-ale sale, atît de înverşunat era. Pur şi simplu, nu pricepea ce-i spuneam; cîteodată părea să încuviinţeze vorbele mele, pesemne fiindcă mă asculta distrat, dar a doua zi o lua de la început: *„Je hais ces brigands!"* Vorbeam cu el adeseori franţuzeşte, ceea ce-l făcu pe unul din supraveghetorii noştri de la lucrări, pionierul Dranişnikov, datorită cine ştie cărei întortochieri ascunse a creierului său, să ne poreclească „doftorii". M-ki se mai însufleţea numai cînd îşi amintea de mama lui.

— E bătrînă și bolnavă, îmi zicea el, și mă iubește ca pe ochii din cap. Stau și mă întreb dacă mai trăiește. Cît o fi suferit la gîndul că am fost bătut cu vergile...

Nefiind nobil, înainte de a fi deportat, M-ki fusese supus la pedeapsa corporală. Vorbind despre asta, se uita în altă parte și scrîșnea din dinți. În ultimul timp îl vedeam tot mai des plimbîndu-se de unul singur. Într-o zi, pe la douăsprezece, fu chemat la comandant, care îl primi cu un zîmbet vesel :

— Ei, bine, M-ki, ce-ai visat azi-noapte ? îl întrebă comandantul.

„Am tresărit, ne povestea mai tîrziu M-ki, de parcă mi-a străpuns inima cu vorba asta."

— Am visat că mi-a venit o scrisoare de la mama, răspunse el.

— Mai mult, gîndește-te la ceva mai mult, strigă comandantul. Ești liber ! Mama dumitale a făcut o petiție... și rugămintea i-a fost ascultată. Uite-i scrisoarea și iată și ordinul de a te pune în libertate. Poți să pleci din temniță chiar acum.

Se întoarse în mijlocul nostru palid, aproape nevenindu-i să creadă în vestea primită. Îl felicitarăm cu toții. Ne strînse mîinile cu mîna lui rece, tremurîndă. Veniră și mulți alți ocnași să-l felicite și cu toții erau bucuroși de norocul lui.

Rămase să-și împlinească termenul de deportare în orașul nostru, unde după un timp căpătă o slujbă. Venea des pe la temniță și ne aducea diferite știri, cînd îi sta în putință. Îl interesau îndeosebi veștile politice.

Dintre ceilalți patru, afară, va să zică, de M-ki, T-ki, B-ki și J-ki, doi erau tineri de tot, osîndiți pe termene scurte ; oameni fără școală, dar cinstiți, simpli și cumsecade. Al treilea, A-ciukovski, era simpluț de tot și nu trezea nici un interes, în timp ce al patrulea, B-m, om în vîrstă, ne făcea cea mai proastă impresie. Nu știu prin ce împrejurare a putut să nimerească în această categorie de infractori

și, de altfel, nici el nu se recunoștea vinovat de nimic. Era un om cu apucături grosolane, o fire meschină de mic-burghez, cu atitudini de băcan îmbogățit din înșelăciuni la cîntar și ciupeli la rest. Cu desăvîrșire incult, nu se interesa decît de meșteșugul lui. Era zugrav, dar un zugrav excepțional, admirabil. Curînd șefii aflară de priceperea lui și acum tot orașul îl cerea pe B-m să zugrăvească pereții și tavanele. În doi ani, zugrăvi aproape toate locuințele marilor slujbași din clădirile statului. Mulțumiți, aceștia îl răsplăteau cu bani, încît omul n-o ducea tocmai rău. Dar lucrul principal e că, împreună cu el, se duceau să lucreze, ca ajutoare, și alți trei camarazi, dintre care doi îi prinseseră foarte bine meșteșugul; ba unul dintre ei, T-jevski, începu să zugrăvească tot atît de bine ca și el. Maiorul nostru, care locuia și el tot într-o casă a statului, îl chemă la rîndul lui pe B-m și-i porunci să-i zugrăvească pereții și tavanul. Acesta, firește, se întrecu pe sine însuși; nici apartamentul guvernatorului general nu se putea compara cu al maiorului. Casa era cu un singur cat, cam veche și dărăpănată, cu un aspect destul de jalnic, iar pe dinăuntru era zugrăvită ca un palat; maiorul nu mai putea de bucurie. Spunea adesea oricui se nimerea, frecîndu-și mîinile cu satisfacție, că are de gînd să se însoare. „Cum să nu mă însor, cînd am o casă ca asta?“ adăuga el foarte serios. Era din ce în ce mai mulțumit de B-m și, pe lîngă el, și de cei ce-l ajutau. Zugrăvitul casei ținu o lună. În acest timp, maiorul își schimbă cu totul părerea despre ai noștri și începu chiar să-i ia sub protecția sa pe toți osîndiții politici. Ajunse pînă acolo, încît într-o zi trimise să-l cheme pe J-ki.

— J-ki, zise el, te-am jignit, am pus să te bată fără vină, știu asta. Îmi pare rău. Înțelegi? Eu, eu recunosc că am greșit!

J-ki răspunse că-l înțelege foarte bine.

— Înțelegi tu că *eu*, șeful tău, te-am chemat să-ți spun asta și să-ți cer iertare? Îți dai tu seama ce înseamnă asta? Ce ești tu pentru mine? Un vierme!

Şi nici atît : eşti un ocnaş ! Iar eu, prin graţia lui dumnezeu [1], sînt maior. Maior, înţelegi tu ?

J-ki răspunse că o înţelege şi pe asta.

— Ei bine, vreau să mă împac cu tine. Dar îţi dai seama de fapta mea ? Înţelegi tu măreţia atitudinii mele ? Eşti tu în stare s-o simţi şi s-o preţuieşti cum se cuvine ? Gîndeşte-te : eu, eu, maior... ş.a.m.d.

J-ki însuşi mi-a povestit întreaga scenă. Va să zică, tot mai exista o urmă de simţire omenească în făptura acestui beţivan trăsnit şi zăpăcit. Dacă ţinem seama de concepţiile şi de gradul lui de cultură, atunci fără îndoială că o asemenea faptă era cu totul vrednică de atenţie. Dar poate şi starea de ebrietate în care se găsea în acel moment contribuise în bună parte la o astfel de hotărîre.

Maiorul nu-şi văzu visul cu ochii ; nu se mai căsători, deşi fusese hotărît să-şi caute o nevastă îndată ce casa avea să fie gata. În loc de însurătoare, nimeri pe banca acuzaţilor şi primi ordin să demisioneze. Se dezgropară şi alte păcate mai vechi : mai înainte fusese şeful poliţiei din oraş... Această lovitură îl izbi pe neaşteptate. Cînd auziră vestea, ocnaşii nu-şi mai încăpură în piele de bucurie. Pentru ei a fost o adevărată sărbătoare, un triumf ! Se zice că maiorul plîngea ca o muiere, vărsînd şiroaie de lacrimi. Dar n-a avut încotro. Trebui să-şi dea demisia, să vîndă cei doi cai suri, şi apoi tot ce mai avea, pentru ca pînă la urmă să ajungă chiar în mare mizerie. Îl întîlneam uneori după aceea, în nişte haine civile ponosite, pe cap cu o şapcă cu cocardă ; le arunca ocnaşilor o privire încruntată. Dar toată autoritatea lui se dusese pe apa sîmbetei. În uniformă, era zeu, despot, spaima tuturor. Acum însă, în surtucul lui civil, îşi pierduse aureola de altădată şi aducea cu un lacheu. De, haina-l face pe om... !

[1] Expresia aceasta — o redau întocmai — putea fi auzită odinioară nu numai din gura maiorului nostru : mulţi comandanţi mărunţi o foloseau pe vremea mea, mai ales cei făcuţi din grade inferioare (n. aut.).

IX

EVADAREA

Scurt timp după demiterea maiorului nostru, în temniță survenіră schimbări radicale. Munca silnică fu desființată și, în locul ocnei, luă ființă o temniță militară a departamentului de război, după modelul unităților disciplinare din întreaga Rusie. Drept urmare, nu se mai aduceau deținuți din categoria a doua, condamnați de gradul al doilea la ocnă și deportare, ci numai osîndiți de instanțele militare, cu alte cuvinte oameni care nu-și pierduseră drepturile civile, soldați ca toți ceilalți, dar care, fiind condamnați, erau încarcerați, pe termene relativ scurte (șase ani cel mult), iar după ispășirea pedepsei reintrau în batalioanele lor ca simpli soldați, ca și mai înainte. Ce-i drept, recidiviștii veneau și acum cu condamnări la douăzeci de ani de temniță. Și înainte avuseserăm o secție militară, dar numai pentru că n-aveau unde să-i ducă pe soldați. Acum, însă, toată temnița se transformase în închisoare militară. Bineînțeles, ocnașii civili care se aflau acolo dinainte, adevărații ocnași, lipsiți și de toate drepturile civile, însemnați cu fierul roșu și cu capul ras pe jumătate, fuseseră lăsați în temniță pînă la împlinirea termenului pedepsei ; dat fiind însă că alții noi nu mai veneau, iar cei vechi, pe măsură ce-și împlineau pedeapsa, erau puși în libertate, însemna că după zece ani n-avea să mai rămînă în temniță nici un condamnat la ocnă.

Secția specială a fost menținută și primea din cînd în cînd noi condamnați pentru crime deosebit de grave, trimiși aici de departamentul de război, pînă la înființarea în Siberia a unei ocne cu un regim de muncă silnică supragrea. În fond, felul nostru de viață nu se schimbă întru nimic : munca și disciplina rămîneau aceleași ca și mai înainte, ba chiar și rînduielile rămaseră aproape aceleași, atîta doar că șefii erau alții, iar aparatul administrativ devenise mai complicat. Temnița era administrată de un ofițer superior, ajutat de un comandant de com-

panie, avînd sub ordinele lui alți patru ofițeri care făceau de gardă cu rîndul. Paznicii-invalizi fură și ei înlocuiți cu doisprezece subofițeri și un plutonier-magazioner. Ocnașii fură împărțiți în grupe de cîte zece oameni și dintre ei se aleseră caporali, bineînțeles, nominal, fără a li se atribui efectiv și gradul respectiv ; cum se și cuvenea, Akim Akimîci era și el printre cei aleși. Dar toată instituția aceasta nouă și toată temnița, cu șefii, gradații și deținuții ei, rămaseră ca și înainte sub ordinele directe ale comandantului fortăreței. Cam la asta s-au redus de fapt toate schimbările. Bineînțeles, la început ocnașii se tulburară grozav : se adunau grupuri-grupuri și ascultau curioși veștile noi, comentau, discutau, căutînd să ghicească firea noilor șefi, dar cînd băgară de seamă că de fapt toate rămăseseră ca mai înainte, se potoliră, și viața își reluă cursul ei obișnuit. Important era însă că scăpasem cel puțin de maior ; toată lumea respiră ușurată, și parcă se mai învioră. Expresia de veșnică teamă pieri din ochii și de pe fețele ocnașilor ; fiecare știa acum că la nevoie avea dreptul să se plîngă șefului și că numai din greșeală se putea întîmpla ca un nevinovat să fie pedepsit în locul celui vinovat. Chiar și rachiul continua să fie adus ca și mai înainte, cu toate că în loc de paznici-invalizi aveam acum gradați. Toți aceștia se dovediră a fi oameni cumsecade, înțelegători și îngăduitori, care își dădeau seama de rostul lor. E drept că la început se mai găsea cîte unul lipsit de experiență care voia să se arate tare și mare, crezînd că poate să se poarte cu deținuții ca în armată, dar curînd se dumeriră și ei cum stau lucrurile. Iar celor care erau mai grei de cap, avură grija să le deschidă ochii înșiși ocnașii. Se întîmplară și cîteva ciocniri mai grave, cu deznodămînt neașteptat. Ocnașii ispiteau cu băutura pe respectivul gradat, îl îmbătau, apoi, cînd își venea în fire, îl lămureau în așa chip ca să poată înțelege că, de vreme ce băuse cu ei, trebuia să-și bage mințile în cap... Pînă la urmă, gradații renunțară la încercarea lor de a lupta împotriva obiceiurilor statornicite în ocnă și priveau cu nepăsare,

sau, mai bine zis, se făceau că nu văd cum se introduce şi se vinde rachiul în temniţă. Mai mult, ca şi vechii paznici, se duceau şi ei la tîrg şi aduceau osîndiţilor pîine albă, carne şi, în sfîrşit, tot ce trebuia şi putea fi adus fără vreun neajuns. Ce rost au avut toate schimbările acestea, pentru ce a fost nevoie să se instituie aici o unitate disciplinară — n-am putut pricepe niciodată. Totul s-a petrecut pe la sfîrşitul termenului meu de ocnă. Vreo doi ani a mai trebuit însă să stau sub regimul noilor rînduieli.

Ar trebui oare să descriu în aceste rînduri toată viaţa mea de aici, toţi anii petrecuţi în temniţă? Cred că nu. Dacă m-aş apuca să înşir tot ce-am văzut şi am îndurat de-a lungul acestor ani, ar însemna să scriu un număr de capitole de două, de trei, sau de patru ori mai mare decît cele scrise pînă acum. Dar o astfel de povestire ar deveni, fără voia mea, monotonă, şi deci obositoare. Tot ce-aş mai putea povesti şi-ar găsi corespondentul într-o variantă sau alta a capitolelor precedente, mai cu seamă dacă din cele relatate pînă acum cititorul a reuşit să-şi facă o idee cît de cît clară asupra vieţii osîndiţilor de gradul al doilea. Cedînd unui îndemn lăuntric, am vrut să înfăţişez temniţa şi viaţa mea de acolo într-o descriere expresivă şi edificatoare. Nu ştiu dacă am reuşit s-o fac. În orice caz, nu sînt eu cel mai indicat să mă pronunţ în privinţa aceasta. Cred, însă, că ar trebui s-o sfîrşesc aici. Unde mai pui că aducerile aminte din acest trecut îndepărtat au darul dureros de a răscoli cîteodată tăciunii ce mai mocnesc sub spuza vremii. De altfel, cred că nici n-aş putea să-mi mai aduc aminte de tot ce mi-a fost dat să văd acolo. Ultimii ani, nu ştiu cum, mi s-au şters din minte. Sînt convins că multe lucruri le-am uitat cu desăvîrşire. Mi-aduc aminte, de pildă, că aceşti ani, cu nimic deosebiţi unul de altul, s-au scurs încet, trist, că zilele îmi păreau lungi şi monotone ca picurul apei de pe acoperiş în timpul ploilor de toamnă. Mi-aduc aminte, de asemeni, că numai o dorinţă arzătoare a reînvierii, a renaşterii, nădejdea într-o

viață nouă îmi dădeau puteri să rabd, să nu cad strivit de deznădejde. Îmi strînsei deci voința în chingile hotărîrii de a rezista cu orice preț: număram zilele, una după alta, și cu toate că mai rămîneau încă o mie în care trebuia să sufăr, eram fericit a doua zi că puteam să mai scad una, că aveam mai puțin de socotit, zicîndu-mi că au rămas nouă sute nouăzeci și nouă din o mie. Mi-aduc aminte, iarăși, că, deși aveam în jurul meu sute de alți frați de suferință, mă istoveam într-o singurătate înfiorătoare, care cu timpul mi-a devenit scumpă. Cu sufletul stingher, în mijlocul acestei mulțimi de ocnași, îmi revedeam în gînd, pas cu pas, viața pe care am trăit-o, îmi analizam trecutul, îmi cîntăream concepțiile și faptele pînă în cele mai mici amănunte și mă judecam singur cu toată asprimea; de multe ori chiar îmi binecuvîntam destinul că îmi dăruise această singurătate, fără de care nici nu m-aș fi supus acestei judecăți severe și nici nu m-aș fi încumetat să întreprind o asemenea revizuire totală a vieții mele de pînă atunci. Ce nădejdi încolțiră atunci în inima mea! Eram hotărît, îmi făgăduiam, îmi juram că nu vor mai fi în viața mea de aci înainte nici greșeli și nici căderi de felul acelora pe care le avusesem. Îmi schițai pentru viitor programul unei vieți noi, hotărît să-l urmez întocmai. O credință oarbă, renăscută, îmi spunea că aveam să îndeplinesc, că puteam să îndeplinesc tot ce îmi propuneam. Așteptam cu încăpățînare, apelam cu patimă la libertatea ce avea să vină... Voiam să-mi încerc din nou puterile, într-o nouă luptă. Uneori mă cuprindea o nerăbdare febrilă... Acum însă, îmi vine dureros de greu să-mi mai aduc aminte de frămîntarea mea de atunci... Bineînțeles, toate acestea sînt lucruri prea personale, care nu pot avea importanță decît pentru mine... Dar le-am scris fiindcă mă gîndesc că oricine mă va putea înțelege, pentru că oricine ar simți la fel dacă i s-ar întîmpla să-l lovească nenorocul de a fi trimis în temniță, în floarea vîrstei și în deplinătatea puterilor.

Dar să lăsăm asta !... Poate că ar fi mai bine să mai povestesc ceva pentru a nu încheia prea brusc însemnările mele.

Uite, chiar acum mi-a trecut prin minte că poate va fi cineva curios să mă întrebe : era situația de așa natură încît nimeni să nu poată fugi din temniță și în toți anii aceștia n-a evadat chiar nimeni de acolo ? Am spus că deținutul care a îndurat doi-trei ani de temniță începe să prețuiască anii făcuți și, fără să vrea, ajunge la socoteala că e mai bine să-și îndure pedeapsa pînă la capăt, fără altă bătaie de cap cu noi riscuri și belele, ca să devină la urmă om liber într-o colonie oarecare. Dar socoteala aceasta și-o fac de obicei numai deținuții cu pedepse de cîțiva ani ; cei condamnați pe termen lung sînt mai dispuși să încerce... La noi nu prea am avut însă asemenea cazuri. Care să fi fost explicația, nu știu : sau din pricină că erau tare fricoși ocnașii, sau fiindcă supravegherea și paza erau prea severe, sau din cauză că localitatea însăși nu oferea în multe privințe condiții mai prielnice pentru asta (orașul era așezat în mijlocul stepei) ? E greu de spus. Cred mai degrabă că fiecare din aceste cauze luate în parte ar da de gîndit, influențînd hotărîrea, iar toate la un loc constituiau o piedică serioasă. Într-adevăr, era foarte greu să poți fugi din temnița noastră. Cu toate acestea, s-a făcut și pe vremea mea aici o încercare de evadare : doi ocnași, și încă dintre infractorii cei mai gravi, s-au hotărît să riște...

După demiterea maiorului, A-v (iscoada lui printre ocnași) rămase singur, fără protector. Tînăr încă, firea lui abia începea să se contureze și să se așeze în făgașul vîrstei. În general era un om îndrăzneț, hotărît și cu mintea foarte ageră. Ar fi urmat probabil să se ocupe cu tot felul de matrapazlîcuri, dacă ar fi fost pus în libertate, dar nu s-ar mai fi lăsat prins atît de prostește ca prima dată, pentru a nimeri tocmai la ocnă. Deocamdată făcea pare-se exerciții asidue ca să deprindă meșteșugul de a confecționa buletine de identitate false. Cel puțin așa reieșea din discuțiile deținuților. Se spunea că făcuse

încercări de acest fel încă de cînd umbla prin bucătăria maiorului şi că de pe urma lor se alesese cu un cîştig frumuşel. Într-un cuvînt : acest om ar fi fost în stare, cred, să facă orice pentru a-şi schimba o dată soarta. Am avut prilejul să-i cunosc sufletul şi să-l văd în toată hidoşenia ; cinismul lui, care mergea pînă la cea mai neruşinată insolenţă, pînă la bătaia de joc rece, calculată, era dezgustător. Îmi vine să cred că dacă în momentul cînd i-ar fi venit pofta, de pildă, să bea o cinzeacă de rachiu, n-ar fi găsit alt mijloc s-o aibă decît ucigînd un om, n-ar fi şovăit o clipă s-o facă, dacă ar fi fost sigur că nu se va afla. La ocnă mai învăţase să fie chibzuit şi calculat. Asupra lui îşi îndreptase atenţia Kulikov de la secţia specială, pentru ca mai tîrziu să evadeze împreună.

De Kulikov am mai vorbit. Trecuse de mult de vîrsta tinereţii, dar era un om plin de viaţă, de energie şi de putere, înarmat cu nenumărate şi variate cunoştinţe din diverse domenii practice. Se simţea plin de forţă şi voia să mai trăiască ; oameni ca el rămîn dornici de viaţă pînă la adînci bătrîneţi. Şi dacă ar fi fost să mă mir că nimeni din temniţa noastră nu încearcă să fugă, în primul rînd m-aş fi mirat de Kulikov. Dar Kulikov se hotărîse. Care din amîndoi avea mai multă înrîurire asupra celuilalt, Kulikov ori A-v, n-aş putea să spun, cert este însă că şi unul, şi celălalt erau oameni hotărîţi, gata la orice, şi foarte potriviţi pentru o astfel de acţiune. Aşa se face, dar, că se împrietenîră.

Kulikov se bizuia, se vede, pe dibăcia lui A-v, care trebuia să pregătească actele de identitate. A-v era nobil, făcea parte din lumea bună, şi asta făgăduia mai multă variaţie în viitoarele aventuri ; principalul era să ajungă în Rusia. Cine ştie cum s-au înţeles şi ce planuri şi-au făurit ; de un lucru puteam fi sigur, însă, că speranţele lor depăşeau cu mult cadrul obişnuitelor hoinăreli prin Siberia. Kulikov, care avea un talent actoricesc înăscut, putea să joace tot felul de roluri în viaţă şi să se bizuie pe însuşirile lui, în orice caz era încredinţat că viaţa de evadat

îi va oferi multă variație. Temnița era apăsătoare, de neîndurat pentru oamenii cu o personalitate atît de puternică. Se înțeleseră deci să fugă împreună.

Dar, în condițiile închisorii noastre, o evadare fără complicitatea unui soldat de pază era dinainte sortită eșecului. Trebuiau, în prealabil, să cîștige de partea lor pe unul din soldații care îi escortau în mod obișnuit. Printre soldații unui batalion din cele încazarmate în fortăreață se găsea un polonez în vîrstă, om brav, serios și, desigur, vrednic de o soartă mai bună. Venise în Siberia tînăr încă ; mînat de dorul locurilor natale, dezertase. Fu prins, pedepsit și ținut doi ani într-o unitate disciplinară. Reîntors la regiment, se resemnă și își făcu serviciul cu o rîvnă deosebită. Pentru zelul său i se dădu gradul de caporal. Era un om ambițios, cu multă încredere în forțele lui și conștient de propria-i valoare. De altfel, vorbea și se purta ca omul care-și cunoaște prețul. L-am zărit și eu de cîteva ori printre soldații care ne păzeau ; de altminteri, și polonezii îmi vorbiseră de el. Aveam impresia că dorul lui de acasă se preschimbase într-o ură surdă, neîmpăcată. Era vădit că nu s-ar fi dat înapoi de la nimic, și Kulikov nu greșise alegîndu-l tovarăș de fugă. Îl chema Koller. Se sfătuiră, deci, și hotărîră ziua. Ne aflam în iunie în toiul căldurilor. Clima orașului nostru era constantă, mai ales vara, lucru foarte prielnic hoinarului. Plecarea direct din fortăreață era cu neputință, căci tot orașul e situat pe o colină, într-un loc deschis, iar brîul de păduri ce-l înconjoară se află la o mare depărtare. Cei doi erau obligați să-și schimbe mai întîi înfățișarea, îmbrăcînd haine civile obișnuite și pentru asta trebuiau să ajungă într-una din mahalalele orașului, unde Kulikov avea ascunzătoarea lui și-și punea la cale petrecerile tăinuite. Nu se știe dacă binevoitorii lui de aici știură să păstreze pînă la capăt secretul. E de presupus că da, deși desfășurarea ulterioară n-a confirmat acest lucru și chestiunea a rămas oarecum nelămurită. În acel an, o fată cu purtări îndoielnice, plăcută la înfățișare, poreclită Vanka-Tanka și care locuia la un capăt al ma-

halalei, își începuse activitatea ce-i promitea un viitor strălucit și care în cele din urmă a și fost încununată de succes, după cum a dovedit-o timpul. I se mai zicea și „Foc și Pară“. Se pare că nici ea nu fusese străină de toată afacerea asta. Aproape un an, Kulikov cheltuise pentru ea sume însemnate. În dimineața zilei sorocite, cînd se alcătuiră detașamentele de lucru, cei doi manevrară în așa fel încît să fie trimiși ca ajutoare împreună cu Șilkin, meșter zidar și sobar, care urma să tencuiască cazărmile goale ale unităților plecate în tabără. A-v și Kulikov trebuiau să ajute la căratul materialelor. Koller potrivi lucrurile să fie ales el ca paznic însoțitor; deoarece pentru trei ocnași regulamentul prevedea însă doi soldați de pază, i se încredință și un recrut tînăr pe care să-l învețe, în calitatea lui de caporal, cum se escortează deținuții. Mare înrîurire trebuie să fi cîștigat cei doi fugari asupra lui Koller, de vreme ce se hotărîse să-i urmeze, el, om serios, cuminte și chibzuit, după ce făcuse atîția ani de armată, dintre care ultimii cu mult succes, bucurîndu-se de încrederea comandanților.

Ajunseră la cazărmi pe la ora șase dimineața. Erau cu desăvîrșire singuri. După ce lucrară aproape un ceas, Kulikov și A-v îi spuseră lui Șilkin că se duc la atelier să vadă pe cineva și să ia și o unealtă de care aveau nevoie. Trebuiau să fie isteți și să-i spună totul cu glasul cel mai firesc. Șilkin era orășean, sobar de meserie, pipernicit și uscățiv la înfățișare, cam tăcut, dar foarte șiret și ager la minte. Acest om care ar fi putut să-și petreacă toată viața în jiletcă și halat, după moda moscovită, ajunsese, printr-un capriciu al soartei și după multe peregrinări, în temnița noastră cu o condamnare pe viață, în rîndul celor mai fioroși ucigași militari, la secția specială. Ce făcuse ca să merite o pedeapsă atît de grea, nu știu; dar n-am observat la el niciodată semne de cine știe ce mare nemulțumire; era totdeauna foarte liniștit și numai din cînd în cînd se îmbăta ca un birjar, dar și atunci se purta cu multă cumințenie. Fugarii noștri, firește, nu-i împărtăși-

seră taina, dar trebuiau să fie cu băgare de seamă, pentru că meşterul era grozav de ager. Kulikov îi făcu semn cu ochiul cum că, adică, s-ar duce să aducă rachiul pe care îl aveau ascuns în atelier din ajun, lucru care-l mişcă pe Şilkin ; nu avu nici un fel de bănuială şi rămase singur cu recrutul, în vreme ce Kulikov, A-v şi Koller se îndreptară spre locul fixat în mahalaua oraşului.

Trecu o jumătate de ceas ; cei plecaţi nu se mai întorceau. Şilkin rămase pe gînduri şi deodată îl cuprinse bănuiala. Îşi aduse aminte că Kulikov părea într-o dispoziţie cam neobişnuită, că de vreo două ori parcă-i şoptise ceva lui A-v, în orice caz, îi făcuse semn cu ochiul, asta o văzuse bine. Observase şi la Koller ceva neobişnuit : ce rost avea, de pildă, ca înainte de a pleca să-l dădăcească atîta pe recrut ce să facă şi cum să se poarte în lipsa lui ? ! Într-un cuvînt, cu cît Şilkin îşi verifica mai mult impresiile, cu atît bănuielile îi sporeau. Între timp vremea trecea, cei trei nu se mai întorceau ; neliniştea lui ajunse la culme. Îşi dădea seama de primejdia ce-l paşte ; bănuielile administraţiei puteau să cadă şi asupra lui. Aveau să creadă că fusese înţeles cu ei şi că-i lăsase să plece, cunoscîndu-le planul ; dacă mai întîrzia să dea şi de veste, aceste bănuieli puteau să prindă şi mai mult temei. N-avea timp de pierdut. Îşi mai aduse aminte că între Kulikov şi A-v se legase în ultimul timp o strînsă prietenie, că erau mereu împreună, că se tot depărtau de ceilalţi, plimbîndu-se prin dosul cazărmii, că mereu aveau să-şi şoptească ceva, de parcă s-ar fi sfătuit. Îşi aduse aminte în cele din urmă că şi atunci îl încercase un gînd de bănuială, cum că ei... Privi spre soldatul de pază ; acesta, rezemat de puşcă, căsca şi se scobea în nas cu cea mai nevinovată nepăsare, aşa încît Şilkin socoti că nu face să-şi mai piardă timpul împărtăşindu-i bănuiala lui, ci pur şi simplu îi spuse să meargă cu el pînă la atelier. Voia să întrebe mai întîi dacă trecuseră pe acolo cei trei din echipa lui. Nimeni nu-i văzuse. Şilkin nu mai avu nici o îndoială : „Dacă s-ar fi dus în vreo mahala să bea şi să pe-

treacă, cum mai făcuse de multe ori Kulikov, n-avea nici un rost să se ascundă şi mi-ar fi spus, că nu era cine ştie ce mare lucru, chibzuia în gînd Şilkin. Dar nu, aici e altceva." Şilkin se hotărî şi, fără să se mai întoarcă la cazarma unde lucra, porni întins spre temniţă.

Ajunse acolo abia pe la ora nouă; se înfăţişă plutonierului-major şi-i spuse cum stau lucrurile. Acesta rămase trăsnit, ba la început nu-i veni să creadă. Bineînţeles că Şilkin i le spuse toate acestea numai ca pe o părere a lui, ca pe o bănuială. Plutonierul-major alergă imediat la maior; maiorul se repezi şi el fără multă zăbavă pînă la comandant. După un sfert de oră fură luate toate măsurile de trebuinţă şi se făcu un raport guvernatorului-general. Era vorba de nişte ocnaşi de mîna întîi, criminali cunoscuţi, şi evadarea lor putea atrage aspre mustrări de la centru. Pe bună dreptate ori nu, A-v figura printre condamnaţii politici; Kulikov era osîndit la muncă silnică fără termen şi trimis la secţia specială, deci, arhidelincvent, ba şi militar pe deasupra. Nu se mai întîmplase să evadeze vreunul de la secţia specială. Îşi aduseră aminte cu acest prilej că, după regulament, doi paznici sau cel puţin unul trebuie să însoţească pe fiecare din deţinuţii de la secţia specială, cînd se duce la lucru. Această regulă fusese încălcată, astfel încît fiecare îşi avea partea lui de vină şi trebuiau să se aştepte la mari neplăceri. Se trimiseră numaidecît curieri în toate volostiile, în toate satele din împrejurimi, ca să dea de veste autorităţilor locale despre fuga celor doi ocnaşi, precum şi semnalmentele lor. Poteri de cazaci porniră să-i caute. Se expediară adrese speciale în toate judeţele şi în toate guberniile vecine... Ce să mai spun, mare tulburare şi spaimă pe capul şefilor.

Cu totul altfel de tulburare domnea în temniţă. Pe măsură ce se întorceau de la lucru, ocnaşii aflau vestea cea mare, care umbla din gură în gură; fiecare o primea cu o profundă şi tainică bucurie. Inimile ocnaşilor tresăriră ca la o chemare scumpă...

Pe lîngă faptul că această întîmplare împrăştiase deodată monotonia apăsătoare a zilelor nesfîrşite din temniţă şi răscolise furnicarul, era vorba în primul rînd de o evadare, o evadare ce-şi găsea răsunet şi încuviinţare în toate sufletele, făcînd să vibreze coarde de multă vreme amuţite ; un fel de nădejde, de îndrăzneală tulbura toate inimile, îndemnîndu-le să creadă în putinţa unei schimbări a soartei. „Iată că unii au putut să fugă ! De ce, adică, n-am putea şi noi ?..." Şi fiecare, muncit de acest gînd, se simţea alt om, prindea curaj şi se uita la ceilalţi cu un aer provocator. Toţi ocnaşii luară o înfăţişare mîndră şi-i priveau pe subofiţeri cu un fel de superioritate. Cum îşi poate oricine închipui, toţi şefii se iviră numaidecît. Comandantul nu întîrzie nici el. Ai noştri îi priveau cutezător, aş spune chiar cu oarecare dispreţ, păstrînd o tăcere gravă, care părea că trădează gîndul tuturor : „Sîntem şi noi buni la ceva !" Toată lumea se aştepta, bineînţeles, la vizita şefilor. Nimeni nu se îndoia de asemeni că se vor face şi percheziţii minuţioase ; de aceea ascunseseră dinainte totul, ştiind cît sînt de grozavi şefii, cînd le vine la cap mintea de pe urmă. S-a întîmplat întocmai cum prevăzuseră ocnaşii : se făcu un tărăboi mare, toate fură întoarse pe dos, căutară şi scotociră peste tot şi, cum era şi de aşteptat, nu găsiră nimic. La muncile de după-amiază oamenii fură scoşi sub escortă îndoită. Seara, ofiţerii şi subofiţerii de gardă veneau aproape în fiecare minut ; numărătoarea se făcu o dată mai mult ca de obicei şi, tot ca de obicei, în vreo două rînduri se greşi. Din pricina aceasta se produse o nouă zăpăceală : toţi ocnaşii fură scoşi în curte, în front, şi se mai făcu o dată numărătoarea. După aceea ne mai numărară încă o dată şi prin cazărmi... Într-un cuvînt, a fost o harababură nemaipomenită.

Dar ocnaşilor puţin le păsa de toate acestea. Se ţineau şi priveau cu multă siguranţă şi, după cum e şi firesc în astfel de împrejurări, întreaga seară păstrară o ordine şi o disciplină desăvîrşită : „N-aveţi de ce vă lega, adică, totul e în ordine".

Pe de altă parte, şefii se întrebau, fireşte, dacă nu cumva printre ocnaşi se aflau şi unii complici ai fugarilor, şi puseră să fie supravegheaţi şi să se spioneze orice convorbire a ocnaşilor, spre marele haz al acestora. „Ehei, treburile astea nu se fac cu martori şi complici !" ziceau ei. „Ţi-ai găsit cine să lase urme : om, nu glumă, Kulikov ăsta, darămite A-v — nici dracu nu le mai dă de capăt ! Au lucrat, vorba aceea, ca la carte. Ce mai oameni trecuţi prin ciur şi dîrmon ! Ăştia se strecoară pe unde n-ai crede !" Pe scurt, faima lui Kulikov şi a lui A-v crescuse nemăsurat : toţi se mîndreau cu ei. Se simţea de pe acum că isprava lor va rămîne în amintirea ocnaşilor pînă la cea mai depărtată generaţie, supravieţuind, poate, ocnei însăşi.

— Cutezători oameni ! ziceau unii.

— Cine spunea că de aici nu se poate fugi ?... Uite că s-a putut, au fugit băieţii ! adăugau alţii.

— Au fugit ! Au fugit ! îi îngîna cu severitate un al treilea. De, ai ţinut socoteala de ce fel de oameni sînt ? Te pui tu pe lîngă ei ?

În orice altă împrejurare, ocnaşul căruia i se adresau aceste cuvinte ar fi răspuns imediat cum s-ar fi cuvenit, ca să-şi apere onoarea, dar acum tăcu mîlc. „Ce-i drept, nu-s toţi ca A-v, sau Kulikov ; întîi trebuie să arăţi ce poţi şi pe urmă..."

— Chiar aşa, măi fraţilor, de ce stăm noi aici ? rupse iar tăcerea un ocnaş care şedea liniştit lîngă fereastra bucătăriei, cu obrazul proptit în podul palmei ; vorbea cu glas tărăgănat, puţin cîntat, cuprins parcă de un nemărginit alean, dar cu un simţămînt ascuns de mare mulţumire. Ce sîntem noi, ce facem aici ? Trăim fără să trăim şi sîntem morţi fără să murim... Vai de capul nostru !

— La naiba ! Nu te poţi lepăda de temniţă ca de o cizmă veche ; ai aruncat-o din picior, şi gata ! Ce te văicăreşti aşa ?

— Dar Kulikov, cum ?... nu-l răbdă inima şi se amestecă un flăcău tînăr, înflăcărat şi, cum s-ar zice, cu caşul încă la gură.

— Kulikov ! se oţărî un altul, privindu-l chiorîş pe flăcăiaş. Ehei, Kulikov ! ca şi cum ar fi spus că alde Kulikov nu prea găseşti pe toate drumurile.

— Da' nici cu A-v nu mi-i ruşine...

— D-apoi cum ? ! Ăsta îl duce de nas şi pe Kulikov, numai să vrea. E dat naibii.

— Or fi ajuns departe ? Tare aş vrea, măi fraţilor, să ştiu cam unde au răzbit pînă acum.

Aici discuţia deveni şi mai aprinsă, mergînd la mare amănunt : cît de departe au ajuns evadaţii ? Şi ce direcţie au apucat ? şi în ce parte ar fi fost mai bine să fi fugit ? care-i volostia cea mai apropiată ? Se găsiră, printre ocnaşi, cunoscători ai împrejurimilor. Toţi îi ascultau cu luare-aminte. Cînd veni vorba de locuitorii din satele vecine, cu toţii fură de părere că nu sînt oameni săritori şi de nădejde. Apropierea oraşului i-a cam stricat ; nu le-ar da ajutor fugarilor pentru nimic în lume ; dimpotrivă, i-ar prinde; ca să-i dea pe mîna autorităţilor.

— Pe-aci ţăranul e păcătos. Văleu, că tare-i rău ţăranul prin părţile astea !

— Aşa-i. Rău şi colţos. Să nu te dai pe mîna lui.

— Siberianul e omul dracului ! Pentru o nimica toată îţi pune gheara-n gît !

— Lasă că nici ai noştri...

— Fireşte, care pe care, mai încape vorbă ? Nici cu ai noştri nu-i bine de glumit.

— Om trăi şi om vedea ; de aflat tot o să aflăm noi ceva.

— Crezi că au să-i prindă ?

— Nu se lasă ei prinşi în ruptul capului ! strigă unul mai îndîrjit, izbind zdravăn cu pumnul în masă.

— De, după cum le-o fi norocul.

— Ei bine, fraţilor, zise Skuratov, dacă eu aş încerca să fug vreodată, cred că nu m-ar prinde nimeni.

— Pe tine, mă ?

Şi toată lumea începu să rîdă în hohote ; unii se făceau că nici nu vor să-l asculte. Dar Skuratov avea mîncărime la limbă.

— Nici dracu nu m-ar prinde, urmă el hotărît. Stau şi mă gîndesc cîteodată şi mă mir eu însumi de ceea ce aş fi în stare să fac : m-aş ascunde şi în gaură de şarpe şi tot nu m-aş lăsa prins.

— Halal ! Dar ce te faci cînd te-o răzbi foamea ? Să vezi cum mi te mai duci întins să ceri un codru de pîine de la primul ţăran.

Alte hohote de rîs.

— Pentru un codru de pîine ? Asta să i-o spui lui mutu !

— Ia, nu mai face pe grozavul. Parcă nu ştim noi pentru ce v-au adus aici, pe tine şi pe moş-tu Vasea ; v-aţi apucat de-aţi omorît moartea vacilor [1].

Hohotele de rîs se înteţiră. Ocnaşii posaci se uitau cu şi mai multă indignare.

— Minciuni ! urlă Skuratov cît îl ţinu gura, scorneli de ale lui Mikitka, că el ne-a scos vorbe d-astea ; şi barem să fi pomenit de mine, dar el despre Vaska a spus-o, iar pe mine m-au amestecat în ciorbă alte guri sparte. Eu sînt de fel din Moscova şi umblu hoinar de cînd eram de-o şchioapă. Ţin minte că, încă pe atunci, dascălul se tot căznea să mă înveţe carte, mă trăgea de urechi şi-mi spunea : „Zi după mine «Miluieşte-mă, doamne, şi slavă ţie, că mare-i bunătatea ta...» şi aşa mai departe". Iar eu îndrugam după el : „M-au dus la poliţie, că mare-i bunătatea ta, şi aşa mai departe". Din copilărie mă îndeletniceam cu de-alde astea...

Un nou val de rîsete îi acoperi vorbele, spre deplina mulţumire a lui Skuratov, care ţinea să-l facă pe caraghiosul temniţei. Curînd însă îl părăsiră şi se întoarseră la convorbirea serioasă. Vorbeau mai cu seamă bătrînii şi cei pricepuţi în astfel de treburi. Ocnaşii mai tineri, ori mai tăcuţi din fire, ascultau plini de admiraţie pentru ştiinţa lor şi întindeau gîtul ca să nu le scape nici o vorbă ; o mulţime de lume se adunase la bucătărie ; bineînţeles, printre noi nu se afla nici un subofiţer. În prezenţa lor nu

[1] Cu alte cuvinte, au omorît un moş ori o babă, bănuiţi de a fi făcut farmece din pricina cărora mureau vitele. Aveam şi noi în temniţă un astfel de ucigaş (n. aut.).

s-ar fi vorbit atît de deschis. Printre cei ce ascultau cu nesaț îmi atrase atenția mai ales un tătar scund, cu pomeții ieșiți în afară, cu o înfățișare de altfel foarte comică. Îl chema Memetka; nu știa aproape de loc rusește și nu pricepea mai nimic din tot ce vorbeau ceilalți, dar se înghesuia și el în mulțime și asculta cu luare-aminte, cu un fel de voluptate, numai ochi și urechi.

— Ei, ce zici, Memetka, iakși[1]? se agăță de el într-o doară Skuratov, căruia nimeni nu-i mai dădea nici o atenție.

— Iakși! uh, iakși! îngînă Memetka înviorat, scuturîndu-și căpățîna în semn de încuviințare. Iakși!

— N-au să-i prindă? Iok?

— Iok! Iok! Și Memetka da mereu din cap, de data aceasta gesticulînd cu aprindere.

— Care va să zică, bate șaua, să priceapă iapa, hai?

— Așa, așa, iakși, răspundea Memetka.

— Ei, dacă spui tu, iakși să fie!

Și Skuratov îi dădu una peste căciulă, de i-o îndesă pînă peste ochi, apoi ieși plin de voie bună din bucătărie, lăsîndu-l pe Memetka nedumerit.

O săptămînă întreagă disciplina fu neînchipuit de aspră în temniță; se vorbea de cercetări amănunțite prin împrejurimi. Nu știu cum se făcea, dar ocnașii aflau totdeauna ce măsuri lua administrația pentru prinderea fugarilor. În zilele dintîi, veștile păreau cu totul prielnice pentru aceștia: le pierise orice urmă. Ocnașii rîdeau pe înfundate, în bătaie de joc, fiind cu desăvîrșire liniștiți în ce privește soarta lor.

— N-au să le dea de urmă, să vedeți că n-au să-i prindă, ziceau ei cu satisfacție.

— Ia-i de unde nu-s! Au luat-o la sănătoasa!

— Adio și n-am cuvinte! Așteaptă-mă oricînd, că mă-ntorc curînd!

Se știa că toți țăranii din împrejurimi erau în picioare și scotoceau prin locurile cele mai ascunse, prin păduri și prin văgăuni.

[1] Bine (în lb. tătară) (n. t.).

— Prostii ! ziceau ai noştri batjocoritori. De bună seamă că s-au ascuns la vreun om de-al lor.

— Negreşit ! Doar nu-s din cei care pornesc la întîmplare, înainte de a-şi fi netezit drumul.

Presupunerile mergeau şi mai departe : unii îşi dădeau cu părerea că poate fugarii stau ascunşi undeva prin oraş, în vreo pivniţă, aşteptînd să treacă alarma şi să le mai crească părul. N-aveau decît să rămînă aşa, ascunşi, o jumătate de an, sau chiar un an încheiat, după care puteau s-o ia din loc şi să plece în linişte mai departe...

Într-un cuvînt, ocnaşii erau vădit dispuşi să vadă lucrurile acestea într-o aureolă cam romantică. Cînd, deodată, la vreo opt zile după evadare, se răspîndi zvonul că s-a dat de urma fugarilor. Bineînţeles, un asemenea zvon absurd fu întîmpinat cu tot dispreţul ; dar spre seară zvonul se confirmă. Ocnaşii începură să dea semne de nelinişte.

A doua zi de dimineaţă, se spunea în oraş că fugarii fuseseră prinşi şi că aveau să fie aduşi la temniţă. După-amiază se dădură şi unele amănunte : fuseseră prinşi într-un cătun, la şaptezeci de verste de oraş.

În sfîrşit, veni şi o ştire precisă. Sergentul-major, întorcîndu-se de la maior, anunţă fără ezitare că evadaţii urmează să fie aduşi la corpul de gardă chiar în seara aceea. Fuseseră prinşi, nu mai încăpea nici o îndoială. Ar fi greu de redat impresia pe care o produse ocnaşilor această ştire ; mai întîi se înfuriară, pe urmă îi cuprinse un fel de tristeţe apăsătoare. Curînd însă băgai de seamă că parcă le veni din nou pofta de zeflemea. Dar de data aceasta îşi băteau joc nu de urmăritori, ci de fugarii ghinionişti. La început o făcură numai cîţiva, apoi numărul lor spori ; rămîneau mereu îngînduraţi doar ocnaşii mai aşezaţi şi mai cu scaun la cap, pe care batjocurile nu-i puteau scoate dintr-ale lor. Priveau cu dispreţ mulţimea nesocotită şi îşi frămîntau gîndurile în tăcere.

Ce să zic, pe cît fuseseră de slăviţi înainte Kulikov şi A-v, pe atît erau de beşteliţi acum. Ocnaşii îşi băteau joc de cei prinşi cu satisfacţia unor ranchiunoşi,

ca şi cînd ar fi îndurat o mare jignire şi umilire din partea lor. Iar în semn de dispreţ nemărginit lansară în cele din urmă vorba că fugarii n-au putut rezista foamei şi s-au dus într-un cătun să ceară pîine ţăranilor. Era cea mai umilitoare vorbă care se putea spune despre un evadat. De altfel, nici una din presupunerile făcute nu se adeveri ulterior. Evadaţii fuseseră urmăriţi pas cu pas şi descoperiţi ; ei se afundară atunci în pădure, dar pădurea fu încercuită din toate părţile. Văzînd că nu mai au nici un mijloc de scăpare, fugarii hotărîră să se predea. N-aveau altceva mai bun de făcut.

Seara, cînd evadaţii fură aduşi legaţi de mîini şi de picioare, între jandarmi, toţi ocnaşii se repeziră pe la garduri să vadă ce-o să se întîmple cu ei. Dar nu zăriră decît trăsura maiorului şi pe-a comandantului, care aşteptau la corpul de gardă. Evadaţii fură băgaţi „la secret", încătuşaţi, şi a doua zi li se întocmiră actele de trimitere în judecată. Batjocura şi dispreţul camarazilor încetară de la sine, cînd se aflară amănuntele : toţi ştiau acuma că fugarii fuseseră siliţi să se predea, fiindcă erau împresuraţi din toate părţile. Din acest moment, ocnaşii arătară din nou multă simpatie faţă de soarta celor doi fugari nefericiţi, urmărind desfăşurarea procesului.

— O să le ardă cîte o mie de bice, ziceau unii.

— O mie ! Îi omoară în bătăi, îşi dădeau cu părerea alţii.

— Poate că A-v o să capete numai o mie, dar celălalt nu mai scapă, că doar e de la specială.

Dar se înşelară şi unii, şi alţii. A-v se alese numai cu cinci sute de lovituri ; judecătorii ţinuseră seama de faptul că se purtase bine pînă atunci şi că era la prima lui abatere. Kulikov primi, se pare, vreo mie cinci sute de lovituri. Atît pedeapsa, cît şi executarea ei, fu îndeajuns de uşoară. Şi A-v şi Kulikov erau oameni deştepţi şi nu căutară să amestece pe nimeni în afacerea lor ; mărturisiră că fugiseră direct din fortăreaţă, fără să mai treacă şi pe la altcineva. Cel mai mult îmi păru rău de bietul Koller. Pierduse totul, pînă şi cea din urmă nădejde : căpătă o pe-

deapsă mai aspră decît toţi, două mii de lovituri, şi fu trimis ca deţinut undeva în altă temniţă. A-v fu bătut uşor, cu milă ; îl ajutară mult şi doctorii. Dar continua să-l facă pe grozavul şi nu înceta să se laude că acum e gata la orice, că nu-i mai e teamă de nimic şi că va face o ispravă şi mai grozavă. Kulikov rămase acelaşi om potolit şi de treabă şi, după ce-şi primi pedeapsa, se reîntoarse în temniţă, ca şi cum între timp nu s-ar fi întîmplat nimic. Dar ocnaşii nu-l mai priveau cu aceiaşi ochi, cu toate că el nu se schimbase întru nimic, ştiind să se impună ca şi înainte prin cunoştinţele şi priceperea lui ; ei însă nu-i mai purtau acelaşi respect şi vorbeau cu el cu mai multă familiaritate. Într-un cuvînt, de la această evadare neizbutită, faima lui Kulikov scăzu mult în ochii deţinuţilor. Ce mult înseamnă pentru unii succesul...

X

IEŞIREA DIN OCNĂ

Toate acestea s-au întîmplat în ultimul an al vieţii mele de ocnă. Anul cel din urmă mi-a rămas tot atît de bine întipărit în minte ca şi cel dintîi ; mai cu seamă mi-au rămas vii în memorie ultimele luni. Dar să lăsăm aceste amănunte la o parte. Voi spune numai că în acel an, cu toată nerăbdarea mea de a-mi sfîrşi cît mai repede pedeapsa, viaţa în ocnă mi s-a părut mult mai uşoară decît în toţi anii precedenţi. În primul rînd, pentru că aveam acum mulţi prieteni şi multe cunoştinţe printre ocnaşi, care ajunseseră la convingerea că sînt un om cumsecade. Mulţi dintre ei îmi erau prieteni credincioşi şi mă iubeau cu adevărat.

Pionierul, petrecîndu-ne pe mine şi pe camaradul meu, la ieşirea din temniţă, numai că nu plîngea şi, în luna care a urmat după liberare, venea aproape în fiecare zi să ne vadă în camera ce ne fusese dată

ca locuință provizorie într-o anexă a unei clădiri publice. Şi totuşi, au fost şi unele făpturi aspre, uricioase, care nu mi-au adresat nici un cuvînt pînă la sfîrşit, numai ei ştiu din ce pricină, şi de care nu m-am putut apropia niciodată. Parcă ne despărţea, ca să zic aşa, un zid de nestrăbătut.

În acest din urmă an m-am bucurat în general de un regim mai blînd decît în toţi anii precedenţi ai detenţiei mele. Am găsit printre slujbaşii militari din oraş unele cunoştinţe, chiar vechi colegi de şcoală, cu care am reînnodat legăturile. Prin intermediul şi cu ajutorul lor puteam să primesc bani, să scriu familiei şi să obţin cărţile de care aveam nevoie. Ani de-a rîndul nu mai citisem o carte şi nu ştiu dacă îşi poate închipui cineva bucuria ciudată şi emoţia ce mă cuprinse în clipa cînd putui să-mi arunc ochii pe cea dintîi carte în temniţă. Mi-aduc aminte că am început s-o citesc seara, după ce fură zăvorîte uşile cazărmii, şi că n-am lăsat-o din mînă toată noaptea, pînă în revărsatul zorilor. Era un număr dintr-o revistă, care mi-a părut atunci un mesaj din altă lume ; existenţa mea trecută îmi răsări deodată viu şi desluşit în faţa ochilor şi, după cele citite, încercam să-mi dau seama cît de mult rămăsesem în urma vieţii şi dacă cei de acolo apucaseră să păşească departe în lipsa mea ; căutam să ghicesc frămîntările lor, să aflu ce probleme îi preocupă. Mă agăţam de fiecare cuvînt, încercînd să pătrund cu grijă înţelesul slovelor ; citeam printre rînduri, mă străduiam să găsesc desluşirea tainică şi părerile asupra trecutului care-mi era cunoscut ; căutam urme cu privire la tot ce ne frămîntase şi ne preocupase pe vremea mea ; şi cît de trist am fost cînd a trebuit să-mi mărturisesc că eram străin de viaţa cea nouă, că nu mai aveam o legătură vie cu societatea ! Trebuia să înnod această legătură, să fac cunoştinţă cu noua generaţie. Mă năpusteam avid mai ales asupra articolelor semnate de vreun cunoscut, un om care-mi fusese cîndva apropiat... Dar cele mai multe nume îmi erau necunoscute ; alţi oşteni intraseră în luptă ; eram dornic să-i cunosc pe toţi şi mă simţeam dez-

nădăjduit că aveam la îndemînă atît de puţine cărţi şi că îmi era atît de greu să mi le procur. Mai înainte, pe vremea vechiului maior, era cu neputinţă să strecori o carte în temniţă. Dacă se găsea vreuna la percheziţie, ar fi urmat o ploaie de întrebări : cum ai primit-o, de unde, de la cine ? Ai, va să zică, legături ascunse cu cei din afară ?... Şi ce-aş fi putut răspunde la asemenea întrebări ? De aceea, trăind fără cărţi, mă închideam tot mai mult în mine însumi, punîndu-mi întrebări, cărora trebuia să le găsesc dezlegarea şi al căror înţeles mă chinuia cîteodată amarnic... Nu-i atît de uşor să redai toate acestea.

Intrasem în temniţă iarna şi tot iarna urma să fiu pus în libertate, în aceeaşi zi a lunii respective. Cu cîtă nerăbdare aşteptam venirea iernii, cu cîtă mulţumire vedeam că vara e pe sfîrşite, că frunzele copacilor îngălbenesc şi că se vestejeşte iarba pe cîmpii. Dar iată că trecu şi vara ; începu să şuiere apoi vîntul de toamnă şi cei dintîi fulgi căzură legănîndu-se... Sosise, în sfîrşit, această iarnă, atît de mult aşteptată ! Presimţind libertatea, inima îmi bătea surd, neliniştit. Lucru ciudat însă : cu cît trecea vremea, cu cît se apropia termenul eliberării, cu atît deveneam mai potolit şi mai răbdător. Iar în ultimele cîteva zile ce-mi mai rămaseră de făcut ocnă, m-am surprins pur şi simplu minunîndu-mă : mi s-a părut că am devenit calm şi indiferent pentru ceea ce urma să vină şi mă învinuiam de nepăsare şi nesimţire. Mulţi ocnaşi pe care îi întîlneam în curte, după ce ne întorceam de la lucru, veneau să stea de vorbă cu mine şi să mă felicite.

— Curînd, curînd, că doar cît a mai rămas, ai să scapi şi dumneata de aici, Alexandr Petrovici, şi ai să ne laşi singuri pe noi, bicisnicii.

— Dar dumneata, Martînov, mai ai încă mult de aşteptat ? îl întrebai.

— Eu ? Ehei, încă şapte ani de chin...

Oftă, se opri, privind cu ochi tulburi în depărtări, de parcă ar fi vrut să dezlege taina zilelor viitoare... Da, mulţi ocnaşi mă fericeau sincer, din toată inima. Mi se părea chiar că toată lumea era acum mai bine-

voitoare și mai prietenoasă față de mine. Începusem să mă desprind din mijlocul lor, nu mai aparțineam lumii din care făceau parte, și-și luau rămas bun de la mine. K-cinski, un tînăr nobil polonez, blînd și liniștit din fire, se plimba deseori, ca și mine, prin curtea temniței. Nădăjduia să-și păstreze sănătatea, făcînd cît mai multă mișcare în aer curat, drept compensare a nopților înăbușitoare din cazarmă.

— Aștept cu nerăbdare punerea dumitale în libertate, îmi zise el într-o zi, cu zîmbetul pe buze, pe cînd ne plimbam împreună. Cînd vei părăsi temnița, *voi ști atunci* că-mi mai rămîne doar un singur an de ocnă și apoi scap și eu.

Aș vrea să spun aici, în treacăt, că din pricina izolării și a lipsei unui contact permanent cu viața din afară, închipuirea noastră exaltată ne arăta libertatea mult mai liberă decît este ea în realitatea de toate zilele. Ocnașii înclină întotdeauna să exagereze conținutul adevărat al libertății de dincolo de zidurile închisorii și aceasta se întîmplă cît se poate de firesc oricărui deținut. Ordonanța zdrențuroasă a unui ofițer ne părea un rege, un ideal al omului liber, în comparație cu ocnașul, pentru că n-avea lanțuri la picioare, nu era ras în cap și umbla fără paznic după el.

În ajunul liberării mele, în amurg, făcui pentru cea din urmă oară ocolul gardului de pari din jurul temniței. De cîte mii de ori mă învîrtisem de-a lungul acestui gard în cei zece ani de osîndă !

În cel dintîi an, rătăceam prin dosul cazărmilor, singur și deznădăjduit... Îmi adusei aminte cum număram cîte mii de zile aveam de trăit aici. Doamne, ce mult e de-atunci ! Uite, în acest ungher tînjise bietul vultur captiv ; aci mă întîmpina adesea Petrov. De altfel, nici acum nu mă lăsa singur : mă căuta pretutindeni și, ghicindu-mi parcă gîndurile, se plimba tăcut alături de mine, mirîndu-se în sinea lui, dumnezeu știe de ce. Îmi luam în gînd bun rămas de la grinzile negre ale cazărmii. Ce mohorîte mi s-au părut atunci aceste grinzi cioplite, care au îmbătrînit pesemne și ele între timp, dar eu nu mai

eram în stare să-mi dau seama de asta. Cîtă tinerețe, cîtă putere irosită se înmormînta istovindu-se între aceste ziduri! Căci trebuie s-o spun deschis: toți acești oameni erau poate cei mai înzestrați și cei mai puternici din sînul poporului nostru. Și uite că s-au irosit fără folos atîtea forțe, în mod absurd, nefiresc, zadarnic. Și din vina cui?

Mă întrebam atunci și mă întreb și acum: cine, cine-i de vină?

A doua zi dis-de-dimineață, mai-nainte ca ocnașii să fi fost rînduiți pentru plecarea la lucru, intrai prin toate cazărmile, ca să-mi iau rămas bun de la toți. Multe mîini aspre și bătătorite mi se întinseră cu bunăvoință. Unii, dar nu mulți, îmi strîngeau mîna ca unui camarad de-al lor, majoritatea însă își dădeau foarte bine seama că din ziua aceea voi deveni alt om, cu totul deosebit de ei. Știau că aveam cunoștințe în oraș, că de aici mă voi duce la niște *domni* și că mă voi așeza în rînd cu ei, ca un egal al lor. Își dădeau seama de lucrul acesta și, deși strîngerea lor de mînă era caldă și binevoitoare, nu mă mai socoteau de-al lor, ci devenisem pentru ei un domn. Alții îmi întorceau spatele, nevrînd să răspundă salutului meu de bun-rămas. Unii mă priveau chiar cu un fel de ură.

Toba începu să bată și ocnașii porniră la lucru, iar eu rămăsei singur în cazarmă. Sușilov se sculase înaintea tuturor și se străduise să-mi pregătească, pentru cea din urmă oară, ceaiul. Bietul Sușilov! Începu să plîngă cînd îi dăruii hainele, rufăria, curelele pentru lanțuri și cîțiva bănuți.

— Nu pentru asta, nu pentru asta! bolborosea el, abia stăpînindu-și tremurul convulsiv al buzelor, mi-e greu să mă despart de dumneata, Alexandr Petrovici. Ce mă fac aici fără dumneata?

Îmi luai rămas bun și de la Akim Akimîci.

— În curînd îți vine și dumitale rîndul să pleci, îi zisei.

— Mai am de stat aici încă multă vreme, îngînă el strîngîndu-mi mîna.

Mă aruncai de gîtul lui și ne îmbrățișarăm.

După zece minute de la plecarea ocnaşilor, eu şi camaradul meu părăsirăm temniţa, în care n-aveam să ne mai întoarcem niciodată. Ne duseră la fierărie, ca să ni se scoată lanţurile, dar nu mai eram urmaţi de paznici înarmaţi ; ne însoţea un subofiţer. În atelierul unităţii de pionieri tot nişte ocnaşi de ai noştri ne frînseră lanţurile. Aşteptai să-l descătuşeze mai întîi pe camaradul meu, apoi mă apropiai şi eu de nicovală. Fierarii mă întoarseră cu spatele spre ei, mă apucară de picior şi-l puseră pe nicovală... Se agitau, voind să facă totul cît mai bine.

— Nitul, întoarce nitul mai întîi ! porunci meşterul fierar. Pune-l aşa, bine !... Acum loveşte cu ciocanul...

Lanţurile căzură. Le ridicai de jos... Voiam să le ţin puţin în mînă, să le privesc pentru ultima oară. Parcă nu-mi venea să cred că abia acum o clipă îmi atîrnaseră de picioare.

— Ei, gata ! Să fie cu noroc. Drum bun ! îmi urară ocnaşii cu glasurile lor aspre, grave, dar vădit mulţumite şi pline de voie bună.

Da, să fie cu noroc ! Libertate, viaţă nouă, învierea din morţi...

Neasemuită clipă !

CUPRINS

Redactor responsabil : Grigorescu Nina
Tehnoredactor : Antonescu Ioan

Dat la cules 13.10.1962. Bun de tipar 07.12.1962. Apărut 1963. Tiraj 50.180. Broşate 45090 legate 5090. Hîrtie semivelină sat. de 63 g/m². Format 540×840/16. Coli editoriale 21,42 Coli tipar 24,5 Planşe tipo 1 A. nr. 0239. C.Z. pentru bibliotecile mari 8.S. C.Z. pentru bibliotecile mici 8S—31=R.

Tiparul executat sub comanda nr. 21.074 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii Bucureşti — R.P.R.

În colecția

CLASICII LITERATURII UNIVERSALE

vor apărea:

KAREL CAPEK

Opere alese, vol. II

GIOSUE CARDUCCI

Opere alese

N. G. CERNÎȘEVSKI

Ce-i de făcut?

GEOFFREY CHAUCER

Povestiri din Canterbury

ANATOLE FRANCE

Povestiri

N. V. GOGOL

Suflete moarte

MORICZ ZSIGMOND

Opere alese, vol. IV

* * *

Nuvele clasice polone

Lei 10